

PHILOS

UTILIS ET J

TRIBUS TOMIS (

QUO

I. Logicam, Meta

II. Elementa Mathe

III. Physicam, cum

COMPLE

IN USUM STUDIOSÆ JU

A

P. ANDREA

Ordinem S. Benedicti in Pontificio Scotorum
phiæ in Academia Erfurt

TOM

COMPLE

LOGICAM, METAPH

Cum Permissu

Impensis JOANNIS G

Pedeponti prope Ratisbonan

OPHIA
UCUNDA
OMPREHENSA,

JM

hyſicam, & Ethicam,

latum, &

ppendice de Electricitate

TITUR.

NTUTIS CONCINNATA

GORDON

Monaſterio Ratisbonæ profeſſo, Philoſo-
Profeſſore Publico.

JS I.

ENS

ICAM, & ETHICAM,

uperiorum.

LT, Bibliopolæ, 1745.
vulgo Stadt am Hof.

REVERENDISSIMO
PRÆSULI
BERNARDO STUART,
Ex
ILLUSTRISSIMA APUD SCOTOS
PROSAPIA ORTO,
SCIENTIARUM FAUTORI
MAXIMO
Hujus Diſciplinæ quondam Salisburgi Profeſſori Primario,
DOMINO ABBATI,
ET SUPERIORI SUO
DIGNISSIMO, AC PATRI
AMANDISSIMO
HOS QUALESCUNQUE LABORES
D. D. D.

Filius Obedientiſſimus
AUCTOR.

PRÆFATIO.

EA eſt diſciplinarum Mathematicarum jucunditas, ea utilitas, ea methodus, ut omnes qui ipſis ſeriam impendunt operam, iisdem præ reliquis ſcientiis palmam deberi mox agnoſcant. Enim vero quid magis jucundum, humanum intellectum quid magis delectat, mentem quid magis recreat, quam certa veritas manifeſte agnita? Hanc autem omnis propoſitio Mathematica ſubminiſtrat; cum ſcientiæ reliquæ opinionibus dubiis, & probabilitatibus potiſſimum acquieſcant. Mathematum utilitas ex ſola ſufficienter patet Arithmetica, ut de cæteris illius partibus, quæ non minus utiles, minus tamen notæ ſunt, nihil dicam.

Methodus autem Mathematica eſt pulcherrimus doctrinæ ordo, quem in ſuis do-

dogmatibus exponendis adhibent Mathematici. Hic ordo inchoat a definitionibus, pergit ad axiomata, exin ad theoremata, & problemata, quibus corollaria & ſcholia, prout res exigit, annectit.

Definitio eſt rei vel nominis explicatio (Log. N. 102.) e. g. *Circulus eſt ſpatium lineæ curvæ, quæ æqualiter ubique diſtat a puncto medio, terminatum.*

Axioma dicitur, quod immediate ex definitione deducitur, unde probatione non eget, ut *omnes radii cujusdam circuli ſunt æquales.* Propoſitiones omnes, quas absque demonſtratione admittimus, quæve per ſe notæ audiunt, *axiomata* vocantur.

Cum axiomatibus ſæpe confunduntur experientiæ. Experientia vero eſt certa rei ſingularis perceptio, cujusmodi eſt, quod gravia non impedita deorſum tendant.

Theorema eſt propoſitio ex pluribus definitionibus earumque proprietatibus deducta, e. g. *Triangulum eſſe dimidium Parallelogrammi, quod æqualem cum illo baſin habet & altitudinem*, ex Parallelogrammi, & Trianguli definitionibus ac proprietatibus eruitur.

In

In omni theoremate duo ſunt conſideranda, *Propoſitio* & *Demonſtratio.* Propoſitio declarat, quid rei ſub certis conditionibus conveniat, aut quid repugnet: Demonſtratio vero rationes explicat, ob quas intellectus propoſitioni aſſenſum præbere cogitur: idque non alio modo, quam qui in Logica docetur: Demonſtrationes enim Mathematicæ nil aliud ſunt, quam enthymematum logicalium ſeries: ita tamen, ut ex principiis evidentibus concluſiones ſemper deducantur. Certa vero & evidentia demonſtrationum principia ſunt definitiones, earumque proprietates, quæ in demonſtrationibus Mathematicis citari ſolent, tum ut pateat, genuina adhiberi principia: tum ut ignaris conſtet, unde eorum certitudo ſit petenda.

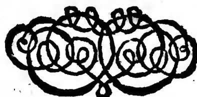
Problema aliquid faciendum exhibet, ac tribus conſtat partibus, Propoſitione videlicet, Reſolutione, ac Demonſtratione. Propoſitio indicat quid fieri debeat: Reſolutio ſingulos actus ordine præſcribit, quibus efficitur, quod fieri debet: Demonſtratio tandem evincit, factis iis, quæ reſolutio fieri jubet, effectum intentum obtineri? proindeque demonſtratio Problematis illud in Theorema convertit.

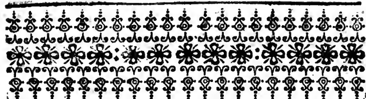
Corollarium eſt propoſitio, quæ ex Theoremate; aut Problemate vel earum demon-

monſtrationibus per pronam deducitur conſequentiam.

In Scholiis tandem, quæ ubique fere apponi poſſunt, obſcura explicantur, reſpondetur ad dubia, doctrinæ uſus exhibetur, fontes & hiſtoriæ inventionum aſſignantur, & alia ſcitu jucunda, atque utilia annectuntur.

Methodus deſcripta Mathematica dicitur, quod a ſolis Mathematicis adhibita fuerit, & ab aliis vix adhiberi poſſit ob exiguam aliarum ſcientiarum in propoſitionibus plerisque certitudinem. Hanc methodum ſervant breviſſima quæ cernis Mathematum elementa. Cæterum non omnium diſciplinarum Mathematicarum elementa propono, ſed earum ſolum, quæ demonſtrationibus Phyſicis maxime neceſſaria. His tamen rite intellectis, reliqua (quæ ad altiorem non ſpectant Matheſin) facili negotio diſcentur.

PHILOSOPHIÆ PROOEMIUM ET OPERIS PRÆFATIO.

PHiloſophia, ſi vocabuli etymologia ſpectetur & origo, latiſſimam habet ſignificationem: cum enim proprie ſit *Amor Sapientiæ*, illud omne continet, quod ſapiens aut doctum audit, omneſque ſcientias tam Divinas quam humanas vaſtiſſimo ſuo complectitur ſinu. Atque hinc eſt, quod omnes Viri Docti ab Antiquis Philoſophi fuerint appellati, poſtquam Pythagoræ Modeſtia vanam aliorum jactantiam, qua Docti ſeipſos *σοφὺς* id eſt, ſapientes nominare non eru-

buerant, coercuit, ſeque τὸν τῆς σοφίας φίλον ſive φιλόσοφον amicum ſeu cultorem ſapientiæ vocavit.

Nunc vero Philoſophiam reſtringimus ad ea, quæ invicta ratione demonſtrari poſſunt, quæve utilem curioſitatem plerumque ſpectant. Unde non male deſcribitur: *certa & evidens rerum naturalium cognitio.*

Definitionem hanc qui rite examinaverit, facile perſpiciet, ſub Philoſophia contineri *Logicam*, ſive ſcientiam bene diſcurrendi, qua quis ex principiis evidentibus dignoſcit, an bene ratiocinetur: *Metaphyſicam*, quæ generalia ſcientiarum principia explicat, & ſpirituum notitiam ſubminiſtrat. *Ethicam*, ſive moralem, quæ vitam humanam probe ducendam docet: ac *Phyſicam*, ſive notitiam rerum corporearum, quæ ſine diſciplinis Mathematicis nonniſi manca & imperfecta poteſt acquiri.

Harum ſcientiarum brevia ſed ſolida elementa, eaque nova & plana methodo ob oculos pono: neglecta ſcilicet methodo ſcholaſtica, & forma ſyllogiſtica, quæ congreſſibus literariis magis apta comprobatur, quam

quam ad ſcientias addiſcendas aut explicandas. Omiſi quæſtiones inutiles & vanas ſpeculationes, præter paucas quas ad addiſcendum diſputationis exercitium cap. 4. Log. adduxi. Tempus enim, quod breve nobis conceſſum, res eſt adeo pretioſa, ut his conſumi ſine piaculo vix poſſit. Quare utilia tantùm ſelegi & jucunda, quæque ad ſolidam doctrinam, & libros Philoſophicos intelligendos faciunt.

Aliorum libros & verba citavi raro (præterquam in Ethica, cujus præcipua capita nituntur auctoritate) Nam inſtituti mei ratio eſt, doctrinam Philoſophicam ratione ſolidatam tradere, non librorum notitiam aut eruditionem. Aliorum tamen doctrinam, ordinem, & verba quæ placuere, lubens retineo; cum inſtruere cupiam, non ſtyli aut ordinis elegantiam ventilare.

Philoſophiam equidem meliori forma donatam pluribus jam annis deſiderarunt plurimi. Hoc tamen negotium Catholicorum in Germania tentavit quod ſciam nemo. Ego itaque ab aliis rogatus, ab aliis quibus obſequi teneor juſſus, periculum primus feci,

feci, & aliis quibus plus otii & ingenii, viam pandi, ad majora & perfectiora Philosophiæ Reformatæ opera edenda. Hunc enim prævium qualemcunque laborem ego præcipue suscepi in gratiam studiosæ Juventutis, ad quam Philosophicis disciplinis imbuendam pluribus jam annis in Alma Universitate Erfurtensi insudo. Quomodo provincia hac mihi demandata me liberem, judicent alii, quos æquos & benignos esse rogo, & futuros spero; præcipue si perpenderint, discipulis me scribere, quibus res omnes explicando ampliare decet. Hinc doctrinæ tantum nucleum tradens, paucis complector multa, quæ levi brachio ex traditis colliget, & explicando ampliabit experti Magistri industria. Mea vero scripta omnia, dictaque in Dei unius gloriam cedant, & utilitatem Proximorum.

LOGI-

LOGICÆ
PROŒMIUM.

QUoad Etymologiam nominis Λογικὴ Vox græca eſt, quæ latine *Rationalis* audit, quia hæc diſciplina mentem dirigit in ratiocinando. Hæc eadem facultas dicitur quoque græce Διαλεκτικὴ, id eſt, *Diſputativa*: non quod Logica multa contineat incerta, quæ diſputationi materiam præbent (hoc enim cum aliis ſcientiis commune habet) ſed quoniam diſputandi modum & regulas aliis ſcientiis ſubminiſtrat: unde & ὄργανον ſive inſtrumentum Scientiarum dici ſolet. Breviter autem definiri poteſt *Scientia bene cogitandi*, vel *ratiocinandi*, aut *diſcurrendi*, quæ coincidunt.

Alia eſt Logica *Naturalis*, ſive ipſum rationis lumen, vi cujus ab uno ad aliud naturaliter diſcurrere valemus. Alia eſt *Artificialis*, quæ variis regulis & præceptis Naturalem perficit atque ita dirigit, ut in ſuis operationibus ſecure procedat. Ut autem ſoli-

dam utriusque ideam quis acquirat, bene ponderanda ſunt ſequentia:

Dum ſenſibus res externas & ſingulares percipimus (velut aperta docet experientia) illarum imago ingeritur menti, & vocatur idea rei perceptæ. Hanc mens ad libitum revocare poteſt, & ſic percipere res abſentes; nam utique idea vel imago hominis à nobis olim viſi, quandocunque placuerit, quaſi ob oculos nobis oberrat. Dum rem ipſam præſentem, vel ejus abſentis ideam ſolum intuemur, ſimpliciter apprehendere dicimur, ut dum Lunam intuemur in cœlo adinſtar diſci, vel ejus ideam in mentem revocamus. Hæc prima dicitur mentis operatio. Porro cùm ideæ noſtræ intra mentem lateant, ad ſocietatem & commercium humanum opus eſt modo & arte illas manifeſtandi, & aliis communicandi. Hoc præſtant voces Significativæ, quæ à communi plurium hominum aut nationum conſenſu certas & determinatas res & illarum ideas ſignificant.

Ulterius cùm duas ideas conjungimus, vel ab invicem ſeparamus, judicare dicimur. Unde habetur ſecunda mentis operatio, nempe judicium. E. g. ideam *Lunæ* & ideam *lucis* conferimus, cúmque utramque ideam bellè convenire deprehendamus, illas conjungimus, & *Lunam lucere* judicamus. Hæc fiunt intra mentem. Quod ſi judicia noſtra aliis manifeſtare cupimus, illa per propoſitiones

tiones enunciamus, sive ad extra proferimus. Hinc judicium & propositio, etsi vulgò promiscuè sumantur, in hoc tamen differunt, quod judicium sit intra mentem, enunciatio autem sit judicium manifestatum, ut dum dicitur: *Luna lucet*, manifestatur id, quod prius erat in mente.

Denique cùm ex uno aut pluribus judiciis aliud inferimus cum ipsis connexum vel in ipsis contentum, discurrere dicimur; unde tertia exurgit mentis operatio, videlicet discursus mentalis, cum mens ab uno judicio transit ad aliud. Hic discursus mentalis aliis manifestatur per discursum vocalem.

Porro mens actum suum reflexè cogitare potest, & sic cognoscere, an bene vel malè fiat; hinc regulæ Logicales exortæ, cùm in mentis operationibus accurata & sæpius repetita attentione observatum fuerit, hoc modo semper bene, alio semper malè discurri.

Omnis igitur humana cognitio tribus mentis sive intellectûs operationibus perficitur, videlicet *Apprehensione, Judicio, & Discursu. Apprehensio* est actus mentis, quô rem propositam nudo mentis intuitu percipimus, nihil de illa negando, nec affirmando. *Judicium* est actus mentis, quo unum de alio affirmamus, vel negamus, e. g. *homo est doctus*, ubi doctrina de homine affirmatur. *Discursus* est actus mentis, quo ex uno aut pluri-

pluribus Judiciis aliud cum ipsis connexum inferimus, e. g. homo est doctus; ergo est æstimandus. Hisce tribus mentis operationibus correspondebunt tria Logicæ capita. Et quidem primum de ideis & terminis, Apprehensioni, ubi quoque de modo sciendi, & methodo agam. Secundum de propositione, Judicio: & tertium denique de argumentatione, Discursui. Quæ autem ab aliis in *Logica*, ut vocant, *Majori* tradi solent, ea partim hisce tribus capitibus immiscebo, partim verò ad addiscendum disputationis modum fusè tradam cap. quarto per modum appendicis.

CAPUT I.

De iis quæ pertinent ad primam mentis operationem.

§. I.

De universalitate, particularitate & singularitate idearum.

N. I.

IDea est nihil aliud, quam *imago rei mente concepta*; vel est ipsa rei perceptio, sive notio; vel denique quævis rei in mente facta repræsentatio. Sic dum hominem cogito, vel illum per cogitationem mihi re-
præ-

præſento, tunc hominis ideam in mente habeo.

2. Hujusmodi notio,idea vel rei repræſentatio in mente facta eſt *univerſalis*, vel *particularis*, vel *ſingularis*.

3. Idea univerſalis dicitur, quæ multa ex æquo ſingularia repræſentare poteſt, v. g. idea circuli omnes generatim circulos exhibet, & idea hominis omnes homines generatim repræſentat.

4. Idea particularis rem aliquam ſingularem repræſentat, ſed indefinitam & indeterminatam, v. g. aliquem hominem, vel aliquem circulum.

5. Singularis denique exhibet rem aliquam ſingularem certam & determinatam. v. g. Platonem, Ariſtotelem, Petrum vel Paulum.

6. Quinque ſunt ideæ univerſalis Species, videlicet *genus*, *ſpecies*, *differentia*, *proprium* & *accidens*.

7. Genus eſt *attributum univerſale, quod multis ſpeciebus convenit tanquam pars eſſentiæ communior ad quæſtionem factam quid res ſit?* v. g. *animal* convenit homini & bruto, tanquam diverſis ſpeciebus, ut pars eſſentiæ communior ad quæſtionem factam, quid res ſit. Nam ſi quæratur quid ſit homo; reſpondetur, eſſe *animal*, quod eſt illius genus, & pars eſſentiæ communior, quâ cum bruto convenit. Si quæratur, quid ſit brutum reſpondetur denuo, eſſe *animal*, quod

eſt illius genus, & pars eſſentiæ communior, qua convenit cum homine.

8. Porro genus (idem de Specie & differentia dicendum) dividitur in ſupremum medium & infimum. Genus ſupremum eſt, quod nullum habet aliud ſupra ſe ut *ſubſtantia* vel *ens*. Genus infimum econtra nullum infra ſe agnoſcit, ut *animal* reſpectu hominis & bruti. Genus medium & ſupra, & infra ſe alia habet genera, ut *creſcens*. Unde ſequitur, quod unum idemque v. g. *creſcens* poſſit eſſe genus & ſpecies ſub diverſo tamen reſpectu. Sic *creſcens* & *non creſcens* ſub genere *ſubſtantiæ* continentur ut ſpecies; *Creſcens* verò erit genus prout ſub ſe continet *Sentiens* & *non Sentiens*.

9. Species eſt *attributum*, *quod multis individuis ſive ſingularibus convenit tanquam tota rei eſſentia ad quæſtionem factam quid res ſit*, v. g. *homo* eſt attributum, quod Platoni, Ariſtoteli, Petro & Paulo, & omnibus reliquis individuis convenit tanquam tota eorum eſſentia. Si enim quæratur quid ſit Petrus, quid Plato, rectè reſpondetur, ipſos eſſe homines.

10. Individuum, ſeu ſingulare dicitur, quod dividi non poteſt in plura talia, quale ipſum eſt. V. g. Alexander dividi non poteſt in plures Alexandros, in plures tamen partes dividi poteſt, v. g. in manus, pedes, truncum & caput. Unde aliud eſt *individuum*, aliud *indiviſibile*.

11. Dif-

11. Differentia generatim eſt id, *quo unum ab alio diſtinguitur, ſive differt*, eſtque, triplex, videlicet *eſſentialis*, quæ & *ſpecifica* dicitur: vel *propria*, quæ *proprium*: vel *accidentalis*, & *accidens* nominatur.

12. Differentia eſſentialis & ſpecifica eſt *attributum eſſentiale & primarium, quo una ſpecies ab alia diſtinguitur*, & per quod reſpondetur ad quæſtionem factam, *qualis res ſit eſſentialiter*. Sic v. g. ſi quæratur quid ſit homo : reſpondetur illum eſſe *animal*, aſſignando illius genus ſive partem eſſentiæ communem, qua cum bruto convenit. Dein ſi quæratur, quale ſit animal reſpondetur eſſe *rationale* aſſignando illius differentiam per quam à bruto eſſentialiter ſecernitur, & diſtinguitur.

13. Differentia generi addita ſemper conſtituit ſpeciem v. g. *rationale* additum *animali* conſtituit *hominem*.

14. Proprium eſt *attributum eſſentiale ſecundarium*, *quo una Species ab alia diſtinguitur*, ut *admirativum* reſpectu hominis. Si enim quæratur de homine, quale ſit animal, reſponderi poteſt, eſſe *admirativum*; quod quidem hominem ab omni alia ſpecie diſtinguit; attamen non eſt niſi attributum eſſentiale ſecundarium : nam eſſentiam jam conſtitutam quaſi conſequitur ; ex eo enim, quòd homo ſit animal rationale, ſequitur, illum eſſe admirativum. Quare *rationale* eſt attribu-

tum primarium, *admirativum* verò non nisi secundarium.

15. Proprium quatuor modis dicitur:

Primò quod convenit soli speciei, sed non omni, ut soli homini convenit esse Medicum aut Juridicum, sed non omni.

Secundò quod convenit omni speciei, sed non soli, ut omni homini convenit, esse bipedem, sed non soli; nam pleræque volucres sunt bipedes.

Tertiò quod omni & soli speciei convenit, sed non semper, ut actu sermocinari, omni & soli homini convenit, sed non semper.

Quartò quod convenit omni & soli speciei, & semper, ut esse admirativum, sive mirari posse, omni & soli homini convenit, idque semper. Quamvis enim homo non semper actu miretur, semper mirandi potestatem retinet.

16. Accidens denique definiri potest id, *quod adesse potest, vel abesse salvâ rei essentiâ sive naturâ.* V. g. figura quadrata vel rotunda respectu ceræ accidens dicitur, quoniam ceræ adesse potest vel abesse ita ut semper maneat cera; proindéque illius natura sive essentia salva semper conservetur.

17. Hic notandum, omne illud dici *essentiale* sive *necessarium*, aut *naturale*, quod ita rei cuidam convenit, ut ei non possit repugnare, aut non convenire: Sic homo dicitur

tur essentialiter esse rationalis, quia rationalitas non potest non convenire homini.

18. Accidens dividitur in *extrinsecum* & *intrinsecum*.

Accidens extrinsecum rem extrinsecùs denominat, & vocatur denominatio externa: ut paries denominatur visus ab hominis visione, quæ est parieti externa.

Intrinsecum dicitur, quod est in ipsa re vel subjecto: cujusmodi sunt *recordatio* vel *amor* respectu mentis: *quantitas*, *motus*, *quies*, *situs* & *figura* respectu corporis.

§. II.

De claritate & distinctione idearum.

19. Dum idea quam de re quadam formamus, sufficit ad rem illam denuo occurrentem rectè cognoscendam, v. g. quòd hoc vel illo nomine insigniatur, quòd hoc vél illo loco à nobis visa fuerit; tunc idea dicitur *clara*: *obscura* verò vocatur idea dum non sufficit ad rem illam, cujus est idea, rite cognoscendam. Sic claras habemus ideas auri, argenti, ferri, plumbi, ligni, lapidis, colorum &c. Ubicunque enim hæc occurrunt, ea plenè cognoscimus. Econtra multi obscuras tantum habent ideas de plerísque herbis, ita ut non nisi dubitando, & quasi divinando herbas illas appellent.

20. Dum idea rem ab omnibus aliis rite discernit, *distincta idea* dicitur. Sic idea mentis seu substantiæ cogitantis clara est & distincta,

ſtincta, nec confundi poteſt cum idea corporis, ſeu ſubſtantiæ in longum, latum, & profundum extenſæ: ſic idea hominis clara eſt & diſtincta, quoniam hominem ab omnibus aliis perfectè diſcernit.

21. Quod ſi verò idea rem non perfectè diſcernat ab omni alio, tunc *confuſa* vocatur. Sic multi confuſas tantum & obſcuras habent ideas de terminis Mathematicis, Philoſophicis, Medicis, & Juridicis.

22. Ut verò Logica claritatem, & diſtinctionem in ideis ponat, ea omnia quæ mente concipi poſſunt, ad certas claſſes revocat, quas *categorias* ſive *prædicamenta* vocamus.

23. Categoriæ igitur ſunt *ſuprema rerum genera, ſive claſſes, aut capita, quibus omnia ſubſtantiæ ſingularis attributa continentur*; & quibus proinde, quidquid animo concipi poteſt, includitur.

24. Duæ quidem ſunt generatim categoriæ, nempe *ens*, ſeu *res*, aut ſubſtantia, & *modus entis*, ſive *accidens*. Sed cum modus entis ſit multiplex, idcirco decem communiter ſtatuuntur categoriæ nempe *ſubſtantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, paſſio, quando, ubi, ſitus & habitus*.

De Subſtantia.

25. SUbſtantia eſt *ens per ſe ſubſiſtens*, id eſt, abſque ope alterius entis creati; ſecus enim ſolus Deus eſſet ſubſtantia, cum ille ſolus

solus per se subsistat, & absque ope omnis alterius entis.

26. Omnis substantia vel extensa est, vel non extensa; nam inter hæc duo non datur medium. Substantia non extensa est spiritus; extensa verò est corpus. Hinc prima substantiæ divisio est in *Spiritualem*, (qualis est Deus, angelus, & mens humana, sive anima rationalis) & *Corpoream*. Corpus vel est *inanimatum*. ut cœlum, terra, lapis, lignum &c. vel *animatum*. Corpus animatum vel sensu caret, & progrediendi vim non habet, & vocatur *non sensitivum*, ut planta; vel progrediendi vi & sensu præditum est, quod *sensitivum* dicitur, ut animal. Rursum animal vel ratione destitutum est, & vocatur *irrationale*, ut brutum, aut bellua: vel ratione pollet, & *rationale* appellatur, cujusmodi est solus *homo*. Denique homo in sua individua sive singularia dividitur, v.g. in Petrum, Paulum, Platonem, Aristotelem &c.

27. Sex substantiæ proprietates vulgò referuntur, quarum duæ tantum memoria dignæ videntur. Prima, *quod substantiæ nihil sit contrarium, quatenus substantia est*. Secunda, *quod substantia non suscipiat magis aut minùs*; nam corpusculum minimum non minus dicitur substantia, quàm res maxima & præstantissima, neque res maxima est magis substantia, quàm minimum corpusculum.

De

De Quantitate.

28. QUantitas est *extensio corporis* sive *mensura magnitudinis*; ea tamen cum ipsa magnitudine promiscuè usurpatur. Unde

29 Dividitur in quantitatem *discretam* & *continuam*. Discreta est, cujus partes sunt separatæ, ut numerus. Continua est, cujus partes sunt conjunctæ: eaque rursus vel est *successiva* vel *permanens*. Successiva dicitur, cujus partes sunt in perpetuo fluxu, ut videre est in tempore & motu, cujus partes sunt in continuo fluxu, & constanter sibi invicem succedunt. Quantitas permanens est cujus partes sunt simul, estque triplex, *linea* nempe, *superficies*, & *solidum*. Linea est extensio in longitudinem tantùm: superficies est extensio in longum & latum: non quòd ulla sit longitudo sine latitudine, vel longitudo & latitudo sine profunditate: sed quod spectari possit longitudo corporis cujusdam non attenta latitudine: vel longitudo & latitudo non attenta profunditate. Solidum denique est extensio in longum, latum, & profundum.

30. Tres vulgò recensentur quantitatis proprietates. Prima. *non habere contrarium*; quantitas enim non est contraria alteri quantitati ratione sui, sed solùm ratione suarum qualitatum. Secunda, *non recipere magis aut minùs*; nam una quantitas non est magis aut minùs quantitas, quàm altera, licèt major vel minor

minor quantitas esse possit. Tertia, res per quantitatem dici æquales vel inæquales, quæ proprietas omnibus nota est.

De Qualitate.

31. QUalitas in scholis definiri solet, *id, quô res denominatur qualis;* & communiter dividitur in quatuor species bimembres, videlicet in *habitum* & *dispositionem*, in *potentiam naturalem* & *impotentiam*, in *passionem* & *patibilem qualitatem*, in *formam* & *figuram*.

32. Habitus hoc loco dicitur *operandi facilitas repetitis actibus comparata;* ut, si quis per frequens humilitatis exercitium pronus fiat, & facilis ad quævis opera humiliantia & vilia suscipienda, humilitatis habitum acquisivisse dicitur, & in humilitate habituatus: si habitus parùm sit firmatus vocatur *dispositio.* Unde pauciores ad dispositionem quam ad habitum requiruntur actus frequentati: hinc facilè patet, quòd habitus & dispositio non differant nisi secundùm magìs & minùs, sive secundum perfectius & imperfectius; nam dispositio est habitus imperfectus & inchoatus, qui accedentibus pluribus actibus transit in habitum perfectum.

33. Potentia naturalis est *vis à natura rebus insita ad agendum, vel patiendum, sive resistendum.* Ejusmodi est potentia equi ad trahendum currum; aut ejusdem equi potentia

tia ad patienda verbera, quæ aliud animal debilius occiderent. Quod si hæc potentia sit infirma, dicitur *impotentia*.

34. Nomine qualitatis patibilis sive sensibilis intelligitur *id, quod est in objecto sensibili*, cujusmodi est calor in igne, quod scilicet vim habeat in se, quæ sensum moveat. Passio verò est eadem qualitas, ut à nobis percipitur.

35. Figura est *externus corporis* terminus: ut rotunditas respectu globi. Sæpe etiam vocatur *forma:* ut forma pilei, forma domûs.

36. Quatuor assignari solent qualitatis proprietates. Prima, *habere contrarium*, ut virtus contraria est vitio. Verùm hæc proprietas non omnibus qualitatis speciebus convenit, ut patet in ultima qualitatis specie, nempe forma & figura. Secunda, *si ex duobus contrariis unum sit in categoria qualitatis, alterum quoque in eadem esse categoria.* Tertia, *intendi & remitti:* sic calor remissus intendi potest in mediocrem, & mediocris in summum; summus verò remitti potest in mediocrem, & hic in remissum; unde varii sunt hujus intensionis, & remissionis gradus. Quarta, res per qualitatem dici similes & dissimiles.

De Relatione.

37. Relatio est *ordo* seu *respectus unius ad aliud*. Quod autem talis ordo & respectus

ſpectus in rerum natura detur, negari minime poteſt; palam enim eſt ſtupendus ille inter res omnes Univerſi ordo & conſonantia, quæ meritò à ſapientibus appellari ſolet mundi pulchritudo & harmonia, cum nempe res omnes invicem, una cum altera, una cum omnibus, & omnes cum omnibus ordinem & relationem habeant admirabilem. Jam quomodocunque res una refertur ad aliam ſive ad illam comparatur, ſemper prodit relatio.

38. Præcipuè autem duobus modis res una ordinari poteſt ad aliam, nempe ſecundùm rem ipſam; vel tantùm ſecundùm rationem, & concipiendi modum. Hinc alia eſt relatio *realis*, alia *rationis*. Realis eſt ordo, qui rebus ipſis ineſt: ſic effectus ordinatur ad cauſam, pars ad totum. Relatio rationis eſt ordo per mentem inter aliqua excogitatus: ut ordo ſpeciei ad genus &c.

39. Relatio realis vel eſt *increata*, vel *creata*. Increata eſt ordo ſeu reſpectus unius Divinæ Perſonæ ad aliam: eſtque quadruplex, nimirum *Paternitas*, quæ eſt relatio principii generantis ad ſuum terminum, nempe Filium: *Filiatio*, quæ eſt reſpectus termini geniti ad ſuum principium, nempe Patrem: *Spiratio activa*, quæ eſt principii ſpirantis, Patris videlicet, & Filii ad Spiritum ſanctum: & *ſpiratio paſſiva* Spiritûs ſancti, qui à Patre & Filio, ut ab uno principio procedit. Sed hæc

hæc ad Theologos. Relatio Creata eſt ordo naturalis unius rei creatæ ad aliam, vel ad ipſum rerum Creatorem.

40. Relatio creata dividitur in relationem *tranſcendentalem* & *non tranſcendentalem*. Relatio tranſcendentalis eſt ordo in ipſa rei eſſentia incluſus, ſeu ipſa rei abſolutæ entitas ex ſua eſſentia & natura ad aliud ordinata: ut anima dicit tranſcendentalem ordinem ad corpus, pars ad totum, & cauſa ad effectum; nam hæ res ad illas ex ſua eſſentia ordinantur. Dicitur tranſcendentalis, ſive tranſcendens, quia tranſcendit omnia rerum genera: nihil enim ferè eſt, quod ad aliud ex ſua natura non ordinatur. Relatio non tranſcendens eſt, quæ non includitur in eſſentia rei, ſed ipſi advenit: ut paternitas reſpectu hominis. Hæc relatio non tranſcendens ſola pertinet ad hoc prædicamentum, cum illa ſola ſit accidens. Hæc diviſio ab aliis redditur *ſecundum dici* & *ſecundum eſſe*, ita ut relatio ſecundùm dici, ſit relatio tranſcendens: & relatio ſecundùm eſſe, ſit eadem ac non tranſcendens ſeu prædicamentalis.

41. Porrò in relationibus præſertim prædicamentalibus tria ſunt diſtinguenda, ſubjectum nempe, quod refertur: terminus ad quem refertur; & fundamentum, ſive ratio, cur referatur; ſic in relatione Paternitatis Pater eſt ſubjectum, quod refertur ad Filium: Filius eſt terminus, ad quem pater refertur: & ipſa

& ipsa generatio est fundamentum, sive ratio, cur Pater ad Filium referatur.

42. Relationis proprietates numerantur quinque. Prima, *non habere contrarium*; nam una relatio non pugnat contra aliam; & relationes diversæ in eodem subjecto se patiuntur. Unde non habent inter se contrarietatem, sed solùm oppositionem relativam, per quam se mutuò non destruunt, sicut contraria, sed tantùm sese mutuò respiciunt. Secunda, *non suscipere magis & minùs*; relatio enim non crescit, aut decrescit. Tertia, *invicèm converti*, v. g. filius est patris filius; & pater est filii pater; dominus est servi dominus, & servus est domini servus. Quarta, *esse simul naturâ*, id est, simul existere; relata enim ita invicem connectuntur, ut unum sine alio esse nequeat; sic pater nequit esse sine filio, nec filius sine Patre. Quinta, *esse simul cognitione*; nam impossibile est cognoscere unum relativum fine altero, v. g. patrem sine filio, aut vicissim.

De Actione & Passione.

43. Actio prædicamentalis est *accidens, quo causa constituitur actu causans*; passio verò est *accidens, quo subjectum constituitur actu recipiens effectum* ab agente: sic calefactio respectu ignis calefacientis dicitur actio: & respectu manûs calefactæ, passio nominatur.

44. Actionis variæ sunt species, & divisiones. Præcipua est in actionem immanentem & transeuntem. *Actio immanens* nihil extra agens producit, ut visio. cognitio, amor, quæ sunt in vidente, cognoscente, & amante. *Actio transiens* autem extra agens aliquid efficit, ut calefactio, illuminatio, generatio &c.

De Ubi & Quando.

45. Ubi est *præsentia rei in loco*. *Quando* est *rei duratio*, seu existendi perseverantia. Utrumque nihil est, nisi res ipsa, quatenus locum, aut tempus connotat; neque hæ sunt entitates aut modi à re ipsa distincti. Nam detracta illa entitate, quâ modus rei succrescens fingitur, corpus erit alicubi, & in aliquo tempore:, adeo ut modus ille additus corpori, quem *ubicationem* vocant, sit penitus inutilis; cum impossibile sit rem esse, & nullibi existere. Cúmque ubi res aliqua sit quærimus, non aliud, quam in quo sit loco, inquirimus: adeo ut *ubi* nihil aliud sit quàm res ipsa, ut locum connotat; nec quidquam absolutum addit corpori, sed relationem duntaxat, aut connotationem loci.

46. Eadem est ratio prædicamenti *quando*; nam rei duratio, per quam respondetur ad quæstionem *quando*, nihil aliud est, quam continuata illius rei existentia: & res quælibet

libet quamdiu à Deo conſervatur, tamdiu durat citra ullum modum ſuperadditum.

47. Duratio eſt triplex: *æternitas* nempe, *ævum*, & *tempus*. Æternitas eſt duratio principio & fine carens, ſolique Deo propria: Ævum eſt duratio habens principium, ſed fine carens, angelis & animabus rationalibus conceſſa: Tempus denique eſt duratio principium habens & finem, ſubſtantiis mixtis competens.

48. Similiter duplex *ubi* vulgò diſtinguitur, *definitivum* nempe, quod rei incorporeæ convenit; & *circumſcriptivum*, quod ſoli corpori competit.

De Situ & Habitu.

49. Situs eſt *diſpoſitio partium corporis in ordine ad locum* ut ſedere, ſtare, jacere. Habitus eſt propriè corporis, quatenus id connotat rem artificialem ſibi adjectam, cujusmodi eſt veſtis, & id omne quod corpus humanum ornat, & veſtit. Unde has conditiones adhibere ſolent: ut corpus illud adjacens ſit utile, ut ab ipſo animali circumferatur, nec ſit ei intimè conjunctum. Hinc compedes defectu primæ conditionis: lectus ſecunda deficiente; pili & plumæ, quibus tertia deeſt conditio, prædicamento habitûs excluduntur. Quod quidem non magni eſt uſus ad diſtinctam rerum perceptionem. Si-

tus plus habet utilititatis,præsertim in machinis, ubi magna sitûs ratio haberi debet.

Porro ad categorias memoriæ imprimendas,adhibent sequens dysticho n:

Arbor, sex, servos, ardore, refrigerat, ustos.
Sub. quant. Rel. qual. actio. pass.
Cras, rubi, stabo, cum tunicatus ero.
Quand. ubi, situs. Habitus.

De Postprædicamentis.

50. Solent prædicamentis præmitti anteprædicamenta quædam; uti & postprædicamenta postponi. Verùm de utilioribus anteprædicamentis videlicet univocis & æquivocis dicam, quantum sufficiet §. seq. De uno autem postprædicamento, videlicet oppositione cap. 2. Hinc solùm hic de postprædicamento *prioritatis*, *posterioritatis* & *simultatis agam.*

51. Prioritas est modus, quo res una præcedit aliam. Ejus quatuor numerantur species, nempe *prioritas temporis*, *ordinis*, *dignitatis* & *naturæ*. Prioritas temporis est modus, quo res una præcedit aliam tempore & duratione: ut pater filium. Prioritas ordinis est, qua unum præcedit ordine: ut numerus primus secundum. Prioritas dignitatis, qua unum præcedit aliud dignitate, ut Rex Principes, Episcopus Sacerdotes. Prioritas demum naturæ est, qua unum præcedit aliud non realiter, sed tantùm ex modo conci-

concipiendi: sic sol dicitur præcedere diem non realiter, cum sint simul, sed tantùm ex modo intelligendi.

Posterioritas pari passu cum prioritate ambulat; hinc tot dantur illius species, quot istius. Idem de simultate dicendum.

§. III.

De Idearum signis, sive terminis Logicalibus.

52. Cum ideæ nostræ intra mentem lateant, nec per seipsas immediatè aliis manifestari possint, signa quædam adhibemus illas indicantia, nempe voces significativas, quibus mediantibus ideæ aliis innotescunt.

53. Signum autem dicimus *id, quod in alterius rei cognitionem nos ducit.* Hoc vel *naturale* est, vel *arbitrarium.*

54. Naturale est, quod naturaliter aliquid significat, sive quod per seipsum, ex sua natura, & independenter ab hominum voluntate, atque institutione aliquid indicat sive repræsentat ob naturalem cum illo connexionem, quódque idem significat apud omnes: quale est vestigium hominis vel equi; hoc enim naturaliter significat hominem vel equum ibi transiisse, idque æqualiter in omnibus: item lamentatio dolorem, fumus ignem ex sua natura indicant.

55. Signum arbitrarium est, quod non ex sua natura, sed ex libera hominum volunta-

te & inſtitutione aliquid ſignificat. Hoc modo vocabula & nomina ſunt ſigna rerum, quas ſignificant : ſic quod *homo* ſignificet potiùs animal rationale, quàm irrationale v. g. leonem aut equum, provenit à ſola quorundam hominum, nempe Latinorum inſtitutione.

56. Porrò cum res illæ, de quibus Sermocinari volumus, in idea mentis noſtræ ſint præſentes, eaſdem voces, ſive vocabula, ſive nomina ſignificativa adhibemus ad ideas noſtras ſignificandas, & manifeſtandas; proindeque voces ſignificativæ ſunt idearum noſtrarum ſigna. Neque ineptè dicitur, quòd eæ voces immediatè ſignificent ideas, mediatè verò, mediantibus ſcilicet ideis, res ipſas. Ideo enim aliquid alicui rei convenire vel repugnare dicimus, quoniam id illi in idea mentis noſtræ convenit, aut repugnat. Voces igitur ſunt ſigna idearum & rerum; ſed harum mediatè, illarum immediatè.

57. Vox autem generatim ſumpta eſt ſonus ex animalis ore procedens, & per appulſionem aëris è pulmonibus in fauces incurrentis formatus.

58. Vox ſignificativa eſt *ſonus articulatus ab homine prolatus ad exprimendas animi cogitationes.* Dicitur *articulatus ſonus*, id eſt, per ſyllabas tanquam per articulos diſtinctus; in quo diſtat à confuſis animalium vocibus, nempe

nempe à mugitu boum, canum latratu &c. Additur *ad exprimendas animi cogitationes*, ut à vocibus psittacorum, picarum & similium differat.

59. Vox significativa vel instituta est ad exprimendas ideas rerum, vel idearum objecta, sive res ipsas, & dicitur *nomen:* ut *Deus, Angelus, homo &c.*

60. Vel instituta est ad exprimendum judicium, sive ad significandam affirmationem vel negationem; & dicitur *verbum*, ut diligo, *nescio*, *&c.*

61. Verbum duplex est, *substantivum* & *adjectivum*. Substantivum est, quod *esse* tantùm significat, cujusmodi est *sum*, *es*, *est*. Verbum adjectivum significat aliquid additum ad *esse:* e. g. *ambulo*. Quod idem est, ac *sum ambulans*. Verùm hic præcipuè de nomine agendum.

62. Quod si nomen consideratur in ordine ad propositionem (de qua Capit. seq.) componendam, vel prout actu in illa est, tunc dicitur terminus. Ubi facilè patet, quod terminus non sumatur cum Theologis pro fine ultimo, sive beatitudine æterna: neque cum Geometris pro limite; sed tantùm pro *extremo propositionis* juxta communem termini Logicalis definitionem. Jam cùm omne nomen possit esse *propositionis extremum*, eodem jure potest esse terminus Logicalis. Nihilominus tamen nomen &

 termi-

terminus non sumuntur promiscuè; siquidem terminus *mentalis*, sive *qui mente concipitur*, non est nomen; cùm nomen utpote vox, ore proferri debeat, si strictè loqui velimus & propriè: vel saltem, si minùs strictè & impropriè loquamur, debet literis exarari.

63. Terminus igitur Logicè sumptus generatim definitur *extremum propositionis*. e g. in hac propositione: *homo est justus*: *Homo* est extremum incipiens: & *justus* est extremum claudens propositionem; proindeque *homo* & *justus* sunt duo termini.

De Terminorum Divisione.

64. PRimò dividitur terminus Logicalis in *mentalem*, *vocalem* & *scriptum*. Terminus mentalis est extremum propositionis mente conceptæ; vocalis est extremum propositionis ore prolatæ; & terminus scriptus est extremum propositionis literis exaratæ.

65. Secundò, in *simplicem* & *compositum*. Terminus simplex, vulgò *incomplexus*, est, qui unica constat voce, unámque rem significat, ut *homo*. Compositus verò, vulgò *complexus*, vel rem unam pluribus vocabulis significat, ut *Marcus Tullius Cicero* tria sunt vocabula eundem hominem significantia: vel res plures uno vocabulo significat, ut *poëta* significat hominem & poësin.

66. Tertiò in *per se significativum*, vulgò *categorematicum*, & *consignificativum*, vulgò *synca-*

syncategorematicum. Prior se solo aliquid completè significat, ut *homo*, *lapis &c.* Posterior nihil completè significat, nisi additus termino per se significativo, ut *omnis*, *aliquis*. Huc pertinent etiam adverbia, præpositiones, casus obliqui, & omnia adjectiva adjectivè sumpta. Hæc enim omnia significant tantùm incompletè, nisi alicui termino per se significativo addantur. Unde patet, quod hæc divisio non malè redderetur per terminum *substantivum* & *adjectivum*.

67. Quartò in terminum *primæ* & *secundæ considerationis*. Terminus primæ considerationis significat rem, prout est in se ante reflexam mentis operationem, ut *homo*. Terminus secundæ considerationis significat rem secundùm statum, quem habet ab intellectu, ut *genus*, *species*, *prædicatum*, *subjectum &c.* Dicitur *secundæ considerationis*, quia primò rem consideramus prout est in se, dein reflexa & secundaria cognitione illam disponimus in genus, speciem, subjectum &c.

68. Quintò in *positivum*, *privativum* & *negativum*. Positivus significat aliquid reale: ut homo. Privativus significat rei absentiam in subjecto capaci ad rem illam habendam, ut *cæcitas* in homine, hæc enim significat absentiam visûs, ad quem habendum homo capax est. Negativus dicitur, qui significat rei absentiam in subjecto incapaci ad rem illam habendam, ut *cæcitas* in la-

 pide;

pide; nam lapis ad habendum visum incapax est.

69. Sextò in *finitum*, & *infinitum*. Finitus est omnis terminus, cui non præponitur particula negativa *non*. Infinitus autem dicitur omnis terminus illâ particulâ affectus, ut *non homo*, *non lapis &c.* Dicitur infinitus, quia de omnibus prædicari potest, præterquam de seipso: ut *homo est non lapis*, *leo est non lapis &c.*

70. Septimò in *absolutum* & *respectivum*. *Absolutus est, qui significat* aliquid per se stans absque ordine & dependentia ad aliud, ut *homo*. Respectivus significat aliquid cum ordine ad aliud, ut *pater* significat hominem cum ordine ad alium hominem nempe *filium*.

71. Octavò in *abstractum* & *concretum*. Abstractus significat formam à subjecto præcisam, ut *pulchritudo*, *albedo*. Concretus significat formam in subjecto existentem, ut *pulchrum*, *album*, significant subjectum habens pulchritudinem, albedinem.

72. Nonò in *singularem*, *particularem*, & *communem*, sive *Universalem*. Singularis est, qui unam determinatè significat, ut *Petrus*, item *hic homo*. Particularis, qui unum, sed indeterminatè significat, ut *aliquis homo*. Communis, qui plura significat, ut *homo*. *animal*.

73. Decimò terminus communis subdividitur in *collectivum* & *distributivum*. Collectivus

vus conjunctim plura significat, ut *civitas* significat simul omnes alicujus urbis cives. Distributivus ita significat plura, ut dici possit de singulis, ut *homo* significare potest omnes homines simul, vel etiam singulos seorsim.

74. Undecimò distributivus dividitur in *univocum*, *æquivocum*, & *analogum*. Univocus est, qui sub uno nomine communi unam prorsus rationem pluribus communem significat, ut *homo* unicam significat humanam naturam. Æquivocus sub uno communi nomine significat rationem sive naturam diversam, ut *canis* significat animal domesticum, piscem marinum, & sydus. Analogus sub uno communi nomine rationem partim eandem, partim diversam significat, ut *sanum*. Homo enim dicitur sanus, quia est revera & intrinsecè talis: medicina dicitur sana, quia efficit vel potiùs restituit sanitatem: color vultûs dicitur sanus, quia sanitatem indicat.

75. Duodecimò dividitur terminus in *transcendentem*, & *non transcendentem*. Transcendens de omni re possibili & actuali dici potest: ejusmodi sunt sex, videlicet *res*, *ens*, *verum*, *bonum*, *aliquid*, *unum*, memoriæ causa voce REVBAU contenti, cujus quælibet litera est litera initialis alicujus ex supradictis terminis. Terminus non transcendens de pluribus quidem non tamen de omnibus prædicari potest.

76. De-

76. Decimotertiò denique, dividitur terminus in *antecedentem*, *consequentem*, & *reciprocum*. Terminus antecedens est, ex quo alius sequitur, ut *homo* est terminus antecedens respectu *animalis*: e. g. *est homo*, bene infertur: *ergo est animal*. Terminus consequens est, qui ex alio sequitur, ut *animal* respectu *hominis*. Reciprocus denique terminus est, qui alium infert, & vice versa ab illo infertur, ut sunt *homo* & *rationalis*: sic *est homo*; *ergo est rationalis*: & *est rationalis*; *ergo est homo*.

§. IV.

De terminorum proprietatibus.

77. AD perfectam rei notitiam necesse est, proprietates illius habere perspectas. Considerata igitur terminorum definitione ac divisione, ad proprietates eorum progrediendum. Sex communiter numerantur; videlicet *suppositio*, *status*, *ampliatio*, *restrictio*, *alienatio* & *appellatio*. Primò de suppositione utpote præcipua; postea de reliquis.

De suppositione.

78. SUppositio est *usus termini* (n. 63.) *pro suo significato*. Cùm enim res ipsas, de quibus loquimur in medium proferre nequeamus, neque ideas rerum aliis immediatè manifestare; earum loco terminos substituimus tanquam signa, res illas, vel ideas rerum indicantia, ad modum ferè eorum, qui

qui pecuniarum loco calculos æneos in lusu ponunt, cùm non volunt, vel non possunt veras pecunias ponere. Usus igitur termini pro suo significato, sive mediato sive immediato est vera suppositio, quam vulgò *formalem* vocant.

79. Altera suppositio vulgò *materialis* dicta (quando nempe terminus ponitur pro seipso, sive pro nuda voce, ut *homo est vox dissyllaba*) non est vera suppositio; nam suppositio, ut vox ipsa indicat, idem est, ac substitui loco alterius.

80. Prima suppositionis divisio est in suppositionem *propriam*, & *impropriam* sive *metaphoricam*. Suppositio propria est usus termini pro suo significato proprio, ut *homo est rationalis*. Impropria est usus termini pro suo significato improprio & metaphorico, ut dum homo fortis & magnanimus *leo* dicitur.

81. Secundò dividitur in *suppositionem primæ considerationis*, vulgò *realem* vel *personalem*: & in *suppositionem secundæ considerationis*, vulgò *simplicem*. Prima est usus termini primæ considerationis, (n. 67.) ut Petrus est homo: Secunda est usus termini secundæ considerationis, (n.67.) ut homo est species.

82. Tertiò dividitur in *communem*, seu *distributivam*, & *collectivam*. Suppositio distributiva est usus termini communis (n. 73.) pro omnibus & singulis suis significatis, ut

homo

homo est animal; ubi *homo* pro omnibus & singulis hominibus supponit.

83. Suppositio *distributiva* vel est *completa* vel *incompleta*. Suppositio distributiva completa descendit ad singula individua, *ut animal est sensitivum*. Ubi vocabulum animal supponit non solùm pro omnibus speciebus sub animali contentis, sed etiam pro singulis individuis, (n. 10.) quæ unaquæque species complectitur. Unde & suppositio pro singulis generum, nec non absoluta solet nominari. Suppositio distributiva incompleta est usus termini communis pro singulis speciebus sub genere contentis, non vero pro singulis earum individuis, ut *omne animal fuit in arca Noë*; id est, omnis animalium species. Hæc vocari solet suppositio *pro singulorum generibus*.

84. Ab hac suppositione distributiva incompleta, sive *pro singulorum generibus*, differt suppositio, quæ accommoda dicitur; hæc enim est positio termini communis pro omnibus individuis, uno tamen vel altero excepto: ut *omnis homo peccavit in Adam*. Ubi *homo* supponit pro omnibus & singulis ejus individuis, si Christum Dominum & Virgineam ejus Matrem exceperis.

85. Suppositio collectiva est usus termini communis pro omnibus suis individuis simul sumptis: ut *omnes Apostoli fuerunt duodecim*.

86. Suppositio disjunctiva est usus termini commu-

communis pro aliquibus tantùm significatis, ut *aliquis homo est doctus: aliquis oculus est necessarius ad videndum.*

87. Suppositio disjunctiva vel est *confusa*, vel *determinata*. Disjunctiva confusa est usus termini communis pro significato indeterminato & indifferenti, ut *aliquis oculus est necessarius ad videndum;* non enim inferre licet; ergo *dexter oculus est necessarius*, nec *ergo sinister est necessarius*, cùm non sit major ratio pro uno, quam pro altero. Sed inferri debet: *ergo vel dexter vel sinister est necessarius.* Disjunctiva determinata suppositio est usus termini communis pro significato determinato, ut *aliquis homo est Romanorum Imperator.* Hic enim *aliquis homo* non supponit indifferenter pro quovis homine, sed determinatè pro Carolo VII. Has suppositionis divisiones utpote præcipuas sufficere judico.

De Suppositionum regulis.

88. AD suppositiones discernendas, bene attendendum est ad quosdam terminos consignificativos, qui & *signa consignificativa* vulgò *syncategorematica* dicuntur. Sunt autem hæc signa vel universalia affirmativa, ut *omnis*, *quivis:* vel universalia negativa, ut *nullus:* vel affirmativa particularia, ut *aliquis:* vel denique particularia negativa, ut *aliquis non.* His præmissis sequentes suppositionum regulas facile erit intelligere.

89. Pri-

89. Prima. Terminus affectus signo universali (n. 88.) supponit distributivè vel collectivè juxta exigentiam alterius termini, cui adjungitur, ut *omnis homo est rationalis : nullus homo est equus.* Terminus *homo* supponit semper distributivè. In hac verò propositione : *omnes Apostoli fuerunt duodecim*, terminus *Apostoli* supponit collectivè propter terminum numeralem *duodecim.*

90. Secunda. Terminus affectus signo particulari (n. 88.) supponit disjunctivè, confusè scilicet vel determinatè juxta exigentiam alterius termini, cui adjungitur; ut *aliquis homo est Imperator*, determinatè : *aliquis oculus est necessarius ad videndum*, confusè. Porrò in discernenda suppositione confusâ à determinata plus valet maturum judicium, quàm regularum copia, quæ plerúmque hîc fallaces deprehenduntur.

91. Tertia. Subjectum propositionis nullo signo affectum in materia essentiali & necessaria (n. 17.) supponit distributivè, ut *homo est rationalis*, idem est ac, *omnis homo est rationalis.* In materia verò contingenti & accidentali (n. 17.) disjunctivè, ut *homo est doctus*, idem est ac, *aliquis domo est doctus.*

92. Quarta regula generalior est, quòd nempe subjectum nullo signo affectum supponat semper juxta exigentiam prædicati. Unde cùm termini naturales sive essentiales (n. 17.) exigant suppositionem distributivam,

vam, termini numerales collectivam, contingentes disjunctivam; subjectis juncti ea determinant ad tales suppositiones: sic in propositione, *homo est rationalis*, subjectum *homo* supponit distributivè, quoniam prædicatum *rationalis* illi essentialiter convenit. In hac vero: *Apostoli fuerunt duodecim*, subjectum supponit collectivè propter *duodecim*, terminum numeralem. Denique in propositione, *homo est doctus*, terminus homo supponit disjunctivè; contingit enim, hominem esse doctum, sive est per accidens doctus, non verò essentialiter; secus omnes homines essent docti, quod tamen manifestè repugnat experientiæ, cum Doctorum numerus longè sit inferior numerô simplicium & rudium.

93. Quinta regula in Syllogismis maximi usus est, quòd nempe prædicatum propositionis affirmativæ, saltem vi propositionis supponit semper disjunctivè, ut *homo est animal*, id est, *homo est aliquod animal:* non verò *homo est omne animal:* nam utique homo est tantùm animal rationale.

94. Econtra prædicatum propositionis negativæ supponit semper distributivè, ut in ista, *homo non est lignum*, vel *nullus homo est lignum.* Prædicatum hujus propositionis *lignum* sumitur semper distributivè; nulla enim est ligni species, quæ de homine prædicari potest.

Ultimæ tres regulæ facilius intelligentur,

poſtquam de propoſitione dictum fuerit cap. ſeq.

De ſtatu, ampliatione, reſtrictione, alienatione, & appellatione.

95. Status eſt *uſus termini pro tempore per copulam importato*, ut Petrus ſtudet. Ut ſtatus hujus propoſitionis ſit verus, Petrus in præſenti ſtudere debet.

96. Ampliatio eſt *extenſio termini à minori ad majorem ſignificationem*, ut *mites poſſidebunt terram. Mites* ratione ſtatûs ſupponit tantùm pro futuris; ratione tamen ampliationis ſumitur pro omnibus mitibus etiam præteritis & præſentibus.

97. Reſtrictio eſt coarctatio termini à majori ad minorem ſignificationem: ut *homo pius eſt æſtimandus.* Vox *homo* reſtringitur per vocem *pius.*

98. Alienatio eſt uſus termini in ſenſu improprio & metaphorico, ut dum Chriſtus Dominus dicitur *ſol juſtitiæ.*

99. Appellatio denique eſt applicatio unius termini ſupra alium: e.g. *Alexander fuit magnus Philoſophus.* Hic *magnus* appellat ſupra *Philoſophum;* unde propoſitio hunc reddit ſenſum; *Alexander fuit inſignis in ſcientia Philoſophica.* Hæc appellatio vulgò *formalis* dicitur. Porro terminus, qui applicatur alteri, dicitur *appellans;* terminus verò, cui applicatur, vocatur *appellatus.* Quodſi terminus appel-

appellans præponatur copulæ, erit appellatio *materialis*: ut *Alexander Magnus fuit Philosophus*. Sensus est: Alexander aliunde magnus, v. g. animo & virtute fuit etiam Philosophus. Hæc de terminis.

§. V.

De modo sciendi.

100. CUm ad omnes cogitationis species, & præprimis ad rectam apprehensionem perficiendam, modus sciendi sit oppidò necessarius, de illo hîc agendum.

Modus sciendi in sensu lato sumitur pro omni eo, quod juvat ad acquirendam scientiam. Hic autem in sensu stricto accipitur, & definitur: *oratio ignoti manifestativa*. Dicitur *oratio*, id est sermo brevis uno aut altero constans vocabulo: dicitur *ignoti manifestativa*, id est, clarioribus terminis obscurè cognitum declarans, ita, ut mens clariorem ejus notionem concipiat.

101. Tres recensentur modi sciendi species, videlicet *definitio*, *divisio*, & *argumentatio*. De qualibet enim re non nisi tria ignorari possunt. Primò, *quid* res sit: Secundò, *quotuplex* sit: Et tertiò, *qualis* res sit. Primum explicatur per definitionem, secundum per divisionem, & tertium per argumentationem.

De Definitione.

102. DEfinitio est *oratio nomen, vel rei per nomen significatæ naturam explicans*.

Unde patet, duplicem esse definitionem, alteram nominis, alteram rei.

103. Definitio nominis est nihil aliud quam nominis interpretatio : ut dum cosmographia dicitur *mundi descriptio*, definitur & explicatur nomen cosmographiæ: Vel si magis placet, definitio nominis ea est, quâ quis determinat, quid per nomen aliquod intelligat; ut si dicam per hanc vocem *elaterium* intelligo vim, quâ corpus pressum, v. g. arcus tensus, resilit, sive in pristinum statum restituitur, parùm sollicitus, in quo virtutis illius essentia & natura consistat. Hæc definitio est maximi usûs in disciplinis omnibus, quia vocum ambiguitatem tollit, & controversias minuit. Unde à Mathematicis principii loco usurpatur, ut *triangulus est figura tribus lineis terminata.* Ejusmodi definitiones sunt extra omnem controversiam positæ; id enim ex hominum arbitrio pendet, ut certâ voce certam quoque ideam & notionem designent. Non autem ita se res habet in definitionibus rei, quæ ideo adhibentur, ut magìs distinctas & claras rerum notiones & perceptiones efficiant; non enim ab hominum voluntate pendet, ut idea quævis has aut illas rei partes & attributa comprehendat.

104. Definitio rei duplex est, essentialis nempe, & descriptiva. Definitio essentialis est oratio explicans naturam rei per partes essen-

essentiales (n. 17.). Cùm verò partes essentiales duplicis sint generis, *metaphysicæ* videlicet & *physicæ;* duplex quoque est definitio essentialis, *metaphysica* nempe, quæ per partes essentiales metaphysicas, (id est, quæ solo conceptu distinguuntur) ut sunt genus & differentia: e. g. *homo est animal rationale:* & physica, quæ habetur per partes essentiales physicas, (hæ vere & proprie sunt distinctæ) ut sunt respectu hominis anima & corpus: e. g. *homo est compositum ex anima rationali & corpore organico.*

105. Definitio descriptiva triplex est. Vel enim naturam rei explicat per proprietates, & vocatur definitio *propria:* ut *homo est animal politicum, scientiarum capax &c.* Vel per causam sive finalem, sive efficientem, sive exemplarem, & dicitur definitio *causalis:* ut homo est animal ad similitudinem DEI factum, ut eo frui possit. Vel denique per plura res explicatur accidentia, (n. 16) quæ seorsim sumpta rebus aliis convenire possunt, non item si conjunctim, & *definitio accidentalis* appellatur, sic Virgilius definit Polyphemum:

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum;
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat,

106. Optima quidem definiendi ratio ea est, quæ brevis, clara, & quæ constat genere (§. 7.) proximo atque differentia ultima:

(n. 11.) ſic enim palam fit, quomodo res definita cum ſimilibus maximè & cognatis conveniat, & ſimul in quo ab aliis diſcrepet: túmque definitio plena eſt, non diminuta, tantumque patet, quantùm res definita.

Sed rarò genus rei proximum, & propria vel ſpecifica differentia nobis innoteſcunt. Unde nonnunquam tutius eſt, rem definire per accidentium, aut proprietatum congeriem explicare, quam brevi oratione uti, quæ ſæpe falſa eſt aut ambigua. Idque vel maximè evenit in rebus phyſicis, ubi genus & differentia nos magna ex parte fugiunt. Hinc ſiquis v.g. magnetem velit definirè, omnino neceſſe eſt, ut plures ejus proprietates ſimul conjungat, hoc fere modo: magnes eſt corpus ex lapide & ferro compoſitum, quod alium magnetem, aut ferrum ſibi vicinum ad ſe rapit; tum aliæ magnetis proprietates afferri poſſunt, quibus ejus natura fiet apertior, quàm ſi genus quoddam proximum, aut ultima differentia fuiſſet excogitata. Dum enim ſollicite, anxie & pene ſuperſtitiose genus proximum, & ultimam differentiam inquirimus, non tam definitiones, quæ diſtinctas rerum notiones efficiant, quàm ænigmata ipſa afferimus; cujusmodi paſſim occurrunt.

107. Tres ſunt præcipuæ definitionis regulæ. Prima, ut *ſit clarior re definita* ſecus enim rem non explicabit, neque veritatem involutam

tam evolvet. Et sanè multa sunt, quæ definitionibus magìs obscurantur, quàm illustrantur, aut explicantur, quæque per se sunt manifesta & ferè omnibus nota, ut *tempus*, *idea*, sive perceptio mentis, *ordo*, *extensio*, *numerus*, & alia longè plurima.

Adversus hanc regulam peccant qui ad definiendum utuntur metaphoris, præsertim remotioribus aut vocibus inusitatis, vel terminis ambiguis; unde jure merito reprehenduntur hæ, & similes definitiones: *anima est numerus seipsum movens; tempus est numerus motus secundùm prius & posterius* &c.

108. Secunda regula est: *definitio non sit superflua, neque diminuta.* Contra hanc legem peccatur additione particulæ alicujus inutilis ut cùm definitur homo *animal rationale mortale; nam in* hac definitione *mortale* superfluum est; siquidem omne animal est mortale.

109. Tertia definitionis regula est, *ut definitio sit reciproca cum re definita.* Quam regulam alii sic proponunt: *definitio debet convenire omni & Soli rei definitæ.* Hinc illa usu trita axiomata: *cui convenit definitio, convenit & definitum; cui convenit definitum, convenit & definitio; cui repugnat definitio, repugnat & definitum.*

Adversus hanc regulam peccant qui definitionem faciunt vel latiorem, vel strictiorem, quàm est res definita; ut si definiatur

homo *animal bipes:* vel *animal rationale vultu candido* Hæc ultima definitionis regula omnium maximè est necessaria; definitio enim paululum longior vel obscurior utcunque tolerabilis est; quæ verò non reciproca, sive ut alii loquuntur, non convertibilis est cum definito, ferri nullo modo potest.

110. Cæterùm definitionis cognitio facilis est, praxis verò difficillima; quoniam difficilè est essentiale ab accidentali; Commune à proprio secernere; aut invenire genus proximum & ultimam differentiam. Nec id magni refert, dummodo definitio, qualiscunque sit, claram & distinctam rei notionem, & ideam efficiat. Unde ubi qualitas rei essentialis non occurrit, plures accidentarias commodè afferimus; ut in plantarum descriptione usuvenire solet.

De divisione.

111. Divisio est *totius in partes distributio.* Illius idem est usus, qui definitionis, nempe ut rem magis distinctè concipiamus. Hoc autem fit, cùm res, quæ uno intuitu videri non potest, velut per partes cognoscenda proponitur; nam universa & generalis totius rei cognitio admodum imperfecta est, atque obscura.

112. Divisio totuplex est, quotuplex est totum; unde cùm triplex sit totum, *actuale* nimirum, *potentiale* & *accidentale:* triplex quo-

quoque est divisio, nempe *actualis*, *potentialis*, & *accidentalis*. Divisio actualis est, quæ dividit totum in partes, quas actu continet. Quod si partes illæ sint essentiales & physicæ, (n. 104) divisio vocatur *actualis essentialis physica:* ut *hominis pars una est anima rationalis, altera corpus organicum.* Si partes sint metaphysicæ, (n. 105) erit *divisio actualis essentialis metaphysica* ut *hominis pars una est animal, altera rationale.* Si denique partes sint integrantes, id est, ex quibus totum ita constat, ut sine qualibet illarum saltem imperfectè concipi possit, & subsistere, divisio *integralis* nominatur : ut corporis humani partes sunt *caput*, *manus*, *pedes* &c.

113. Divisio potentialis est, quæ totum potentiale distribuit in partes, quas sub se continet ; sive quæ dividit universale in sua particularia, estque vel *univoca*, quando totum potentiale univocum (n. 73) dividitur in suas partes ; ut si animal dividatur in rationale, & irrationale : vel *æquivoca*, *quæ* totum potentiale æquivocum (n. 73.) in sua inferiora dispescit, ut dum *canis* in cælestem, terrestrem & marinum dividitur.

114. Divisio accidentalis est quæ totum distribuit in sua accidentia (n. 16) ut *homo alius est albus*, *alius niger ; alius formosus*, *alius deformis.*

115. Tres sunt præcipuæ bene dividendi regulæ. Prima, *ut divisio exæquet totum di-*

visum; ita ut nec plura, nec pauciora membra sint in divisione, quàm in diviso. Adversus hanc regulam peccatur, quoties omittitur membrum aliquod necessarium, vel adjicitur extraneum: ut si dividatur animal in *terrenum* & *aëreum*; vel *in terrenum*, *aëreum*, *aqueum* & *igneum*; in priori enim definitione deest *aqueum*: in posteriori verò redundat *igneum*, cùm nullum in igne animal possit vivere.

116. Secunda regula, *divisio sit brevis, quantùm fieri potest*, id est, paucis constet partibus, alioqui carebit effectu: nam mentem confundet, & obruet memoriam; cùm tamen ad utramque juvandam instituta sit divisio. Unde meliùs dividitur numerus in parem & imparem, quàm in binarium, ternarium, quaternarium &c.

117. Tertia bonæ divisionis lex est, ut membra divisa se invicem excludant. Si enim pars in alia parte includatur, divisio erit superflua. Hinc malè dividitur terra in *Europam Asiam affricam Americam* & Germaniam; nam Germania continetur in Europa. De argumentatione fusè dicetur cap. 3. hinc pauca de methodo, quæ à plerisque huc reducitur, dicenda.

De Methodo.

118. Μέθοδος vox græca latinè describi potest *via brevis & expedita*. Ab hac autem

autem significatione traducitur ad significandum doctrinæ ordinem; nam ut via brevis & aperta cito & tuto nos ducit, quo tendimus: sic apta scientiæ dispositio illam reddit multo faciliorem. Methodus itaque definiri potest *ordo sermonis accommodatus ad illustrationem veritatis*. Est autem varia. Præcipui momenti est methodus συνθέσεος, id est *compositionis*: & methodus αναλύσεος, sive *resolutionis* juxta duplicem modum procedendi in cognitione veritatis; siquidem ad veritatem inveniendam alia opus est via & modo, quàm ad inventam aliis manifestandam, & docendam.

119. Methodus itaque analytica, sive *resolutoria* est modus ordinate procedendi ad veritatem inquirendam. Dicitur resolutoria, quia resolvit quæstiones in sua primà principia, effectus ad causas, composita ad suas partes. Sic primi auctores Logicæ artificialis advertentes nunc bene, nunc male discurri, moti sunt ad investigandam naturam syllogismi, illùmque resolverunt in propositiones, has vero in terminos.

120. Methodus synthetica seu *compositoria* est modus ordinatè procedendi in veritate docenda. Dicitur compositoria, quoniam à partibus ad totum progreditur: sic qui modo docent logicam à terminis inchoant; inde ad propositiones; & ab his denique ad syllogismum.

121. Tres sunt præcipuæ methodi leges. Prima, res tractandæ ita disponantur, ut aliæ ex aliis oriri videantur, & quæ sequuntur, à præcedentibus lucem accipiant.

122, Secunda, omitti debent divisiones rerum minutissimarum, quarum multitudo fastidium parit, discentis ingenium obtundit, & obruit memoriam.

123. Tertia, fugiendæ sunt longæ digressiones à re proposita alienæ: his enim ita nonnunquam abducitur animus, ut errare inchoet nec habeat amplius, unde ad propositum revertatur. De methodo mathematica dicetur alibi.

CAPUT II.

De iis, quæ pertinent ad secundam mentis operationem.

§. 1.

De natura judicii & propositionis.

n. 1.

1. DUm unam ideam cum alia conjungimus, vel ab ea separamus, judicare dicimur. Est igitur judicium, mentis operatio, sive *cogitatio, quâ una idea cum alia conjungitur, aut ab ea separatur:* vel ut vulgò loqui solent, quà unum de altero affirmatur vel negatur: v.g. postquam percepi id, quod voce

voce *Deus* ſignificatur, voce *bonus*, & voce *mendax*; poſſum de Deo affiirmare bonitatem, & negare mendacium judicando, *Deum eſſe bonum; Deum non eſſe mendacem.*

2. Ut rectè judicemus, tria præcipuè ſunt obſervanda.

Primò ut ad ideas diligenter attendamus.

Secundò, ut præjudicia, ſeu præjudicatas opiniones exuamus.

Tertiò, ut mentis præcipitationem vitemus.

3. Eſt autem ptæjudicium: ſeu præjudicata opinio *judicium anticipatum ex ſenſuũm præſertim impreſſionibus ortum:* hujusmodi ſunt plurima infantiæ præjudicia, quæ omnia ſunt abjicienda, ut ſana & vera ſint noſtra judicia.

4. Præcipitatio mentis eſt *præceps & inconſideratum de re ignota, vel non ſatis explorata judicium.* Cui vitio unicum afferi poteſt remedium, nimirum ſi cohibeatur aſſenſus, donec res maturius fuerit explorata.

Porro quemadmodum ideæ *nominibus*, ita judicia *verbis* ſive propoſitionibus tanquam ſignis exprimuntur.

5. Propoſitio itaque eſt *oratio, unum de alio enuntians:* vel *oratio aliquid affirmans, vel negnas de alio.* In qua quidem tria ſunt conſideranda, *ſubjectum* nempe, *prædicatum*, ſive *attributum* & *copula.*

6. Sub-

6. Subjectum est *id*, *de quo aliquid affirmatur*, *vel negatur*.

Prædicatum est *id*, *quod affirmatur*, *vel negatur de alio*:

Copula est *vinculum*, *quô subjectum & prædicatum conjunguntur*. v.g. in hac propositione *Deus est bonus*, Prima vox, nempe *Deus* est subjectum, *bonus* est prædicatum seu attributum; & verbum *est* dicitur copula.

Cùm autem subjectum & prædicatum *terminent* utrinque propositionem, ideo vocantur illius *termini* seu *extrema*. Verùm de his sufficienter dictum est cap. præced.

7. Non refert an propositio tribus constet vocibus, subjecto nimirum, prædicato & copula; qualis est hæc propositio, *mens est cogitans*, qùæ vocatur propositio *de tertio adjacente*; an duabus tantùm, ut *mens cogitat*, quæ dicitur *propositio de secundo adjacente*: an denique unica, ut *cogito*, quæ *propositio de primo adjacente nominatur*. Nam verbum quandoque vices supplet prædicati & copulæ, ut *mens cogitat*, idem enim est, ac *mens est cogitans*: aliquando verbum continet subjectum & copulam, ut *cogitans*, id est, *ego sum cogitans*: nonnunquam subjectum, prædicatum & copulam complectitur, ut *cogito*, quod idem est, *ac ego sum cogitans*.

8. Cùm idem de seipso prædicatur, propositio dicitur *identica* & nugatoria, ut *ens est ens*, *vel ensis est gladius*. Ubi autem prædicatum

catum aliquo modo differt à subjecto, propositio *formalis* dicitur, ut *virtus est amanda.*

§. II.

De divisione propositionis.

9. Propositio variè dividitur; & quidem primò ratione materiæ circa quam versatur, in *necessariam*, *contingentem*, *possibilem & impossibilem.* Necessaria est, cujus prædicatum ità convenit subjecto, ut non possit illi repugnare, ut *homo est rationalis*, Contingens est, cujus prædicatum ita convenit subjecto, ut possit non convenire; ut *Petrus est doctus.* Propositio possibilis est, cujus prædicatum subjecto convenire potest, etiamsi actu non conveniat; ut *omnis homo est albus.* Impossibilis est, cujus prædicatum subjecto repugnat, ut *Petrus est lapis.*

10. Secundò propositio dividitur ratione formæ in *affirmativam* & *negativam.* Affirmativa est, quæ asserit unum de alio; ut *Deus est amandus*; negativa verò unum de altero negat, ut *pecatores regnum Dei non consequentur.* Ut autem propositio sit negativa requiritur, ut negatio, sive particula negativa copulam afficiat, sive ut copulæ præponatur; hinc ista propositio, *homo est non lapis* vulgo habetur pro affirmativa.

11. Secundò ratione quantitatis seu extensionis dicitur propositio in *universalem*, *particularem*, *singularem*, & *indefinitam.*

12. Pro-

12. Propositio universalis est, cujus subjectum afficitur signo Universali: (n. 89) ut *omnis virtus est amplectenda: nullus numerus est infinitus.* Particularis est, cujus subjectum afficitur signo particulari; ut *aliqui homines sunt probi.* Singularis est, cujus subjectum est terminus singularis (n. 71) ut *Petrus est doctus*, vel terminus communis affectus particula *hic, hæc, hoc*: ut *hic homo est doctus*; nam hæc est æquè propositio singularis, ac prior. Indefinita est, cujus subjectum nullo signo afficitur; ut *luxuriosi sunt prodigi.*

13. Quartò ratione qualitatis dividitur propositio in *veram* quæ enunciat rem prout est: e.g. *homo est animal*: & in *falsam*, quæ rem enuntiat aliter ac est; ut *homo est lapis.*

14. Quintò dividitur in *simplicem* & *compositam.* Simplex est, quæ uno constat subjecto, prædicato & copula, sive unus sive plures termini subjectum aut prædicatum constituant; ut *avarus est miser*: vel *inordinatus pecuniæ atque divitiarum amor non est modica hominis ratione præditi miseria.*

15. Propositio composita est, quæ constat pluribus propositionibus simplicibus aliqua conjunctione unitis; & est quintuplex, *conditionalis causalis*, *copulativa*, *disjunctiva*, & *discretiva.*

16. Propositio conditionalis est, cùm propositiones simplices connectuntur particula conditionali *si*: *si quis diligit me, sermonem meum servabit.*

vabit. Ut vera sit conditionalis, sufficit, unam simplicem sequi ex altera, licèt neutra in se sit vera: in propositione enim conditionali non affirmatur aliqua ex simplicibus sed solùm eorum nexus.

17. Causalis est, quæ simplices unit particula causali *quia, eo quod &c.* ut *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Ad hujus veritatem requiritur tantum, ut una simplex sit causa alterius.

18. Copulativa est, quæ simplices nectit particulâ *&, atque*, vel simili, ut Alexander fuit Heros Magnanimus, & insignis Philosophus. Ut hæc propositio vera sit, omnes simplices propositiones illam constituentes, veras esse oportet.

19. Disjunctiva est, quæ simplices nectit particula *vel, aut*, & similibus: v. g. *aut doctus est, aut indoctus est: numerus aut par est, aut impar.* Ad hujus veritatem sufficit, unam simplicem esse veram; requiritur tamen, ut inter res disjunctas sit immediata oppositio; secus, falsa erit: ut, si quis dixerit, *aut pax est, aut bellum*, falsa est propositio, cum possint esse induciæ. Sic illa Terentii: *aut amat, aut odit mulier, nihil est tertium*; absolute loquendo falsa est; nam potest mulier nec amare, nec odisse.

20. Propositio discretiva est, quæ simplices nectit particula discretiva *sed, tamen* vel simili, ut: *non splendor natalium, sed virtus ef-*

ficit nobiles.: non est dives, sed tamen est doctus. Ad hujus veritatem requiritur, ut ambæ simplices sint veræ.

21. Sextò dividitur propositio in *exponibilem* & *exponentem*. Propositio exponibilis vel meliùs *explicabilis* ea est, quæ verbis quidem simplex, sensu tamen composita est, vel saltem obscura. Quapropter exigit, ut exponatur seu explicetur per aliam, quæ idcirco *exponens* nominatur.

22. Propositio exponibilis triplex statuitur, (juxta numerum, & naturam particularum, quæ sensum reddunt obscurum) nimirum *exclusiva*, *exceptiva*, & *reduplicativa*.

23. Exclusiva est, quæ in se continet particulam quandam exclusivam, qualis est *solùm*, *tantùm* &c. ut *solus Deus est æternus*. Hujus exponens habetur per particulas *nihil aliud*. E. g. *Deus est æternus*, & *nihil aliud est æternum*.

24. Quod si particula excludens afficiat subjectum, excludit omnia alia subjecta à prædicato, ut in dato exemplo, *solus Deus est æternus*. Si vero particula illa prædicatum afficiat, tunc excludit omnia alia prædicata à subjecto, ut, si dicam, *adamas est tantùm lapis*.

25 Propositio exceptiva ea dicitur, cui inest aliqua particula excipiens, cujusmodi est *præter*, & similes; ut *omne animal fuit in arca Noë, præter pisces*. Cujus exponens hoc mo-

do reddi poteſt: *omnia alia animalium genera erant in arca Noë, & piſces ibi non erant.* Eadem ferè eſt ratio propoſitionis hujus, quæ prioris, nimirum excluſivæ. (n. 148)

26. Reduplicativa eſt, cujus ſubjectum afficitur particula reduplicante, cujuſmodi ſunt *quatenus*, *quà*, *in quantum &c.* ut *doctus eſt æſtimandus.* Ejus exponens ſic habetur: *doctus æſtimandus eſt, quatenus eſt doctus.*

27. Septimò denique dividitur propoſitio in *abſolutam*, & *modificatam* ſeu modalem. Modalis ea eſt, in qua exprimitur modus, quo prædicatum affirmatur, vel negatur de ſubjecto: ut cum dicitur, *neceſſe eſt, circulum eſſe rotundum;* modi enim de quibus hic ſermo eſt, ſolùm quatuor ſunt, nempe *neceſſarium*, *contingens*, *poſſibile*, & *impoſſibile;* qui adverbialiter quoque proferri poſſunt hoc modo: *neceſſe*, *contingenter*, *poſſibiliter*, & *impoſſibiliter*, ut *homo eſt contingenter doctus.* Propoſitio abſoluta dicitur, in qua non exprimitur modus, quô prædicatum convenit ſubjecto, ut dum dicitur, circulus eſt rotudus, ubi non exprimitur an neceſſariò, an tantùm contingenter ſit rotundus. Atque hæ ſunt præcipuæ propoſitionis ſpecies.

§ III.

De propoſitionis proprietatibus.

28. PRoprietates, propoſitionis referuntur tres, videlicet *oppoſitio*, *converſio*, & *æquiva-*

æquivalentia, ſeu æquipollentia, de quibus ſigillatim agendum.

De Oppoſitione propoſitionum.

29. Oppoſitio eſt *affirmatio & negatio ejusdem de eodem*, ſeu repugnantia inter duas propoſitiones eodem ſubjecto & prædicato conſtantes: eſtque triplex, *contradictoria* nempe, *contraria*, & *ſubcontraria*.

30. Oppoſitio contradictoria eſt repugnantia inter duas propoſitiones, quarum una eſt univerſalis, particularis altera, (n. 136) vel utraque ſingularis: utrinque tamen una debet eſſe affirmativa, altera negativa (134,) ut *omnis homo eſt juſtus*. & *aliquis homo non eſt juſtus*. Vel *Petrus eſt juſtus*, *Petrus non eſt juſtus*.

31. Lex contradictoriarum eſt, quod nunquam poſſint ſimul eſſe veræ, nec ſimul falſæ; ſecus idem eſſet, & non eſſet. Unde ex veritate unius ſemper colligitur falſitas alterius, & econtra.

32. Oppoſitio contraria eſt repugnantia inter duas propoſitiones univerſales, quarum una eſt affirmativa, altera negativa; (n. 134 & 136.) ut *omnis homo eſt juſtus*, *nullus homo eſt juſtus*.

33. Contrariarum perpetua lex eſt, quod nunquam poſſint ſimul eſſe veræ; ſi enim duæ univerſales eſſent veræ, particulares etiam ſub illis contentæ eſſent ſimul veræ; e. g. ſi

iſta

ista universalis est vera, *omnis homo est justus*, hæc quoque particularis *aliquis homo est justus*, necessariò vera est, cùm in priori universali contineatur: & si vera est hæc, *nullus homo est justus*, æquè necessariò vera erit sequens, *aliquis homo non est justus*; proindéque duæ contradictoriæ simul essent veræ, quod repugnat. (n. 155) Contrariæ tamen possunt simul esse falsæ, ut in dato exemplo, *omnis homo est justus, nullus homo est justus*: utraque est falsa; dantur enim quidam peccatores, & sic falsa est prima: dantur etiam quidam justi & probi, & per consequens falsa est secunda. Cùm enim propositionum contrariarum una affirmet prædicatum convenire omni subjecto, altra verò illud nulli prorsus subjecto convenire asserat; fieri potest, ut prædicatum quibusdam tantùm conveniat, proindéque utraque universalis erit falsa.

34. Oppositio subcontria est repugnantia inter duas propositiones particulares, quarum una negat, affirmat altera, (n. 134. 136.) ut *aliquis homo est justus, aliquis homo non est justus*.

35. Harum regula est, quòd possint simul esse veræ, ut patet in allato exemplo; nunquam tamen possunt simul esse falsæ: si enim subcontrariæ essent simul falsæ, earum contrariæ simul essent veræ, quod repugnare ostendimus. (n. 157.) En totius oppositionis compendium.

Omnis homo est justus.	Contrariæ.	Nullus homo est justus.
	Contra toriæ	
	die	
	Contra toriæ	
Aliquis homo est justus.	Subcontrariæ.	Aliquis homo non est justus.

De æquivalentia propositionum.

36. ÆQuivalentia vulgò; æquipollentia *est eadem significatio duarum propositionum ex additione particulæ (*non*) proveniens*: e. g. hæc propositio, *omnis homo est justus* idem significabit ac sequens, *aliquis homo non est justus*, si illi præponatur *non*, hoc modo: *non omnis homo est justus.*

37. si particula *non* præponatur uni contradictoriarum, tunc illa æquivalebit alteri: & si postponatur uni contrariarum, tunc illa quoque æquivalebit alteri contrariæ, ut examinanti facilè patebit. Verùm haud erit operæ pretium.

De propositionum conversione.

38. COnversio est *mutatio propositionis, quâ manente veritate, ex prædicato fit subjectum, & ex subjecto prædicatum, ut aliquis homo est justus*, convertitur, *aliquis justus est homo.*

39 Con-

39. Conversio triplex est, *simplex* nempe, *per accidens*, & *per contrapositionem*. Conversio simplex est mutatio subjecti in prædicatum eadem quantitate, id est, universalitate, vel particularitate retenta, ut *aliquis homo est justus*, convertitur simpliciter, *aliquis justus est homo*. Conversio *per accidens* est mutatio subjecti in prædicatum variata quantitate propositionis, ita, ut ex universali fiat particularis, ut *omnis homo est animal*, convertitur, *aliquod animal est homo*. Conversio per contrapositionem est mutatio subjecti in prædicatum, & terminorum finitorum in infinitos, ut *omnis homo est animal*, convertitur, *omne non animal est non homo*.

40. Quomodo quævis propositio converti possit, ex sequentibus desumitur versiculis:

fEcI simpliciter convertitur, EvA per accid.
AstO per contrap, sic fit conversio tota.

Vocales enim trium vocabulorum fEcI, EvA, AstO denotant propositiones certas, E nimirum universalem negativam, I particularem affirmativam, A universalem affirmativam, O particularem negativam, juxta sequentes versus:

Asserit A, negat E, verùm generaliter ambo:
Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

Sensus ergo priorum versuum est, quod universalis negativa, & particularis affirmativa in voce fEcI, designatæ per E & I, con-

vertantur ſimpliciter; univerſalis iterum negativa, & univerſalis affirmativa, quæ deſignantur per E & A, in voce EvA convertantur per accidens: univerſalis denique affirmativa, & particularis negativa, deſignatæ per A & O, in voce AſtO convertantur per contrapoſitionem. Verùm his miſſis ad utiliora.

CAPUT III.

De iis quæ pertinent ad tertiam mentis operationem.

N. 1.

Tertia mentis operatio, ſive ſpecies cogitationis eſt ratiocinatio, quæ definiri poteſt *cogitatio, quâ unum iudicium ex aliis prioribus infertur.* Hinc Ratiocinatio vulgo *Diſcurſus* appellatur, quòd mens ratiocinando ab antecedentibus judiciis ad conſequens currere, ſeu *diſcurrere* videatur.

Dum ratiocinatio verbis exprimitur, dicitur *argumentatio*, quæ in varias ſpecies diſtribuitur, quarum præcipua *ſyllogiſmus* vocatur, qui & ipſe in ſuas ſpecies dividi ſolet.

§. I.

De argumentatione generatim & pleriſque illius ſpeciebus.

2. Argumentatio eſt *oratio unum ex alio inferens*, vel, eſt oratio, qua unum judicium

dicium ex aliis judiciis illatum, distincta propositione exprimitur. Hinc in omni argumentatione reperiuntur hæc tria, nimirum *antecedens*, *consequens*, & *consequentia*.

3. Antecedens est *oratio* ex qua *aliquid infertur*, & modo unam, modo plures continet propositiones, quæ & *præmissæ* nuncunantur.

Consequens est *oratio* vel *propositio*, quæ *ex alio infertur*.

Consequentia est connexio inter antecedens & consequens: e. g. *Deus est bonus, ergo Deus est amandus.* *Deus est bonus*, dicitur antecedens; *Deus est amandus*, vocatur consequens: connexio denique inter utramque propositionem designata per particulam *ergo*, est consequentia,

4. Hinc facile patet, quod consequens possit esse verum, etiamsi mala sit consequentia. ut si dicam, *Petrus est Erfordiæ, ergo Carolus VII. est Romanorum Imperator*: Consequens est verum, & tamen nulla est consequentia. Econtra consequentia potest esse bona, & falsum consequens, ut patet in hoc syllogismo, *omne animal est lapis, sed Petrus est animal; ergo Petrus est lapis*, bona est consequentia, quia consequens legitime infertur; falsum tamen consequens, quia infertur ex antecedente falso.

5. Ulterius patet, quod consequens, cum habet duplicem sensum, possit distingui; nunquam verò consequentia, cum nil aliud

 denotet,

denotet, nisi unius cum alio connexionem, quæ semper vel ex integro bona est, & concedenda, vel ex integro mala, proindeque neganda.

6. Argumentationis in genere duæ sunt regulæ. Prima est, *ex vero nunquam sequitur falsum*; quod enim sequitur ex alio, debet in illo alio contineri: falsum autem nullatenus continetur in vero; secus idem esset verum & falsum, sive non verum, quod repugnat; cum *verum* & *non verum* contradictorie opponantur. (n. 15.) Secunda regula est, *ex falso sequitur falsum*, quoniam falsum in falso continetur.

7. Quod si falsum admittatur ut verum, potest ex illo sequi aliquid, quod aliunde verum est: ut ex hac propositione falsa, *omnes Apostoli sunt damnati*, si ut vera admittatur, sequitur hæc: *ergo Judas est damnatus*, quæ aliunde vera est. Si vero falsum agnoscatur ut falsum, tunc nullo modo exinde sequitur verum, quia nullo modo in illa continetur.

8. Septem communiter numerantur argumentationis species: *exemplum* videlicet, *inductio*, *dilemma*, *sorites*, *epicherema*, *enthymema*, & *syllogismus*. Quæ, sive specie essentiali, sive accidentali inter se distinguantur, non attendimus

9. Exemplum est *argumentatio*, *in qua ex uno simili infertur aliud simile*. e. g.

Adam, Samsonem, Davidem, Loth, Salomonem
Decepit mulier, quis modò tutus erit?

Hæc

Hæc argumentatio in moralibus potius, quam in physicis probationibus servit.

10. Inductio est *argumantatio, quâ ex particularibus sufficienter enumeratis infertur universale*, vel *econtra* : ut *Europa, Asia, Affrica, America, uti & Borealia & Australia incognita illuminantur a Sole; ergo totus terrarum orbis illuminatur* : vel *totus terrarum orbis illuminatur à sole; ergo Europa, Asia, Affrica, & America, necnon Borealia & Australia incognitia à sole illuminantur.*

11. Inductio semper vitiosa est; quando omnes partes non sufficienter enumerantur. Unde iniquissime ratiocinantur illi, qui à quibusdam judiciis injuriam passi, omnia tribunalia corrupta esse conclamant: & qui ob quosdam ecclesiæ ministros vitiis deditos, totum clerum calumniantur.

12. A singularibus ad speciem plerumque deficit inductio, cum aliqua singularia sæpe nobis sint ignota; à speciebus vero ad genus tutior est: omnes quippe species facile enumerantur, e. g. & *rationale*, & *irrationale animal sentit; ergo omne animal sentit.*

13. Δίλημμα græce, latine reddi potest *bis fortis.* Communiter autem in latino etiam idiomate usurpatur vox *dilemma*, & definitur *argumentatio utrinque premens adversarium*, sive in qua propositionis disjunctivæ utraque pars subsumitur, atque ad propositum concludendum adhibetur, ut cùm dicitur. *Si*

Reipubli-

Reipublicæ administrationem suscipias, vel juste te geres, vel injuste: si primum, homines offendes; si secundum, Deo displicebis. Ergo Reipublicæ administratio non est suscipienda.

Deficit hæc argumentatio, quando inter propositionis disjunctivæ membra datur medium. Estque plerùmque magis importuna, quàm valida.

14. Σωρείτης græcè *coacervatus*, vulgò sorites est *argumentatio, qua continuata plurium propositionum serie prædicatum præcedentis semper fit subjectum propositionis sequentis, donec tandem ultimum prædicatum enuntietur de primæ propositionis subjecto*, ut: *peccatum est transgressio Divinæ legis; transgressio Divinæ legis nos à Deo separat; quod nos à Deo separat, summo privat bono, quod summo privat bono, est omnium malorum maximum. Ergo peccatum est omnium malorum maximum.*

Hæc argumentatio non nisi raro adhibenda est in disputationibus, tum quia mentem onerat verborum copiâ: tum quia totinter propositiones facillimè irepere potest fallacia.

15. Ενθυμημα græce, latine *cogitatio rationalis* vulgo enthymema, est *syllogismus unâ constans præmissâ, & conclusione*, ut, *virtus est bona; ergo est amplectenda.*,

Hujus argumentationis usus est frequentissimus, & commodissimus.

16. Επιχείρημα græcè, *conatus* latine vulgo epicherema, est *syllogismus explicatus, cujus*

jus præmissæ alias propositiones continent, quæ ipsas probant.

Hic argumentandi modus potius ad oratores pertinet, quam ad Logicos sive Dialecticos. Porro cum syllogismus majoris sit momenti, imò argumentationum omnium species nobilissima, de illo seorsim agendum.

§. II.

De natura & divisione syllogismi.

17. Συλλογισμὸς græce *ratiocinatio collecta* latine vulgo syllogismus, est *argumentatio, quâ duæ ideæ* (n. 1) *vel termini seorsim combinantur, vel comparantur cum aliquo tertio affirmativè, vel negativè; ut inde concludatur eorum convenientia, vel repugnantia inter se.* v. g. *omne bonum est amandum; sed Deus est bonus; ergo Deus est amandus.*

81. Nam cum inter propositionis terminos de quibus ferendum est judicium, vel nulla, vel non nisi obscura sæpe appareat connexio, aut repugnantia; quærendus est tertius terminus, qui illorum connexionem vel repugnantiam illustret. Quod si uterque huic tertio conveniat, bene inferetur illorum convenientia inter se; *nam quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se,* Si vero unus conveniat termino invento, & alter ei repugnet, bene inferetur illorum repugnantia inter se; *nam quorum unum repugnat, alterum vero convenit uni tertio, ea quoque necessario repug-*

repugnant inter se. Atque ab his duobus principiis ars syllogistica tota dependet.

19. Porro ex his terminis subjectum] conclusionis illatæ dicitur *minus extremum;* prædicatum verò ejusdem conclusionis *majus extremum,* quia plerumque latius patet quam subjectum. Terminus tertius ad illorum convenientiam vel repugnantiam probandam assumptus, *medius terminus* vel *medium* vocatur.

20. Propositio, qua majus extremum comparatur, sive combinatur cum medio termino, quæ potissimum primo loco ponitur, dicitur *major*: illa ubi minus extremum cum eodem medio comparatur, & quæ ut plurimum secundo loco ponitur, vocatur *minor,* nempe *propositio.* Major & minor simul *præmissæ* nuncupantur. Ea denique, ubi minus extremum comparatur cum majore dicitur *conclusio.*

Pro doctrinæ hujus exemplo quæritur, *an justus diligat Deum?* Ex terminis propositis neque nexus, neque repugnantia clare colligitur. Invento igitur tertio termino, *custodire mandata,* sic potest fieri illorum combinatio: *qui custodit mandata diligit Deum, sed Justus custodit mandata, ergo justus diligit Deum. Justus* est minus extremum, cum sit subjectum conclusionis: *diligit Deum,* est majus extremum, quia est conclusionis prædicatum: *custodit mandata,* est medium prima propositio, *qui custodit mandata, diligit*

ligit Deum eſt major: altera propoſitio, *ſed juſtus cuſtodit mandata*, eſt minor; & tertia denique, *ergo juſtus diligit Deum*, eſt concluſio, ut patet. Item termini *juſtus*, & *diligit Deum*, conveniunt inter ſe in concluſione, quia in præmiſſis uterque conveniebat alicui tertio, videlicet medio termino, *cuſtodit mandata*.

21. Jam ut ad ſyllogiſmi diviſionem progrediamur, duo præcipue in illo conſideranda veniunt, *materia* ſcilicet, & *forma*. Materia duplex eſt, *remota* & *proxima*. Materia remota ſunt termini; proxima ſunt propoſitiones. (n. 26 & 129.) Ex terminis enim fiunt propoſitiones, & ex his ſyllogiſmi. Forma ſyllogiſmi eſt artificioſa diſpoſitio terminorum & propoſitionum, ex quibus conſtat.

22. Primo itaque dividitur ſyllogiſmus ratione materiæ in *demonſtrativum*, *topicum* ſive *probabilem*, & *ſophiſticum* ſive *fallacem*.

Syllogiſmus demonſtrativus eſt ille, *qui conſtat ex propoſitionibus neceſſario veris*, hoc eſt, vel per ſe evidentibus, vel per alias propoſitiones jam probatis, ex quibus neceſſario vera infertur concluſio. Demonſtratio enim perfecta unico nonnunquam continetur ſyllogismo, ut ſi dicam: *bic lapis eſt durus; atqui bic lapis eſt adamas; ergo adamas eſt durus*. Aliquando pluribus ſyllogiſmis, aut aliis argumentationibus opus eſt, ut abſolvatur demonſtratio. Nam demonſtratio eſt *ratiocinatio, vel ratiocinationum ſeries*

ries

ries, constans ex propositionibus necessario veris.

23. Duplex autem est præsertim demonstrationis species, altera *a priori*, qua effectus demonstratur per causam, ut si dicam, *ibi est ignis; ergo & calor*: nam calor ignis effectus dicitur. Altera demonstrationis species dicitur *a posteriori*, qua causa demonstratur per effectum, ut si ex creaturis visibilibus tanquam effectu demonstretur existentia Dei, tanquam causæ. His adjungitur demonstratio per absurdum, seu *per impossibile* qua nimirum res probatur esse, talis ideo, quia sequeretur absurdum, si vel non esset, vel aliter se haberet: v. g. *si Deus non esset omnipotens, non esset ens perfectissimum; atqui Deus est ens perfectissimum; ergo Deus est omnipotens.*

24. Syllogismus topicus sive probabilis est, *qui constat propositionibus probabilibus*, quæ tantum pariunt opinionem, ut *omnis mater diligit filium; atqui Joanna est mater, ergo diligit filium.*

25. Syllogismus sophisticus, sive fallax *constat propositionibus apparenter quidem veris, reipsa tamen falsis*, ut si dicam: *quod rationem perturbat, est malum; sed vinum perturbat rationem; ergo vinum est malum*, est syllogismus fallax; nam vinum moderate haustum nec est malum, neque perturbat rationem. Imo Apostolus commendat moderatum viniusum

pro-

propter stomachum. Solus itaque immoderatus vini usus est malus, non ipsum vinum.

26. Ratione formæ dividitur syllogismus in *formatum*, & *informem*. Syllogismus informis est, qui proponitur absque artificiosa terminorum, & propositionum dispositione, ut *peccator cum sis, non potes intrare regum Dei.* Qui discursus includit hunc syllogismum optime concludentem: *nullus peccator potest intrare regum Dei; sed tu es peccator: ergo non potes intrare regnum Dei.* Hi syllogismi informes sunt frequentes & grati in colloquiis, sed fallaciis obnoxii, atque ideo ad veritatem eruendam minus idonei. Syllogismus formatus est, cujus termini & propositiones artificiose secundum syllogismorum regulas disponuntur.

27. Syllogismus formatus dividitur in *simplicem* & *compositum.* Syllogismus compositus est, qui ita constat propositione composita, ut major præmissa integram propositionem compositam complectatur; ejus vero unam partem minor, & alteram conclusio. Hic syllogismus frequens est in communi hominum conversatione, atque triplex statuitur, *conditionalis* nempe, *conjunctivus* & *disjunctivus.*

28. Syllogismus conditionalis est, in quo reperitur aliqua propositio conditionalis, quæ duas includit partes, antecedens nimi-

rum & consequens. Fit autem ejusmodi syllogismus posito antecedenti in minori, ut consequens inferatur in conclusione, ut *si est doctus est homo; sed est doctus: ergo est homo.* Vel negato consequente in minori, ut negetur antecedens in conclusione, v. g. *si est homo, est animal; sed non est animal: ergo nec homo.*

Hic syllogismus conditionalis tribus modis concludit. Primo ab affirmatione termini antecedentis ad affirmationem consequentis, e. g. *si est homo, est animal, sed est homo: ergo est animal.* Secundo a negatione termini consequentis, ad negationem antecedentis, ut *si non est animal, non est homo, sed non est animal: ergo non est homo.* At non vice versa, nempe, a negatione antecedentis ad negationem consequentis; nam falsa est hæc propositio, *si non est homo, non est animal.* Tertio in reciprocis valet conclusio ab affirmatione, unius ad affirmationem alterius partis, ut, *si sol lucet dies est; atqui sol lucet: ergo dies est*; & a negatione unius ad negationem alterius partis, ut *si sol non lucet, dies non est; atqui sol non lucet: ergo dies non est.*

Tantus porro est usus syllogismi conditionalis, ut hoc tempore illa in scholis ratiocinandi forma plurimum usurpetur. Cavendum tamen, ne huic argumentationi plus æquo assuescamus; tum quia varianda

est

est oratio, & argumentandi modus; tum etiam quia consuetudo ista vix probatur artis hujus magistris. Verum in promptu est remedium; nam omnis argumantatio absoluta fieri potest conditionalis, & vicissim: quemadmodum patet in sequenti exemplo; *si omnis homo est rationalis, idem est risivus; sed omnis homo est rationalis: ergo est risivus.* Absolute, *omne rationale est risivum; sed omnis homo est rationalis: ergo & risivus.*

29. Syllogismus conjunctivus, sive copulativus is est, cujus vis pendet ex conjunctione propositionis copulativæ; sive in quo major propositio est copulativa: cujus quidem propositionis, ut negetur pars una in conclusione, asseritur altera in minore; hinc conclusio hujus syllogismi semper est negans e. g. *nemo potest servire Deo & mammonæ seu pecuniæ, sed avarus pecuniæ suæ servit, eique addictus est: ergo Dei servus esse non potest.* Conclusio nulla est, cum affirmat, hoc est, cum pars una negatur, ut asseratur altera, ut patet in hoc syllogismo, *nemo servit Deo, & pecuniæ addictus est; sed prodigus suæ pecuniæ non est addictus: ergo Deo servit.*

30. Syllogismus disjunctivus est, cujusvis pendet ex conjunctione disjunctiva *vel, aut,* & aliis similibus: fitque hic syllogismus, cum una pars propositionis disjunctivæ aut astruitur in minore, ut altera negetur in conclusione, ut *animal, quod video, vel homo est,*

 vel

vel brutum ; atqui est homo : ergo non est brutum. Vel cum negatur pars una in minore, ut astruatur altera in conclusione, quæ argumentatio naturalis est, & magis usitata, ut *omnes improbi aut in hac vita puniendi sunt, aut in altera ; sed multi in hac vita non puniuntur ; ergo in altera punientur.* interdum major propositio est tripartita, tumque duæ partes negantur, ut asseratur tertia, ut *aut dies est, aut nox, aut crepusculum : sed non est dies neque crespusculum : ergo nox est.*

Hujus syllogismi disjunctivi tota vis est in accurata divisione ; nam si minus exacta fuerit divisio, totum argumentum corruet, ut si quis ita ratiocinetur: *aut Christianus est, aut Mahometanus ; sed non est Mahometanus : ergo Christianus est.* Major potest esse falsa, cum plurimæ dentur nationes barbaræ neque Mahometis erroribus, neque Christianæ Religioni addictæ. Proindeque nulla erit conclusio.

31. Syllogismus simplex est, qui constat propositionibus simplicibus, ut *omne bonum est amandum ; sed omnis virtus est bona : ergo virtus omnis est amanda.*

32. Hic dividitur primo in *affirmativum*, & *negativum.* Affirmativus est, cujus conclusio est affirmativa ut in exemplo mox assignato. Negativus vero est, cujus conclusio est negativa, ut *nullum vitium est fovendum ; sed omnis avaritia est vitium ; ergo nulla avaritia est fovenda.*

Divi-

Dividitur ſecundo in *communem* ſive *univerſalem*, *particularem*, & *ſingularem*.

33. Univerſalis eſt, qui habet conbluſionem univerſalem; & particularis, qui particularem concluſionem habet, medium terminum vero communem.

34. Syllogiſmus ſingularis is dicitur, cujus medium eſt ſingulare. Dicitur expoſitorius & ſenſibilis, quia rem quaſi ſenſibus exponit, ut patet in hoc exemplo: *Petrus eſt rationalis; ſed Petrus eſt animal: ergo aliquod animal eſt rationale*.

35. Neque refert, quod juxta regulas ſyllogiſticas non concludatur ex puris particularibus; nam hujus ſyllogiſmi præmiſſæ non ſunt particulares, ſed ſingulares. Magnum autem diſcrimen eſt inter propoſitionem particularem & ſingularem: illa enim ſignificat quidem rem ſingularem, ſed indeterminate; hæc autem determinate: Unde fit, ut in ſyllogiſmo ex puris particularibus ſint quatuor termini; in eo vero, qui conſtat ex ſingularibus, tres tantum reperiantur: ſunt enim certi & determinati.

36. Tertio dividi poteſt ſyllogiſmus ſimplex in *perfectum* & *imperfectum*. Perfectum dico qui clare concludit, ut *omne bonum eſt amandum; ſed virtus eſt bona; ergo virtus eſt amanda*. Imperfectus eſt, qui nonnihil obſcure concludit, ut *omnis avarus eſt miſer;*

sed aliquis avarus est dives; ergo aliquis dives est miser.

§. III.

De Syllogismi Figuris & modis.

37. Figura syllogistica est *artificiosa extremorum combinatio cum medio termino, apta ad inferendam extremorum inter se convenientiam vel repugnantiam.* Vel brevius: est *dispositio medii cum extremis apta ad concludendum.*

38. Ejusmodi figuras numeramus tantum tres. Prima medium subjicit in majore, & prædicat illum in minore, ut *omne animal sentit: sed omnis homo est animal: ergo omnis homo sentit.* Hic medius terminus *animal* est subjectum in majore; in minore vero prædicatum.

39. Secunda figura medium tam in majore, quam in minore prædicat, ut *nullus peccator est* beatus; *sed aliquis dives est* beatus; *ergo aliquis dives non est pecator.*

40. Tertia figura medium tam in majori, quam in minori subjicit, ut *omnis* avarus *est miser; sed aliquis* avarus *est dives: ergo aliquis dives est miser.*

41. Possibilis est & quarta figura, Galenica dicta, quando nempe medium in majore prædicatur, & subjicitur in minore. Verum hæc figura superflua est, cum sit tantum pri-

ma

ma figura inverso præmissarum ordine, & propositione majore loco minoris posita.

42. Porro trium figurarum usitatarum doctrina memoriæ causa sequenti continetur carmine, ubi exprimuntur tres modi usitati, quibus cum extermis combinatur medius terminus; nam.

Prima figura prius subdit; post prædicat ipsum:
Prædicat altera bis, bis illum tertia subdit.

Brevius

Sub. præ. prima, sed altera bis præ. tertia bis sub.

43. Modus syllogisticus est *artificiosa præmissarum dispositio secundum universalitatem vel particularitatem, affirmationem vel negationem, apta ad concludendam extremorum convenientiam, vel repugnantiam.* Vel brevius, est *præmissarum secundum quantitatem & qualitatem dispositio apta ad concludendum.*

44. Sedecim in quavis figura dantur modi possibiles, cum toties in cujuslibet figuræ præmissis combinari possint propositiones his vocalibus A E I O indicatæ, ut examinanti patebit. Ex iis tamen 48. modis possibilibus quatuordecim tantum reperiuntur utiles juxta sequentes versus, quorum quælibet vocalis propositionem indicat, juxta superius dicta. Modi primæ figuræ sunt:

bArbArA, cElArEnt, dArII, fErIOque vocantur.

2$^{dæ.}$ cEſArE, cAmEſtrEs, fEſtInO bArOcO. 3$^{tiæ.}$ dArAptI, fElAptOn, dIsAmIs, dAtIsI, bOcArdO, fErIſOn.

45. Omnes reliqui modi poſſibiles ſunt inutiles. vel enim omnino non concludunt, vel inverſo terminorum ordine. Ejusmodi ſunt bArAlIp, cElAntEs, dAbItIs, fApEſmO, frIsEsOm. Qui omnes violenter & inverſo ordine concludunt. Exemplo ſit hic ſyllogiſmus in cElAntEs: *nullum rationale eſt lapis; ſed omnis homo eſt rationalis: ergo nullus lapis eſt homo.* Naturali ordine ſervato inferri deberet in cElArEnt: *ergo nullus homo eſt lapis.* His igitur, quia mentem potius onerant, & perturbant, quam inſtruunt, omiſſis, modorum utilium exempla claritatis ergo ob oculos hîc ponimus.

46. *Exempla primæ figuræ.*

bAr- Omne bonum eſt amandum;
bA- ſed omnis virtus eſt bona:
rA. ergo omnis virtus eſt amanda.

cE Nullum peccatum eſt fovendum;
lA- ſed omnis avaritia eſt peccatum;
rEnt. ergo nulla avaritia eſt fovenda.

dA-

dA- Omnis doctus est honorandus ;
rI- sed aliquis barbarus est doctus :
I. ergo aliquis barbarus est honorandus.

fE- Nullum turpe est expetendum
rI- sed aliquod lucrum est turpe :
O. ergo aliquod lucrum non est expetendum.

47. *Secundæ Figuræ.*

CeS- Nulla temeritas est virtus :
a- Sed omnis fortitudo est virtus :
re. ergo nulla fortitudo est temeritas.

CaM- Omne corpus est extensum ;
eS- sed nullus spiritus est extensus :
treS. ergo nullus spiritus est corpus.

FeS- Nullum peccatum est licitum ;
ti- sed aliqua delectatio est licita,
no. ergo aliqua delectatio non est peccatum.

Ba- Omnis virtus est laudanda ;
roC- sed aliqua liberalitas non est laudanda,
o- ergo aliqua liberalitas non est virtus.

48. *Tertiæ Figuræ.*

Da- Omne aurum est ductile ;
raP- sed omne aurum est solidum :
ti. ergo aliquod solidum est ductile.

Fe- Nulla avaritia eſt laudanda;
laP- ſed omnis avaritia eſt cupiditas habendi:
ton; ergo aliqua cupiditas habendi non eſt laudanda

DiS- Aliquis Philoſophus eſt doctus;
aM. ſed omnis Philoſophus eſt homo:
iS. ergo aliquis homo eſt doctus.

Da- Omnis avarus eſt miſer;
tiS- ſed aliquis avarus eſt dives:
i. ergo aliquis dives eſt miſer.

BoC- Quædam ira non eſt peccatum;
ar- ſed omnis ira eſt affectus animi:
do. ergo aliquis affectus animi non eſt peccatum

Fe- Nullum peccatum eſt committendum;
riS- ſed aliquod peccatum eſt delectabile:
on- ergo aliquod delectabile non eſt committendum.

Omnes quidem hi modi ſunt utiles, Nihilominus tamen iis ultro accedimus, qui primam figuram non modo perfectiſſimam, ſed unicam pene neceſſariam exiſtimant. Nam omnia quæſtionum genera ſive affirmantium, ſive negantium; ſive univerſalium, ſive particularium in ea concludi poſſunt:

ſunt: cum in ſecunda figura tantum negantes; in tertia non niſi particulares quæſtiones concludi poſſint.

§. IV.

De principiis & regulis ſyllogiſmi.

49. PRincipia ſyllogiſmorum intrinſeca, in quibus nempe omnis ſyllogiſmus fundatur, ſunt quatuor axiomata notiſſima.

Primum, *quidquid dicitur de aliquo ſubjecto, dicitur etiam de quolibet contento ſub illo* ſic quia dicitur de homine, quod ſit rationalis dicitur etiam de quolibet contento ſub homine; conſequenter & Viri & fœminæ juventes & ſenes, pauperes ac divites, & omnia hominis individua ſunt rationalia.

50. Secundum eſt: *quicquid negatur de aliquo ſubjecto, negatur etiam de quolibet contento ſub illo.* Sic quia de homine negatur, quod ſit lapis, negatur quoque de quolibet hominis individuo.

51. Tertium: *quæ ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe.* Sic ſi duæ lineæ ſeorſim ſumptæ ſunt æqualis longitudinis cum aliqua linea, erunt etiam aqualis longitudinis inter ſe.

52. Quartum denique: *quorum unum repugnat, alterum convenit uni tertio, ea repugnant inter ſe*; ſic ſi ex duabus lineis una ſit æqualis longitudinis cum aliqua tertia, & altera

altera ſit brevior, vel longior, quam eadem tertia, duæ illæ nequeunt eſſe æquales inter ſe.

53. In primo & tertio axiomate fundantur ſyllogiſmi affirmativi, in ſecundo & quarto negativi. Quod ſi ergo negetur concluſio ſyllogiſmi legitime formati, & directe concludentis, facillime probari poterit ejus bonitas per prædicta principia.

54. Principiis ſyllogiſmi generales ejusdem adjungimus regulas ſequentibus verſibus contentas.

1. *Terminus eſto triplex.* 2. *medium concluſio vitet.*
3. *Hoc ex præmiſſis altera diſtribuat.*
4. *Si præmiſſa fuit ſimul utraque particularis,*
5. *Utraque ſive negans, nulla ſequela venit.*
6. *Particulare præit? ſequitur concluſio talis.*
7. *ponitur ante negans? clauſula talis erit.*
8. *Dictorum ſemper ſervetur debitus ordo,*
9. *Et Complectatur clauſula, quanta poteſt.*

55. Explicantur verſus. *Terminus eſto triplex*, id, eſt, in omni ſyllogismo ſint tantum tres termini, & non plures neque pauciores; nam in hoc ars ſyllogiſtica tota conſiſtit, ut duorum extremorum convenientia vel disconvenientia colligatur ex comparatione illorum cum aliquo tertio; vitiaretur autem iſta comparatio, ſi vel plures vel pauciores adeſſent termini, quam tres,

tres. Potissimum tamen intelligenda venit hæc regula de terminorum sensu; hinc contra illam sæpe peccari solet varitatione suppositionis, (n. 79.) aut per terminos æquivocos, (n. 74.) non vero per numerum terminorum simplicium (n. 65.) ad eundem sensum spectantium, ut patet in hoc syllogismo optime concludente: *qui corruptorum & pravorum sequitur consilium, sæpe sæpius errare solet; sed qui vitiosis animi passionibus obtemperat, corruptorum & pravorum sequitur consilium; ergo qui vitiosis animi passionibus obtemperat, sæpe sæpius errare solet.*

56. *Medium conclusio vitet.* Hoc est, medius terminus non debet ingredi conclusionem; secus idem probaretur per idem; cum medius terminus bis in præmissis positus, sit ratio, cur unum extremum recte prædicetur de altero in conclusione.

57. *Hoc ex præmissis altera distribuat.* Id est medius terminus, si sit communis, debet in una saltem præmissarum supponere distributive; (n. 83.) nam si semper supponeret disjunctive, (n. 87.) posset in una præmissarum pro hoc, in altera pro alio significato sumi, consequenter peccaretur contra primam regulam, ubi prohibentur plures, quam tres termini: uti & contra illud principium: *quæ sunt eadem uni tertio* &c. Ad hanc regulam reducitur, *quod nullus terminus possit distribui in conclusione, qui*

non fuit distributus in præmissis; non enim potest inferri amplior convenientia extremorum inter se, quam probat illorum convenientia, vel repugnantia cum medio; cum hæc sit illius causa.

58. *Si præmissa fuit simul utraque particularis, utraque sive negans, nulla sequela venit.* Id est ex duabus præmissis particularibus, aut negativis nihil sequitur saltem ratione formæ syllogisticæ. Ratio primi est, quod medius terminus non distribuatur, si ambæ præmissæ sint particulares affirmativæ quod pugnat cum regula præcedenti; si vero una sit negativa, tunc medius terminus potest quidem distribui, sed prædicatum conclusionis (utpote propositionis negativæ juxta sequentem regulam) distribuetur, (n. 56.) non distributum in præmissis. Non in affirmativa, quia particularis affirmativa nullum terminum distribuit; (n. 4.) neque in negativa particulari, ubi necessario debet esse subjectum signo particulari affectum; nam locum prædicati præmissæ negativæ occupare debet medius terminus, ut distribuatur.

59. *Particulare præit, sequitur conclusio talis, ponitur ante negans, clausula talis erit.* Vel conclusio sequitur debiliorem partem, id est, negativa erit si aliqua præmissarum fuerit negativa; & particularis, si aliqua præ-

præ-

præmissa fuerit particularis ; secus conclusio foret nobilior præmissis quæ tamen sunt causa conclusionis.

60. *Dictorum semper servetur debitus ordo.* Hoc est, in piæmissis major propositio primo loco pondenda est, secundo loco minor; in conclusione vero majus extremum debet piædicari de minori : at nunquam minus de majori.

61. *Et complectatur clausula quanta potest.* Id est, si conclusio universalis inferri potest, nunquam inferenda est particularis. Per has duas regulas ultimas excluduntur syllogismi indirecti ob rationes supra datas. (n. 44.)

Ut autem facilius advertantur fallaciæ contra hasce regulas generales : illis addimus pro quavis figura speciales.

62. *Regula pro prima figura.*

Sit minor affirmans, nec major sit specialis.

Pro secunda.

Una negans præeat, nec major sit specialis.

Pro tertia.

Sit minor affirmans, conclusio sit specialis.

Dum

Dum harum aliqua non obſervatur, ſemper etiam contra generales regulas peccatur; quas cum ſufficienter explicuerim, ſpecialium rationes reddere ſuperſedeo.

63. Cæterum qui omnes ſyllogismorum, necnon ſupra datas ſuppoſitionum regulas expedite noverit, facillime omnes argumentationis fallacias advertet; hinc talibus immorari vix operæ pretium exiſtimo.

§ V.
De ſyllogismi reductione.

64. Reductio duplex eſt, *oſtenſiva*, & ad *impoſſibile*.

Reductio oſtenſiva eſt *revocatio imperfecti ſyllogismi ad perfectum*, in quo evidenter infertur eadem propoſitio, quæ fuerat concluſio ſyllogismi imperfecti, aut ſaltem ejus converſa, ex qua tandem deducitur convertenda.

65. Syllogismi autem perfecti, & clare concludentes fiunt tantum in quatuor modis primæ figuræ; omnes vero modi ſecundæ & tertiæ figuræ (n. 47 & 48.) ſunt imperfecti, vel ſaltem minus clare concludunt, quod hic nomine imperfectionis intelligo.

66. Ut igitur hi ad illos reducantur, attendendum primo ad litteram initialem modi reducendi; modus enim imperfectus ſemper reducendus eſt ad illum ex quatuor perfectis, qui ſimili conſonante incipit. Sic omnes

omnes imperfecti, qui incipiunt a B reducendi sunt ad *Barbara*, a C ad *Celarent*, a D ad *Darii*, ab F ad *Ferio*. Hoc ut fiat, attendendum secundò ad consonantes S P M C in barbaris illis modorum vocibus insertas vocalibus. Nam S indicat propositionem præcedente vocali denotatam, convertendam esse simpliciter; at P vult converti per accidens. (*cap.2.n.39.*) M indicat præmissas esse transponendas, majorem nempe loco minoris, & minorem loco majoris. C denique petit alteram reductionem videlicet ad impossibile juxta hos versus:

S vult simpliciter verti; P verte per accidens
M vult transponi: C per impossibile duci.

Ad hanc doctrinam illustrandam, reducatur hic syllogismus.

DiS- Aliquis Philosophus est doctus;
aM- Sed omnis Philosophus est homo:
iS. ergo aliquis homo est doctus.

Imprimis cum sit in modo *Disamis*, qui per D incipit, reduci debet ad illum modum perfectum, cujus etiam D est initium, nempe *Darii*. Secundo major propositio vertenda est *simpliciter*, ut indicat S post vocalem I, quæ primam denotat propositionem. Tertio

præmissæ debent transponi, ut indicat M. Quarto, conclusio vertenda est *simpliciter*, ut indicat ultimum S. His ita peractis prodibit hic syllogismus in *Darii:*

Da- Omnis Philosophus est homo;
ri- sed aliquis doctus est Philosophus:
i. ergo aliquis doctus est homo.

72. Omnes porro modi imperfecti reduci possunt tam ostensive, quam ad impossibile, exceptis illis, ubi habetur C nempe *BaroCo* & *BoCardo*, qui solum ad impossibile reduci possunt.

73. Est autem reductio ad impossibile; *dum aliquis concessis præmissis, negans bonam consequentiam, cogitur admittere duo contradictoria* (cap. 2. n. 30.) *esse simul vera.* Fit autem hoc modo: assumitur contradictoria conclusionis negatæ, & ita combinatur cum una ex præmissis concessis, ut perfecte concludat contradictoriam alterius præmissæ. Modum combinandi docent sequentes versus:
Majorem servat, variatque secunda minorem,
Tertia majorem variat, servatque minorem.

Sensus est: in secunda figura major propositio servatur, & assumpta contradictoria ponitur loco prioris minoris; in tertia vero figura servatur minor prioris syllogismi, & contradictoria assupmta ponitur loco majoris, e. g.

Baro-

Ba- Omnis virtus eſt laudanda;
ro- ſed aliqua liberalitas non eſt laudanda:
Co. ergo aliqua liberalitas non eſt virtus.

Si in hoc ſyllogismo, conceſſis præmiſſis negatur concluſio, ſumatur ejus contradictoria, *omnis liberalitas eſt virtus*, & ponatur loco minoris, tunc prodibit hic ſyllogismus perfecte concludens in *Barbara*.

Bar- Omnis virtus eſt laudanda;
ba- ſed omnis liberalitas eſt virtus:
ra. *ergo omnis liberalitas eſt laudanda.*

Quæ concluſio, cum perfecte inferatur, negari nequit; & prior minor, *aliqua liberalitas non eſt laudanda*, ſupponitur fuiſſe conceſſa; ſed hæc ſunt contradictoria (c.2.n.30.) nempe *omnis liberalitas eſt laudanda*, & *aliqua liberalitas non eſt laudanda*: ergo juxta reſpondentem contradictoria ſunt ſimul vera, quod tamen eſt impoſſibile. (c.2.n.31.) Unde taliter negans per *impoſſibile* ad ſanam mentem reduci dicitur.

§. VI.

De inventione medii.

74. MUlti multas & varias circa inventionem medii tradunt regulas, & principia: Verum hic omnibus regulis longe præſtat maturum judicium, fervens ſtudium,

& diſputandi exercitium. Ego igitur brevitati ſtudens duo tantum, eaque generaliſſima ſtatuo, medium inveniendi principia.

75. Eſt autem inventio medii ars aſtruendi aliquod tertium, cui vel ambo extrema conveniant; vel unum conveniat, alterum repugnet, in ordine ad inferendam extremorum inter ſe convenientiam, vel repugnantiam in concluſione. In eo itaque totus difficultatis cardo vertitur, ut, dum aliqua propoſitio negatur; mox aſſumatur aliquod tertium probativum, & unum extremum in majore, alterum in minore cum illo combinetur, & tandem negata prius propoſitio inferatur in concluſione. His notatis.

76. Primum principium eſt: ad probandam propoſitionem affirmativam aſſumendum eſt medium, quod utrique extremo illius propoſitionis conveniat, juxta illud: *quæ ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe.* Sic ad probandam hanc propoſitionem, *doctrina æſtimanda eſt*, pro medio probativo ſervire poteſt *utile*, quod utrique extremo convenit, hoc modo: *omne utile æſtimandum eſt; ſed omnis vera doctrina eſt utilis: ergo omnis vera doctrina æſtimanda eſt.*

77. Secundum principium eſt; ad probandam propoſitionem negativam adhibendum eſt medium, quod uni tantum extremorum conveniat, alteri vero repugnet, juxta illud; *quorum unum repugnat, alterum vero convenit*

venit uni tertio, ea necessario repugnant inter se: Sic ad probandam hanc propositionem *nullus superbus placet Deo* tanquam medium assumi potest *peccator*, & hic formari syllogismus: *nullus peccator placet Deo, sed omnis superbus est peccator: ergo nullus superbus placet Deo.*

CAPUT IV.

De modo disputandi, illiusque per varias quæstiones in Logica controversas exercitio.

N. 1.

HUcusque Logicæ regulas & præcepta tanquam arma ad conflictum Philosophicum & omnem literatum congressum necessaria subministravi: restat solum, ut aptum horum armorum usum & applicationem ostendam. Primo igitur Sophiæ Tyronibus regulas quasdam præscribam, quibus instructi docte, modeste, & apte in arenam literariam descendant. Exinde pro disputationis exercitio singulas quæstiones controversas singulis paragraphis tractabo.

§. I.

De modo disputandi.

2. DIsputationis Etymologiam desumunt aliqui a *putando;* quoniam sicut *putare* est noxia & inutilia ab arboribus removere, & abscindere; ita *disputare* est inutilia

& falsa a veritate segregare. Unde definiri potest disputatio *discursus cognoscendæ veritatis gratia susceptus.*

3. Hoc certum est, quod omnis disputatio sit *discursus, quo unus negat, quod alter asserit*, quodque illius finis saltem primarius sit cognitio veritatis in quæstione controversa, sive in tali propositione, cujus opposita, & contradictoria non omni caret probabilitate & fundamento.

4. Itaque in omni disputatione necessario tria sunt, videlicet primo doctrina quædam controversa tanquam materia disputationi subjecta, quæ græce θέσις, latine *positio* sive propositio dicitur. Secundo unus doctrinam illam defendit, & ad opposita respondet argumenta, diciturque *defendens*, sive *respondens*. Tertio alius doctrinam propositam per argumenta contraria oppugnat, & vocatur *opponens*, vel *argumentans*.

5. Porro cum defendens plerumque sit in arte tyro, illi adjungitur *Præses*, qui in difficilioribus illum sublevare debet. De tribus hisce personis sigillatim pauca dicam.

Regulæ defendenti observandæ.

6. PRimo defendens, sive respondens nihil aliud propositum habeat, quam ut id, quod asserit; sive quod defendendum suscipit, apte & apposite defendat. Defendere autem non est, argumentis doctrinam propo-

propositam confirmare, vel dilucidare; sed argumenta illa, quæ contra thesin opponuntur, dissolvere.

7. *Secundo* præprimis cavere debet, ut nihil absurdi, nihil contra fidem, nihil contra bonos mores, nihil contra statum Reipublicæ, nihil denique quod sibiipsi falsum videtur, propugnandum suscipiat. Quapropter rationes & fundamenta, quibus doctrina propugnanda innititur, oportet habere perspecta, eaque perfecte intelligere; nec non præcipuas saltem contrariæ opinionis objectiones, illarumque solutiones.

8. *Tertio* auditoribus convocatis succinctum & appositum præmittat discursum (nisi præses ipse hoc præstet) de disputatione instituta.

9. *Quarto* discursu finito illum, qui primo loco argumentaturus est, humaniter invitet. Quæ invitatio iis verbis, titulis, & encomiis constet, quibus Opponentem & Auditores sibi conciliet, & benevolentiam captet.

10. *Quinto* argumentum propositum bis est repetendum, idque iisdem verbis (quantum fieri potest) quibus ab Opponente proponebatur. E. g. impugnatur nostra Philosophiæ definitio, qua dicitur *certa & evidens rerum naturalium cognitio*; hoc argumento: *Philosophia multa continet falsa, obscura, & dubia: ergo non est cognitio certa.* Argumen-

 to

to proposito Defendens hoc fere modo respondet: "argumentaturus NN. (hic titulo "competenti appellet Opponentem) contra "theses nostras, selegit sibi thesin primam, "quæ sic sonat: *Philosophia est certa & evi-"dens rerum naturalium cognitio:* & tale pla-"cuit ponere argumentum: *Philosophia mul-" ta continet falsa, obscura, & dubia; ergo non "est cognitio certa.* Quandoquidem sic ar-"gumentari placuit resumo, ac respondeo:" Sub argumenti repetitione operam dabit Defendens, ut rite Opponentis mentem intelligat, exacteque expendet, an argumentum servet formam, & regulas argumentationis supra datas.

11. Finitâ prima repetitione mox repetit, sive resumit argumentum, & ad singulas propositiones seorsim respondet concedendo, negando aut distinguendo. Et quidem propositio vera semper concedenda est, falsa vero semper neganda. Quod si autem propositio sit ambigua aut duplicem sensum habeat, ita, ut in uno sensu sit vera, in altero falsa, tunc distinguenda est, sive sensus verus, qui concedi debet, separandus est a sensu falso, quem negare opportet. Sic in allato argumento distinguendum est antecedens: *Philosophia multa continet falsa, obscura, & dubia* distinguo antecedens: *Philosophia continet falsa obscura & dubia tanquam propria* quibus assentitur: nego antecedens; tanquam *extranea*, de

de quibus judicat secundum illorum naturam & exigentiam, concedo antecedens & nego consequentiam.

12. *Sexto* sub exordio tamen disputationis nimiæ distinctiones, quantum fieri potest vitandæ sunt, ne per illas confundatur argumentans. Quod si tamen opus sit, distinguere potius quam negare præstat.

13. *Septimo*, si in prima repetitione animadvertat syllogismum non esse in debita forma, nec juxta regulas hactenus traditas, tunc concessis præmissis neganda est consequentia (quod in nullo alio casu licet) & monstrandum syllogismi vitium. Quare attentus esse debet defendens, ut nullum syllogismum regulis conformem arguat vitii.

14. *Octavo*, si nulla propositio sit contra theses propositas (quod sæpius accidit) tunc Respondens totum concedere debet argumentum.

15. *Nono* si argumentum petitum sit ab Authoritate scripturæ, ex conciliorum decretis, ex corpore Juris Canonici, aut Civilis; tunc respondetur *explicando textum citatum.*

16. *Decimo* Si ratio addatur in majori, cur prædicatum subjecto conveniat, & illa ratio non sit sufficiens; tunc respondetur *negando causalem majoris.* Si vero aliquid majori addatur tanquam ipsius consequens; tunc *negatur sequela majoris.*

17. *Undecimo* Si major vel minor plures partes contineat, quarum una est vera, altera falsa, tunc respondetur per partes concedendo unam, alteram negando.

18. *Duodecimo* Si Opponens quæstionem proponat, cujus responsum a Defendente expectat, tunc responderi potest hoc modo: *Dominus Opponens a me quærit, utrum &c. ad quod respondeo &c.*

19. *Decimotertio.* Si Opponens fallax argumentum importune urgeat; tunc enervari potest vis argumenti simili fallacia; quod tamen debito humanitatis Signo præstandum erit, ne offendatur Opponens vel Auditores. Huc pertinet *retorsio argumenti*, quando scilicet argumentum propositum æque videtur adversari contradictoriæ thesis, quam ipsi thesi.

20. Hæc omnia si rite observaverit Defendens, suis poterit firmiter stare principiis, neque ullis Adversariorum argumentis movebitur.

21. *Decimoquarto.* Solutis argumentis consultum erit unam vel alteram rationem afferre ad thesin impugnatam dilucidandam, ac probandam; sic enim Auditoribus persuadebit, suam sententiam veram esse & justam.

22. *Decimoquinto*, finito taliter argumento grates breviter refert Opponenti; Omniumque ultimo etiam Auditoribus pro illorum præsentia & habita patientia.

Regulæ

Regulæ quædam Opponenti servandæ.

23. Opponens sive Argumentans hodiedum raro suum subit officium sine humana invitatione; non enim altercationis ergo, sed amicabilis conversationis causa, & ad ingenia exercenda disputationes præsertim publicæ instituuntur.

24. *Primo* igitur Opponens pro honore sibi præstito & humana invitatione ad actum istum solemnem comiter grates referat, & Defendentem (Præsidem quoque, si adsit) ex solidæ doctrinæ specimine laudare poterit, ac titulis convenientibus decorare. Quæ tamen omnia breviter & succinctis verbis præstanda sunt, ne cæremoniis inutilibus, & titulis superfluis molestus sit, vel forte etiam risus excitet, & tempus abbrevietur.

25. *Secundo* nihil probandum suscipiat contra fidem, bonos mores, rectam rationem, statum Reipublicæ, nisi prius admoneat, se tantum exercitii gratia similia proferre. Materiam igitur, de qua disputandum est, præprimis habeat perspectam; nam quæ ignorat, impugnare minime poterit.

26. *Tertio* assumenda est aliqua thesis, maxime talis, ex qua Auditores aliquid possunt discere. Hanc Opponens totam legat si brevior sit, vel solam illius partem, si prolixior, hoc fere modo: "ex propositis autem thesibus selegi mihi primam quæ sic se "habet;

"habet: *Philosophia est certa & evidens rerum* "*naturalium cognitio*; contra quam thesin "tale pono argumentum, &c." Si opponens ex decore diutius argumentari teneatur, tunc duas vel tres theses successive impugnandas eligere poterit. Hoc tamen cavendum est, ne multas & fere omnes theses percurrat unum aut alterum syllogismum contra singulas proponendo. Est enim imperitiæ signum, ac si nempe Opponens de una vel altera quæstione per mediam horæ partem sermones conferre non posset.

27. *Quarto*, contra thesin selectam idoneum proponendum est argumentum ita, ut moralia moralibus, physicis physica urgeantur. Probationes singularum propositionum paratas habeat, easque breves, claras & in forma syllogistica ordinatas. Ab initio autem disputationis præstat mentem suam uno vel altero enthymemate aperire, ut Defendens eo facilius argumentum repetere, & melius intelligere possit. Absint epicheremata, longæque interlocutiones, nihilque probetur, antequam negatum fuerit; inurbanum enim est Defendentem longis & inutilibus sermonibus perturbare.

28. *Quinto* Defendentis responsio patienter audienda est; donec ille finem sermoni imposuerit; nam contra humanitatem peccat, qui alterius loquelam interrumpit. Responsione vero percepta propositionem

nem negatam probare incumbit Opponenti.

29. *Sexto* Opponens argumentum suum finire debet, antequam Auditoribus tædio esse incipiat.

30. *Septimo* dum argumento finem imponit, Defendenti, & Præsidi si adsit grates referat pro docta argumentorum solutione.

De officio Præsidis.

31. PRæses sic dictus, quod disputationi præsit, præprimis cavet ut Defendens munus suum rite adimpleat; congrua illius responsa laudare poterit & commendare; imo si opus fuerit, etiam confirmare. Defendenti vero vacillanti aut deficienti succurrit: errantem excusat, ac reducit. Hæc de methodo disputandi dicta sufficiant.

32. Cæterum qui publicis disputationibus utiliter interesse desiderat, materiam, de qua instituta est disputatio, perspectam habeat: argumenta proposita, eorumque solutiones, vel in charta annotet, vel memoriæ altius imprimat, ut domum reversus desuper inquirere possit. Hunc modum qui servant, magnam ex disputationibus percipiunt utilitatem & emolumentum. Nunc pro disputationis exercitio quæstiones præcipuas in logica controversas distinctis paragraphis proponam.

§. II.

§. II.

De definitione termini logicalis.

IN hoc §. argumentatione posita mox claritatis causa responsionem adjungam, quod tamen in §§. sequentibus non observabo.

Propositio. I.

23. TErminus recte definitur *extremum propositionis.*

Probatur propositio, ista definitio termini servat omnes regulas bonæ definitionis; ergo est bona. Antecedens probatur; regulæ bonæ definitionis sunt, ut sit *clara, brevis,* & *reciproca cum re definita*; atqui omnes hæ regulæ conveniunt huic nostræ definitioni termini; ergo nostra definitio servat regulas bonæ definitionis. Illius porro bonitas melius elucescet ex objectionum solutione.

Solvuntur Objectiones.

24. OPponens. Tradita definitio regulas bonæ definitionis non servat; ergo non est bona definitio.

Respondens, nego antecedens.

Opp. Probo antecedens: hæc definitio non est reciproca cum re definita, sive non convenit omni rei definitæ, id est, omni termino. Ergo non servat omnes regulas bonæ definitionis.

Resp.

Resp. nego antecedens.

Opp. probo antecedens. Si dantur termini qui non ſunt extrema propoſitionis tunc iſta definitio non convenit omni rei definitæ; atqui dantur termini qui non ſunt extrema propoſitionis; ergo iſta definitio non convenit omni termino.

Resp. diſtinguo majorem: Si dantur aliqui termini etiam *logicales*, qui non ſunt extrema propoſitionis, concedo ſequelam majoris; quod nempe noſtra definitio non ſit bona: Si dantur aliqui termini non logicales, nego ſequelam majoris. Diſtinguo pariter minorem: atqui dantur aliqui termini qui non ſunt extrema propoſitionis, termini *logicales* nego minorem: termini *phyſici*, concedo minorem & nego conſequentiam. Terminus autem phyſicus eſt extrema pars compoſiti phyſici v. g. extremum punctum lineæ. Hujusmodi quidem termini non ſunt extrema propoſitionis; at de his nobis ſermo non eſt, ſed tantum de terminis logicæ.

Opp. Contra diſtinctionem, *vel* contra reſponſionem: dantur etiam termini logicales, qui non ſunt extrema propoſitionis; ergo nulla ſolutio.

Resp. nego aſſumptum.

Opp. probo aſſumptum, termini phyſici ſunt termini logicales; ergo ſi termini phyſici non ſunt extrema propoſitionis (ſicut con-

concessum est) neque omnes termini logici erunt extrema propositionis.

Resp. nego antecedens.

Opp. probo antecedens in exemplo: *Finis tabulæ* est terminus physicus, cum sit extrema pars compositi; atqui *finis tabulæ* est etiam terminus logicalis: ergo terminus physicus est terminus logicalis.

Resp. distinguo: *finis tabulæ* est terminus physicus & logicus sub diverso respectu, concedo; sub eodem respectu, nego; in quantum enim finis tabulæ consideratur, ut est pars extrema compositi physici, dicitur terminus physicus; in quantum verò consideratur *finis tabulæ* ut est subjectum hujus propositionis: *finis tabulæ est ejus extrema pars*, in tantum *finis tabulæ* est terminus logicalis.

Opp. Contra responsionem, data definitio termini non convenit omni termino logico logice sumpto; ergo nihil dictum.

Resp. nego antecedens.

Opp. prob. ant. non convenit termino mentali; sed terminus mentalis est terminus logicus logice sumptus: ergo data definitio non convenit omni termino logico logice sumpto.

Resp. nego Majorem.

Opp. prob. M. terminus mentalis datur tantum in mente; ergo nequit esse extremum propositionis.

Resp.

Resp. concedo antecedens; nego consequentiam.

Opp. probo consequentiam: propositio non datur in mente; ergo quod tantum datur inmente non potest extremum propositionis esse.

Resp. distinguo antecedens non datur propositio *manifestata* in mente, concedo antecedens: non datur in mente propositio *latens* nego antecedens, & distinguo consequens; *ergo quod tantum datur in mente, non potest esse extremum propositionis manifestatæ* concedo consequens: *non potest esse extremum propositionis non manifestatæ* sive *latentis* nego consequens & consequentiam. Communiter ergo sumitur propositio pro propositione manifestata; nihil tamen vetat illam sumi pro propositione nondum manifestata; sed intra mentem latente, quæ proprie judicium appellatur.

§. III.

De objecto logicæ.

25. OBjectum generatim, est *id, circa quod facultas præcipue versatur*, sic objectum Philosophiæ est *omne naturaliter scibile per causas certas*: Metaphysicæ *ens abstractum, & immateriale*: Physicæ *corpus naturale*; Matheseos *corpus extensum*, vel si magis placet, ipsa *extensio* sive *quantitas*: Jurisprudentiæ

actiones hominum externæ ad justitiam dirigendæ: & Theologiæ *Deus*. In omnibus enim hisce scientiis res dictæ præprimis considerantur, & scientiæ *circa illas præcipue versantur*.

26. Objectum dividitur in *formale* & *materiale*, sive *subjectum de quo* scientia tractat; nam aliud est *subjectum in quo* scientia residet, videlicet humanus intellectus, vel ipse homo.

27. Objectum materiale sive subjectum est res illa sive materia, quæ ab aliqua disciplina consideratur: sic subjectum Philosophiæ est *omne naturaliter scibile per causas certas*: Physicæ, & Medicinæ corpus: Theologiæ *Deus*. Unde patet, quod subjectum aliquando non distinguatur ab objecto; sic *Deus* tam est objectum quam subjectum Theologiæ: *naturaliter scibile* tam objectum est quam subjectum Philosophiæ.

28. Objectum formale est ratio, propter quam materiale objectum ab aliqua scientia consideratur, vel est ipsa ratio abstracta, quæ in materiali consideratur; sic objectum formale Philosophiæ est *naturalis scibilitas*. Medicinæ *corporis sanitas* &c.

29. Ex objecto materiali & formali constat objectum, ut vocant, *adæquatum* & *totale*. Nomine objecti simpliciter prolati semper intelligitur objectum adæquatum. His præmissis sit.

Pro-

Propositio II.

30. OBjectum Logicæ totale, & adæquatum est intellectus ad verum dirigendus.

Prob. Conclusio: illud est objectum Logicæ, circa quod Logica præcipue versatur; sed Logica præcipue versatur circa intellectum ad veritatem dirigendum; ergo intellectus ad verum dirigendus est objectum Logicæ.

Objectum materiale Logicæ est ipse intellectus; nam intellectus est res illa, circa quam Logica versatur.

Objectum vero formale Logicæ est rectitudo, sive veritas; hæc enim est ratio ob quam intellectus a Logica consideratur.

Solvuntur objectiones.

31. *Opponens primo.* Objectum Logicæ sunt operationes intellectus ad verum dirigendæ; ergo non ipse intellectus.

Resp. concesso antecedente nego consequentiam; nam intellectus & illius operationes sunt unum quid & indistinctum. Sic utique apprehensio nihil aliud est, quam intellectus apprehendens, judicium intellectus judicans, & discursus nil aliud, quam intellectus discurrens. Melius tamen pro objecto assignatur intellectus, quam mentis operationes, quia objectum quo simplicius, eo melius.

Opponens 2do cum Thomiſtis, Logica verſatur circa entia rationis & ſecundas intentiones; ergo entia rationis & ſecundæ intentiones ſunt objectum Logicæ.

32. Ante reſponſionem explicanda eſt objectio. Per ens rationis hic nihil aliud intelligunt Thomiſtæ, niſi artificioſam diſpoſitionem, quam ratio ſive intellectus facit in rebus cognitis, dum illas ordinat in modum prædicati, ſubjecti, generis, ſpeciei, definitionis diviſionis, ſyllogiſmi &c. Hæc diſpoſitio artificioſa dicitur *ens rationis*, quoniam non eſt in rebus ipſis, ſed ſolum in mente eas apprehendente, & res cognitas taliter ordinante. Dicitur quoque *directivum*, quod intellectum in cognoſcendo dirigat.

Hæc ipſa artificioſa diſpoſitio vocatur etiam *ſecunda intentio*. Eſt autem hoc loco mentis intentio nihil aliud, quam applicatio mentis ad rem aliquam percipiendam, ſive eſt ipſa rei perceptio, quæ vel prima dicitur vel ſecunda.

Prima intentio eſt primaria rei perceptio, qua res illa naturaliter ab omnibus percipitur, ut ſi ab aliquo pronuntietur hæc propoſitio, *Deus eſt bonus*, mox intelligent omnes ipſi Deo bonitatem attribui, idque primo intentionaliter cognoſcere vulgo dicitur.

Secunda intentio eſt ſecundaria quædam perceptio, qua quidpiam ipſi rei ineſſe percipitur, quod ei tantum per mentem competit; ut

ut si in allato exemplo *Deus* concipiatur esse *subjectum* propositionis; vel *nomen substantivum* &c. *bonus* vero concipiatur esse *prædicatum* propositionis, *nomen adjectivum* &c. Quidquid igitur concipitur esse subjectum, prædicatum, genus, species &c. id omne *secundo* intentionaliter concipi vulgo dicitur. Porro ipsa mentis conceptio vocatur *intentio formalis*; res vero concepta dicitur *intentio objectiva*.

Occasione dictorum plerique admittunt aliud ens rationis, quod *chimæricum* vocant, & describunt, quod sit conceptus illius, quod esse non potest, sive quod esse repugnat, v. g. *hircocervus*, sive animal ex natura hirci & cervi compositum; aptius exemplum est *circulus quadratus*. Tale ens rationis omnino repugnare puto; nam quod repugnat esse extra intellectum, illius quoque idea repugnat in intellectu. His ita explicatis ad objectionem.

Resp. distinguendo antecedens. Logica versatur circa secundas intentiones objectivas, seu circa entia rationis directiva in gratiam intellectus ad verum dirigendi Conc. ant. propter ipsas secundas intentiones, aut entia rationis tantum, nego ant. & consequentiam.

Oppon. tertio Illud est objectum logicæ, quod logica præcipue intendit; sed logica præcipue intendit confectionem boni syllo-

 gismi

gismi præsertim demonstrativi; ergo syllogismus demonstrativus seu demonstratio est objectum logicæ.

Resp. distinguo Majorem, illud est objectum logicæ, quod logica præcipue & ultimato intendit concedo Majorem; quod tantum proxime & immediate intendit, nego Majorem. Minorem pariter distinguo, logica præcipue intendit confectionem boni syllogismi proxime & immediate, concedo minorem, ultimato, nego minorem & consequentiam. Logica ergo proxime & immediate intendit confectionem boni syllogismi, ut hoc mediante ultimato tandem intellectum dirigat ad veritatem.

Opp. quarto. Logica præcipue agit de nominibus; ergo nomina & voces sunt objectum Logicæ.

Resp. distinguendo antecedens. Logica agit de vocibus propter veritatem intellectus, quatenus nempe voces sunt signa cogitationum nostrarum, concedo antecedens: agit de vocibus propter ipsas voces, nego antecedens & consequentiam; hoc enim pertinet ad Grammaticam.

Opponens quinto. Logica instituit categorias, in quibus continentur res omnes; ergo res omnes sunt objectum Logicæ.

Resp. distinguendo antecedens. Logica instituit categorias, in quibus continentur res omnes, ut earum perceptio rite fiat, concedo ante-

antecedens: ut res ipsas ex professo pertractet, nego antecedens & consequentiam.

Opponens. contra responsionem. Objectum facultatis bene discurrendi est ipsum objectum discursus; sed Logica est facultas bene discurrendi; ergo illius objectum est illud, quod est objectum discursus: subsumo, sed res omnes cognitæ sunt objectum discursus; ergo res omnes cognitæ sunt Objectum Logicæ.

Resp. primo negando minorem subsumptam, nam objectum alicujus disciplinæ est id, circa quod, facultas illa præcipue & ratione sui versatur; Discursus vero artificialis non occupatur circa res cognitas propter res ipsas, sed propter veritatem intellectus; quare veritas, non vero res cognitæ sunt objectum discursus. Unde.

Resp. secundo distinguendo minorem subsumptam. Res cognitæ sunt objectum discursus *ulterius referibile* concedo; res cognitæ sunt objectum *ultimatum*, nego.

§. IV.

De natura Logicæ.

33. LOgicam quidem esse *scientiam bene ratiocinandi*, dictum fuit in proæmio. Est tamen quæstio antiquissima & vix unquam terminanda, an Logica sit scientia proprie dicta, an ars, an practica, an speculativa?

Ante resolutionem notandum, quod communiter quinque recenseantur virtutes sive munia intellectus, videlicet *sapientia, ars, prudentia, intelligentia*, & *scientia*, quarum litteras initiales continet vox SAPIS. Intelligentia est *cognitio primorum principiorum*, quæ per se nota dicuntur, ut *totum est majus sua parte; impossibile est idem esse & non esse*. Sapientia *est cognitio rerum altissimarum per causas certas*, qualis est *Theologia*. Prudentia est *cognitio rerum agendarum* v. g. *imperii regendi*. Scientia est *cognitio certa & evidens per causas certas & evidentes acquisita*, quales sunt præcipue disciplinæ mathematicæ. Ars est *cognitio certarum regularum ad faciendum aliquod opus* qualis est *musica*. His præmissis sit.

Propositio III.

34. Logica est scientia proprie dicta.

Prob. Illa disciplina est scientia, quæ multas habet & efficit demonstrationes; sed Logica multas habet & efficit demonstrationes; multa enim demonstrat circa definitionem, divisionem & argumentationem: v. g. quod *definitio debeat constare genere & differentia: quod debeat esse clarior re definita: quod divisio distinctam efficiat rei cognitionem; quod in syllogismo non plures, nec pauciores, quam tres termini esse possint*. Ergo Logica est scientia proprie dicta.

Logica nihilominus ars dici potest, cum sit cognitio certarum regularum ad faciendum aliquod opus v. g. syllogismum.

Solvuntur objectiones.

35. Oppon. *primo* Objectum scientiæ debet esse necessarium, sed objectum logicæ, utpote intellectus ad verum dirigendus, non est necessarium; ergo logica non est scientia.

Resp. primo, Majorem negari posse; objectum enim scientiæ potest esse contingens, dummodo certum.

Resp. secundo distinguendo majorem. Objectum scientiæ debet esse necessarium *quoad essentiam*, seu connexionem subjecti & prædicati, concedo Majorem: *quantum ad existentiam*, nego Majorem. Non ergo requiritur, ut scientiæ objectum existat necessario; cum id soli Deo conveniat; sed satis est ut sit connexio necessara inter subjectum & prædicata, quæ considerantur in scientia. Sic semper verum est, *nihil unquam concludi ex duabus præmissis negativis*; quamvis tales præmissæ non semper actu existant. Minorem pariter distinguo. Objectum Logicæ non est necessarium *quantum ad existentiam* concedo; *quantum ad essentiam*, nego minorem & consequentiam. Itaque intellectus semper dirigitur ad verum, quotiescunque servat regulas bonæ definitionis, divisionis, aut argu-

mentationis; non tamen requiritur, ut intellectus semper existat, & semper actu per ejusmodi regulas ad verum dirigatur.

Instabis. Si necessitas essentiæ in objecto sufficiat ad rationem scientiæ, tunc ars ædificatrix, Grammatica, Rhetorica, & omnes aliæ artes nomen scientiæ sibi merito assument. Nam ex propriis principiis conficiunt demonstrationes. Sic Architectus parietem ad normam, seu ad lineam perpendicularem extructum rectum esse demonstrat, non inclinatum, & cum libuerit, hanc conficiet demonstrationem: *paries ad normam erectus stát firmus; sed hic paries est ad normam erectus; ergo hic paries stat firmus.* Atqui non potest admitti, quod artes sint scientiæ; ergo neque quod necessitas essentiæ sufficiat ad rationem objecti scientifici.

Resp. Neg. M. artes enim omnes non tam objecti sui notitiam, quam illius productionem spectant. Neque artifex ullam efficit demonstrationem, ut artifex est, sed forte ut alia scientia superiore utcunque est instructus. Sic demonstratio allata ad Physicam pertinet, cum principio Physico innitatur.

Resp. secundo. Duplicis generis sunt artes, aliæ, quarum objecta sunt necessaria necessitate essentiæ, cujusmodi sunt Geometria, Architectura, Musica, Logica &c, aliæ autem sunt

sunt artes, quorum objecta nequidem necessitate essentiæ necessaria sunt, qualis est grammatica; quod enim v. g. *verbum activum regat accusativum*, id ad verbi activi essentiam non pertinet, sed ex arbitrio hominum dependet.

Instabis. Ex hac responsione sequitur, quarundam artium objecta esse necessaria necessitate essentiæ; ergo saltem illæ artes non discrepabunt a scientiis.

Resp. Conc. antec. dist. cons. Eæ artes non distinguentur a scientiis secundum superiorem sui partem spectatæ, concedo: secundum inferiorem partem spectatæ, nego consequens & consequentiam. Itaque duæ sunt partes considerandæ in artibus, quarum objecta sunt necessaria necessitate essentiæ, videlicet pars superior, quæ est cognitio rei per regulas quasdam certas & immutabiles efficiendæ: & pars inferior, quæ est executio regularum, seu productio ipsius artefacti. Pars illa superior artis v. g. Geometriæ, Architecturæ, Musicæ, Logicæ &c. non discrepat a scientia: imo revera scientia est. Pars autem inferior, quæ rei productionem spectat a scientia distinguitur. Unde fieri potest, ut quis habeat superiorem artis partem, videlicet scientiam v. g. theoriam Musices sine praxi; vel econtra praxin habeat seu partem artis inferiorem sine superiori; nempe theoria.

Urgebis. Objectum logicæ ne quidem necessarium est necessitate essentiæ; ergo logica non potest dici scientia. Antecedens probatur. Illud non est necessarium quoad essentiam, de quo dantur præcepta; frustra enim darentur præcepta de rebus necessariis, v. g. de cordis motu & similibus. Atqui dantur præcepta de objecto logicæ, videlicet de intellectu ad verum dirigendo; ergo objectum illud non est necessarium ne quidem necessitate essentiæ.

Resp. Neg. antec. ad probationem nego Majorem; præcepta enim, quæ de re aliqua conficienda traduntur, istius rei productionem & effectionem, quæ contingens est, spectant, necessariam vero & immutabilem illius essentiam supponunt. Quod autem dicitur, frustra dari præcepta de rebus necessariis, distinguo propositionem. Frustra dantur præcepta de rebus necessariis, in quantum necessariæ sunt, concedo: quatenus sunt contingentes, nego. Sic de syllogismo dantur præcepta quoad ejus existentiam, seu quoad effectionem, & quatenus a nobis pendet, ut fiat, vel non fiat. Sed minime de eo dantur præcepta quoad ipsius naturam, quæ necessaria est; a nobis enim non pendet, ut sint v. g. plures vel pauciores termini in syllogismo quam tres. Unde dum syllogismus male fit, non est syllogismus verus, sed tantum apparens.

Quod

Quod spectat ad motum cordis, a nobis plane non dependet ut fiat, vel non fiat. Quamvis si nimium sit inordinatus, quædam per artem medicam præscribi possint remedia, quibus ad justum modum redigatur, quemadmodum per Logicam regitur intellectus, & ipsius operationes, aut etiam reformantur.

Opponens secundo. Logica agit de fallaciis; ergo non est scientia.

Resp. dist. ant. Logica agit de fallaciis, ut fugiendis, concedo: ut approbandis nego ant. & consequentiam.

Oppon, tertio. Logica est ars; ergo non est scientia.

Resp. Conc. ant. dist. consequens, ergo non est scientia, sub eadem ratione, qua est ars, concedo cons. sub diversa ratione, nego consequens, & consequentiam. Logica igitur est scientia, quatenus aliquid circa suum objectum demonstrat; ars, vero quatenus ejusdem objecti sui productionem aut effectionem per regulas certas dirigit.

36. Non minus controvertitur an Logica sit practica, an vero speculativa. Mihi media placet sententia, qua Logicam tum speculativam tum practicam affirmo. Et quidem Logicam speculativam esse sic probatur: Speculatio est nihil aliud quam scientifica veritatis contemplatio; atqui Logica scientifice contemplatur veritatem & bonitatem suarum regula-

gularum; ergo est speculativa. Quod Logica etiam sit practica, sic potest ostendi: praxis est executio regularum, earumque ad opus applicatio; sed Logica exequitur suas regulas, easque ad opus applicat v. g. ad faciendum syllogismum: ergo Logica est practica.

37. Ad hanc conclusionem rite intelligendam, notandum, duo esse distincta logicæ munia sive officia: unum, quo tradit regulas bene ratiocinandi, earumque bonitatem & necessitatem demonstrat, & vocatur *logica docens*: alterum logicæ officium est, regulas traditas exequi, & ad opus applicare, quæ *logica utens* dicitur. Logicam docentem dico *speculativam*; utentem vero *practicam* assero.

Ex his facile colligitur, quod logica docens & utens non sint diversi habitus, sed diversa tantum munia unius, ejusdemque habitus; videlicet logicæ.

§. V.

De utilitate & necessitate logicæ.

38. Logicam ad omnes scientias acquirendas utilissimam esse, fatentur omnes. Quæstio solum est de illius necessitate, an scilicet sit *simpliciter* & *absolute* necessaria, ita ut sine illa cæteræ scientiæ addisci nequeant: quo modo navis dicitur necessaria ad mare trajiciendum. An vero sit tantum necessaria, ut vocant

vocant *secundum quid*, ad melius nempe & facilius alias scientias comparandas, quemadmodum equus necessarius est ad longum iter faciendum.

Propositio IV.

39. Logica artificialis non est simpliciter necessaria ad cæteras disciplinas acquirendas.

Probatur. Quod obtineri potest sola natura duce, ad illud logica artificialis absolute necessaria non est; atqui cæteræ disciplinæ sola natura duce possunt obtineri; nam mens nostra naturaliter cogitat, id est, definit, dividit ac demonstrat: alioqui regulas bonæ definitionis, divisionis & argumentationis nunquam didicisset. Hinc pueri olim Mathematicas disciplinas didicerunt, antequam logicæ præceptis essent informati. Ergo logica ad alias disciplinas non est absolute necessaria, sed tantum *secundum quid*.

Solvuntur objectiones.

40. Oppon. *primo*. Ad scientiam in statu perfecto acquirendam necessariæ sunt bonæ definitiones, divisiones, & argumentationes; sed sine logica artificiali nemo potest efficere bonas definitiones, divisiones & argumentationes; ergo sine logica artificiali nemo potest acquirere scientiam in statú perfecto.

Resp.

Resp. Negando minorem, nam bonæ definitiones, divisiones, & argumentationes fiunt etiam naturaliter, quæ quidem vis naturaliter definiendi &c. dici potest *logica naturalis*, eaque certe omnibus disciplinis omnino necessaria est; non tamen logica artificialis.

Probabis minorem. Nemo potest perfectas definitiones divisiones & argumentationes efficere sine scientia illa, quæ tradit regulas bonæ definitionis, divisionis & argumentationis: sed ea disciplina est logica artificialis; ergo sine logica artificiali nemo potest perfectas efficere definitiones, divisiones, & argumentationes. Major, in qua sola est difficultas, probatur. Sine regulis bonæ definitionis non potest bona fieri definitio; ergo neque sine scientia illa, quæ tradit regulas bonæ definitionis.

Resp. Negando Majorem, ad cujus probationem distinguo antecedens, non potest fieri bona definitio sine regulis bonæ definitionis vel *artificialiter*, vel *naturaliter* cognitis, concedo antecedens: semper artificialiter cognitis nego antecedens.

Instabis. Sine regulis artificialiter cognitis nemo poterit deprehendere errores in ratiocinando irrepentes; ergo nec sine illis scientiam aliquam in statu perfecto acquirere.

Resp. dist. ant. Nemo potest errores ratiocinationis deprehendere absque regulis Logicæ

gicæ artificialis æque facile, ac si foret ea scientia præditus, concedo ant. nemo potest errores istos ullo modo deprehendere, nego antecedens & consequentiam. Fatendum igitur, illos, qui Logica artificiali destituti sunt, magno carere adjumento ad deprehendendos ratiocinationum errores, & ad disciplinas in statu perfecto acquirendas. Nihilominus tamen ad illas disciplinas absque hoc adjumento pervenire possunt, licet difficulter.

Quod si quis dicat, eum, qui Mathematicis aut aliis disciplinis studet, continuo præceptorum Logicæ naturalis usu Logicam artificialem sibi comparare, id equidem non diffiteor. Ex eo tamen colligere non licet, Logicam artificialem cæteris disciplinis ita necessariam esse, ut, qui eam non didicerit, ad cæteras disciplinas addiscendas sit ineptus; cum solius Logicæ naturalis auxilio voti compos fieri possit.

§. VI.
De Universali.

41. NOmen *universalis* nihil aliud significat, quam *unum commune pluribus.*

Quintuplex illius modus vulgo in scholis statuitur. Primo modo aliquid dicitur universale *in operando*, quo sensu solus Deus

est universalis, quia solus est causa & auctor rerum omnium, & omnia operatur in omnibus.

Secundo aliquid est universale *in repræsentando:* ut conceptus aut idea v. g. circuli, quæ quidem ratione sui est singularis, quemlibet tamen circulum nobis exhibere potest.

Tertio, aliquid dicitur universale *in significando*, quod nempe multa significat ut vox *homo*, quæ quemlibet hominem significat.

Quarto, universale dicitur *in essendo* quod multis inest, ut humanitas multis hominibus inesse dicitur. Hoc *universale metaphysicum* vocant, quoniam abstracto nomine exprimitur.

Quinto, universale dicitur *in prædicando*, quod scilicet de multis prædicatur, ut homo de Petro, Paulo &c. Hoc *universale logicum* appellari solet. His præmissis.

Propositio V.

42. Deus est universalis in operando. *Probatur.* Qui operatur in omni operante, est universalis in operando; atqui Deus operatur in omni operante; nihil enim absque auxilio Dei moliuntur creaturæ: ergo Deus est universalis in operando, sive in causando.

Propositio VI.

43. Conceptus aut ideæ sunt universales in repræsentando.

Proba-

Probatur. Illud est universale in repræsentando, quod multa repræsentat; atqui ideæ, seu conceptus multa repræsentant, v. g. idea circuli quamvis in se singularis, omnes tamen circulos exhibet: ergo conceptus aut ideæ sunt universales in repræsentando.

Propositio VII.

44. VOces sunt universales in significando.

Probatur. Quod multa significat est universale in significando; atqui voces multa significant, v. g. vox *homo* omnes homines, vox *circulus* omnes circulos: ergo voces sunt universales in significando.

Propositio VIII.

45. UNiversale in *essendo* & *prædicando* non existit in rebus, sive *à parte rei*, id est, ex parte rerum ipsarum.

Probatur. Universale in essendo & prædicando definitur natura una in multis, & apta, ut de iis univoce & divisim prædicetur; atqui talis natura non existit a parte rei. Natura enim humana (idem de cæteris sentiendum) non est una in Petro & in Paulo, ac reliquis individuis; cum natura Petri sit corpus ac mens Petri, quæ non sunt idem, ac corpus & mens Pauli; cumque Petrus dicitur homo, & Paulus homo, non idem homo

de utroque prædicatur, sed alius & alius. Ergo universale in essendo & prædicando non existit in rebus ipsis, sive a parte rerum ipsarum.

Respondent Scotistæ negando minorem, cujus probationem distinguunt. Natura humana non est una *numero* in Petro & Paulo, concedunt: non est eadem specie negant; est enim ejusdem speciei in Petro, Paulo, & cæteris.

Sed contra. Si natura non sit *una numero*, sed tantum *una* specie in Petro & Paulo, tunc non est una *unitate proprie dicta* & *formali* sed tantum una *unitate improprie dicta*, quæ potius *similitudo*, quam unitas est nominanda. Ut autem Scotistarum responsio valeret, natura humana deberet esse in Petro & Paulo unitate proprie dicta & formali. Quod ut clarius evadat, advertendum, duplicem hoc loco distinguendam esse unitatem, videlicet *unitatem proprie dictam* seu *formalem*, & unitatem *improprie dictam*, seu *fundamentalem*.

46. Unitas proprie dicta est unitas entitatis seu singularitatis, quæ nempe ad singularem entitatem pertinet, diciturque unitas *numerica*, quia ex ea repetita fit numerus. Vocatur etiam unitas *formalis*, quia est unitas proprie dicta secundum formam & ideam unitatis omnibus hominibus ingenitam : ac defi-

niri

niri solet *indivisio rei in se, & divisio a qualibet alia re.*

Unitas fundamentalis non tam est unitas, quam fundamentum, cur multæ res eadem idea universali exhibeantur. Sive est convenientia aut *similitudo multorum inter se*, per quam eidem exemplari, vel ideæ congruunt. Hoc autem exemplar vel idea spectari potest aut in Deo, aut in nobis: potissimum tamen in Deo; res enim eatenus tantum veræ sunt, quatenus cum isto exemplari consentiunt: v. g. circulus est verus circulus, quia cum idea circuli congruit.

Hæc unitas fundamentalis vel generica dicitur vel specifica, quatenus convenit vel generi vel speciei, sive iis omnibus naturis, quæ vel genere vel specie inter se consentiunt. Itaque per eam unitatem omnes homines dicuntur *unum* specie; quia singuli cum eodem exemplari congruunt. Item omnia entia sive spiritualia sive corporea dicuntur unum genere, non quidem proximo sed remoto, quia res omnes sunt substantiæ, sive cum idea, aut exemplari substantiæ conveniunt. Quam autem impropria sit unitas, nemo non videt. His notatis ad objectiones progredimur.

Solvuntur Objectiones.

47. Oppon. *primo.* Universale in essendo & prædicando est natura una in mul-

tis ; ſed natura v. g. humana eſt una in multis nempe in Petro & Paulo &c. Ergo natura humana eſt univerſalis in eſſendo & prædicando.

Reſp. Diſtinguendo minorem, natura humana eſt una in multis unitate fundamentali & impropria, concedo ; unitate proprie dicta, ſive formali, nego minorem & conſequentiam.

Opponens ſecundo. Quæ una & eadem definitione explicantur, ea ſunt unius & ejusdem naturæ ; atqui omnia ejusdem ſpeciei individua una & eadem definitione explicantur ; ergo ſunt unius & ejusdem naturæ.

Reſp. diſt. Maj. ſunt unius & ejusdem naturæ, id eſt, ſimilis naturæ, quatenus ſcilicet cum eadem idea conſentiunt, concedo maj. id eſt eandem prorſus habent naturam, & unam unitate proprie dicta, nego majorem ; & conceſſa minore ſimiliter diſtinguo conſequens. Ergo ſunt unius naturæ unitate ſimilitudinis & impropria, concedo conſ. Sunt unius naturæ unitate propria, nego conſequens & conſequentiam.

Inſtabis. Unitas ſpecifica eſt unitas formalis & propria ; ergo quæ eadem definitione explicantur, ſunt unius & ejusdem naturæ etiam unitate formali & propria.

Reſp. diſt. ant. unitas ſpecifica in uno & eodem individuo ſpectata eſt unitas formalis

lis & propria, concedo: unitas specifica in multis individuis considerata est unitas proprie dicta, nego antecedens & consequentiam; in multis enim individuis non est unitas entitatis sed similitudinis tantum. v. g. Petrus & Paulus non sunt quid unum *entitate*, sed tantum similia, non unum.

Urgebis, unitas formalis est indivisio in se, & divisio a quolibet alio; sed unitas specifica est indivisio naturæ specificæ in se & divisio a qualibet alia natura: ergo unitas specifica est unitas formalis & proprie.

Resp. concessa majore distinguendo minorem. Unitas specifica in uno & eodem individuo sumpta est indivisio naturæ specificæ in se, concedo: unitas specifica in multis individuis spectata est indivisio in se, nego minorem, & sic distincto consequente nego consequentiam.

Instabis. Si natura mente concepta sit una *unitate entitatis*, sequitur, illam esse singularem; sed falsum est consequens; ergo & antecedens.

Resp. distinguendo maj. sequitur naturam esse singularem quantum ad entitatem concedo: quantum ad repræsentationem, neg. maj. & sic distincta minore, consequentiam.

Instabis. Nulla est hujusmodi natura, quæ multa repræsentare potest, ergo hoc frustra asseritur.

 Resp.

Resp. dist. ant. nulla est ejusmodi natura in rebus ipsis a parte rei concedo: nulla est in mente, nego antecedens & consequentiam; est enim idea generalis objectiva, quæ multa repræsentare potest.

48. *Opp. tertio.* Naturæ universales sunt objecta scientiarum; sed objecta scientiarum sunt a parte rei; ergo naturæ universales sunt a parte rei.

Resp. dist. majorem. Naturæ universales sunt objecta scientiarum, quatenus ea objecta per mentem sunt abstracta, concedo, quatenus ea objecta sunt in rebus ipsis, nego majorem. Similiter distinguo minorem. Objecta scientiarum sunt a parte rei, cum spectantur in rebus ipsis, concedo: cum spectantur ut abstracta per mentem, nego minorem, & consequentiam. Equidem objecta scientiarum in mente spectata dici possunt universalia; sunt enim ideæ objectivæ, quæ multa singularia repræsentare possunt: v. g. idea circuli multos circulos exhibet. Si autem objecta scientiarum spectentur in rebus, sunt singularia, cum a rebus ipsis singularibus minime distinguantur.

Instabis. Non datur scientia de singularibus; ergo scientiarum objecta nequeunt esse singularia.

Resp. dist. ant. non datur scientia de singula-

gularibus, quantum ad existentiam spectatis, quia non existunt necessario, concedo: non datur scientia de singularibus, quantum ad existentiam spectatis, nego ant. & consequentiam; essentia enim rerum etiam singularium v. g. Petri aut Pauli est immutabilis. Cum ergo dicitur non dari scientiam de singularibus, id eo tantum sensu intelligendum est, quod scientia non spectet unum duntaxat singulare, sed omnibus communis sit; non vero quod de uno esse non possit.

Instabis. Si natura non sit universalis nisi per mentem abstracta, nil aliud est, quam idea vel conceptus.

Resp. distinguendo propositionem. Nil aliud est, quam idea objectiva, vel conceptus objectivus, concedo: nil aliud est, quam idea sive conceptus formalis nego; est enim natura universalis, objectum conceptum, non ipsa conceptio.

Inferes. Ergo non datur scientia realis de naturis universalibus. Prob. Conseqentia. Scientia realis habet objectum reale; sed naturæ universales non sunt objectum reale, cum sint tantum in mente: ergo non datur scientia realis de naturis universalibus.

Resp. Negando illatum. Probationis majorem distinguo. Scientia realis habet objectum mediatum & remotum reale, concedo: objectum habet immediatum & proximum reale, nego majorem, & concessa minore, nego consequentiam. Objectum igitur proximum & immediatum alicujus disciplinæ etiam realis est tantum per mentem, cum sit idea objectiva, seu objectum mente conceptum; objectum tamen mediatum & remotum, ad quod realis scientia terminatur, reale est, videlicet res ipsa, quæ extra mentem existit.

§. VII.

De substantia.

49. EA, quæ de substantia scitu necessaria sunt, jam supra fuerunt adducta cap. 1. §. II. n. 25. &c. Hic igitur solum dicendum restat an Deus contineatur sub hac categoria, seu prædicamento: sive quod idem est, an Deus proprie & stricte dici possit substantia. Quare sit.

Propositio IX.

50. DEus continetur sub prædicamento substantiæ.

Prob.

Prob. Si nomen & ratio ſubſtantiæ ſint Deo & creaturis communes, tunc Deus ponitur in prædicamento ſubſtantiæ, ſicut creaturæ; ſed nomen & ratio ſubſtantiæ eſt communis Deo & creaturis: ergo Deus recte ponitur, & contineri dicitur in prædicamento ſubſtantiæ. Major patet, minor probatur. Imprimis nomen *ſubſtantiæ* Deo & creaturis eſt commune; cum non ſolum Deus, verum etiam creaturæ recte dicantur ſubſtantiæ. Dein ratio ſubſtantiæ communis eſt; per ſubſtantiam enim omnes intelligunt *ens per ſe ſubſiſtens* nec alteri velut ſubjecto inhærens. Hoc ipſum autem ſic attribuitur Deo, ut rebus etiam creatis conveniat, ut per ſe notum eſt. Adeoque nomen & ratio ſubſtantiæ communis eſt Deo & rebus creatis; proindeque Deus & res creatæ ſub prædicamento ſubſtantiæ univoce continentur.

Solvuntur Objectiones.

51. Opponens primo. Ens infinitum, & nullis terminis clauſum ſub nulla rerum claſſe ſeu categoria contineri poteſt; atqui Deus eſt ens infinitum nullis terminis clauſum: ergo ſub nulla categoria contineri poteſt.

Reſp.

Resp. dist. maj. ens infinitum & nullis terminis *Logicis* clausum, sub nulla rerum classe continetur, concedo maj. ens infinitum, & nullis terminis physicis clausum sub nulla rerum classe continetur, nego maj. & distinguo minorem, Deus est ens infinitum nullisque terminis physicis, clausum conced. minorem: nullis terminis logicis clausum, nego minorem, & consequentiam. Licet ergo Deus in genere entis & physice sit infinitus; logice tamen est finitus & certo genere, certa idea vel conceptu clausus. Neque hoc ullam dicit imperfectionem, sed magis perfectionem; arguit enim non esse vagum, indeterminatum & potentiale; sed certum determinatum, & actuale in Deo. Nec obest, quod Deus hoc modo contineatur sub genere, tanquam inferius sub superiore; nam ipsa superioritas non est physica, qualis est caussæ respectu effectus: neque civilis, qualis est Domini respectu servi; sed est superioritas logica & universalitatis, quomodo superius semper imperfectius est, utpote minus completum, quam inferius; genus enim quo latius patet, & ad plura se extendit, eo minus completum est, magisque potentiale, quia per pauciores differentias contractum.

Oppo-

52. *Opponens secundo.* Tunc Deus non continetur sub prædicamento substantiæ, quando in ratione substantiæ non convenit univoce cum creaturis; atqui Deus non convenit univoce cum creaturis, cum sit substantia seu ens a se, & independens, creaturæ vero sint substantiæ ab alio dependentes, nempe a Deo. Ergo Deus non convenit univoce cum creaturis in ratione substantiæ.

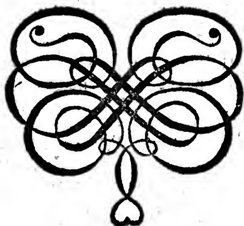
Resp. Conc. maj. neg. min. probationem distinguo. Deus est substantia a se & independens, creaturæ vero sunt substantiæ independentes, quatenus scilicet substantia per suas differentias contrahitur concedo: ut a suis differentiis abstrahit & præscindit, nego. Quod si igitur substantia generice consideretur, neque dependens est, neque independens.

53. *Opponens tertio.* Prima substantia, quæ omnes alias substantias excedit, non continetur sub categoria substantiæ; atqui Deus est prima substantia; ergo non continetur sub prædicamento seu categoria substantiæ.

Resp. dist. majorem. Prima substantia tam prioritate *physica*, sive existentia, & entita-

entitatis præeminentia ; quam prioritate logica five conceptus univerfalitate, conc. major. prima folum prioritate phyfica neg. major. & dift. minor. Deus eft prima fubftantia prioritate phyfica, concedo minor. prioritate Logica, nego minorem & confequentiam. Hæc pro difputationis exercitio hic dicta fufficiant.

Ut in omnibus glorificetur DEUS.

ME-

METAPHYSICÆ PROOEMIUM.

Logicæ ſubjungimus Metaphyſicam, tum propter utriusque diſciplinæ connexionem, tum propter dignitatem objecti, quod a Metaphyſica ſpectatur, quodque omnium diſciplinarum Philoſophicarum objecta longe antecedit. Metaphyſica enim circa ens generatim, atque præcipue circa ens ſpirituale Deum nempe, Angelos, & animas rationales occupatur. Unde *Metaphyſicæ* nomen exortum judicant multi, quod in ea tractentur res quaſi ſupernaturales, id eſt, quæ ſuperant naturam corpoream.

Metaphyſica igitur eſt ſcientia entis generatim ſumpti, & ſpeciatim entis ſpiritualis. Quocirca illam diſtinguam in duo ſumma capita.

Primum continebit *Ontologiam*, ſive ſcientiam entis in genere.

Secundum *Pnevmatologiam*, id eſt, Spirituum notitiam breviter exhibebit.

CA-

CAPUT I.

Ontologiam exhibens.

ENtis notitia maxime universalis est, latissimeque patet, adeo ut omnes fere scientiæ ex ea dependeant, & principia sua generaliora inde desumant. Cum autem nostra conceptuum universalium notitia valde sit exigua, & potissimum imperfecta; ea duntaxat hoc capite proferam, quæ maxime necessaria sunt, & ad alias disciplinas proficua.

§. I.

De ente & modo entis, atque attributis utrique communibus.

N. 1.

E*NS* dupliciter sumitur: aliquando pro participio præsentis temporis, & significat id, quod nunc, seu præsenti tempore existit: aliquando sumitur pro nomine, & significat rem, seu substantiam, quæ aut existit, aut existere potest. Ens hoc modo sumptum idem est ac res seu substantia.

2. *Modus entis*, sive *accidens*, est dispositio seu affectio ipsius entis. Cum autem duplicis generis sint entia, nimirum spiritualia & corporea, duplicis quoque generis sunt accidentia, seu modi entis, spirituales nempe ut per-

perceptio, desiderium, recordatio &c. vel corporei ut mensura, quies, motus, positura, figura.

3. Porro tam enti, quam modo entis competit *essentia*, *existentia*, *entitas*, *singularitas*, *potentia*, *actus* &c. De his igitur, aliisque nonnullis attributis, quæ huc pertinent, pauca dicam.

4. Essentia dicitur id, *quod primum in re concipitur*, sive id, quod respondetur ad quæstionem factam: *quid res sit*. Unde etiam *quidditas* in scholis nominari consuevit. Natura idem significat ac essentia, nempe *quod primum in re concipitur*.

5. Existentia est *id, quo res acta existit*: sive id quod respondetur ad quæstionem factam, *an res sit*.

6. Entitas est non tantum entis, sed & accidentis realitas.

7. Singularitas est id, *quo res aliqua singularis & individua esse dicitur*. Dicitur etiam *hæcceitas*, quia res per singularitatem fit *hæc*, non alia. In Petro dicitur Petreitas.

8. Potentia hoc loco dicitur tantum *facultas, seu capacitas aliquid recipiendi, vel patiendi*. Unde essentia dicitur potentia respectu existentiæ: genus respectu differentiæ, &c.

9. Actus est *rei perfectio, aut consummatio* ut existentia respectu essentiæ: differentia respectu generis.

10. Unitas, quæ rei cuilibet convenit, (sic

 quis

quidem res omnis est una res) definitur *indivisio rei in se, & divisio a qualibet alia re.*

11. Distinctio unitati opposita dicitur *identitatis negatio;* nam ea distinguuntur, quæ non sunt unum, & idem.

12. Aliud tamen est, quædam esse *distincta*, quædam esse *divisa*, aliud esse *diversa*. Ea divisa sunt, quæ sunt separata: diversa vero sunt, quæ diversas habent naturas. Quæ igitur distincta sunt, ea non sunt semper divisa, ut duo globi media distincta sunt, non tamen divisa. Item divisa non sunt semper diversa: ut Petrus & Paulus sunt divisi, non tamen diversi. Petrus autem & Bucephalus sunt simul distincti, divisi, & diversi.

Distinctio duplicis est generis, altera *distinctio rationis*, altera *distinctio realis.*

13. Distinctio rationis est ea, *quæ a mente excogitatur in iis, quæ revera non sunt distincta.* Rursusque duplex est: scilicet *distinctio rationis ratiocinantis;* & *distinctio rationis ratiocinatæ.*

14. Distinctio rationis ratiocinantis ea dicitur, *quæ fit sine fundamento in re:* qualis esse fingitur inter Marcum Tullium & Ciceronem.

15. Distinctio rationis ratiocinatæ dicitur ea, *quæ fit cum aliquo fundamento in re:* qualis intercedit inter misericordiam & justitiam Dei; hæ namque propter diversos effectus cum legitimo fundamento distin-

stinctis conceptibus & ideis percipiuntur.

16. Hæc distinctio rationis ratiocinatæ etiam virtualis appellatur, quod hujus beneficio una & eadem res multis virtute æquivalere concipiatur: v. g. justitia & misericordia Dei, etsi sint una & eadem res, nempe Deus ipse, duabus virtutibus distinctis æquivalent.

17. Distinctionem formalem statuit Scotus inter distinctionem rationis, & distinctionem realem, docetque eam esse, per quam quædam distinguuntur non ut alia, & alia *realitas*, sed ut alia & alia *formalitas*. Atque hoc modo distingui putat attributa divina tum inter se, tum a Divina essentia. At inutilis est hæc distinctio formalis: sufficit virtualis, (N. 16.) cum hæc satis rem omnem explicet.

18. Gradus Metaphysici sunt plura ejusdem rei attributa, quorum unum continet alterum, & per quæ velut per gradus quosdam vel ascendi potest ab individuo usque ad supremum genus; vel descendi a supremo genere usque ad individuum. E. g. a substantia hoc modo descenditur ad individuum speciei humanæ: est *substantia*, est *vivens*, est *animal*, est *homo*, est *Petrus*. Ascensus vero fit hoc modo: Petrus est *homo*, homo est *animal*, animal est *vivens*, vivens est *substantia*.

19. Inter Gradus Metaphysicos (N. 18.)

sola distinctio rationis ratiocinatæ sive virtualis (N. 15. 16.) est admittenda. Cum enim animalitatem hominis sive sentiendi principium sine rationalitate seu facultate discurrendi seorsim consideramus, aut rationalitatem absque animalitate, fit tantummodo duplex ejusdem rei videlicet hominis perceptio: & duæ ejusdem rei virtutes seu functiones distinctis attinguntur conceptibus.

20. Atque hinc objectiones opponi solitæ facili negotio solventur: respondendo quod una eademque simplex substantia duo vel plura exerceat diversa munia; proindeque pluribus rebus vere distinctis æquivaleat, sive sua virtute complectatur. Unde & propositiones contradictoriæ de uno eodemque subjecto sœpe sunt veræ; modo subjectum illud in diverso sumatur sensu. Ut si dico: punctum quoddam *est finis*, quatenus terminat unam lineam; & idem punctum *non est finis*, quatenus aliam lineam inchoat.

21. Distinctio realis est ea, qua multa actu, & nemine cogitante non sunt una & eadem res. Estque duplex, distinctio *realis major*, & distinctio *realis minor*.

22. *Distinctio realis major* est ea, quæ intercedit inter res, quæ vel actu separatæ sunt, vel saltem separari possunt. Eadem admittitur inter personas Sanctissimæ Trinitatis. Distinctio realis, qua duo tota distinguuntur,

tur, dicitur *adæquata:* diſtinctio vero *inadæquata* qua totum & pars diſtinguuntur.

23. *Diſtinctio realis minor* ſive *modalis* eſt ea, quæ intercedit inter rem aliquam, & ejus modum v. g. inter digitum, & digiti inflexionem.

24. Quærunt hic, an ens dicatur univoce de ſuis inferioribus, videlicet de Deo, & creaturis, de ſubſtantia & accidente &c. quod multi negant, ego autem affirmo ens convenire univoce omnibus ſuis inferioribus. Conceptus enim *entis* nihil aliud exprimit, quam aliquid actu exiſtens, vel aptum ut exiſtat, abſtrahendo a modo & perfectione exiſtendi; Hoc autem univoce convenit omnibus ſubſtantiis tam creatis, quam Increatæ, tam reſpectivis, quam abſolutis; cum hæc omnia revera exiſtant.

25. Neque obſtat, quod Deus exiſtat modo perfectiſſimo, ſitque ipſum eſſe pleniſſimum & infinitum; creaturæ vero non niſi finitum & participatum habeant eſſe: *ens* enim non exprimit modum & differentiam eſſendi, ſed tantum eſſe in genere, ſive illud eſſe ſit finitum, ſive infinitum: participatum, aut imparticipatum. Nam hæ ſunt entis differentiæ, vide Logic. cap. IV. §. VII. N. 50.

26. Porro cum notio entis ſit primum, quod in re ignota apprehendimus, & *ens* ſit primum nomen, quod rei ignotæ attribuimus, proindeque ſit primum cognitum, ali-

qui hic fuse tractant principia cognitionis. Ego breviter de illis dicam.

27. Principium igitur cognitionis est *id, cujus cognitio facile ducit in alterius cognitionem.* Estque vel simplex vel compositum. Simplex est aliquid simplici apprehensione (Log. proëm.) cognitum, quod in cognitionem alterius ducit, cujusmodi sunt signa rerum, ideæ (Log. cap. I. §. I. N. 1.) nempe & termini (Log. cap. I. §. III. N. 62.); hi namque ducunt in cognitionem rei significatæ. Principium cognitionis est propositio manifesta, ex qua facile innotescit alia: qualis est hæc: *omne totum est majus sua parte,* ex qua facillime deducitur, quod domus major sit, quam maximus lapis illam componens.

28. Ut autem propositio mereatur nomen primi principii, adeo clara & nota esse debet, ut probatione non indigeat, sed mediocri tantum attentione; unde a nonnullis *propositiones per se notæ* dicuntur. Melius tamen a Philosophis communiter *prima principia:* in Jurisprudentia vero *axiomata:* in Medicina *dignitates:* in practicis *maximæ* appellantur.

29. Cum vero multæ sint hujusmodi propositiones, seu principia, quæ probatione non egent, & quorum ita sumus conscii, ut de illorum veritate serio dubitare non possimus, solicite hic indagari solet, quodnam ex omnibus

bus sit primum tum firmitate, tum certitudine, tum evidentia, tùm officio, ita, ut ex eo cætera cuncta profluant; illud ex nullo.

30. Mihi probabilius videtur, primum omnium principium, & in quod cætera omnia saltem indirecte resolvuntur, esse illud vulgatum: *impossibile est idem esse & non esse.* Hoc enim est evidentissimum, omniumque primum: nam qui negat alia manifeste vera, eo tandem adigitur, ut admittat *idem simul esse & non esse.* Hæc de principiis cognitionis.

§. II.

De attributis soli enti seu substantiæ propriis, & præcipue de causis.

31. Substantia, sive res est *id, quod per se subsistit*, sive est ens: nam quod per se non subsistit, non est ens, sed modus entis.

Substantia vel spiritualis est, vel corporea, vel mixta, nempe compositum ex mente & corpore, ut homo (Log. cap. I. §. I. N. 26.)

32. Rursus substantia vel completa est, & vocatur totum, ut homo: vel est incompleta & dicitur pars, ut manus, pes, &c.

33. Si substantia completa sit, vel est completa in ratione *naturæ*, seu *essentiæ*, ut corpus humanum, & anima rationalis naturam seu

essentiam humanam complent: vel est completa in ratione suppositi aut personæ, & illud complementum *subsistentia*, vel *hypostasis* vocatur.

34. Subsistentia igitur seu hypostasis *est ultimum substantiæ complementum eam reddens incommunicabilem alteri tanquam supposito, adeo ut ipsa sit principium totum & integrum suarum functionum, aut operationum, si quas habeat.*

35. Suppositum est *substantia singularis ultimo completa*, quæ nempe est principium totum & integrum suarum operationum.

36. Persona *est suppositum mentis particeps.* Hinc omnis persona est suppositum; at non omne suppositum est persona. Arbor enim est suppositum, non tamen est persona. Socrates autem est suppositum & persona; attamen nec sola mens Socratis, neque solum corpus persona dici potest, quia neutrum est totum & integrum operationum Socratis principium; corpus igitur & mens simul ad suppositum constituendum requiruntur.

37. In Christo Domino corpus & mens non sunt suppositum seu persona, sed hypostatice seu personaliter uniuntur verbo Divino. Neque operationes Christi a sola natura humana, sed a verbo simul & a natura humana sunt oriundæ, unde *Theandricæ*, hoc est, Divino-humanæ nominantur. In Christo igitur duæ sunt naturæ, scilicet Divina & huma-

humana; sed unica tantum persona, seu suppositum, aut principium totum & integrum operationum Christi. Verum hæc ad Theologos.

38. Substantia singularis sive sit pars, sive totum, vocatur & est subjectum accidentium seu modorum.

39. Subjectum autem triplicis est generis, scilicet subjectum *inhæsionis*, *denominationis*, & *informationis*.

40. Subjectum inhæsionis est *illud, cui inhæret accidens*, ut digitus est subjectum inflexionis: mens est subjectum recordationis.

41. Subjectum denominationis est *illud, quod ab aliqua forma, seu perfectione, vel defectu, vel actione, aut affectione denominatur*: ut homo denominatur Philosophus a Philosophia. *Denominatio enim est totius suppositi.*

42. Subjectum denique informationis est *illud, in quo recipitur aliqua forma substantialis aut essentialis, a qua informatur ad constituendum aliquod totum physicum*: *v. g.* corpus humanum dicitur subjectum informationis respectu animæ rationalis.

Præterea ex substantiis aliæ sunt *causæ*, aliæ *effectus*. Quare hic breviter agendum.

§. III.
De Causis.

43. Causarum notitia maxime utilis est, & delectabilis; unde Poëta hujus vitæ felicitatem in illarum cognitione constituens ita canit:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

Verum de causis particularibus hoc Poëtæ dictum intelligendum venit, non de generali causarum notitia, quam hic breviter expono.

44. In sensu quidem stricto nihil meretur nomen causæ, quam causa efficiens; unde quod causatur, effectus dicitur: latius tamen sumitur causa pro omni eo, quod juvat ad producendum effectum. Hoc cum multipliciter fieri possit; multiplex etiam est causa.

45. Species causarum præcipuæ communiter recensentur quatuor, *materialis* nempe, *formalis*, *finalis*; & *efficiens*.

46. Causa materialis est *corpus*, sive *materia*, *ex qua effectus producitur*, ut ligna, & lapides sunt causa materialis ipsius domus.

47. Causa formalis est, quæ rem aliquam determinat ad certam speciem. In rebus autem corporeis nihil aliud est, quam *artificiosa dispositio*, *quæ in materiam introducitur*, illamque determinat ad certam speciem, qualis

lis est forma domus ex ligno, & lapidibus compositæ. Hæc vocatur *formalis intrinseca*, quia remanet in re, cujus est forma. Alia est causa *formalis extrinseca* sive *idealis, quam res imitatur*, sive ad quam respiciens artifex operatur.

48. Causa finalis sive finis est *id, cujus gratia fit aliquid:* vel est motivum operandi; varieque dividitur, ut in Ethica dicam, ubi plura de fine.

49. Causa efficiens est *id, a quo omnis actio, & actionis terminus, nempe effectus dimanat.*

50. Prima illius divisio est in causam efficientem *Primam* & *Secundam.* Causa prima est, quæ nullam se priorem habet causam, quæve mediante causa secunda producit effectum: cujusmodi est solus Deus, de quo tamquam prima causa dicendum in Pnevmatologia. Causa secunda est, quæ aliam causam se priorem agnoscit; cujusmodi sunt omnes res creatæ.

51. Secunda efficientis causæ divisio est in *universalem*, & *particularem.* Causa universalis seu communis est ea, quæ multos producit effectus specie diversos, ut Sol omnis generis plantas. Particularis est, quæ unam tantum effectus speciem profert: ut ignis ignem.

52. Tertio dividitur in *univocam* & *æquivocam.* Causa univoca est, quæ habet effectum in

in ſpecie ſibi ſimilem, ut equus generat equum. Æquivoca eſt, cujus effectus eſt alterius ſpeciei, ut ſol reſpectu plantarum.

53. Quarto in *totalem* Sive *adæquatam*, & in *partialem* ſive *inadæquatam*. Cauſa totalis ſola totum producit effectum, ut ignis ignem. Partialis alterius indiget ſocietate, ut cum duo equi eundem trahunt currum, illorum unus eſt tantum partialis cauſa hujus tractionis.

54. Quinto in *principalem*, & *inſtrumentalem*. Principalis eſt, quæ inſtrumentum ad agendum applicat. Cauſa inſtrumentalis eſt ipſum inſtrumentum, vi cujus producitur effectus; ſic dum homo ſecat lignum, ipſe homo eſt *principalis*, ſerra vero *inſtrumentalis* cauſa ſectionis.

55. Sexto in *proximam*, & *remotam*. Cauſa proxima ea eſt, quæ immediate attingit effectum; unde & immediata dicitur. Cauſa remota, quæ & mediata vocatur, eſt ea, quæ mediante alia cauſa, producit effectum: ut avus mediante filio proprio producit nepotem.

56. Septimo in *liberam*, & *neceſſariam*. Cauſa libera eſt ea, quæ agit conſilio & electione, atque actioni ſuæ ita dominatur, ut illam pro lubitu ponere poſſit vel non ponere. Neceſſaria eſt, quæ ſolo naturæ impetu agit, ut ignis in materia igni apta rite diſpoſita neceſſario producit ignem.

57. Octa-

57. Octavo in *physicam*, & *moralem*. Causa physica est, quæ actione reali & physica influit in effectum: moralis, quæ moraliter. e. g. Petrus suadet Paulo, ut occidat Joannem; Petrus est causa moralis, Paulus vero est causa physica homicidii perpetrati.

58. Porro varii sunt modi, quibus causa moralis influit in effectum, atque memoriæ causa sequenti carmine continentur:

Jussio, consilium, consensus, junge recursum,
Participans, reticens, non obstans, non manifestans.

Primus modus fit jubendo, mandando alii ad aliquid agendum. Secundus modus, cum quis alteri consilium suppeditat, quomodo factum perficiat, & effectum producere possit. Tertius modus est *consensus*, cum quis vel expresse consentiendo, aut laudando agentem ad operandum excitat: vel consensu tacito & indirecto, id est, conniventia, blanditiis, aut adulatione. Quartus modus est *recursus*, dum refugium, patrocinium, receptio, aut defensio præstatur. Quintus modus est *participatio*, cum quis participat, vel participare intendit effectum vel ejus commodum. Sextus modus est *reticentia*, quando actus non defertur ad eum, qui futurum impedire potest, aut vindicare præteritum,

tum. Septimus modus est, cum quis actui non obstat, qui absque suo periculo resistere & obstare potest. Octavus coincidit cum sexto.

59. Nono in *potentialem*, & *actualem*. Potentialis causa est ea, quæ tantum vim habet, & potentiam ad effectum producendum; & dicitur *causa in actu primò*. Actualis est nihil aliud quam exercitium causæ: dicitur quoque *causalitas*, & *causa in actu secundo*.

60. Tandem dividitur causa *in causam per se*, & *causam per accidens*. Causa per se dicitur ea, quæ naturalem habet cum effectu suo connexionem, cujusmodi sunt omnes causæ præfatæ. Causa per accidens illa est, ex qua effectus præter expectationem sequitur: cujusmodi sunt casus & fortuna. Differunt autem casus & fortuna in hoc, quod fortuna proprie locum habeat in causis liberis, casus vero in necessariis, sive naturalibus: dum enim causa naturalis deficit á fine, atque ad effectum nullatenus intentum deflectit, *casus* dicitur, ut dum effusa imbrium copia, intumescunt flumina, agrosque & vicinas domos devastant: finis enim pluviæ est humectatio terræ, non agrorum vel domuum ruina. Dum vero causæ liberæ, ut sunt homines deficiunt a fine proposito, & impingunt in alium, sive bonum, sive malum, dicitur *fortuna*, ut cum aliquis inimicum fugiens, & sylvarum tenebras quærens in latrones incidit,

&

& ab illis spoliatur vel occiditur. Interdum fortuna & casus tribuuntur effectui a se relicto, ut dum paulo abhinc magna Erfordiæ pars conflagravit, dicitur funestus accidisse casus in Thuringia.

61. Plures circa causas agitari solent quæstiones, quarum pleræque aut valent operæ pretium, aut in aliis scientiis pertractari solent. Talis est, quod causæ secundæ vere agant, & aliarum rerum sint effectrices. Hæc enim quæstio multis scripturæ locis evidenter probatur, in quibus actio causis secundis tribuitur: cujusmodi est illud Gen. 1. *Germinet terra herbam virentem facientem semen;* atque infinita prope similia, quibus suffragatur ratio; cum & ignem calefacere, & solem illuminare; & arbores fructus effundere, & animalia ex similibus procreari, & corpora ab aliis moveri nemo inficiari possit, nisi omnem experientiam & sensuum testimonia contemnat.

Et sane nihil mihi notius esse potest, quam me cognoscere, dubitare, amare, & alios actus vitales exercere, qui aliunde oriri non possunt, quam a principio vitali, & activo. Ergo non solum causa prima sed & secundæ vere agunt.

Nec tantam rerum varietatem producit Deus, ut otiosæ essent & omnino cessarent, cum hujus universi perfectio mutua rerum actione contineatur; atque ut Deus rebus

bus creatis id tribuit, ut Divinæ essentiæ similitudinem acciperent, illud quoque iis benigne impertiit, ut ejus vim activam pro suo quæque modulo participarent. Quin illud potuerit, nullus est dubitandi locus: quod autem voluerit, infinita illius, & in res omnes diffusa bonitas omnino persuadet.

62. Nec obstat, quod motus omnis a Deo proveniat. Ab eo enim provenit motus omnis tanquam a causa prima, & omnium principe, non vero ut a causa proxima. Quæ in contrarium afferri solent, nil aliud evincunt, nisi quod corpora in seipsis non habeant primum sui motus principium, sed quod certis legibus ab Authore naturæ moveantur, quod ultro fateor. Nullatenus tamen evincitur, causas naturales agi duntaxat, non agere, nec vim ullam motus effectricem & actuosam ab Authore naturæ accepisse.

63. Non minus controverti hic solet, an animalia bruta vere & proprie agant propter finem. Ubi potissima litis pars in ambiguo quorundam vocabulorum sensu versatur. Quodsi enim vere ac realiter agere propter finem nihil aliud sit, quam finis bonitatem percipere, objecti convenientiam cum appetitu, necnon mediorum ad finem consequendum idoneorum proportionem cognoscere, apta præ ineptis, meliora præ bonis eligere, omnem conatum ad finem consequendum adhibere, illoque obtento quiescere;
non

non video, cur belluis vere propter finem agere non competat. Cum prædicta omnia in brutis præsertim perfectioribus observare liceat.

64. Frustra vero a quibusdam opponitur, quod belluæ non possent agere propter finem ex defectu libertatis, quæ in brutis utpote meriti & demeriti incapacibus non reperitur. Nam bruta utique gaudent libertate naturali; vi cujus v. g. equus aquam propositam bibere potest, aut non. Juxta hanc libertatem & sua belluis competunt merita. Sic equus, qui veloci cursu heri vitam liberavit, plus utique meretur alimenti, quam alius, qui tardo gressu herum suum hostium permisit arbitrio. Verum his missis ad alia.

CAPUT II.

Pnevmatologiam exhibens.

CUm omnis ferme nostra cognitio mediantibus sensibus acquiratur; spiritus vero minime sub sensus cadant; exigua & plerumque incerta solet esse nostra de spiritibus notitia. Ego itaque certiora duntaxat proferam, idque potissimum de Deo & mente humana.

§. I.

De Deo.

N. 1.

DEi nomine intelligimus ens ab æterno summam in se, & a se habens perfectionem & beatitudinem, a quo tanquam a primo principio cætera cuncta procedunt, atque dependent.

2. Quamvis autem entis hujus perfectissimi & optimi aliqualis notitia hominibus ab ipsa natura sit indita; hanc tamen cognitionem gentes nonnullæ cæcum corruptæ naturæ ductum sequentes, & brutorum instar voluptatibus deditæ in seipsis haud parum opprimunt. Imo inter homines magis excultos eo impietatis & obstinaciæ perveniunt aliqui, ut etiam Deum non esse contendant, ne illum impietatis ultorem, & scelerum suorum vindicem timere cogantur. Hi vocari solent Αθεοι id est *sine Deo.* Verum insigne Divinitatis testimonium est; quod non nisi impiissimi hominum illam negare audeant, & cum illius confessione omnem virtutem, & humanitatem exuant. Contra hos existentia Dei variis argumentis efficacissimis tum metaphysicis, tum physicis, tum moralibus demonstrari solet. Ego unicum duntaxat ex quovis genere proponam argumentum, sed fortissimum.

Existen-

Existentia Dei argumento metaphysico demonstratur.

3. QUod non potest non esse, illud dicimus ens necessarium: quod vero potest non esse, ens contingens appellamus.

4. Omnia entia non possunt esse contingentia. Nam si omnia essent contingentia, tunc nulla foret ratio, cur entia modo existant. Ens enim contingens sive possibile sibi ipsi actualitatem dare nequit, multo minus aliis. Cum igitur evidens sit entia existere; non minus evidens est, existere aliquod ens necessarium (N. 3. supra). Quidquid autem est necessarium, illud quoque est æternum (Log. cap. I. §. II. N. 47.) quidquid æternum est, non habet causam; quod non habet causam est a se; quod est a se, est Deus. (N. 1. ut supra.) Ens igitur necessarium est Deus; proindeque existit Deus.

Existentia Dei argumento physico demonstratur.

5. OMnes causæ, quæ operari, & effectus producere in rerum natura observantur, (ut homo generat hominem, leo leonem, planta plantam) eæ omnes ab aliqua causa debent adjuvari; cum fieri non possit, ut solus homo alteri homini, vel leo leoni, cujus fabricam, vires, & organorum confor-

mationem penitus ignorat, existentiam largiatur. Ergo illæ causæ ab alia pendent, ut quidpiam operentur.

Jam vero illa, a qua dependent, vel a seipsa est, & operatur; proindeque erit prima, ac independens, quæ Deus est (cap. II. §. I. N. 1.) vel rursus operandi vim ab alia recipit; & tunc vel dabitur processus in infinitum, vel tandem sistendum erit in aliqua prima rerum omnium causa. Processus autem in infinitum dari non potest. Si enim nulla foret causa prima, nulla foret quoque causa secunda, nulla tertia, nulla ultima, sic nullus effectus fieret. v. g. nec homo generaret hominem, nec leo leonem, nec arbor arborem &c. quod omnino falsum est. Sistendum igitur in aliqua prima rerum omnium causa, quæ Deus dicitur, & est.

Probatur Existentia Dei argumento morali.

6. QUi contra insitam omnibus ideam Deum existere inficiantur, vel in dubium revocant, ii salutem suam absque ulla emolumenti spe in apertissimum discrimen conjiciunt: nam si, ut ipsi stulte opinantur, nullus reipsa existat Deus, certe viri probi & fideles, qui Deum toto corde confitentur, nihil habent, quod timeant, cum ea confessio nocere post mortem nequeat. Sed si existat

Deus,

Deus, ut naturalis ſolicitudo eorum, quæ poſt mortem nobis obventura ſunt; ut inſtinctus ille, quo in tribulationibus & anguſtiis manus & oculos ad cœlum tanquam ad miſerorum aſylum attollimus: ut demum univerſa natura ſuadet, quæ alta, ut ita dicam, voce clamat, & ſuum ubique teſtatur Auctorem: quam horrendum ſupplicium atheos manet, qui veritati tam manifeſtæ ingratum ac perfidum pectus mentemque obſtruxerunt. Ipſorum igitur prorſus deploranda eſt conditio, niſi ad ſeipſos & ad ſanam mentem revertantur, & a prodigioſo illo, immanique errore reſipiſcant.

7. Objiciunt contra hanc doctrinam Athei rem tanti momenti, ut eſt Deus, absque graviſſimo fundamento non debere ſtatui in rerum natura; ſi enim tantus tamque timendus Dominus & metuendus judex hominum cervicibus imponeretur, peſſime certe illorum libertati proſpectum foret. Rationes autem, ajunt, quæ Dei exiſtentiam probant, tametſi ſint efficaces, non tamen convincunt, cum aliquo modo ſolvi poſſunt. Quapropter conſultius iis videtur omnem negare Divinitatem.

Reſpondeo argumenta Divinam exiſtentiam ſuadentia eſſe ſane graviſſima: nec ulla unquam veritas earum etiam rerum, quibus maxime confidimus, tot, tamque evidentibus ac validis argumentis ſtabiliri poteſt ac

Divina existentia. Quod autem Athei illorum vim & efficaciam non sentiant, nihil mirum, cum illis nil magis cordi sit, quam omnia motiva Divinitatis existentiam suadentia ab oculis, & animo amoliri, omniaque, quæ illorum obstinaciæ, impietati, ac perfidiæ tantisper favent, summopere extollant, & exaggerent. Certe homines probi & pii, quamvis minus valida forent, quam sunt hæc argumenta, iis libenter acquiescerent; Deus enim talibus minime videtur onerosus, prout calumniantur Athei, sed potius res convenientissima, quæ excogitari vel optari possit, proindeque dignissima, quam omnes boni cupiant, omnibusque votis & viribus amplectantur: nec tam metuendus est Deus ut formidabilis Dominus & judex, quam amandus ut pater benignissimus & providentissimus. E contra homines pessimi & sceleratæ vitæ, ut sunt Athei, optimi Principis potestatem & censuram metuunt, ut rei judicem quantumvis bonum reformidant. Quodsi & illi ad meliorem frugem sese converterent, brevi sentirent, quam efficacibus rationibus & argumentis nitatur Dei existentia, illamque optarent esse, si per impossibile non esset.

8. *Secundo.* Si Deus, inquiunt, esset summe bonus, summeque perfectus, nulla prorsus admitteret mala. Vel enim tollere illa posset, & non vellet, sicque foret invidus, proindeque imperfectus. Vel mala impedire

dire Deus nequiret: adeoque foret imbecillis, atque impotens. Imbecillitas autem æque ac invidia imperfectionem arguunt, nullumque ens esse perfectissimum demonstrant.

Respondeo: Deus mala tollere potest, at non vult. Non tamen inde sequitur, eum esse invidum; ex iis enim malis, quæ permittit Deus, majora semper redundant bona. Unde nil mirum, si Deus etiamsi optimus non omnia tollat mala.

Sed quidnam, inquiunt, boni exinde sequi potest, quod tot hominum millia æternis erebi flammis in desperatione perpetua crucientur?

Respondeo, hoc exinde bonum provenire, quod Deus manifestet suam justitiam, impiorum delicta justis afficiendo pœnis.

9. *Tertio.* Nemo, inquiunt, prudens injuriam sibi a subditis suis irrogari patitur, quemadmodum Deo a blasphemis, & impiis quotidie inferri cernimus. Deus igitur imprudentiæ erit arguendus: ac proinde nullus (N. 1. superius hoc. cap.)

Respondeo, minime imprudentis esse injuriam pati, quæ nullo modo patienti noceat, sed suo tempore profutura sit. Imo cum homo ex conditione suæ naturæ sit liber libertate defectiva; maxime congruum est, ut sibi paulisper permittatur, suaque fruatur libertate, quamvis illa interdum abutatur in

Dei contemptum. Siquidem contemptus ille minime nocet Deo, sed debito tempore punitus justitiam Divinam commendabit.

10. *Quarto.* Si esset Deus summe justus, perfecta Justitia regeret mundum sibi subditum; adeoque boni & virtute præditi abundarent bonis & divitiis, mali autem afflictionibus & miseriis opprimerentur. Verum sæpe sæpius contrarium experimur, cum piissimi etiam homines maximis obnoxii sint miseriis; homines vero sceleratissimi ducant in bonis dies suos, & probis pro lubitu dominentur.

Respondeo bonos in hoc sæculo relinquit Deus in miseriis, ut illorum patientiam in altera, & beata vita remunerari possit; sceleratis vero magnas divitias felicitatemque tribuit, ne illis ulla bene agendi occasio desit, utque nullus excusationi locus supersit, quod virtute neglecta vitam sceleratam duxerint.

11. *Quinto.* Si Deus esset ens perfectissimum, suo cultui melius provideret, totque religiones contrarias & erroneas, quot experimur, non admitteret.

Respondeo, quod Deus cultui sufficienter provideat per lumen rationis naturale, quod ad Deum agnoscendum & amandum continuo nos admonet: tum per specialem instructionem, quam protoparentibus commisit poste-

posteris tradendam. Hanc sæpius languentem restauravit per suos Prophetas, aliosque ministros in hunc finem electos. Præprimis suo cultui providit Deus, dum ipsum filium suum unigenitum misit, ut humanum genus redimeret, atque ab erroribus & viis suis pessimis revocaret, omnesque unicam & veram religionem doceret. Ex quibus omnibus manifeste patet, quod in Deo nulla sit nec minima negligentiæ nota. Sola vero errorum causa in cultu Divino est hominum malitia, qui libertate sua abutentes nolunt amplius regi spiritu veritatis & unitatis, sed alii seducunt & trahunt discipulos perversitatis post se, alii vero trahuntur, & seducuntur. Unde tantum colligitur, quod Deus relinquat hominem *in manu consilii sui*, sive in libertate; minime vero quod Deus genus humanum negligat, aut non curet.

Alia argumenta contra Divinam existentiam ab Atheis proponi solita æque sunt debilia, quam solutu facilia.

§. II.
De Attributis Dei.

12. Attributa sive proprietates sunt perfectiones quædam, quæ ex imperfecto nostro concipiendi modo naturam consequuntur. Sic quia Deum ut ens perfectissimum concipimus, sequitur, illum esse bonum,

num, justum, immensum, æternum &c. *Bonitas* ergo, *Justitia*, *Immensitas*, *Æternitas* & similia prædicata *Attributa* Divina nominantur.

13. Attributum illud quod omnium primo concipitur, & ex quo cætera omnia velut e radice promanant, dicitur constitutivum Divinæ naturæ, aut essentiæ: & in eo natura Divina metaphysice consistere dicitur.

14. Constitutivum Dei est *ens perfectissimum*. Nam hoc solum claram & distinctam illius notionem exprimit, eumque ab omni alio ente sic distinguit, ut omnia quæcunque novimus ipsius attributa in eo contineri clarissime & facillime intelligantur. Cum enim dicitur ens perfectissimum, recte intelligitur esse ens a se, ens necessarium, summe bonum, summe sapiens, omnipotens, æternum &c. Cum vero dicitur ens a se, vel necessario existens, non tam facile reliqua omnia Dei attributa percipiuntur; non enim per eam definitionem sese menti statim offerunt ipsius bonitas, justitia, sapientia &c. Constitutivum igitur naturæ Divinæ est ens perfectissimum.

15. Unus est tantum Deus. Cum enim Deus sit ens perfectissimum, debet esse ens supremum, seu omnibus aliis entibus antecellere: nam cæteris præstare & imperare est perfectio; adeoque nullum potest habere

ens sibi æquale. Deinde si duo essent, aliquo certe inter se discrimine differrent; proindeque in uno extarent proprietates, seu perfectiones, quæ in alio desiderarentur, atque ita ambo omnimodam perfectionem non haberent. Enti autem perfectissimo nulla deesse potest perfectio. Restat igitur, ut unum Deum tantum adoremus.

16. Hæc tamen unitas naturæ Divinæ non officit Trinitati Personarum.

17. Deus est simplicissimus, spiritualis, immutabilis, summe verus, summe bonus, summe justus, misericors, infinitus, immensus, æternus &c. Hæc enim omnia ex eo profluunt, quod Deus sit ens perfectissimum.

Alia sunt Attributa, quæ majorem habent ad creaturas relationem, nempe scientia, voluntas, omnipotentia &c. de quibus seorsim agendum, & quidem

§. III.
De Scientia Dei.

18. SCientia Dei proprie nihil aliud est, quam Deus, quatenus seipsum, & alia a se percipit.

19. Duplici autem modo Deus alia a se percipit. Aut enim illorum duntaxat essentiam, modosque omnes, quibus fieri possunt, considerat, aut ipsorum existentiam intuetur.

tur. Essentiam quidem omnium rerum possibilium, modosque, quibus fieri possunt, intelligit Deus in ideis suis. Existentiam vero rerum videt in suis decretis. Nam ideo res existunt, vel extiterunt, vel existent, quia Deus existentiam illis tribuere decrevit.

20. Quod si agatur de liberis voluntatis creatæ motibus; eos, si spectentur in statu naturæ innocentis, novit Deus in ipsius voluntatis creatæ determinatione, ad quam voluntas creata præmotione quidem indigebat generali, non tamen speciali, neque in ordine naturæ, neque in ordine gratiæ. Quodsi actus liberi spectentur in statu naturæ per peccatum lapsæ, tunc vel boni sunt & supernaturales, ac eos videt Deus in decretis suis prædeterminantibus: vel naturæ vires non excedunt, aut etiam sunt mali, eosque Deus in futura voluntatis creatæ determinatione, quæ ipsi in æternitate præsens est, cui sola præmotione generali opus est, cognoscit. Verum de his postea.

21. Essentiæ igitur rerum omnium possibilium in idea Divina tanquam in exemplari seu archetypo continentur: quæ idea seu archetypon est ipsamet natura Divina, quatenus *secundum aliquem modum a creaturis est participabilis*. Ut docet D. Thomas, eaque idea dirigit voluntatem Divinam in singularum rerum productione. Quamvis enim possit

possit res singulas producere, vel non producere, quoniam earum existentia, utpote possibilis tantum, & contingens, a libero ipsius decreto pendet. Si tamen eas producere velit, necessario secundum immutabilem, quam habet ideam, seu archetypum ipsas producit. Unde essentia rerum immutabilis est, æterna, & necessaria: quoniam ab immutabili, æterno & necessario archetypo pendet, non a libera Dei voluntate ut existentia, quæ tantum contingens est. Neque enim Deus efficere potest circulum quadratum, aut decernere, ut bis bina sint quinque; sed tantum velle potest circulum efficere vel non efficere, sive dare vel negare existentiam circulo, aut numero quaternario.

22. Archetypam hanc ideam, in qua Deus rerum omnium possibilium novit essentias, appellant Theologi *scientiam simplicis intelligentiæ*, & *scientiam necessariam*, quia liberam Divinæ voluntatis determinationem antecedit.

23. Postquam autem Deus ex infinitis rebus possibilibus, quas in ideis suis intelligit, aliquas producere decrevit, tum illas videt in suo decreto tanquam præsentes, seu æternitati suæ tanquam coexistentes, licet respectu nostri sint futuræ. Eaque scientia, qua Deus rerum existentiam cognoscit, & videt, dicitur a Theologis scientia *visionis*.

24. Hæc

24. Hæc scientia visionis rursus dividitur in scientiam *approbationis* & *improbationis*. Dicitur scientia *approbationis*, cum ad ea fertur, quæ Deus ipse efficit; nam nihil odit Deus eorum, quæ fecit, ex Sap. 11. v. 24. *Scientia improbationis* vero vocatur, cum ea spectat, quæ Deus permittit, non efficit, nempe mala.

25. Porro cum nulla necessitate agatur Deus ad res aliquas producendas, sed libere, & pro voluntatis suæ beneplacito eas producat; hinc sequitur, quæcunque præter Deum existunt, aut extiterunt, ea tantum contingenter existere, aut extitisse: quæcunque futura sunt, contingenter tantum, non necessario esse futura.

26. Futura autem illa contingentia duplicis sunt generis; alia enim absolute futura sunt, ut universale judicium: alia futura sunt sub conditione tantum, a qua omnino pendent, ut vel eveniant, vel non eveniant. Eaque conditio vel a Deo ipso, quatenus statum a se causarum naturalium ordinem, cum libet, abrumpit; vel a libera voluntatis creatæ determinatione repetitur.

27. Certum quidem est, ea, quæ absolute futura sunt, ad scientiam visionis pertinere. Sed de futuris conditionalibus, quæ non minus certo a Deo cognosci constat, quam futura absoluta, non consentiunt inter se Theologi. Nam propter ejusmodi futura, nonnulli

nulli tertiam quandam in Deo scientiam ponunt, quam *mediam* vocant, scilicet inter *scientiam simplicis intelligentiæ*, & scientiam *visionis* constitutam. Ego vero cum aliis pluribus tertiam hanc scientiæ speciem superfluam puto, quod futurorum conditionalium notitia aut ad scientiam visionis, aut ad scientiam simplicis intelligentiæ sit revocanda. Etenim si agatur de futuris illis conditionatis, quorum conditio ex volantate Divina causarum naturalium, cum libet, intervertente deducitur; illa videt Deus in naturæ legibus a se decretis per scientiam visionis, nisi inusitata potestate solitum rerum ordinem immutet. Sic futuram Ezechiæ mortem ab Isaia lib. 4. Reg. cap. 20. v. 1. prædictam in exhaustis effæti corporis viribus, tanquam in causa proxima cernebat, atque ita præscientiam habebat futuri conditionati nunquam eventuri, quod tamen eventurum fuisset, nisi ipse naturæ cursum mutare ab æterno decrevisset. Intercessit enim morti adventanti, ac vitam, & quindecim annorum inducias pio Regi indulsit.

28. Subversionem quoque Ninives a Jona Propheta prænuntiatam Jon. 3. v. 4. videbat Deus per scientiam visionis in civium peccatis ad cumulum fere perductis, de quibus vindictam erat sumpturus, nisi ipse speciali, gratuitoque beneficio eorum voluntates ad pœnitentiam convertere ab æterno

decre-

decrevisset. Quamquam hæc Jonæ comminatio ad Ninivitarum animos a prava vivendi ratione deterrendos potius, quam ad futurum præsagiendum erat comparata. Aliunde si credamus S. Augustino reipsa eversa fuit civitas Ninive, dummodo ad spiritualem sensum attendamus; sic enim scribit in Ps. 50. v. 11. *Ego autem puto impletum esse, quod Propheta prædixerat: respice, quæ fuit Ninive, & vide quia eversa est: eversa in malo, ædificata in bono.*

29. At si quæstio sit de futuris conditionatis, quæ *libera* vocantur, quorum nempe conditio sita est in libera creatæ voluntatis determinatione, quæ nunquam est ponenda, ea profecto nec a Deo prævidentur, nec ullo modo sunt futura, sed remanent in statu mere possibili, & ad scientiam simplicis intelligentiæ sunt referenda; nam illa futura non sunt, quibus non est ponenda conditio, sine qua non possunt evenire. Quod si futura non sunt, nulla est eorum veritas; nulla scientia, nulla præscientia. Deus enim per suam præscientiam, quæcunque futura sunt, tanquam præsentia & æternitati suæ coexistentia videt aut in decretis suis, aut in voluntatis creatæ determinatione. Hic autem agitur de futuris, quæ pendent a voluntatis creatæ determinatione nunquam futura, quam proinde in sua æternitate præsentem Deus non cernit. Proindeque scientia, quam mediam

mediam vocant, quæque hujusmodi futurorum exploratrix dicitur, omnino est rejicienda.

30. Ad astruendam autem illam scientiam opponuntur loca quædam scripturæ, quæ facile solves, si adverteris, scripturam sacram a communi hominum loquendi ratione ut plurimum non recedere, nec parcere tropis & figuris, quibus uti solent scriptores profani, ut res paulo aliter quam verbis exprimunt, aliquando significent, v. g. cum ait Christus Luc. 19. v. 40. *Si hi tacuerint*, nempe discipuli, *lapides clamabunt*. Ibi nec falsitas est, nec mendacium, sed venustas & tropus, non prædictio futuri lapidum clamoris, etiamsi discipuli tacuissent. Quemadmodum pastor ille apud Virg. Eclog. 3. sic loquitur;

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses;

Exprobrabat alteri pastori malam voluntatem, non ad mortem sub conditione futuram animum intendit. Quædam igitur in libris sacris dicuntur futura etiam absolute, quæ tamen futura non sunt, scilicet ad proximam causarum secundarum dispositionem, propensionemve declarandam, vel etiam ad periculum aliquod indigitandum, ut imploretur Divina bonitas, & melior vivendi ratio ineatur. v. g. Lib. 4. Reg. cap. 20. Ezechiæ dicitur; *morieris tu*, & tamen ipsius vitæ fa-

cta est annorum quindecim adjectio. Item Jon. 3. v. 4. hoc legitur vaticinium, *adhuc quadraginta dies & Ninive subvertetur*, quæ tamen subversa non est. Hæc igitur & alia id genus ad indicandum periculum, ad abjiciendam socordiam, suadendamque vitæ emendationem, & auxilii Divini implorationem, atque etiam ad causarum dispositionem patefaciendam potius, quam ad futurum prænunciandum sunt prolata.

31. Similiter cum ait Christus Matth. 11. v. 21. *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pænitentiam egissent:* Scopus salvatoris non est prophetare, sed duritiem cordis Judæorum urbes illas incolentium objurgare. Ut si amico quidpiam neganti objicerem, id mihi ab ipso non concedi, quod vel ab inimicis obtinuissem. Quo loquendi modo nihil inter homines usitatius. Hoc igitur loco nihil prædicebat Christus, sed præsentem arguebat Judeorum incredulitatem, quos videbat ei gratiæ mensuræ resistere, cui præsentem quoque Tyriorum voluntatem cessuram noverat, ut docet S. Augustinus de dono perseverantiæ cap. 14.

32. Quodsi quæras, quare apud Tyrios, & Sidonios non fuerint factæ virtutes, per quas ad pænitentiam adduci potuissent: respondet S. Augustinus ibidem, *quia Dei altiore*

tiore judicio, a perditionis massa non erant gratiæ prædestinatione discreti.

33. Cum David interrogat Dominum hoc modo lib. 1. Reg. cap. 23. v. 12. *Si tradent me viri Ceilæ? dixit Dominus, tradent.* Id non futuram proditionem, quæ nulla fuit, denotat, sed præsentem civium hujus urbis voluntatem, qua Davidem prodere meditabantur.

34. Item cum lib. 4. Reg. cap. 13. v. 18. & sequentibus Joas Elisei mandato percussit terram tribus vicibus, posteaque substitit; iratusque vir Dei dixit: *Si percussisses quinquies aut sexies, sive septies, percussisses Syriam usque ad consumptionem, nunc autem tribus vicibus percuties eam.* In hoc nihil futuri attenditur; nihil quippe futurum erat, sed Propheta tantum innuit, Joam Regem, quo promptius, fidentius, & perseverantius viri Dei mandato obtemperasset, hoc frequentiores pleniores ve meriturum fuisse de hostibus suis victorias reportare.

35. His igitur, & aliis, quæ allegari solent, locis non semper scientia futurorum conditionalium statuitur, sed aliquando tantum connexio, quæ inter rerum causas intercedit, v. g. inter meritum, & præmium, vel inter supplicium & peccatum, accomodatis usui communi locutionibus demonstratur.

Verum his missis, quorum uberior tractatio ad Theologos pertinet, gravissimam il-

lam de præſcientia Dei cum libero hominis arbitrio conciliandæ quæſtionem, quæ Philoſophiæ limites non transgreditur, excutere placet.

36. Deus futura omnia novit, & prænovit. Quoniam omnia quæ fuerunt, ſunt, aut erunt, tanquam præſentia ſeu exiſtentia videt per omniſcientiam, quæ una eſt ex perfectionibus Divinis, qua res omnes in æternitate ſua Deus præſentes ſemper habet, easque quacunque poſſunt ratione cognoſci, ſive in ſe ipſo ſive in illis perſpicit, alioquin Deus non eſſet omniſcius; proindeque nec ens ſumme perfectum.

37. Hæc tamen futurorum prævifio nullatenus lædit libertatem humanam. Quamvis enim Deus futura omnia certiſſime noverit, ac proinde omnia certe & determinate futura ſint; nulla tamen liberis voluntatibus exinde vis infertur. Nam longe aliud eſt, quidquam certo ac determinate eſſe futurum, quam neceſſario futurum eſſe. Illud quippe neceſſario futurum dicitur, quod ita futurum eſt, ut non poſſit non eſſe futurum; illud autem certo ac determinate futurum dicitur, quod revera eſt futurum, licet poſſit non eſſe futurum. v. g. Certo nunc ſcribo, ac heſterna die certo & determinate pronuntiari poterat me hodie eſſe ſcripturum; non tamen adeo neceſſario ſcribo, quin, ſi vellem, a ſcribendo non poſſem abſtinere.

38. Por-

38. Porro duplex hoc loco distingui potest necessitas, absoluta nempe & hypothetica. Necessitas absoluta est ea, qua quidpiam in se absolute, & citra ullam hypothesin est tale, ut alio modo se habere non possit, quamdiu existit, v. g. homo sic constat ex mente & corpore, ut non possit ex iis non constare. Necessitas hypothetica vocatur, quæ hypothesin quandam consequitur, sive qua quidpiam, facta quadam hypothesi, non potest alio modo esse, v. g. ex hypothesi quod curram, non possum non moveri.

39. At inquies, si quod determinate futurum est, posset non esse futurum, falli posset præscientia Divina, quod dici nequit.

Respondeo si, quod determinate futurum est, posset non esse futurum *in sensu completo*, & facta hypothesi, quod prævisum sit a Deo ut futurum, falli quidem posset præscientia Dei. At Divinam præscientiam falli posse non sequitur, si, quod determinate futurum est, posset non esse futurum in sensu tantum diviso & absolute. Quod igitur determinate futurum est, & a Deo prævisum ut futurum, non potest non evenire in sensu composito, & facta hypothesi, quod prævisum sit à Deo ut futurum; quia præscientia rei futuræ componi non potest cum negatione ipsius rei eventus: quemadmodum scientia, quâ Petrum actu ambulantem video, cum negatione ambulationis Petri haud quaquam

componi potest. Sed quod certo ac determinate futurum est, quodque a Deo est prævisum, si absolute, & in sensu diviso, ac veluti seorsim a præscientia Divina spectetur, quandoque potest non evenire: quemadmodum etiamsi videam Petrum ambulantem, potest tamen Petrus ratione sui, & veluti a visione mea divisus non ambulare. Ut igitur cognitio nostra rebus ipsis, quas novimus, necessitatem non infert, sed eas prout in se sunt attingit, sic Dei prævisio, sive scientia visionis circa res futuras, eo modo, quo sunt futuræ, versatur: adeoque quæ libere futuræ sunt, eas novit Deus libere esse futuras, quia prius decrevit causis liberis sese ad agendum determinantibus conveniens auxilium præstare, ut libere operentur: item quæ necessario futuræ sunt, eas necessario eventuras esse videt, quoniam ita a se decretum intelligit. Hæc de Scientia Divina.

§. IV.

De voluntate Dei.

40. Cum Deus sit ens simplicissimum, nihil aliud est ipsius *intellectus*, quam essentia Divina, sive Deus ipse spectatus, quatenus intelligit: nihil aliud voluntas, nisi essentia Divina, prout vult. Quamobrem unica est in Deo voluntas, si proprie, atque ut

ut res est, loqui velimus: sed propter angustias mentis nostræ multipliciter solet dividi.

41. Primo enim dividitur in voluntatem *generalem*, & voluntatem *specialem*.

Voluntas generalis Dei est ea, qua generalem quendam ordinem in rebus constituit, qui semper observatur, nisi speciales causæ obstent, v. g. statuit omnem motum in lineam rectam semper dirigi, nisi quæ circumstant corpora impedimento sint, quod quidem non raro evenire advertimus. Similiter creavit omnes homines propter seipsum; id enim ordo postulat: eosque proinde vult omnes ad se venire, & beatos fieri; sed illorum pravitas ipsius bonitati reluctatur. Hæc igitur voluntas non quidpiam singulare, aut ad pauca tantum pertinet, sed rebus omnibus indiscriminatim est communis.

Voluntas specialis seu particularis est ea, qua Deus quidpiam specialiter ac determinate constituit; eaque rursus dividitur in *voluntatem beneplaciti*, & in *voluntatem signi*.

42. Voluntas beneplaciti est *ea, qua Deo placet, aliquid esse*, v. g. vult *voluntate beneplaciti* mundum a se productum conservare; voluit Beatam virginem eligere, ut esset mater Christi Domini. Ubi notandum, nos duntaxat optare bonum ei rei vel personæ, quam amamus; at Deus amando creaturas,

 ipsis-

ipsisque bonum volendo facit ipsum, seu bonum in illis producit.

43. Voluntas signi proprie non est in Deo, sed est extremum signum, quo Deus aliquid se velle significat. Signum autem voluntatis dicitur voluntas, ut affectus amoris dicitur amor.

44. Hujusmodi signum quintuplex recensetur, scilicet *prohibitio*, & *permissio* respectu mali, *praeceptum*, *consilium*, & *operatio* respectu boni: unde versiculus:

Praecipit, & prohibet, permittit, consulit, implet.

45. Voluntas, quam nos *generalem* appellamus, a nonnullis *voluntas antecedens*, & *prima* dicitur: quam nos *specialem* vocamus, ab illis *voluntas consequens*, & *secunda* nominatur.

46. Ex hujusmodi voluntatum in Deo distinctione, quae non a Deo ipso, sed a rebus externis & ab intelligentiae nostrae imbecillitate repetitur, explicat S. Thomas 1. parte, quaest. 19. art. 6. ad 1. quomodo verum sit de Deo, quod habetur Ps. 113. v. 11. *omnia, quaecunque voluit, fecit:* & illud quod Apostolo dicitur 1. ad Timoth. 2. v. 4. *Omnes homines vult salvos fieri*, quamvis eorum plurimi salvi non fiant. Etenim vult Deus de se omnium salutem, scilicet voluntate Creatoris, voluntate prima, generali, & antecedente, non ve-

ro voluntate judicis, voluntate secunda, speciali & consequente: sive Deus vult voluntate generali & antecedente omnes spectatos tantum ut homines a se procreatos salvari; id enim bonitati Dei maxime est consentaneum. Sed voluntate speciali & consequente vult quosdam homines consideratos cum peccato adjuncto, seu homines malos damnari, & pœnis, quas promeriti sunt, subjici; nam id postulat ipsius justitia.

Affert S. Thomas exemplum judicis, qui hominem spectatum ut hominem *voluntate antecedente* vult vivere, sed eundem spectatum ut homicidam *voluntate consequente* vult capite puniri.

Itaque quæcunque voluit Deus voluntate *speciali, consequente, absoluta*, & *efficaci*, fecit: non item quæcunque voluit voluntate *generali, antecedente, conditionali*, & *inefficaci*; quia licet hæc vera sit voluntas, conditionibus tamen suspenditur.

§. V.

De Omnipotentia Dei.

47. **O**Mnipotentia Dei proprie est vis seu potestas efficiendi, quidquid est possibile. Id autem omne est possibile, quod ordini seu sapientiæ & ideis Divinis non repugnat. Potestas illa seu vis agendi in Deo

non est res aliqua vel entitas ab ejus essentia, sapientia, & voluntate distincta.

Duplex tamen distingui solet Dei potentia: altera nimirum *absoluta*, altera *ordinaria*.

48. Potentia Dei *absoluta* est vis seu potestas Dei ad agendum aliquid præter vel contra consuetum rerum ordinem a se constitutum, ut cum aquas Jordanis convertit retrorsum.

Potentia *ordinaria* est vis agendi in Deo, secundum communem naturæ ordinem a se constitutum.

§. VI.

De Deo Creatore.

49. CUm Deus ab æterno omnium creaturarum possibilium essentias in suis ideis per scientiam simplicis intelligentiæ noverit; (cap. II. §. III. Nn. 21. & 22.) certum quendam earum numerum secundum æternas & immutabiles ideas suas creare constituit. Atque ita prima actio, quæ Deo ut primæ rerum causæ tribuitur, ipsa est creatio, qua rebus omnibus existentiam impertiit: quæ actio vulgo definitur *productio rei ex nihilo;* sive ut loqui solent, productio tum ex nihilo sui tum ex nihilo subjecti: v. g. mens hominis a Deo producitur tum ex nihilo

hilo sui, quoniam antequam producatur, nihil est; tum ex nihilo subjecti, quia non fit ex aliquo præjacente subjecto, seu materia, instar lapidis vel arboris, vel aliarum rerum; quæ ex aliqua priori materia quotidie generantur.

50. Solus Deus est increatus. Cum sit ens necessarium (cap. II. §. I. N. 4.) & causa rerum omnium prima (cap. II. §. I. N. 5.)

51. Solus Deus creare potest. Quidquid enim est contingens, hoc nec sibi nec alteri dare potest esse (cap. II. §. I. N. 4.) proindeque nec creare. Præter Deum vero omnia entia sunt contingentia (cap. II. §. I. N. 4. & 15.) Solus igitur Deus creare potest.

Objectionibus contra hanc & præcedentem propositionem utpote solutu facillimis non immoramur.

§. VII.

De Deo conservante.

52. Actio Dei, qua *in principio creavit cœlum & terram*, qua dixit, *fiat lux*, cæteraque omnia, ex quibus universa hæc mundi compages constat, creatio dicitur, si consideretur primum momentum, quo hæc omnia cœperunt existere. Sed cum Divinæ volun-

voluntatis actus non statim transeat, sed permanentem habeat virtutem; hinc non ad primum duntaxat momentum referri debet, sed ad subsequentem etiam rerum durationem pertinet, tumque *conservatio* vocatur, qua Deus creaturas omnes in esse conservat, ac tamdiu conservabit, quamdiu decretum suum non revocaverit. Itaque conservatio est veluti *continuata quædam, & non interrupta creatio*. Sive potius est idem creationis actus, quatenus non primo, solum momento, sed subsequentibus etiam temporibus viget.

53. Hac Dei conservatione necessario indigent creaturæ omnes. Siquidem creaturæ non possunt in esse permanere sine continuata Dei creatione, id est, sine perseverante Dei voluntate eas in esse continendi: cum enim sint entia per participationem, nec existentiam habeant, nisi a voluntate Divina, ideo tantum esse cæperunt, quia Deus illas primum esse voluit (cap. II. §. III. N. 19.) cum dixit, *fiat lux*, *fiat firmamentum* &c. Proindeque tamdiu subsistent, quamdiu voluntas illa Divina seu potius Divinæ voluntatis actus perseverat, easque in esse tuetur.

54. Nec dicas, Opus artefactum sine artifice remanet: opus ergo naturale stare poterit citra perpetuum Auctoris sui influxum.

Respon-

Respondeo enim maximam esse disparitatem inter opus artefactum, & opus naturale; nam opus artefactum non habet *esse simpliciter* seu *totum esse* ab artifice, sed tantum *tale esse*, hoc est partium dispositionem; cum partes totius artefacti secundum entitatem prius existerent quam ab artifice disponerentur: nec ab artificis pendebant voluntate, ut existerent. At creaturæ totum esse a Deo acceperunt, suntque tantum entia per participationem, quæ ideo tantum existunt, quia sic Divinæ placet voluntati (cap. II. §. III. N. 19.)

§. VIII.

De Deo providente.

55. Quæcunque Deus initio condidit, ea perpetuo in omni statu & modo, quo existunt, conservat, ut modo dictum est: & proinde res plane omnes providentia sua regit, ac gubernat. Providentia vero nihil aliud est, *nisi æterna quædam dispositio, & ratio, qua singula in suos fines peculiares, & omnia simul in universalem finem, nempe ad Dei ipsius gloriam diriguntur.*

56. Diverso autem modo corpora & mentes in suos fines collineant. Mentes enim sua se libertate movent: corpora vero cum se movere nequeant, a Deo moveri ac determinari

minari debent secundum leges ab ipso præscriptas. Verum de his plura §. & Nn. sequentibus.

§. IX.

De Deo movente, & concurrente.

57. Ut ad destinatos sibi fines perducantur creaturæ, quas condidit, & conservat Deus, *cujus providentia in sui dispositione non fallitur*, perpetuum ipsius auxilium desiderant, sine quo inefficaces prorsus forent, omnisque motus & actus expertes.

Sed cum duplicis sint generis creaturæ, spirituales, nempe & corporeæ, non eodem modo Deus in utrisque operatur. Etenim creaturæ spirituales vim agendi ab ipso accepere; corpora vero moveri tantum possunt, non se movere. Quare ut evitentur ambages, corpora seorsim spectanda sunt, tum ad mentes veniam. Sed prius definitiones sunt ponendæ.

58. Motionis seu præmotionis aut prædeterminationis nomine intelligitur prævius quidam actus, aut influxus unius rei vel causæ in aliam, quo hæc ad actum seu motum determinatur.

Motio quippe & præmotio, determinatio & prædeterminatio idem omnino significant; nam qui movet seu determinat, prius

agit: qui prius agit, præmovet, seu prædeterminat: igitur qui movet, præmovet; qui determinat, prædeterminat.

59. Motio spectari potest vel respectu corporum, vel respectu spirituum.

Motio respectu corporum consideratur vel in Deo vel in causis secundis.

60. Motio corporum in Deo est continuata corporum creatio, seu conservatio corporis in diversis locis successive (cap. II. §. VII. N. 52.)

61. Motio corporum in causis secundis sive spiritualibus, sive corporeis est actio causæ secundæ, per quam velut occasionem corpora transferuntur a loco in locum, sive in diversis locis successive conservantur: v. g. occasione actus meæ voluntatis pars organica corporis in diversis successive locis conservatur: occasione impulsionis unius corporis aliud corpus a loco in locum transfertur, aut alteri applicatur: ut ventorum impulsione navis impellitur & ad scopulum alliditur.

62. Motio seu præmotio respectu spirituum spectatur similiter vel in Deo, vel in causis secundis.

Præmotio spirituum spectata in *Deo* vel generalis est, vel specialis.

63. Præmotio generalis est impressio, aut inclinatio, seu propensio ab Auctore naturæ spiritibus omnibus per creationem indita, & per

per conservationem jugiter continuata, per quam in bonum, seu felicitatem generatim semper feruntur; & malum, seu miseriam nunquam non aversantur, v. g. voluntas humana in quovis homine spectata miseriam generatim, quantum potest, refugit, & felicitatem generatim prosequitur; licet ipsam aliquando quærer in iis rebus, in quibus non est posita.

64. Præmotio seu prædeterminatio specialis dicitur, qua quædam causa secunda spiritualis ad actum aliquem specialem a *Deo* movetur aut excitatur: rursusque duplex est, physica nempe, vel moralis.

65. Præmotio physica specialis ea dicitur, qua causa secunda efficaciter & physice ad actum seu motum specialem a *Deo* determinatur: eaque considerari potest vel respectu intellectus vel respectu voluntatis.

66. Præmotio physica specialis respectu intellectus creati est illustratio intellectus, qua rerum speciebus a *Deo* informatur, resque ipsas percipit; non enim alia ratione moveri concipitur intellectus, ut postea patebit.

67. Præmotio physica specialis respectu voluntatis creatæ est actio *Dei*, qua voluntas creata ad bonum aliquod speciale applicatur, & consequenter a malo retrahitur; sive est actio, qua *Deus* amorem boni alicujus determinati, & consequenter odium mali oppo-

oppositi in voluntate creata producit; non enim *Deus* aliter movet voluntatem creatam, quam in ea operando boni amorem, ex quo mali odium consequitur. Itaque cum voluntas creata satis determinetur ad bona ordinis naturalis per generalem in bonum universe præmotionem, vi cujus ipsa voluntas per se in malum sub specie boni spectatum prorumpere potest sine speciali *Dei* determinatione, ut inferius explicabo; liquet præmotionem illam specialem *Dei* ad eos tantum actus pertinere, qui sunt ordinis supernaturalis; nec ipsam ullatenus a gratia victrici, & per se efficaci differre; *Deus* enim per gratiam suam in mente nostra circa verum bonum, & verum malum prius illustrata suavissimam delectationem physice & intrinsece producit, ac simul voluntatem nostram præter ordinem naturalem specialiter movet ad amorem ejus, quod imperat, & odium ejus, quod prohibet. Hac ratione intelligere licet, quod habetur Proverb. 21. v. 1. *Cor regis in manu Domini, quocunque voluerit, inclinabit illud.* Inclinabit autem illud semper in bonum, nunquam vero in malum.

68. Præmotio moralis est excitatio quædam voluntatis creatæ facta secundum hominum morem & consuetudinem; nempe exterius alliciendo, blandiendo, terrendo, minitando, aliave consimili ratione apud homines usurpata, quæ per se non vincit re-

sistentiam voluntatis creatæ, sed eam tantum excitat. Hac ratione Orator auditores movet, egenus prætereuntes flectit. Deus quidem aliquando movet voluntatem creatam hac ratione, ut postea dicam; causæ secundæ vero non possunt ipsam aliter movere.

69. Superest concursus, quem *simultaneum* vocant, quique vulgo definitur: cooperatio unius causæ cum alia ad eundem effectum producendum, ut cum duo bajuli simul lecticam ferunt. Non eo modo concurrit Deus cum voluntate creata, siquidem unus bajulus non est alteri bajulo subjectus nec ab eo pendet saltem quoad actionem; sed tantum ab illo adjuvatur, ut ambo simul eundem effectum producant; voluntas autem creata Deo subjecta est, & ab eo pendet ut operetur.

Si tamen concursus nomine intelligatur auxilium uni causæ ab alia præstitum secundum illius indigentiam, sive exigentiam; quemadmodum bajulo in terram sparso, & sub onere anhelanti, opemque imploranti manum tendo, ut auxilio meo adjutus sese erigat: tum nihil obstat, quo minus Deus cum voluntate creata concurrere affirmetur, ut postea probabo. Sed singula sunt ordine pertractanda.

70. Deus corpora omnia physice movet, seu præmovet. Siquidem Deus motum omnem

omnem corporibus tribuit. Nam corpus quodlibet, sive crassum sive exiguum, si ratione sui & secundum ideam corporis omnibus hominibus innatam consideretur, omnis actus & motus est expers, nec moveri potest, nisi ab alio moveatur. Cumque in moventibus & mobilibus progressum in infinitum ratio non admittat, (cap. II. §. I. N. 5.) primum aliquod movens admittere necesse est, a quo motus omnis initium ducatur, & in corpora transmittatur; sive ut clarius loquar, quod corpora successive in diversis locis conservet: non enim aliter corpora moverentur. Deus igitur corpora omnia physice movet & præmovet.

71. Hæc autem motio sive præmotio corporis a Deo facta non est actio a creatione & conservatione corporis distincta, ut ex dictis facile colligitur.

72. Deus intellectum creatum physice movet, ac præmovet. Nam movere intellectum est ipsum determinare ad intelligendum, seu percipiendum. Deus autem intellectum creatum determinat ad percipiendum, quatenus ipsum indesinenter illuminat; sive per seipsum solum absque causa occasionali; sive occasione motus spirituum animalium secundum legem, quam inter corpus & mentem tulit, ut occasione quorundam corporis motuum quasdam in mente perceptiones excitaret, & vice versa: non

enim intellectus creatus seipsum illuminat. Ergo Deus intellectum creatum physice movet & præmovet.

73. Deus voluntatem quoque creatam physice movet, & præmovet præmotione generali. Nam præmotio generalis est impressio seu inclinatio quædam voluntati creatæ ab Auctore naturæ per creationem indita, & per conservationem jugiter continuata; per quam voluntas ad bonum seu felicitatem generatim semper contendit: quæ quidem impressio non uni aut alteri substantiæ spirituali est propria, sed omnibus est communis: Deus autem hac motione voluntatem creatam movet & præmovet; nam creatura nihil habet a seipsa, & proinde cum hujusmodi nisus aut propensio in voluntate creata semper vigeat; necesse est, ut a Deo jugiter influente conservetur. Unde nisi voluntas creata impressionem illam alio deflecteret, seu potius sisteret, dum in bonis privatis, quæ apparentia tantum sunt, conquiescit, semper recti essent illius motus. Deus igitur voluntatem creatam physice movet, ac præmovet præmotione generali.

74. Deus etiam physice movet voluntatem humanam motione speciali per gratiam ad actus bonos, & supernaturales v. g. ad actus fidei, spei, & charitatis. Nam *Deus* ut ait Apostolus ad Phil. 2. v. 13. *Operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate*, hoc

hoc est, operatur in nobis supernaturalem boni amorem, facitque efficacissima sua gratia, ut sordescant nobis bona sensibilia, æternum vero & incommutabile bonum nos delectet. Hæc autem gratia gratuita est, & speciali Dei beneplacito datur. Unde præmittuntur ab Apostolo hæc verba: *cum metu & tremore vestram salutem operamini;* Siquidem cum de actibus præsertim supernaturalibus agitur, *non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* 2. ad Cor. 3. v. 5. Ergo Deus movet etiam physice voluntatem humanam motione speciali per gratiam ad actus bonos & supernaturales.

75. Deus præterea movet voluntatem humanam motione speciali ac morali. Motio quippe moralis ea dicitur, qua una res aut causa ab alia re aut causa excitatur moraliter, id est, secundum morem & consuetudinem hominum, nempe blandiendo, minitando, exemplis externis provocando, aliisque modis similibus. (cap. II. §. IX. N. 68.) Deus autem hoc modo voluntatem humanam movet ac præmovet; nam modo justæ suæ vindictæ, modo misericordiæ exempla nobis ob oculos ponit, ut a vitiis nos retrahat, & ad virtutes nos extimulet: modo sacrorum verbi sui præconum ministerio ad meliorem vitæ rationem nos vocat, ut nemini ignotum est. Ergo Deus movet etiam ac præmo-

vet voluntatem humanam motione speciali & morali.

76. Deus item dici potest concurrere cum voluntate creata ad omnes & singulos illius actus. Deus enim cum voluntate creata in omnibus & singulis ipsius actibus secundum ipsius exigentiam cooperatur: siquidem ipsam non tantum singulis momentis *in esse simpliciter* conservat; sed etiam in *tali esse*, nempe in esse operantis, aut volentis. Ergo Deus cum voluntate creata in omnibus & singulis actibus concurrit.

Hic concursus Divinus a continuata rei creatione, seu conservatione distinguendus non videtur; cum nihil aliud sit, nisi continuata rei productio seu conservatio non tantum *in esse simpliciter*, sed etiam *in tali esse*, statu, aut modo, nempe *in esse operantis*, aut *volentis*, aut *aversantis*, idque secundum ipsius rei indigentiam, seu exigentiam; quod vulgari quoque Scholarum axiomate significatur: *qui dat esse, dat consequentia ad esse.*

77. Porro concursus Divinus a concursu creato maxime discrepat; nam concursus creatus causam, quam adjuvat, in esse non continet, sed tantum ad eundem effectum cum ea operatur. Sic cum bajulus bajulo fert opem, neuter ab altero dependet, ut in esse agentis conservetur, sed sibi duntaxat mutuam præstant opem, ut aliquid simul efficiant. Deus autem per concursum suum

causas

causas secundas in *esse agentium* conservat, iisque vim omnem, qua præditæ sunt, largitur.

78. Opponitur primo contra doctrinam (N. 76. superius) propositam. Agentia corpora ut ignis, & alia ejusmodi vim habent agendi completam & integram. Ergo nullo indigent Dei concursu ad operandum.

Respondeo: Agentia corpora habent completam & integram agendi vim cum dependentia a prima causa; non vero citra hujusmodi dependentiam. Certum quippe est causam secundam non tantum in *esse simpliciter*, sed etiam in *tali esse*, nempe in *esse agentis* a Deo pendere, ut dictum est; ac proinde perpetuo illius auxilio indigere, ut operetur.

79. Opponitur secundo. Si Deus immediate concurreret ad omnes actiones humanæ voluntatis, concurreret ad actum peccati, idque sciens, ac volens. Deus hoc modo non concurrit ad actum peccati: alioquin illius foret reus, utpote qui sciens ac volens ad id concurreret, quod malum est; quod Deo attribuere nefas est. Ergo Deus non concurrit immediate cum humana voluntate ad operandum.

Respondeo: concurreret Deus ad actum peccati *materialiter* sumptum, hoc est ad substantiam actus peccati, quæ non est quid di-

ſtinctum ab ipſo agente & termino, aut objecto; non autem concurreret ad actum peccati *formaliter* ſumptum hoc eſt, ad malitiam ipſius actus rectæ rationi pugnantis. Peccati vero reus ille tantum habetur, qui ſciens ac volens concurrit ad actum peccati tanquam cauſa *particularis* ex propria electione & determinatione, non ille qui concurrit ut cauſa *univerſalis* per actionem a creatione & conſervatione minime diſtinctam.

Igitur in actu peccati duo diſtingui debent, primum, id, quod dicitur *materiale peccati* ſcilicet ipſius actus ſubſtantia, quæ eſt aliquod phyſicum & reale, quamvis non ſit entitas aut res ab agente & termino vel objecto diſtincta. Secundum id quod vocatur *formale peccati*, nempe malitia ipſius actus, quæ in eo conſiſtit, quod quis in creatura contra rationem & ordinem conquieſcat, nec in Deum, in quem tanquam ad finem ultimum dirigi debent omnes voluntatis noſtræ motus & actus, contendat; v. g. actus ſuperbiæ ſive *amor inordinatus propriæ excellentiæ* conſiderari poteſt, vel quatenus eſt *amor*, vel quatenus eſt *inordinatus*, & hæret in creatura, primo modo ſpectatur *ſubſtantia* ipſius actus, quæ eſt quid reale ac phyſicum. Secundo modo ſpectatur illius *malitia*, quæ eſt privatio perfectionis, cum nempe hæreat in creatura, nec in Deum tendat. Similiter in occiſione hominis poteſt actus ſubſtantia, ſeu occiſio,

cisio, quæ physica est; deinde malitia actionis, qua quis contra rationem hæret in creatura, v. g. in vindicta; proindeque deficit, nec ad finem suum, qui est Deus, tendit; ut explicabo in Ethica.

Deus quidem ad *materiale* peccatum concurrit; cum sit universalis causa rerum omnium, resque omnes continuata quadam creatione conservet, non tantum in *esse simpliciter*, verum etiam in *tali esse* v. g. in *esse amantis propriam excellentiam*, vel in *esse* occidentis; sive in eo statu, in quo quis inordinate propriam excellentiam amat; vel quo brachium extendit, ut alterum confodiat. Eoque pertinere potest illa Dei querela, quam legimus Isaiæ 43. v. 42. ubi secundum vulgatam editionem sic Deus hominem increpat: *servire me fecisti in peccatis tuis*: id est, cum te ad nihilum redigere valerem, conservavi te, & sustinui, etiam cum male ageres, legemque meam violares.

Sed cum malitia actionis ab æterna lege discrepantis non sit quoddam ens, vel quidam modus physicus, sed tantum defectus seu privatio perfectionis, aut relatio repugnantiæ cum ordine seu ratione ut in Ethica probabo; ipsa Deum non potest habere Auctorem, nec cooperatorem seu concurrentem: cum Deus deficere non possit, aut ordini repugnare; sed sola creatura, quam nonnunquam sinit vias suas malas facere; non ta-

 men

men cogit aut impellit ad male agendum, quemadmodum definitum est in Concilio Trid. Sess. 6. Can. 6.

Ad id autem, quod dicitur ille reus, qui sciens ac volens ad actum peccati concurrit; id utique intelligi debet de causa aliqua *particulari*, v. g. de homine, qui ex propria determinatione ad actum illum concurrit, non de causa prima, & *universali*, seu Deo, qui per eandem actionem conservat hominem in *esse simpliciter*, & in *esse tali* nempe in esse aut statu agentis puta in eo statu, in quo ensem alterius jugulo admovet. Nisi enim concurreret ad hunc actum: certe vel suum concursum plane subduceret homini ad existendum, sicque homo ille non amplius existeret; vel saltem concursum suum ad eum actum, seu statum ipsi denegaret, tumque agendi potestate ipsum spoliaret; quod ab ipso Dei ordine videtur alienum. Deus enim ita condidit hominem, ut eum reliquerit in manu consilii sui, adeo ut quamcunque in partem sit inflexurus voluntatem suam, ei concursum suum à conservatione minime distinctum non sit denegaturus. Qua in re nihil est, quod bonitati ac justitiæ Divinæ derogare videatur.

80. Deus non præmovet physice præmotione speciali voluntatem creatam in actibus liberis, qui naturæ vires non superant, præsertimque in malis. Nam Deus voluntatem huma-

humanam facit activam, & actuum suorum Dominam, ita ut eos ponere possit vel non ponere ad libitum : hancque facultatem, quotquot sumus, in nobis experimur.: v. g. possum me determinare ad scribendum vel non scribendum: sive possum exigere concursum Divinum, quo me non tantum in *esse simpliciter*, sed etiam in *tali esse* nempe in esse scribentis conservet: nam concursus, conservatio, & creatio secundum diversam tantum connotationem seu relationem inter se discrepant. Deus igitur non præmovet physice præmotione speciali voluntatem humanam in actibus liberis, qui naturæ vires non superant.

Secundo. Si Deus physice præmoveret præmotione speciali voluntatem creatam in actibus liberis, qui naturæ vires non superant, eam sane ad actum peccati determinaret, & impelleret; cum ipsa citra præmotionem physicam specialem in eum actum prorumpere non posset. Deus autem voluntatem creatam ad actum peccati non determinat, aut movet: alioquin peccati Auctor dicendus esset, & omnium quæ patrantur, scelerum atrocissimorum reus, quod de *Deo* cogitare animus exhorrescit. Ergo Deus voluntatem creatam in actibus liberis, qui naturæ vires non superant, præsertimque in malis speciali motione physica non præmovet.

Nec

Nec valet Adversariorum responsio, qua dicunt, Deum determinare voluntatem creatam ad actum peccati tantum materialiter sumptum: non vero formaliter (cap. II. §. IX. N. 79.) Unde addunt, etiamsi Deus ad materiale peccati concurrat, eum tamen peccati Auctorem a nobis non dici: cur ergo inquiunt peccati Auctor censebitur, si ad materiale tantum peccati præmoveat? Nil inquam juvat hæc responsio. Nam qui determinat ad *materiale* peccati, determinat quoque ad id, quod cum *materiali* peccati conjunctum est. Jam vero *formale* peccati cum materiali conjunctum est, ut in mendacio, in pomi primis Parentibus indicta comestura, cæterisque prohibitis liquido apparet. Nam v. g. esus pomi est actus *materialiter* & quoad substantiam spectatus. Item si consideretur quatenus legi Divinæ repugnat, *formaliter* & *moraliter* sumitur; sive est actus *formaliter* malus. Quocirca materiale actus mali cum formali plane conjungitur. Ergo qui præmovet ad materiale peccati, ad formale quoque censetur præmovere.

Ad id quod additur respondeo, diversam esse rationem præmotionis physice specialis, & concursus. Nam Deus per concursum non determinat voluntatem creatam, sed ab ea determinatur, quatenus ipsa exigit, ut in *tali esse*, v. g. in *esse peccantis* a Deo conservetur: quocirca Deus solo universalis

causæ nomine cum ea tunc operatur, nec consequenter ipsius peccati malitia in Deum refundi potest. At per præmotionem physicam specialem non determinatur Deus a voluntate creata, sed si eam promoveat ad peccatum, ut volunt Adversarii, ipsam utique determinat ad id volendum, quod æternæ legi & rectæ rationi repugnat v. g. ad furtum volendum, vel homicidium, vel adulterium: uno verbo Deus per concursum *permittit* hominem peccare, dum eum in *esse peccantis* conservat secundum ipsius exigentiam: per præmotionem vero seu prædeterminationem physicam specialem ipsum ad peccandum impelleret. Atque ita quantumvis immunis sit a peccato, dum concurrit tantum cum voluntate creata ad ipsius exigentiam: non tamen a peccato liber foret, si voluntatem creatam determinaret ad illud, quod Divinæ legi adversatur, quemadmodum peccato non careret, qui calamum male aptatum ad scribendum applicaret, si vitiositas scripturæ non physicus tantum, sed moralis defectus haberi deberet: cum enim ille determinaret calamum ad scriptionem, certe ipsum determinaret quoque ad defectum, seu vitium scripturæ: siquidem nisi applicaretur calamus ad scribendum, non foret male scripturus.

81. Duobus præcipue argumentis utuntur Adversarii ad sententiam suam stabiliendam.

Pri-

Primum ex eo petunt, quod creatura tum in *esse*, tum in *operari* sit Deo subjecta. Secundum quod voluntas creata sit indifferens, & in potentia ad agendum, vel non agendum, & consequenter prædeterminatione indigeat.

82. Verum sine præmotione physica speciali ad actus liberos, qui naturæ vires non excedunt, concipitur humana voluntas a Deo pendere tum in esse tum in operari. Et quidem quod in *esse* pendeat, facile intelligitur, cum ab illo creata sit, & continuo conservetur. Deinde pendere etiam concipitur in *operari*. Primo, quia Deus agendi facultatem ipsi concessit, sive eam activam fecit, & actuum suorum Dominam, ut dictum est. Secundo quia præmotione generali ad bonum universe eam impellit, cujus impulsionis seu inclinationis vi ad privata bona seipsam movet. Tertio, quia ad actus bonos & supernaturales illam determinat vel per se solum, ut cum v. g. pias quasdam cogitationes, aut pia desideria nobis inspirat: vel causarum secundarum interventu, ut cum easdem cogitationes ex occasione rerum externarum in nobis excitat. Quarto denique quia in actibus etiam deliberatis, qui naturæ vires non superant. cum humana voluntate sic concurrit, ut eam non tantum in *esse simpliciter*, sed etiam in tali esse, nempe in *esse operan-*

rantis aut *volentis* secundum ipsius exigentiam conservet.

Porro Deus satis intelligitur esse primus motor, primo quia motum omnem corporibus indidit, (cap. II. §. IX. N. 70.): secundo quia physice movet intellectum creatum (§. IX. N. 72.): tertio quia voluntatem creatam præmotione generali ad bonum universe movet (N. 73.): quarto quia eandem præmotione speciali ad actus supernaturales evehit, &c. cum in omnibus aliis actibus sic concurrit, ut sine illo concursu voluntas agere non possit.

83. Opponitur, secundo, quod per se indifferens est & in *potentia*, determinare se non potest, nec ad *actum* reduci, nisi per id, quod est in *actu*; ut lignum quod est ignis tantum *potestate* reduci non valet ad actum ignis nisi per id quod actu & revera ignis est: alioquin simul esset in actu & in potentia respectu ejusdem, quod absurdum est. Voluntas autem creata est indefferens ad agendum vel non agendum, ac similis est libræ in æquilibrio positæ. Ergo se ipsam determinare non potest ad agendum, sed a Deo determinari debet.

Respondeo: quod est indifferens *indifferentia passiva* ad aliquid, debet ab alio determinari, sive ad actum reduci per id, quod in actu est, v. g. lapis, qui est in potentia passiva ad motum debet ab alio moveri: lignum,

quod

quod est ignis tantum potestate passiva, debet ad actum ignis reduci per id, quod actu ignis est: quod vero indifferens est *indifferentia activa* sive quod habet potentiam agendi, & non agendi ad libitum, non debet ab alio determinari, sive ad actum reduci nisi per præmotionem generalem. Voluntas autem creata est indifferens *indifferentia activa*, non passiva. Quamvis igitur voluntas creata sit indifferens, & in potentia ad agendum vel non agendum; quoniam tamen est libera, potest se ad agendum vel non agendum determinare. Determinatio igitur voluntatis creatæ est a Deo præmovente præmotione speciali in actibus supernaturalibus nempe fidei, spei, & charitatis: sed in actibus deliberatis, qui naturæ vires non superant, est tantum a Deo præmovente præmotione generali, qua voluntas creata in bonum universæ nititur, hujusque nisus vi ad bona privata se determinat, id est, iis immoratur.

84. Ex his tamen minime sequitur, Deum determinari a creatura, ipsique subjici, & necessario cum ea concurrere. Deus enim causas liberas ea lege condidit, ut se ipsas ad agendum determinare, hoc est, Divinum concursum ad operandum, vi præmotionis generalis exigere possent. Neque idcirco dici potest Deus creaturæ subjici, quod necessarium illi auxilium præstet; nam potest illud semper negare, si velit. Sed hoc mirum

rum videtur, quod timeant Adversarii, ne Deus, cum extrinsecus & moraliter determinetur a creatura, secundum leges a se constitutas, aliquam necessitatem patiatur, minime vero reformident, ne creatura per præmotionem Divinam, quæ physica & efficacissima est, ad omnes & singulos actus tum bonos tum malos impulsa libertatis suæ jacturam faciat, quod tamen multo magis pertimescendum.

§. X.

De Angelis.

85. A Deo Spiritu Increato ad spiritus creatos descendimus. Horum aliqui sunt ab omni materiæ commercio & conjunctione liberi, & generali *Angelorum* nomine continentur. De his igitur nunc breviter agam. De iis autem, qui ordinem habent ad materiam, postea.

86. Αγγελοσ græce, latine *nuncius* dicitur: præcipuum enim Angelorum officium est mandata Divina perferre, ut cum Luc. 1. v. 26. Angelus Gabriel ad Mariam Virginem missus dicitur verbi Divini Incarnationem ipsi annunciaturus.

87. Definiri potest Angelus, quod sit *Spiritus creatus ab omni corporis commercio & conjunctione liber.*

88. Satis ex Scriptura saltem constat varios hujusmodi esse spirituum ordines, quibus commune Angelorum nomen tribuitur, sed de hujusmodi ordinum numero non consentiunt inter se Theologi, communior tamen opinio, quæ ex Dionysio petitur, novem hujusmodi ordines in tribus Hierarchiis, seu sacris Principatibus recenset, qui ordines ex scriptura sacra deducuntur.

Prima Hierarchia Seraphinos, Cherubinos & Thronos: Secunda Dominationes, Virtutes, & Potestates: Tertia Principatus, Archangelos, & Angelos speçifice sumptos complectitur. Verum hæc fusius tractare Theologorum est. Ego præcipua tantum capita atque ad forum philosophicum plerumque spectantia breviter exponam.

89. Angelorum existentia ad fidem orthodoxam pertinet. Nam eorum frequentissima fit mentio in scripturis sacris tum veteris tum novi Testamenti; nam Raphael Tobiam juniorem duxisse, & reduxisse legitur in libro Tobiæ: Gabriel ad Mariam Virginem missus est Luc. 1. v. 26. Angelus pastoribus prope Bethlehem excubantibus, & noctis vigilias super gregem suum agentibus Natum Salvatorem annuntiavit Luc. 2. v. 9. ut cætera omittamus testimonia, quæ passim occurrunt, quæque nemini in scripturis sacris vel parum versato ignota esse possunt. Ergo Angelorum existentia ad fidem Christia-

ſtianam pertinet, ſive, ut loqui ſolent, eſt de fide.

90. Quamvis Angelorum exiſtentia lumine naturali demonſtrari non poſſit, efficaciter tamen ſuadetur. Nam aliqui exſtiterunt, & identidem exiſtunt energumeni, id eſt a malo ſpiritu agitati, qui vel motibus extraordinariis aguntur; vel res procul geſtas memorant: vel diverſis linguis ſibi antea ignotis loquuntur. Hæc autem naturam humanam ſuperant; neque in Deum refundi poſſunt, cum Deus obſcænas, & blasphemas voces, quales nonnunquam proferuntur ab energumenis, minime ſuggerat. Quamobrem a malis angelis neceſſario inſpirantur; atque ita angeli ſaltem mali exiſtunt, quod ſi mali, multo magis boni.

91. Quoad tempus creationis Angelorum, probabilius eſt eos una cum mundo corporali fuiſſe productos: alioquin Moyſes ſcribere non potuiſſet, in principio creavit Deus cœlum & terram. Attamen Job. 38. v. 7. Cum Deus terram conderet, dicuntur Filii Dei, ſive, ut ſeptuaginta verterunt, Angeli Deum laudaviſſe: quod arguere videtur, illos ante mundum corporeum fuiſſe creatos.

92. Angelos non in *termino*, ſed in *via* fuiſſe conditos, hoc eſt, non in ſtatu gloriæ, ſeu beatitudinis ſupernaturalis, ſed in ſtatu gratiæ & beatitudinis naturalis docet S. Thomas

mas 1. part. quæst. 62. art. 1. & sequentibus; in quo statu cum liberi essent ab omni necessitate tum extrinseca, tum intrinseca, poterant auxilio gratiæ beatitudinem supernaturalem promereri.

93. Licuit autem ipsis unico charitatis actu supernaturalem beatitudinem adipisci, ut homo eam unico quoque charitatis actu consequeretur, si mens illius repente a corpore foret libera. Postquam autem adepti fuere beatitudinem, non remansit in eis potestas peccandi: sed eorum voluntas in bono fuit confirmata, non secus ac beatæ hominum mentes, cum summo Bono fruuntur, male agendi potestatem similiter amittunt.

94. Quemadmodum vero unico charitatis actu beatitudo supernaturalis & confirmatio voluntatis in bono ab Angelis Sanctis obtenta est, ita unico superbiæ actu cacodæmonum princeps una cum suis asseclis damnationem æternam, & confirmationem voluntatis in malo fuit promeritus.

95. Diversas Angelorum species a Deo fuisse procreatas vix suaderi potest; Etenim Seraphini, Cherubini, Throni & cæteri ordines non specie, sed officio tantum & dignitate inter se differre videntur: in unoquoque autem ordine plures esse posse Angelos solo numero distinctos nihil vetat; nam quemadmodum multæ sunt hominum mentes ejusdem speciei, quæ hoc ipso, quod

existunt,

existunt, singulares sunt & inter se solo numero distinctæ: ita multos Angelos secundum idem exemplar aut ideam productos esse a Deo, ac inter se solo numero distinctos nihil prohibet.

96. Res spirituales, ut sunt Angeli proprie non sunt in loco: cum id corporibus seu substantiis extensis peculiare sit, ut certo loco contineantur.

Nihilominus duo distingui solent in loco essendi modi, scilicet *circumscriptive*, & *definitive* (Log. cap. I. §. II. N. 48.)

97. Illud ajunt in loco esse *circumscriptive*, quod ambitur a *loco*, seu superficie corporis, in quo continetur; & cujus una pars uni itidem loci parti respondet, altera alteri: ut corpus humanum sic est in loco, ut caput sit in una parte loci, pes in altera. Hicque modus existendi in loco solis corporibus convenit, non spiritibus.

98. Id vero dicunt in loco esse *definitive*, quod certo ac definito loco est præsens; sic tamen ut ab eo loco non circumscribatur, aut circumdetur: quo sensu res spirituales sunt in loco: v. g. Angelus Gabriel fuit præsens cubiculo Beatæ Virginis, cum eam Salvatoris Matrem mox futuram salutavit, sed ab aëre istius cubiculi non fuit circumdatus. Melius tamen dicitur aliquid in loco esse *definitive*, cum huic loco certo nimirum ac *definito* sua cogitatione præsens, non al-

teri, ita tamen, ut ab eo loco non ambiatur.

99. Angeli eodem fere modo moveri dicuntur, quo sunt in loco, id est, possunt per suam cogitationem modo uni loco præsentes esse, modo alteri: ut cogitatio nostra unico temporis momento remotissimis locis fit præsens; ac fortasse secundum propriam substantiam in ea loca momento temporis transferretur, nisi corpori esset alligata.

100. Cum autem Angeli ab uno loco in alium migrant, minime iis opus est per locum intermedium transire: ut cogitatio nostra, si ex urbe Roma Londinum feratur, per loca interjecta transire non debet, sed repente, quæ erat Romæ, sequenti momento præsens erit Londini. Hic quidem motus non fit secundum propriam mentis substantiam, ut diximus, quia corpori est alligata, sed si mens ab omni corpore esset soluta, ut Angelus, tam facile moveretur, quam cogitaret; nec alibi esse videretur, quam ubi cogitaret: unde si de Roma, Londino, & de aliis locis cogitaret, dici posset præsens Romæ, tum Londini, tum alibi; non quod iis locis ritu corporum contineretur, sed quod iis suo modo nempe per cogitationem; præsens foret, non aliis, quia mens aut spiritus non alibi a Deo conservari videtur, quam ubi cogitat.

101. Probabile eſt Angelis multas a *Deo* naturales notitias tum rerum viſibilium, tum inviſibilium fuiſſe conceſſas; ſed Angelos Beatos longe plurimas fuiſſe adeptos, ubi *Deum* intuitive, id eſt, facie ad faciem,& velut defixis mentis oculis præſentem intuendo videre cæperunt. In Deo enim tanquam in lumine quodam intelligibili vident quæcunque Deus iis vult revelare. Ideoque indigentiam noſtrám & preces intelligunt, quascunque ipſis intermediis in Deum dirigimus; bonaque opera noſtra cognoſcunt, ut Tobiæ olim teſtatus eſt Archangelus Raphael Tob. 12. v. 12. his verbis: *Quando orabas cum lacrymis, & ſepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abſcondebas per diem in domo tua, & nocte ſepeliebas eos, ego obtuli orationem tuam Domino.*

102 Secretas tamen cogitationes noſtras Angeli neſciunt, niſi eas ad illos dirigamus; nam ſolus *Deus* eſt ſcrutator cordium, ut docet Jeremias 17. v. 9.

103. Quod ſpectat ad malos Angelos ſeu cacodæmones longe pauciora norunt, quam Beati, nec occultas cogitationes noſtras penetrant, niſi ad eos dirigantur: ſed illos conjecturis tantum, ſcilicet ex operibus aut motibus noſtris ratiocinando aſſequi conantur. Angeli quippe non ſecus ac homines ratiocinantur, ſeu unum ex alio colligunt, ut ſatis

constat ex tentatore, qui ad Christum accessit Matth. 4. ut ex ipsius responsis inferre posset, verusne esset Dei Filius, nec ne.

Verum quoad cognitionem, locutionem, & agendi vim Angelorum plurima sunt, quæ vix levibus conjecturis attingimus; quare maximam eorum partem lubens omitto.

§. XI.

De Mente Humana.

104. MEntis Humanæ natura non aliunde melius, quam ex ipsius affectionibus, aut operationibus nobis innotescere potest; res enim quælibet per suas proprietates & functiones se prodit. In ipsa autem mente humana seu anima rationali cogitationes advertimus, nimirum *intelligere* & *velle*.

105. Mens humana est vere spiritualis. Ea enim substantia est spiritualis, quæ est cogitationis, hoc est perceptionis & voluntatis capax; nam corpus quantumvis moveatur, aut figuretur, nec percipere potest, nec velle, idque ab illius idea prorsus excluditur, ut attendentibus manifestum est. Mens autem humana est cogitationis capax, nemo enim negare potest, quin mens percipiat, & desideret seu velit. Ergo mens hominis est spiri-

ſpiritualis; proindeque bene dicitur eſſe ſpiritus regendo corpori accomodatus, atque ad ſimilitudinem Dei creatus.

Quod autem idea corporis & idea mentis ſint omnino diſtincta, atque ſeſe mutuo poſitive & complete excludant, facile ſuadetur. Non enim aliud quidquam concipitur per corpus, quam ſubſtantia extenſa, quæ dividi, moveri, & figurari poteſt: cum vero mentem cognoſcimus, ſubſtantiam cogitantem intelligimus. Porro extenſio, figura, & motus poſitive, ac complete cogitationem excludunt, ac vice verſa; ſiquidem quantumvis corpus extendas, vel dividas, moveas, vel figures, nunquam cogitationem elicies: viciſſim, quantaſcunque cogitationes, ſeu perceptiones, & deſideria congeras, nunquam ſubſtantiam extenſam efficies.

Et ſane nihil abſurdius fingi poteſt, quam tenuiſſimum pulverem, aut exiguam materiæ portionem eſſe intelligentem, & amare non tantum res corporeas, & ſenſibus ſubjectas, ſed etiam ſpirituales, & a ſenſuum commercio remotiſſimas. Non enim res duntaxat materiales percipimus, ſed eas etiam intelligimus, quæ nullam cum rebus materialibus connexionem habent, puta Deum ipſiusque attributa v. g. unitatem, pulchritudinem, æternitatem &c. deinde argumentationum leges, æquitatis, & juſtitiæ regulas, temporum ſeriem, & diſcrimina &c. Quis

autem exiguæ pulveris portioni tantam vim tribuere audeat, ut cælorum motus metiatur, dierum, noctiumque vicissitudines & inæqualitates, temporumque periodos inito certo calculo definiat? ut cæteras taceam demonstrationes metaphysicas, & mathematicas, quæ omnium admirationem movent, quæque longe nobilius arguunt principium, quam rudem crassamque materiam, quocunque illa motu, quacunque tenuitate, & figura sit donata.

Jam ut de voluntatis actibus dicamus, an ii substantiæ corporeæ sunt tribuendi? an materia justitiam, fidem, constantiam, cæterasque animi virtutes diligit? ut revera a voluntate nostra diliguntur. *Quid enim in Sanctis, quid in Martyribus amamus*, inquit S. Aug. tract. 3. in Joan. *membra laniata a feris? quid fœdius, si oculos carnis interroges? quid pulchrius, si oculos cordis interroges? quid tibi videtur adolescens pulcherrimus fur? quomodo horrent oculi tui? nunquid oculi carnis horrent? si ipsos interroges, nihil illo corpore compositius, nihil ordinatius, & parilitas membrorum, & coloris delectatio illicit oculos: & tamen cum audis, quia fur est, fugis hominem animo. Vides ex alia parte senem curvum baculo innitentem, vix se moventem, rugis undique exaratum: quid vides, quod oculos delectet? audis quia justus est, amas, amplecteris.* Ex quibus recte infertur substantiam cogitantem, & sub-

ſubſtantiam extenſam, & mentem & corpus eſſe prorſus diverſas; nec ſubſtantiam corpoream cogitationis, nec ſubſtantiam ſpiritualem extenſionis eſſe participem.

106. Anima rationalis non poteſt generari, ſive per traducem propagari, ſed neceſſario creari exigit. Siquidem quod nullas habet partes phyſicas, generari nequit; de conceptu enim eſſentiali generationis eſt eſſe ſecundum aliquid ſui ante generationem: nam *ex nihilo nihil fit* viribus creatis. Anima rationalis vero nullas habet partes phyſicas, cum ſit ſubſtantia ſpiritualis, ſimplex & inextenſa (§. hoc N. 105.) Ergo anima rationalis generari nequit,

Dein homo generans hominem, vel dat illi animam totalem, vel partialem, ſive partem animæ: neutrum poteſt dici; non totalem, ſecus in generatione deberet exſpirare generans, cum non habeat niſi unicam totalem animam: non partialem, hoc enim repugnat animæ ſimplicitati. Ergo anima rationalis non poteſt generari.

107. Dices, homo generat hominem, ſecus nemo poſſet dici parens filii ſui: anima vero rationalis eſt pars hominis. Ergo homo generat animam rationalem; nam qui generat totum, generat etiam partem.

Reſpondeo primo, propoſitionem in ſenſu ſtricto eſſe omnino falſam. Quod autem

rem communi modo loquendi homo dicatur generare hominem, inde provenit, quod communis & vulgaris cognitio, ficut acquiritur per fenfibilia, ita etiam plerumque in fenfibilibus fiftit, nec ulterius difcurrere curat; hinc quia fenfu judice homo generat hominem, mos obtinuit, ut communiter ita loquamur. Quodfi tamen æqua rationis trutina rem melius ponderemus, contrarium certo patebit juxta prius dicta. Itaque in generatione humana homo nihil animæ, fed folum corpus attingit; unde

Secundo refponderi poteft, propofitionem fic intelligendam effe: homo generat hominem, id eft, generat quidquid in homine eft generabile videlicet folum corpus; & ideo unus recte dicitur generare alterum. Anima vero cum generari nequeat, in generatione minime attingitur, fed a Deo creata ex nihilo infunditur corpori juxta Leges a Deo ftatutas.

108. Quamvis enim mens humana fit fpiritualis, incorporea, & ingenerabilis, cum corpore tamen organico ex Conditoris inftituto ad hominem conftituendum conjungitur: quapropter hominis forma merito dicitur.

109. Præterea cum mens humana, utpote fpiritualis, fit fubftantia cogitans, feipfam exiftere certo cognofcit, cum fuæ cogi-

cogitationis sibi sit conscia, seque cogitare sentiat.

§. XII.

De immortalitate animæ.

110. Mentis humanæ, non secus ac rerum omnium spiritualium vita in cogitatione consistit: non enim aliter vivunt spiritus, quam per cogitationem, nec proinde interire possunt, nisi cogitare desinant. Quamdiu autem existunt, cogitationis compotes esse intelliguntur: atque ita tamdiu vivere censendi sunt, quamdiu existunt.

111. Cum ergo quæritur, utrum mens hominis sit immortalis: status quidem illius quæstionis est, utrum vita ei semper competat: sed cum vivere non possit, nisi existat, prius est videndum, an ipsa postquam est à corpore sejuncta, pergat existere: si enim existat, vivere ipsam necesse est; cum ipsius vita, utpote quæ in cogitatione consistit, ab ejus existentia separari nequeat.

112. Illud autem fide certum est, imo fidei Christianæ fundamentum est, animas nostras non interire, ubi corporis carcere liberantur, sed immortales esse. Hinc Christus Dominus Matth. 10. v. 28. *nolite*, inquit, *timere eos, qui occidunt corpus, animam, autem non possunt occidere:* & Joan. 12. v. 25. *Qui odit*

odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.

113. Cum autem non sola authoritate, sed etiam ratione hoc loco agendum sit; cumque Lateranense Concilium sub Julio II. & Leone X. celebratum Philosophos omnes sessione octava exitet, ut ad istam capitalem in Christiana Religione veritatem demonstrandam omnes ingenii vires & industriam adhibeant; ego ex innumeris pene rationibus, quas veteres & recentiores Philosophi attulerunt, efficaciores in medium proferam. Verum ante omnia in mentem revocandum est, quod (N. 106.) fuit demonstratum, scilicet mentem humanam esse spiritualem, & a corpore revera distinctam. Hac enim doctrina rite stabilita multis argumentis demonstrari potest humanæ mentis immortalitas.

Argumentum primum.

114. Illa substantia immortalis est, quæ a corpore sejuncta subsistit, & vivit. Mens autem humana a corpore sejuncta subsistit, & vivit. Primo quidem subsistit, cum sit substantia a corpore prorsus distincta, (N. 106.) quæ proinde nec corpore ad subsistendum indiget, nec aliunde per se in propriam perniciem ruit. Secundo vivit: nam cum semper cogitet, ejusque vita in cogitatione

tione sit posita, minime subsistere potest, quin vivat. Ergo mens humana est immortalis.

Argumentum secundum.

115. Mens humana non est deterioris conditionis, quam alia inferioris ordinis substantia, nempe corpus aut pars corporis. Corpus autem a mente relictum, ut pars corporis a sua comparte separata subsistere postulat: v. g. certum est certitudine physica ramum a trunco avulsum etiam combusto aut in pulverem comminuto trunco debere remanere: ac demum certitudine metaphysica constat, rem creatam per se ipsam deficere non posse, sed tantum si Deus concursum suum ad existendum ipsi subduxerit: Deus vero hunc concursum non subducit uni parti pereunte altera, a qua minime pendet: Unde Eccles. cap. 3. v. 14. hæc ait, *didici, quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum.* Ergo soluto corpore Deus menti concursum non denegat ad subsistendum; sed tam mentem ipsam, quam corpus conservat, cum hoc tamen discrimine, quod corpus utpote ex partibus constans varias mutationes subeat, seu variis speciebus aut formis afficiatur: mens vero quæ simplex est non composita ex partibus, integra semper & incorrupta remaneat.

Hinc-

Hincque omnibus hominibus ingenita est illa opinio immortalitatis animæ rationalis, quam a natura hausimus, ex qua sequitur.

Argumentum tertium.

116. HOc argumentum ex omnium, quotquot sunt, sanæ mentis hominum consensu reperitur. Nam ut Tullii, Senecæ, Platonis, Aristotelis, ac cæterorum Philosophorum auctoritates omittam, negari non potest, huic universo tanquam reipublicæ bene constitutæ summum aliquem præesse Gubernatorem, a quo singula regantur, qui justas criminibus pænas, debitamque virtuti mercedem rependat. Hoc vero fieri non potest, nisi mens post mortem superstes remaneat: nam hic videmus insontes sæpius indigere, & opprimi, improbos vero dominari, ac deliciis affluere: quod quidem a Christo Domino in paupere Lazaro, & epulone divite expressum est Luc. 16. v. 25. *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.* Ergo mentem humanam immortalem esse necesse est.

117. Denique eandem adhibere possumus ratiocinationem, qua jam usi sumus ad existentiam Dei demonstrandam. Eorum quippe deploranda est amentia, qui sine ullo emolumenti spe salutem suam in certissimum discri-

discrimen adducunt. Sed qui mentem humanam immortalem esse inficiantur, hac dementia & cæcitate animi laborant. Nam etsi mens interitui foret obnoxia ut falso sibi persuadere conantur, nulla tamen ipsos tam stultæ confidentiæ merces remaneret: quandoquidem omni sensu & vita essent orbati. At si ea mortem non oppetat, ut demonstravimus, quantas & quam horribiles pervicaciæ suæ pœnas sunt daturi, qui non modo religionem omnem abjecerunt, sed ipsi etiam naturæ interius, & exterius pulsanti obstinato animo restiterunt, donec instanti jam mortis puncto remota erroris nebula amentem suam impietatem velut apertis oculis conspicere cæperint. Ergo ab eorum hominum insania recedendum, totisque viribus in eorum sententiam eundum, qui alteram vitam expectant, suamque vivendi rationem illius intuitu componunt.

118 Opponunt primo, unum esse interitum hominis & jumentorum ex cap. 3. Eccl. v. 19.

Respondeo explicando locum Scripturæ. *Unus interitus est hominis & jumentorum & æqua utriusque conditio*, quantum ad moriendi necessitatem; sicut enim moritur homo, & illa moriuntur: similiter spirant omnia animalia, & nihil habet homo jumento amplius, quoad vitam nempe corpoream omnibus animantibus communem; quoad

animam vero homo multa habet jumento amplius. Neque textus facer ullam intendit similitudinem ponere inter animas hominum, & jumentorum.

119. Opponunt secundo ex Apostolo 1. Timoth. 6. v. 16. *Deus solus habet immortalitatem.* Ergo mens hominis non est immortalis.

Respondeo explicando textum. Solus Deus habet immortalitatem à seipso, quia solus est increatus, & in seipso summe perfectus. Mentes tamen Angelicæ, & humanæ etiam immortalitatem participant, non quod eam sibi ipsæ concesserint, sed quod a Deo illam acceperint.

120. Opponunt tertio. Quod oritur, id interire, ac finire debet; siquidem omnis substantia creata limitata est, & suæ durationis terminos habet. Anima vero rationalis oritur, & incipit cum corpore. Ergo cum illo quoque interibit.

Respondeo quod omnis substantia creata sit limitata, & interire debeat, si quoad se spectetur; nam omnis creatura etiam spiritualis subtracto concursu Divino, sive decreto Dei de creaturæ existentia conservanda, necessario in suum nihilum redibit: secus si creatura spectetur una cum decreto Dei de illius existentia conservanda.

Nec dicas: Anima sui corporis sortem subit; in pueris crescit, viget in juvenibus; in

in senibus languescit; corporis infirmitatibus subjecta est; in deliquio enim deficit, in ebrietate & amentia oberrat. Ergo corpore moriente & ipsa morietur.

Respondeo enim his & similibus tantum evinci, quod anima in statu conjunctionis, a corpore & sensibus, velut a ministris quibusdam, quorum mediatione cum rebus externis negotiatur, plerumque dependeat. Unde his ministris vitiatis, commercium quoque illorum ministerio exercitum vitiatur; anima tamen in seipsa minime læditur. Hoc inde patet, quod anima non afficiatur iis morbis, qui corpus, & organa corporea corrumpunt. Imo in deficientibus mens nonnunquam melius sapit, ut videre est in plurimis morientibus.

§. Ultimus.

De humano intellectu & voluntate.

121. DUo præsertim in substantia cogitante occurrunt munera, scilicet *intelligere* & *velle*; duas proinde in ipsa facultates præcipuas distinguere necesse est, nimirum intelligendi vim, & volendi; prior *intellectus* dicitur, posterior *voluntas*. Has facultates ab ipsa mente reapse distinctas negant contra Thomistas reliqui omnes Philosophi:

losophi: & quidem merito. Etenim nihil nos cogit hujusmodi facultates a mente re-ipsa secernere, cum mens sola citra realem illam distinctionem, intellectus & voluntatis muneribus defungi possit. Mens enim per se cogitat; cogitare autem est intelligere & velle. Adeoque intellectus & voluntas reali distinctione a mente ipsa non debent secerni; nec entia citra necessitatem sunt multiplicanda.

De modo intelligendi & volendi multa opinari possumus, pauca demonstrare aut efficaciter probare; quare brevitati studens plura de mente humana dicere supersedeo.

Metaphysicæ Finis.

ETHI-

ETHICÆ
Sive
PHILOSOPHIÆ
MORALIS
PROOEMIUM.

TAnta eſt Philoſophiæ Moralis dignitas, ut cæteras Philoſophiæ partes præceptorum utilitate & excellentia facile antecedat. Hujus gratia ſtudium omne Philoſophicum ſuſcipi debet, in eamque deſinere, cum alias non tantum non profuturum, ſed ſæpiſſime nociturum eſſe videatur. Quid enim nos juvat rerum extra nos poſitarum ſcientiam adipiſci, aut quid ex ea percipimus emolumenti, ſi, quæ propius nos contingunt, quæ officii noſtri ſunt propria, & ſine quibus viros probos eſſe nobis non licet, aut negligamus, aut penitus ignoremus? Nam hic demum humanæ ſapientiæ ſcopus eſt propoſitus, non ut in ſterili, nudaque rerum contemplatione quieſca-

mus, ſed ut ad proprias ægritudines, quæ multæ, ac variæ ſunt, curandas, vitamque pulchre atque honeſte tranſigendam animum adjungamus. Eo quippe ſolo melior, præſtantiorque Philoſophorum, quam cæterorum hominum futura eſt conditio, ſi animi perturbationibus mederi, mores componere, beatam, denique, hoc eſt, honeſtam, Deoque acceptam vitam ducere longo ſtudio & meditatione addiſcant. Bene autem beateque vivendi præcepta unde haurire poſſunt, niſi ex ea diſciplina, quæ circa mores ad honeſtatis regulas conformandos occupatur?

Quamvis autem Ethica apud veteres Ethnicos inculta non jacuerit, ut intelligimus ex iis, quæ tum a Socrate dicta ſunt, tum a Platone, Ariſtotele, Cicerone, Plutarcho, Seneca, aliiſque ſive Latinis ſive Græcis, imo & a Confucio Sinarum Philoſopho litteris ſunt conſignata & ad nos transmiſſa: ſuum tamen complementum non habuit hæc ſcientia, niſi a Religione Chriſtiana, quæ ſola docet *inimicos diligere*, *nulli malum pro malo reddere*, *pro perſecutoribus ſuis orare &c.* quæ a primis Chriſti ſectatoribus ſummo rei Chriſtianæ bono conſtanter & perſeveranter præſtita non ſine admiratione legimus.

Itaque ſcientiam moralem non ex profanis ſolum ſcriptoribus, ſed ex ſacris quoque tum veteris, tum præcipue Novi Teſtamenti codicibus tradere eſt animus. Inter Chriſtianos

stianos enim degimus, eosque erudiendos suscipimus, qui morum scientiæ studere debent; non ut vanum duntaxat virtutis nomen cum Ethnicis admirentur, aut magnificis verbis extollant, sed ut mores suos ad regulas componat summi illius Legislatoris, qui e cœlo descendit, naturamque nostram, ut perfectum exemplar nobis ob oculos poneret, assumere non alienum a sua majestate judicavit, quemque unum omnes sapientiæ ac virtutis Magistrum agnoscimus, & adoramus.

Antequam autem morum regulas exponere aggrediar, quædam de natura Ethicæ sunt præmittenda.

DISCURSUS PRÆLIMINARIS.

De natura Philosophiæ moralis.

Ηθικὴ græce latine *Moralis*, a *moribus* quos dirigit, nomen accepit. Mores autem sunt propensiones quædam in bonum, aut in malum morale, quæ vel nobiscum natæ, vel usu ac repetitis actibus sunt comparatæ, quæque proinde actibus humanis sive bonis, sive malis originem præbent.

Actum *humanum* vocant eum, qui fit ab homine *humano modo* agente, id est, ex consilio & deliberatione; in quo homo a belluis secernitur, ut cum v. g. animum ad stu-

 dium

dium consulto adjungimus. Sunt enim aliquæ actiones hominis, quæ non sunt *humanæ*, nimirum eæ actiones, quæ fiunt quidem ab homine, sed non fiunt humano modo nempe ex consilio, & deliberatione: v. g. cum aliquis sine attentione pedem aut manum movet. Hæc actio dicitur *hominis*, non humana.

Circa actiones humanas tantum versatur Ethica, non circa eas, quæ sine consilio aut deliberatione fiunt; nam solæ actiones humanæ ad honestatis regulas conformari, & ad æternam felicitatem dirigi possunt.

Materia igitur Ethicæ subjecta, sive, ut vocant, *objectum materiale* Ethicæ sunt *actiones humanæ*. Ratio vero, qua materia illa ab Ethica spectatur, sive *objectum formale* Ethicæ exprimitur his verbis: *quatenus actiones humanæ ad honestatis regulas intuitu finis ultimi sunt conformandæ*.

Quare definiri potest Ethica, *scientia practica, quæ circa actus humanos, ad honestatis regulas æternæ felicitatis intuitu conformandas occupatur*.

Primo dicitur *scientia*, quia conclusiones certas ex principiis certis deducit: v. g. ex hoc principio: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, colligit, non esse furandum, non calumniandum, non occidendum &c. Hoc autem principium adeo clarum est, ut mediocri attentione percipiatur.

Secun-

Secundo Ethica dicitur *ſcientia practica*, quia non quieſcit in ſola objecti contemplatione, ſed ad praxin tendit: non enim is Ethicæ ſcopus eſt, ut morum regulas tantum cognoſcamus, ſed ut actus noſtros ad eas conformemus.

Tertio verſatur *circa actus humanos*, iſt eſt, circa actus hominis humano modo ſive conſulto agentis.

Quarto, actus illos ſpectat prout *ad honeſtatis regulas intuitu beatitudinis æternæ conformandos!* ad hoc enim inſtituta eſt Ethica, ut bene vivendi regulas intuitu finis ultimi tradat.

Regulæ autem morum, ſive honeſtatis moralis ſunt *Lex æterna*, & *recta Ratio*, legesque omnes, quæ ab iis profluxere, de quibus ſuo loco dicam. Quarum quidem legum obſervatione homines ad æternam felicitatem, ſive Summi Boni fruitionem, tanquam ad ultimum finem perducuntur. Nam ea demum ſumma prudentia eſt, ut a Summo Bono nunquam oculos deflectamus! ſed ſingulis actibus, quocunque in rerum ſtatu poſiti, aut quamlibet vitæ rationem amplexi fuerimus, in ipſum contendamus.

Cum vero tria ſint præcipua vivendi genera, nempe: vel in ſolitudine, vel in familia, vel in civitate! hinc ſcholaſtici triplicem diſtinguere ſolent moralis ſpeciem: *monaſticam* nempe, quæ ſolitarium hominem regit, *œco-*

nomicam, quæ familiæ, & *politicam*, quæ reipublicæ curam suscipit.

Sed profecto triplex moralis species pro triplici vivendi ratione non videtur esse distinguenda, cum una eademque morum disciplina cuilibet homini sive in familia, sive in civitate degenti conveniat! nempe ea, quæ circa actus humanos prout ad honestatis regulas intuitu finis ultimi conformandos occupatur: quæ cum objectum suum, nempe *actus humanos* sub eadem ratione formali nimirum quatenus ad honestatis regulas intuitu finis ultimi conformandos consideret, non potest esse specie multiplex! nam omnis scientia per objectum formale specificatur, ut omnes norunt; proindeque nulla disciplina est specie multiplex nisi objectum illius formale sit multiplex. Nemo autem non videt, quemlibet hominem, in quocunque vitæ statu sit positus, debere actus suos ad easdem moris & honestatis regulas conformare: Deum supra omnia diligere, & cætera tantum propter Deum: in altero non admittere, quod ab alio in se admissum doleret. Ergo moralis in triplicem speciе scientiam non est distinguenda.

Oeconomica igitur & Politica, quatenus circa bona physica procuranda versantur, sunt peculiares disciplinæ, quæ *naturali quadam ingenii* vi ac prudentia, rerumque peritia & usu magis, quam doctrina obtinentur.

Quare

Quare si quis vel mercatura vel agricultura, vel alia quavis arte res familiares promovere velit, huic non alia adeunda est schola, quam vel mercatoris Officina, vel agricolæ villa, vel alterius cujuslibet artificis domus.

Simili ratione, qui rempublicam in regnis vel provinciis administrandam suscipiunt, magnum quidem ex librorum, præsertim historicorum lectione adjumentum capiunt, ut ex iis, quæ bene vel male olim accidisse norunt, quid facto sit opus in iisdem fere rerum circumstantiis intelligant: at præcipuæ politicæ partes in politici ipsius sagacitate & experientia sunt positæ: nam quæcunque aut ex diversorum populorum usibus,aut ex magnorum virorum factis desumi possunt vel politicæ vel œconomicæ regulæ, non ita sunt perpetuæ ac constantes, quin ubi ad singulares eventus & casus applicantur, mutationem quamdam subeant, cum non eadem stet rerum facies, hominum ingenia mutentur, consuetudines & usus obsolescant.

Hæc de Ethica generatim, quam in quinque summa capita distribuam.

Primum erit de Summo hominis Bono,sive de actuum humanorum fine.

Secundum de ipsis actibus humanis.

Tertium de actuum humanorum regulis.

Quartum de virtutibus & vitiis.

Quintum denique de variis vitæ officiis,quibus homines tum erga Deum,tum erga seipsos, tum erga alios homines tenentur.

PHI-

PHILOSOPHIÆ MORALIS

CAPUT I.

De Summo hominis Bono, sive de ultimo actuum humanorum fine.

A Summi Boni consideratione ideo inchoandam puto Ethicam, quod morum institutio fine potissimum metienda sit, nec ulla possit iniri certa honeste vivendi via, nisi, quo ea ducere debeat, prius fuerit exploratum. Hinc prodiit vulgare illud effatum, *finem esse primum in intentione, ultimum in executione, seu assecutione.* Hoc igitur capite de fine ultimo agam: prius tamen, quid sit bonum generatim, dicendum; tum quid sit finis, ut facilius decerni possit, quid tandem sit ultimus actuum humanorum finis.

§. I.

De bono generatim.

N. 1.

BOnum morale, id est, morum probitatem, aut actionum honestatem explicare hoc loco nondum aggredior: id quippe inferius

ſerius præſtabo, ubi de bonitate & malitia actuum humanorum diſputandum; ſed bonum metaphyſicum aut phyſicum ſpecto, quod vel Deus eſt, vel res creata: quodque proinde vel ſumme perfectum eſt, vel ſaltem ſuo modo completum, & abſolutum; hæc enim eſt boni metaphyſici vel phyſici notio; econtrario malum metaphyſicum vel phyſicum, cujuſmodi ſunt ignorantia, cæcitas &c. dicitur id, quod imperfectum eſt, & mancum.

2. Hujuſmodi bonum & malum ſive metaphyſicum ſive phyſicum ſpectare licet vel *abſolute*, & quatenus unum in ſe bonum eſt, ac ſuo modo perfectum; aliud vero malum & imperfectum: vel *comparate* ſeu *relative*, quatenus nempe aliquid aliis bonum eſt & conveniens; aliis vero ingratum & inconveniens, proindeque malum: e. g. cibus famelico bonus eſt & gratus, at ſaturo ingratus eſt & noxius, proindeque malus. Bonum *comparate*, ſeu *reſpective* ſumptum vulgo definiri ſolet, *id quod omnia appetunt:* non quia res quælibet bonum quodlibet appetit! ſed quia unumquodque ad id, quod ſibi conveniens eſt, nititur, quemadmodum ait poëta

Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam,
Florentem cythiſum ſequitur laſciva capella,
Te Corydon ô Alexi: trahit ſua quemque voluptas.

3. Appe-

3. Appetitus ille, quo res quælibet in id, quod sibi bonum est, nititur, triplex distingui solet: *naturalis* nempe, *sensitivus* & *rationalis*.

Appetitus naturalis vulgo dicitur, insita rei cuilibet etiam sensu destitutæ ad suum bonum propensio: sic gravia corpora naturali appetitu in terræ centrum niti, levia vero ab illo recedere dicuntur. Verum id non nisi improprie dicitur, cum res sensus & cognitionis expertes nihil proprie appetere possint, neque inclinatione aliqua donari. Cum igitur plantæ quædam humidis locis, quædam siccioribus aut lapidosis delectari dicimus, locutio metaphorica est, & ab hominum indole translata, non naturalis & propria.

Appetitus sentiens dicitur, qui sensuum perceptiones sequitur.

Appetitus denique rationalis, qui cum mentis perceptione conjunctus est, *voluntas* nuncupatur. Hic appetitus rationalis, quatenus generali quadam præmotione in bonum generatim ab Authore naturæ dirigitur (Metaph. c. II. §. 63.) *appetitus naturalis* recte nominatur; omnes enim appetitu innato bonum generatim, seu felicitatem nostram invicte & necessario expetimus. Ex eoque summi boni seu felicitatis nostræ appetitu quivis bonorum privatorum amor in nobis exoritur. Nam cum nos ipsos amamus, non semper habet amor noster pro objecto pro-

prias naturæ noſtræ dotes, ut cacodæmonum principi contigit, qui propriæ excellentiæ fuit amantior: ſed aliquid aliud expetimus, quo nos juvari, ſeu aliquo modo beari poſſe confidimus: ſive, ſumus *ſubjectum cui* aliquid cupimus; non vero ſemper ſumus *objectum, in quo* tanquam in ſummo bono nobis complacemus. Sin autem amor noſter naturalis a ſcopo ſuo ſive ſummo bono libertatis vi non deflecteret, nec in rebus creatis hæreret, ſemper bonus foret, nunquam malus: ſed ſæpiſſimè in vetitum nefas ruimus! idque quaſi bonum amplectimur, quod externa tantum boni ſpecie nos deludit, cum intrinſeca boni ratione ſit deſtitutum.

4. Itaque bonum relativum ſive bonum quod nobis conveniens videtur, quodque ideo a nobis appetitur, quia nos juvat, aut ſuaviter afficere poteſt, id vel ſummum bonum eſt, ſive bonum per eſſentiam; vel eſt bonum per participationem, ſeu bonum privatum a ſummo & infinito bono derivatum, & externa duntaxat boni ſpecie ſæpius veſtitum.

Bonum *per eſſentiam* eſt unicum nempe Deus, qui ſolus proprie & per ſe bonus eſt, ut teſtatur Chriſtus Dominus Luc. 18. v. 19. *nemo bonus, niſi ſolus Deus.*

Bonum *per participationem*, eſt bonum creatum! idque vel eſt res aliqua, ſeu ſubſtantia, quæ nobis bona eſt, ut ſunt alimen-

ta,

ta. Vestes, &c. vel est rei modificatio aut affectio, quæ nos etiam juvat, sive ipsa ad corpus, sive ad mentem referatur. Hinc bona vulgo distribuuntur in *bona corporis*, cujusmodi sunt sanitas, robur, pulchritudo &c. in *bona animi*, ut sunt scientia,& virtus; & in *bona fortunæ*, qualis est domus, fundus, pecunia &c.

5. Hæc autem omnia appetimus, vel quia utilia, vel quia jucunda tantum, vel quia honesta. Unde celebris quoque est divisio boni in *honestum*, *jucundum*, & *utile*. Bonum honestum vocamus, quod rectæ rationis regulis congruit, ut probitas seu virtus. Jucundum est, quod nos delectat, aut suaviter afficit: v. g. quosdam delectant ludi, spectacula, aliorum hominum consortium; alios artium liberalium, & virtutum praxis, alios nummorum contemplatio &c. Utile denique vocatur id, quod ad aliud bonum conducit, sive quod alterius duntaxat boni gratia est expetendum, ut potio amara utilis est ad sanitatem recuperandam.

Hæc autem boni divisio non est generis in diversas species, sed potius ejusdem rei in diversos ipsius respectus, & modos; primo enim omne bonum aliquo sensu jucundum est, quatenus voluntatem nostram allicit. Deinde accidit etiam quandoque, ut idem bonum sit honestum, jucundum, & utile: v. g. vitæ integritas & virtus semper est honesta,

nesta, cum rectæ semper rationis regulis sit consentanea: jucunda quoque est, & mentem suavissima delectatione perfundit, ut norunt viri probi in praxi virtutum exercitati: imo quibusdam, licet rarius ad res suas promovendas fuit utilis, ut in Abdolonymo, cujus nota est historia ex Quinto Curtio. Hic enim sydoniorum regnum ab Alexandro propter virtutis famam accepit, cum victus gratia suburbanum hortum exigua stipe coleret. Sed hujusmodi exempla rara sunt, ac communiter *probitas laudatur & alget.*

Occasione præcedentis definitionis ac divisionis boni, nonnulla quæri solent, quibus breviter faciendum satis.

6. Quærunt igitur primo, utrum bonum sit ita expetibile, ut a voluntate odio haberi nequeat.

Respondeo, bonum vel *absolute* vel *comparate* esse spectandum.

Si spectetur bonum absolute, nimirum quatenus duntaxat in se bonum est, & suo modo perfectum sine ulla ad nos *convenientiæ* relatione, id existimationem quidem nostram vel admirationem, non tamen amorem excitat. Etenim ut a nobis ametur, ipsum ad naturam nostram accommodatum esse oportet, cum aliter bonum nobis non videatur.

Quod si ergo bonum spectetur *comparate* ad nos, sive quatenus nobis actu conveniens

est, sic a nobis expetitur, ut odio haberi non possit. Nam voluntas nostra non potest odisse id, quod eam suaviter afficit: cum ea sit voluntatis nostræ natura, ut in id quod sibi gratum est, amore propendeat. Atqui bonum spectatum, prout actu nobis conveniens est, voluntatem nostram suaviter, grateque afficit: quippe convenire hoc loco nihil aliud est nisi juvare, gratumque sensum excitare. Ergo bonum comparate ad nos spectatum sic expetitur, ut odio haberi non possit.

Hinc est, quod voluntas nostra ad amorem Summi Boni necessario sit determinata: quia summum bonum summe semper conveniens est, nec unquam potest esse disconveniens, aut ingratum. At cum bona privata sint mutabilia, ac modo grata nobis videantur, modo ingrata: v. g. cibus & potus esurientem ac sitientem delectant, saturum vero offendunt: hinc fit, ut rem eandem alias amore, alias odio prosequamur, prout vel bona, vel mala nobis apparet. Quod si neque bona, neque mala nobis videatur, tum illius respectu plane sumus indifferentes. Sicque unicum est bonum incommutabile, nempe Deus optimus maximus, cujus fruitio, ut inferius dicam, æterno purissimarum voluptatum torrente citra satietatem ullam nos inebriabit.

7. Quærunt secundo, utrum voluntas malum

lum ſic oderit, ut ipſum, quatenus malum eſt, amare nequeat.

Reſpondeo, malum non ſecus ac bonum ſpectari poſſe, vel *abſolute*, & quatenus in ſe malum eſt, ſive imperfectum, & mancum: vel *comparate*, & quatenus nobis eſt malum, ſeu noxium, moleſtum, vel quacunque ratione diſconveniens.

Si primo modo ſpectetur, nihil vetat, quo minus id, quod malum eſt, amari poſſit a voluntate creata: quoniam ea ſæpiſſime amamus, quæ in ſe mala ſunt, & imperfecta, dummodo nobis, ut talia, non appareant; ſed ſi malum ſecundo modo conſideretur, hoc eſt quatenus tale eſt reſpectu noſtri, ſive quatenus actu nos lædit vel offendit, fieri non poteſt, ut ab humana voluntate expetatur.

Etenim non poteſt humana voluntas id amare, quod nullum habet illicium, quo ipſam ad ſe pertrahat: nam cum amor ſit propenſio in id, quod actu delectat, aut placet, aut grate afficit: ea eſt illius natura, ut ſine illicio quodam excitari non poſſit. Malum vero quatenus malum eſt reſpectu noſtri, ſeu quatenus malum nobis apparet, nullum habet illicium, quo voluntatem noſtram ad ſe ducat: cum hoc modo ſumptum minime ſit conveniens, aut gratum! ſed potius ingratum, & diſconveniens judicetur. Ergo voluntas non poteſt amare malum ſub

ratione mali consideratum. Unde S. Aug. lib. 2. confess. docet neminem peccare, nisi aliqua boni specie moveatur.

Si quis igitur opponat, quædam esse peccata, quæ ex *pura malitia* oriuntur, atque hinc concludat, malum quatenus malum est, in iis appeti a voluntate: neganda est omnino consequentia: peccata quippe ex *pura malitia* dicuntur, quæ neque ex *ignorantia*, neque ex *infirmitate* fiunt; unde nullam habent excusationem: sed tamen, qui ea admittunt, ii semper aliqua boni saltem apparentis specie ducuntur: ut cum quis v. g. de culpæ impunitate præsumens, propria sponte, ac citra ullam causam plagis alterum onerat: vel immaturos fructus ex arbore decerpit, aut ipsam arborem eradicat; vel aliud quid simile ex pura malitia committit, is aliqua saltem ferina delectatione movetur, sine qua non esset hæc omnia facturus.

Simili modo cum desperati appetunt *non esse*, id non tanquam sibi *malum* sed tanquam malorum suorum finem, ac qroinde ut *bonum* considerant. E diverso damnatæ mentes Deum, qui summe bonus est, refugiunt; quoniam ipsum, ut malum, si non absolute, saltem relative, & respectu sui, id est, ut sibi infensissimum, suorumque scelerum vindicem severissimum intuentur.

8. Quærunt tertio, an bona utilia & jucunda sint vere bona; an vero solum bo-

num

num honestum, seu *virtus*, boni nomen mereatur.

Respondeo primo, bona utilia & jucunda per se neque bona esse, neque mala *moraliter* seu comparate ad mores humanos considerata. Nam bona utilia & jucunda vel sunt bona animi; vel corporis, vel fortunæ. Ea vero bona neque proprie bona sunt neque mala moraliter; sed eorum duntaxat usus bonus est, aut malus; sive bona sunt tantum bene utentibus, mala vero male utentibus. Ergo ratione sui neque bona sunt, neque mala moraliter.

Itaque sola virtus *moraliter* bona est, dummodo tamen virtutis nomine non intelligatur superba stoicorum jactantia, qua sapientem sibi ipsi sufficientissimum esse, nec ulla re indigentem prædicabant: nam tantum abest, ut vana illa virtutis gloriatio in bonis numerari debeat, ut potius malorum omnium causa & origo esse videatur.

Respondeo secundo, bona jucunda, & utilia dici posse bona physica, aut metaphysica. Nam quæcunque hominem juvant, ea profecto dici possunt bona, saltem physica, aut metaphysica: siquidem boni physici, aut metaphysici essentia in eo posita est, quod in se suo modo perfectum sit & alteri conveniat, sive adjumento esse possit, ut diximus. Jam vero bona jucunda & utilia, sive fortunæ, hominem juvant ad certa munia facilius ob-

cunda: etenim qui præditus eſt ſcientia, v. g. vel robore, vel opibus, quæ ſunt bona jucunda & utilia, is multa præclara gerere poteſt, quæ alius iis deſtitutus præſtare nequit, ut experientia notum eſt. Ergo non id ſolum phyſice, aut metaphyſice bonum eſt, quod eſt honeſtum; ſive non ſola virtus, aut virtutis actio eſt bona phyſice vel metaphyſice; ſed id omne, quod jucundum eſt, & utile, in iis etiam bonis eſt annumerandum.

9. Quærunt quarto, an aliquid dici poſſit utile, quod minime ſit honeſtum?

Reſpondeo primo *utilis* nomen ambiguum eſſe & incertæ ſignificationis. Nam ſi ſumatur pro eo omni, quod ad aliud obtinendum conducit, qualecunque ſit; non video, cur id, quod minime honeſtum eſt, non cenſeatur aliquando utile. Nam v. g. nihil minus honeſtum eſt quam calumnia, hæc tamen utiliter adhibetur a nonnullis, ut alios e ſtatione ſua dejiciant, & opprimant, ac ipſi in eorum locum intrudantur. Similiter opibus male partis utuntur plurimi, ut munera & dignitates acquirant, atque ita de cæteris.

Quod ſi utile ſumatur duntaxat pro eo, quod nobis moraliter prodeſt, ſive quod nos meliores efficit, & ad ſummum bonum conſequendum nos præparat ac diſponit: nullum certe inveniri poteſt bonum utile, quod cum honeſtate pugnet; cum omne hujuſmodi

bonum

bonum (si modo bonum vocari possit) præcipuam hominis partem, qua Deo similis est, nempe rationem graviter lædat, malumque potius, quam bonum sit æstimandum. Unde

Respondeo secundo, id proprie ac simpliciter utile dici non posse, quod cum honesto non est conjunctum. Quod enim magis nocet, quam prodest, illud proprie utile dici non potest; sed quod dicitur utile sejunctum ab honesto, illud magis nocet, quam prodest; cum nihil afferre possit æquale ei, quod detrahit: nam in hac vita gratiam cœlestem, in altera felicitatem æternam nobis eripit. *Quid enim prodest homini*, inquit Servator Matth. c. 16. v. 26. *si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* ergo nihil proprie est utile, quod idem non sit honestum.

Quapropter etiamsi plurimi facta quædam judicent utilissima, quæ minime tamen sunt honesta, ut *furtum*, *mendacium &c.* ii licet multitudine nonnunquam superiores existant, nullatenus tamen hoc in negotio sunt audiendi! nam pauci admodum vera bona a falsis secernere norunt, ut recte observat juvenalis initio satyræ decimæ: *Omnibus in terris, quæ sunt a Gadibus usque Auroram & Gangem, pauci dignoscere possunt vera bona, atque illis multum diversa, remota erroris nebula &c.*

§. II.
De Fine.

10. QUi ſunt fines proprii ſingulis rebus a Deo præſtituti v. g. quis ſit planetarum & aliorum corporum cœleſtium finis proprius, cui bono tot inſecta etiam nobis ignota, tot plantæ & animalia ſive in terra, ſive in mari, ſive in aëre progenita ſint, magna ex parte nos latet, cum tamen hæc omnia in rerum natura Creatoris duntaxat beneficio ſubſiſtant, qui non temere ac fortuito ſed conſtanter & ſapienter operatur, iis certos fines aſſignatos eſſe, nemo ſanus negaverit. Imo peculiares multarum rerum fines ſeu functiones ita in omnium conſpectu verſantur, ut a ſolis Epicureis ignorari poſſe videantur. Cur enim v. g. conceſſi ſunt animalibus pedes, niſi ut ambulent, cur aures, niſi ut audiant: cur oculi, niſi ut videant? ſic arborum radices in terram ſparguntur, ut alimentum excipiant; tubuli in trunco diſponuntur, ut ſuccum vehant, ac revehant &c.

Itaque res omnes corporeæ ſive cœleſtes ſive ſublunares, ipſæque belluæ, quibus nulla ratio conceſſa eſt, in certos fines ab omnipotente Deo diriguntur, ac moventur, velut ſagitta a ſagittario. At creaturæ ratione præditæ, ut Angeli & homines propria ſe libertate in fines ſuos agunt, & vias eligunt, quæ

ad

ad eos fines conducunt. Unde alliciuntur a fine, nec sine fine in actum unquam prorumperent; sed sponte, & ex prævia intellectus cognitione in eum finem se movent, eumque apprime, quatenus finis est, cognoscunt.

11. Finis autem communiter dicitur *id, cujus gratia aliquid fit.* Et duplex est, scilicet finis *qui* expetitur, & finis *cui* aliquid expetitur, e. g. finis *qui* expetitur ex ædificatione domus, est commoda habitatio: finis vero *cui* hæc habitatio commoda expetitur, est persona, nimirum ipse habitator, in cujus commodum cedit domus.

12. Rursus alius est finis *operis*, alius *operantis*. Finis operis sive operationis est id, ad quod opus quoddam per se refertur: ut finis studii est cognitio veritatis, nam propter veritatis cognitionem omne studium suscipi debet.

Finis operantis est id, quod operans intendit, ut finis ejus, qui discit, aut docet Philosophiam, esse potest vel amor veritatis, vel vana curiositas, vel quiddam aliud.

13. Denique finis operis sive operantis alius est *proximus*, qui proxime intenditur: alius *intermedius*, qui medio loco expetitur: & alius tandem *ultimus*, ad quem cæteri omnes referuntur, qui nihil aliud est, quam ipse Deus, a quo profluxerunt omnia, & in quem omnia redeunt.

Finis hic ultimus communiter dicitur id, quod expetitur propter se tantum,& propter quod cætera omnia expetuntur, finis autem ille verus vel est proprius, & naturalis rerum omnium finis, id est, ad quem ultimo res omnes natura sua referuntur; vel est tantum arbitrarius, & ex animi levitate, impetu, affectu, aut cupiditate electus, qualis est pecunia respectu avari; voluptas respectu voluptuarii &c. De vero duntaxat fine solicitos nos esse oportet. Quare sit.

Propositio.

14. Finis ultimus verus, proprius & naturalis non tantum hominis; sed etiam rerum omnium creatarum est ipsemet Deus.

Probatur. Finis ultimus verus rerum omnium creatarum est ille,ad quem ultimo res omnes creatæ re ipsa, & physice referuntur; sed referuntur ultimo ad solum Deum; nullus enim alius est finis ultimus, quem Deus in rerum creatione sibi proponere potuerat, præter suam ipsius gloriam, unde Prov. c. 19. v. 4. sic loquitur sapiens: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Ergo finis ultimus verus rerum omnium creatarum est ipse Deus.

Quocirca naturalem rerum ordinem invertit, quisquis præpostero vel sui ipsius, vel alterius rei creatæ amore aut ad se ipsum,aut ad

ad rem ullam creatam, tanquam ad finem ultimum refert omnia, cum id unicuique animo infixum esse debeat, quod Sanctus Augustinus docet lib. de moribus Ecclesiæ: *Bonorum summa Deus nobis est. Deus est nobis summum bonum. Nec infra remanendum nobis est, neque ultra quærendum; alterum enim periculosum, alterum nullum est.* Equidem sumus finis, *cui* Deum expetimus, quia Deus bonorum summa nobis est: sed non sumus finis *qui* ultimo a nobis expetitur, cum nobis ipsis summum bonum esse nequeamus. Aliter sumus subjectum *cui* possessionem Dei exoptamus; non vero sumus objectum *quod* tanquam summum bonum a nobis exoptatur, quia non nos ipsi beare possumus; sed solus Deus est nostra beatitudo.

15. Opponet aliquis, actiones malas non referri ad Deum, cum ab ipso potius deflectant; ergo Deus non est ultimus rerum omnium finis.

Respondeo: actiones malæ non referuntur ad Deum ex consilio nostro, & si moraliter spectantur, prout nempe a libero hominis arbitrio promanant; referuntur tamen re ipsa, & si physice spectentur. Actiones igitur malæ ex consilio quidem nostro in Deum non tendunt, quoniam de Deo in illis minime cogitamus; imo ab ipso, quantum in nobis est, recedimus: sed tamen in Deum revera collimant, quia Deus æternum eas puni-

puniendo, gloriam suam quam violarunt splendide vindicat.

16. Cum igitur Deus sit solus rerum omnium ultimus finis, in nullo alio bono quam in ipso solo ponenda est nostra felicitas; quæ definiente Boëtio *est status bonorum omnium congregatione perfectus.* Dicitur status, id est, vitæ conditio stabilis & permanens: secus non foret beatus. Secundo *est omnium bonorum congregatione* expulsis malis omnibus *perfectus.*

Hæc quidem est vera beatitudinis notio, sed tamen duplex illius species vulgo distinguitur; altera dicitur *beatitudo naturalis* & imperfecta, seu *beatitudo viæ;* altera *supernaturalis,* & perfecta, seu *patriæ beatitudo.* De utraque distinctim agendum.

§. III.
De beatitudine naturali.

17. Cum de felicitate naturali agitur hoc loco, non ultimus actuum humanorum finis proprius ac physicus intelligitur, ut superius; sed eam duntaxat beatitudinem, quam propriis naturæ humanæ viribus in hac vita mortali comparari posse asseruerunt Philosophi; quæque adeo imperfecta est, ut vix felicitatis nomine digna videatur. Atque id fortasse in causa fuit, cur in ea constituenda tamdiu laboraverint veteres Philosophi.

sophi. Nam cum nullam in rebus creatis explendi humani desiderii vim agnoscerent, singulas incassum perlustrabant; aliorumque opinionibus confutatis nihil omnino in quo quiescerent, inveniebant. Quod innumeras propemodum opiniones non mediocriter inter se discrepantes peperit. Nam S. August. lib. 19. de civitate Dei 288. ex Varrone refert, Philosophorum de beatitudine sententias: adeo verum est, quod ait Seneca initio libri de vita beata, vivere omnes beate velle, sed ad pervidendum, quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligare.

Cum autem earum opinionum pars longe maxima cum primis rationis humanæ principiis parum consentiret, eas pene omnes ex hominum memoria delevit tempus. Nos itaque paucas tantum, quæ a præcipuis Philosophorum sectis propugnabantur, breviter recensebimus, magis ne a Philosophis Christianis ignorentur, quam ut ex iis magnum emolumentum percipiant. Ab Epicureis incipiendum.

Epicurei.

18. Circa sententiam Epicuri de felicitate hominis ambigunt inter se, tum veteres tum recentiores Philosophi, cum enim ille beatitudinem in gratissimo voluptatis sensu, & doloris absentia repositam esse dixerit;

xerit; aliis quidem voluptati corporis, aliis animi tranquillitati primas tribuere visus est. Priorum opinio multitudine vicit, iique Epicuri famam tam fœda labe aspersam ad posteros transmisere, ut jam ablui & expurgari vix possit. Alii tamen & olim, & nostris etiam temporibus ipsum ab hac infamia vindicare sunt conati, ut Torquatus, Seneca; Diogenes, Laertius, & Erasmus. Porro ii omnes Epicurum sancte vixisse, & recta præcepisse, nec aliam voluptatem, quam quæ ex virtutis actibus ducitur, animo conceptam habuisse argumentis non contemnendis persuadere conantur.

19. Quod ad Cyrenaicos attinet, quorum Dux fuit Aristippus Cyrenensis, in confesso est apud omnes, nullam aliam ipsis propositam fuisse felicitatem, quam quæ in turpi sensuum voluptate consistit.

Ab eadem opinione non dissentit impurus *Mahometes*, sive ut nos loquimur *Mahometes* in *Alcorano*, id est, in libro præceptorum, quem scilicet ad Musulmanos id est, ad eos, qui se dicunt per Antonomasiam Deo devotos, conscripsit. Nam ubi de paradisi, quem sectatoribus suis pollicetur, deliciis agit, capitibus *de vacca*, *de fœminis &c.* corporeas præsertim voluptates inculcat, eaque potissimum mercede ad suæ legis observationem illos accendit.

Quidquid sit, si voluptates corporis quasi sum-

ſummum bonum habuerit Epicurus cum Cyrenaicis & Mahometanis, cumque viliſſima turpiſſimorum hominum fæce pecudis certe potius quam hominis felicitatem eſt proſecutus. At ſi intelligendus ſit Epicurus de animi voluptate, qua fruuntur, qui pie & caſte vivunt, negandum erit cum Seneca invitis pluribus ſectam Epicuri *flagitiorum eſſe Magiſtram*, licet ad ipſius nomen advolent quidam homines, perditi, ut libidinibus ſuis patrocinium ac velamentum quærant. Nulla quippe alia felicitas naturalis obtineri poteſt, quam quæ in animi nullius ſibi criminis conſcii, omni virtutum comitatu ſtipati tranquillitate, & jucunda bonorum operum exercitatione eſt conſtituta.

Solvuntur Objectiones.

20. OBjiciunt Cyrenaici. Voluptas corporis propter ſe ipſam appetitur; ergo ſummi boni loco haberi debet.

Reſp. primo eam non appeti ab omnibus ut ſummum bonum, ſed tantum ab iis, qui nimium carnalibus voluptatibus dediti oblectationem non ſapiunt ſpiritualem. Deinde non continuo aliquid ſummum bonum cenſeri debet, quod immerito a quibusdam propter ſe ipſum appetatur; alioquin divitias & honores, quæ ratione ſui ab avaris & ambitioſis appetuntur, ſummum bonum appel-

appellare oporteret. Sed illud tantum Summi Boni nomine donandum est, quod appetitum hominis complere potest, & sine fastidio ac satietate possideri. Cum corporearum voluptatum appetentia plena sit anxietatis, illarum vero satietas pœnitentiæ.

Instant. Cyrenaici. Summum malum consistit in doloribus; ergo Summum Bonum in voluptate.

Resp. Summum malum consistit in doloribus, tum animi, tum corporis; non vero in doloribus corporis solius. Sic Summum Bonum consistit in voluptate, animi non in voluptate corporis, id est, in ea voluptate, quam ex occasione rerum sensibilium & corporearum percipit animus. Præterea dum fatemur Summum Bonum in voluptate animi positum esse, intelligimus beatitudinem *formalem*; quæ est jucunda mentis affectio, qua perfundimur, dum Summo Bono adhæremus; non vero beatitudinem objectivam, seu ipsum Summum Bonum, cujus fruitio beatos nos efficit, designamus.

Stoici.

21. STOICI Cyrenaicis e diametro oppositi felicitatem hominis in sola virtute animi, quam *sapientiam* appellabant, collocatam esse voluere; sicut miseriam in sola malitia, quam stultitiam dicebant, consistere judicarunt. Hanc

Hanc Stoicorum opinionem clare exponit Seneca ſtoicæ ſectæ vindex acerrimus his verbis: *Beatus non eſt is, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: ſed ille, cui bonum omne in animo eſt, erectus & excelſus, & mirabilia calcans: qui neminem videt, cum quo ſe commutatum vult: qui hominem ea ſola parte æſtimat, qua homo eſt: qui natura magiſtra utitur, ad illius leges componitur, ſic vivit, quomodo illa præſcripſit: cui bona ſua vis nulla excutit, qui mala in bonum vertit, certus judicii, inconcuſſus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentiſſimum, vi maxima intorſit, pungit, non vulnerat, & hoc raro: cætera ejus tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more diſſultant, quæ incuſſa tectis, ſine ullo habitatoris incommodo crepitat, & ſolvitur.*

Sed quamvis hæc magnifice a Stoicis jactentur, ſuadere tamen viris cordatis non poterunt, omnem omnino felicitatem ſolo iſto vanæ virtutis ſplendore ſic contineri, ut neque morbis, neque egeſtate, neque aliis vitæ incommodis interturbetur. Nam nec vera virtus, quæ a ſuperba Stoicorum oſtentatione longe diverſa eſt, dici poteſt beatitudo, ſed via duntaxat ad beatitudinem: cum ipſa per ſe reddere nequeat hominem beatum, ſed ei tantum auxilio eſſe poſſit, ut Summum Bonum, ad quod perpetuo nititur, tandem aliquando conſequatur.

P. Andr. Gordon Phil. P. I.

Quo circa sapienter omnino Sanctus Augustinus Stoicos arguit his verbis: *Unde in errorem absurdissimum lapsi sunt, ut cum asseverant etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri vitam beatam aliquando esse fugiendam; Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atque in eorum molestiis gravissimis, abscedendum ex hac vita esse decernunt . . .* & infra. *O nimium superba jactantia! si beata vita est in cruciatibus corporis, cur non in ea manet sapiens, ut fruatur? si autem misera est, quid, obsecro te, nisi typhus impedit, ne fateatur.*

Peripatetici.

22. CUm felicitatem judicent omnes rem optimam & perfectam, atque adeo talem, ut hominis appetitum expleat; hinc Peripatetici non in sola corporis voluptate cum Epicureis, nec in sola virtute cum Stoicis beatitudinem sitam esse voluerunt; sed in eo, quod quis *secundum naturam vivat*, sive secundum naturam undique perfectam, & nihil amplius requirentem.

Ut autem natura sit perfecta multa virtuti sunt adjungenda: ac primo quidem requiruntur bona interna tum animi, nempe scientia, prudentia &c. tum corporis, ut pulchritudo, sanitas, robur, sine quibus nemo omni ex parte beatus esse intelligitur: quia hæc semper erunt optanda, si defuerint.

Secun-

Secundo necessaria sunt bona externa, sive bona fortunæ, quibus veluti instrumentis aut adminiculis uti solet virtus, ideoque opus est divitiis ad magnificentiam: potestate ad votorum executionem, amicis ad auctoritatem & existimationem.

Præterea requiruntur nobilitas, *sive generis claritudo*; gloria, id est, *clara cum laude notitia*; & ipsa laus, ac honor, id est, *testimonium excellentiæ verbis aut factis exhibitum: nam honor in honorante potius, quam in honorato versatur.*

Denique hæc omnia debent esse diuturna: nam sicut *una hirundo non facit ver*, sic nec una dies beatum.

Atque hæc est Aristotelis, & Peripateticorum de beatitudine sententia: in qua quidem nullam summi boni seu Dei mentionem facit Aristoteles, imo nec alterius vitæ; cum tamen nulli proprie beati sint homines, quamdiu mortalem hanc vitam trahunt innumeris calamitatibus obnoxiam. Quomodo enim stabit felicitas cum eo malorum agmine, quo propter primi hominis peccatum undique obsidemur? Audiatur divino spiritu afflatus Job. *Homo*, inquit cap. 14. v. 1. *natus de muliere brevi vivens tempore, repletur multis miseriis.* Neque vero has ærumnas amovere possunt ea, quæ ab Aristotele requiruntur vitæ commoda. Nam dum quis sanus est, metuendus est illi morbus; si opi-

bus polleat, vel honoribus aut poteſtate, invidiam declinare non poterit: unde ipſi pertimeſcendi erunt ſicarii, fures, incendia, & quæcunque beatam, ſecuramque eſſe vitam non ſinunt. *An tu potentem cenſes*, inquit Boëtius lib. de conſolatione Philoſophiæ, *quem videas velle, quod non poſſit efficere? Potentem cenſes, qui ſatellite latus ambit? Qui quos terret, ipſe plus metuit?* Et infra de amicis loquens, *an præſidio ſunt amici, quos non virtus ſed fortuna conciliat? ſed quem felicitas amicum fecit, infortunium facit inimicum.* Ac perluſtratis hoc modo bonis omnibus creatis, quæ nimium imperfecta ſunt, ut mentem noſtram expleant, tandem concludit, nullam nos in hac vita manere felicitatem: ſed eam in altera tantum vita, ubi Deo ſatiabitur animus, eſſe expectandam. Hinc præclare Solon:

- - - - - - - - *ultima ſemper*
Expectanda dies homini, dicique beatus
Ante obitum nemo, ſupremaque funera debet.

Platonici.

23. INter Philoſophos Ethnicos nulli propius ad veritatem acceſſerunt, quam Platonici? unde Divus Auguſt. ſic eos alloquitur: *Videtis utcunque, etſi de longinquo, etſi acie caligante patriam, in qua manendum eſt, ſed viam, qua eundum eſt* (nempe incarnatio-

nem

nem incommutabilis filii Dei qua salvamur) *non tenetis.*

Plato enim tametsi aliquam in hac vita felicitatem utcunque agnoscere videtur, cujus participes fiunt, qui Deo sunt amici, quique virtutibus moralibus, & disciplinis speculativis, præsertimque Arithmetica mentem excolunt; veram tamen & solidam beatitudinem alterius esse vitæ tum multis locis, tum maxime in *Gorgia* & *Phaedone* docet; licet sub aliorum & maxime sub Socratis persona id agat.

Itaque omnes homines, dum e vivis excesserunt, *æquissimo Judici sisti* affirmat, *a quo sententiam indeclinabilem audiunt. Unde si animi in corporibus inclusi cupiditatibus restiterint, Deoque per sapientiam & virtutem adhæserint, iis bonam spem in ipso mortis puncto concipiendam putat: ipsos quippe suarum virtutum præmia reportaturos, & ab hisce terrenis oris ad altiorem regionem transferendos, ibique summo & incommutabili bono æternum esse fruituros. Si vero in hac vita sese voluptatum illecebris permiserint, nec supremum Numen oraverint, ut suis vitiis, & erroribus modum imponeret; ipsos a Dæmonibus suæ vitæ custodibus ad suppliciorum locum rapiendos, scelerumque suorum pœnas luituros: ita ut si eorum scelera expiari possint, tandem purgati suarum virtutum præmia sint relaturi, sed si eorum crimina ablui nequeant, æternis cruciatibus sint addicendi.*

Porro in hoc erravit Plato, quod animas hominum in corpora tanquam in carceres ob crimina quædam in priore vita commiſſa detruſas eſſe putaverit.

Sed jam a Platone, quo nullus mortalium ſolo luminis naturalis ſubſidio fretus magnificentius ac verius de Deo & humana felicitate ſentire viſus eſt, ad id, quod Chriſtiana fides nos docet, animum convertamus.

§. IV.
De Beatitudine ſupernaturali.

SI hominis felicitas in bonis creatis conſiſtere nequit, hoc eſt, neque in bonis externis & fortunæ, nempe divitiis, honoribus, dignitatibus &c. Neque in bonis corporis, puta ſanitate, pulchritudine, robore; neque denique in bonis animi, ſcilicet in ſcientia & virtute, cum hæc omnia bona imperfecta ſint, & ad excellentius bonum ordinata: Dicendum cum S. Auguſtino lib. ultimo de civit. Dei C. ultimo, *præmium virtutis futurum eſſe illum, qui virtutem dedit, eique ſeipſum quo melius & majus eſſe nihil poſſit, promiſit. Quid eſt enim aliud, quod per Prophetam dixit: ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi plebs; niſi, ego ero quæcunque ab hominibus honeſte deſiderantur, & vita, & ſalus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax. & omnia bona?*

Hæc

Hæc vero felicitas recte *supernaturalis* dicitur, quoniam non solis naturæ humanæ viribus, sed tantum adjuvante divina gratia obtineri potest. Naturalem tamen eam appellare licebit, si naturalis nomine id intelligamus, quod homini secundum naturam maxime convenit. Nam superius ostensum est, Deum solum esse revera finem ultimum, naturalem & physicum rerum omnium, quia res omnes propter ipsum ultimo factæ sunt: præsertim vero dici potest finis ultimus *naturalis* hominis, quoniam humana natura sic eo solo completur, ut nulla alia re possit satiari. Quare nulla est alia beatitudo ut vocant *objectiva*, seu nullum aliud est objectum felicitatis humanæ nisi Deus ipse, cui dum intime conjungimur, beati tandem efficimur. Sit ergo

Propositio I.

25. IN solo Deo posita est hominis felicitas, sive *beatitudo objectiva*, vel objectum beatitudinis nostræ est solus Deus ter Optimus, maximus.

Prob. in eo solo posita est hominis felicitas, quod potest solum hominis animam ita satiare, ut nihil ipsi amplius desiderandum sit; sed solus Deus ita hominis animam satiare potest, ut ipsi nihil ulterius desiderandum sit; anima enim rebus terrenis occu-

pari quidem potest, satiari nequit. Quomodo enim, quod Deo minus est, animam Dei capacem implebit? Ergo in solo Deo posita est hominis felicitas.

Solvuntur Objectiones.

26. Opp. *primo.* Illud solum est hominis summum bonum, sive beatitudo objectiva, quod naturali instinctu ab ipso appetitur; Deus autem instinctu naturali expeti nequit; cum viribus naturalibus obtineri non possit, sed solis viribus gratiæ.

Resp. Quod Deus ab homine expetatur instinctu etiam naturali, cum Deus sit summum hominis bonum & proprium humanæ voluntatis objectum, maximeque naturæ humanæ conveniat, cum homo sit ad imaginem & similitudinem Dei formatus & ad ipsum cognoscendum atque amandum creatus. Neque obstat, quod viribus naturæ non possit obtineri; sufficit enim quod ad eum pervenire possit, quibuscunque demum id fiat viribus.

27. *Opp. secundo.* In eo non consistit beatitudo objectiva, quod non possumus possidere; Deum vero possidere non possumus: ergo beatitudo objectiva in Deo non consistit.

Resp. Quod Deum possidere possimus, nam tunc Deum possidere dicimur, cum in

eo

eo viso & amato suavissime conquiescimus; nihil enim aliud hoc loco possessionis nomine intelligitur, quam gratissima creatæ mentis cum Summo Bono suo conjunctio.

Inst. Ut Deum etiam possessione explicata, quæ *vitalis* & *adhæsionis* dicitur, possidere possemus, deberet esse quædam habitudo seu proportio inter humanam mentem possidentem, & Deum possessum; nulla vero est talis proportio: finiti enim ad infinitum proportio nulla est. Ergo Deum possidere non possumus etiam possessione adhæsionis, sive vitali & fruitiva.

Resp. Inter ea est quædam habitudo, proportio, seu relatio, quorum alterum cognoscere potest, & amare, alterum cognosci & amari. Mens autem humana cognoscere potest & amare, Deus vero cognosci & amari. Ergo inter Deum & humanam mentem aliqua intercedit proportio sive habitudo.

Quod spectat ad probationem, responderi potest hoc modo; finiti ad infinitum nulla est proportio, quoad infinitionem ipsam; est autem proportio, quoad naturam aut spiritualitatem. Nam etiam mens humana spiritualis est.

Urgebis. Objectum infinitum attingi non potest, nisi per actionem infinitam, & modo infinito: ergo mens creata, quæ finita est, non potest circa objectum infinitum versari.

Resp. Hoc argumentum nimium probat, nimirum quod solus Deus se ipsum cognoscat & diligat, quod falsum est.

28. *Opp. tertio.* Appetitui finito sufficere debet bonum finitum; sed appetitus hominis est finitus; ergo ipsi sufficere debet bonum finitum; nec proinde bono infinito ipsi opus est.

Resp. Appetitus hominis est finitus intrinsece, & quoad substantiam; non vero extrinsece, & quoad objecta, quæ prosequitur; versatur enim circa omne bonum, proindeque etiam circa bonum infinitum.

Inst. Saltem menti creatæ sufficere debet omnium bonorum creatorum collectio.

Resp. Falsam esse propositionem, primo quia frui non potest tota collectione creaturarum simul, cum iis simul omnibus adhærere ac præsens esse non possit.

Secundo, si grate a quibusdam creaturis afficeretur, ab aliis certe læderetur, ac proinde beata dici non posset.

Tertio, cum propter creatorem, non propter creaturas sit condita; etiamsi universum hunc mundum possideret, non posset eo satiari.

Constat igitur mentem humanam ne omnium quidem bonorum creatorum collectione fore contentam, sed eo solo satiari posse, *qui* ut ait Rex Propheta Ps. 102. *Replet in bonis desiderium* nostrum: & Gen. 17. v. 2. dicitur

dicitur *merces nostra magna nimis.* Qua quidem mercede nihil nos ad rectam morum nostrorum institutionem, virtutúmque omnium exercitationem potentius accendere debet. Eoque argumento usus est Apostolus ad Rom. C. 8. v. 18. his verbis: *Existimo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* & ad Cor. c. 2. v. 9. *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum.*

Hæc de beatitudine objectiva, circa quam satis consentiunt Philosophi, quod sit Summum bonum, sive Deus ipse. De beatitudine autem formali magnopere dissentiunt.

29. Est autem beatitudo formalis *status creatæ mentis, quo in summo suo bono viso & amato tanquam in suo fine ultimo omni modo satiata suavissime & jucundissime conquiescit.*

Alii aliter describunt beatitudinem, illiusque essentiam constituunt Thomistæ *in visione Dei intuitiva*: Scotistæ vero *in amore fruitivo*: multi in solo gaudio collocant.

Visionem intuitivam vocant eam, *per quam objectum præsens, & facie ad faciem*, ut ait Apostolus 1. ad Cor. 13. v. 12. *intuemur.*

Amorem fruitivum nominant, *quo summo & incommutabili bono tanquam fini ultimo præsenti, ac possesso adhæremus.*

Gaudium beatificum appellant *intimum ac suavis-*

suavissimum mentis creatæ sensum, quo summo suo bono conjuncta sic afficitur, ut nihil ultra expetat; sed in ea tanquam in immenso deliciarum pelago velut absorpta conquiescat. Hoc gaudium, quo a Deo præsenti ac possesso perfunduntur beati, dicitur *primarium* & beatificum; est enim aliud gaudium *secundarium* & accessorium, quod est tantum beatitudinis appendix, quo nempe beati gaudent se esse beatos.

Ex quibus facile colligitur, quod visio intuitiva discrepet a visione seu cognitione ideali; visio enim idealis objectum absens per ideam tantum repræsentat: visio autem intuitiva objectum præsens exigit.

30. Triplex igitur in nobis est cognitionis status, sive triplex luminis genus a Deo in mentes nostras infunditur. Primo *lumen naturæ*, quo Deum ipsum, multaque alia naturaliter sive naturalibus ideis novimus; secundo *lumen gratiæ* seu fidei per JEsum Christum, quo mysteria Divinæ Trinitatis Personarum Divinarum in unitate naturæ, Verbi Incarnatio &c. nobis innotescunt; denique *lumen gloriæ*, quo Deus revelata facie seipsum beatis in gloria conspiciendum exhibet. De primo lumine agit Rex Propheta Psal. 4. v. 7. cum ait, *signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* De secundo loquitur Simeon Luc. 2. v. 32. his verbis *lumen ad revelationem gentium.* De tertio communiter intel-

intelligitur versus 10. Psalmi 45. *in lumine tuo videbimus lumen.*

31. Triplici lumini triplex respondet amor: scilicet amor naturalis, seu inclinatio naturæ, qua in nostrum Summum Bonum propendemus: *Amor supernaturalis*, sive charitas, quam spiritus sanctus per Christum Dominum nobis infundit, ut terrenis omnino despectis cœlestia tantum sapiamus: & denique *amor fruitionis*, quo Deo præsenti & possesso tanquam Summo Bono, a quo ineffabili voluptate perfunduntur, arctissime adhærent beati. Amor noster, quo Deum sive naturaliter, sive etiam supernaturaliter diligimus, est tantum *amor viæ*, seu amor desiderii, qui non reipsa, sed tantum spe salvos nos facit; amor autem *adhæsionis* seu *fruitionis* est *amor patriæ*, quo beatæ mentes arctissime Deo in patria cœlesti adhærescunt.

Deum igitur videbunt beati, visione intuitiva, ipsum amabunt amore fruitivo, in eoque viso & amato delectabuntur. Quare sit.

Propositio II.

32. Beatitudo formalis consistit in visione intuitiva, amore fruitivo, & gaudio sive delectatione beatifica: vel visio intuitiva, amor fruitivus, & gaudium beatificum sunt de essentia beatitudinis.

Prob.

Prob. Omne illud eſt de eſſentia rei, ſine quo res illa nec eſſe,nec concipi poteſt; beatitudo vero formalis nec eſſe nec concipi poteſt ſine viſione intuitiva, amore fruitivo,vel gaudio beatifico; cum beatitudo formalis ſit ſtatus creatæ mentis, quo in ſummo ſuo bono viſo & amato, tanquam in ſuo fine ultimo, omni modo ſatiata ſuaviſſime conquieſcat; Ergo beatitudo formalis conſiſtit in viſione intuitiva, amore fruitivo, & gaudio beatifico.

Solvuntur Objectiones.

33. O*Pp. primo* Thomiſtæ, eſſentiam beatitudinis in ſola viſione beatifica conſiſtere. Primo, quia viſio eſt prior amore, imo omnium primum, quod in beatitudine concipitur. Secundo quia viſio intuitiva eſt actio præſtantiſſima. Hinc Philippus Apoſtolus eam omnino ſufficere perſuaſum habuit, cum dixit Chriſto Domino: *Domine oſtende nobis Patrem & ſufficit nobis.* Et Pſaltes regius, *oſtende*, inquit, *faciem tuam & ſalvi erimus.* Imo Chriſtus Dominus ipſe, cum ait Joan. 17. v. 3. *Hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum*, vitam æternam in ſola Dei viſione conſtituit.

Reſp. Quod eſſentia beatitudinis inadæquata in ſola viſione conſiſtat; non vero eſſentia beatitudinis adæquata & integra. Sic inte-

integra hominis essentia non in sola anima, quæ est corpore præstantior neque in solo corpore, quod est prius anima, sed in utriusque partis conjunctione posita est. Interdum solius visionis mentio fit in scripturis, & in sanctis patribus, quia visio clara & intuitiva Summi Boni cum illius amore fruitivo, & gaudio beatifico necessario conjungitur.

Inst. Miseria damnatorum in sola privatione visionis Dei est collocata; ergo beatitudo formalis in sola visione Dei est posita.

Resp. Quod miseria damnatorum etiam in pænæ positivæ augmento consistat. Si enim in sola privatione visionis Dei posita esset, ii forent omnes æqualiter miseri, utpote Dei visione privati: quod tamen falsum est, cum alii aliis magis torqueantur, prout testatur Christus Dominus Matth. 11. v. 22. *Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in Die judicii, quam vobis.*

34. *Opp. secundo.* Amor Dei est actio hominis præstantissima; cum odium Dei sit actio omnium pessima: ergo beatitudo formalis in amore Dei consistit.

Resp. Beatitudo formalis non consistit in amore solo, sed in amore, visione, & gaudio; si enim aliquod ex his tribus deesset, homo perfecte beatus dici non posset.

§. V.

§. V.

Satisfit quibusdam quæstionibus cum tradita doctrina de beatitudine connexis.

MUlta exponenda supersunt, quæ partim ad pleniorem doctrinæ de beatitudine traditæ intelligentiam conferunt, partim cum ea naturalem habent connexionem, quæ ut facilius & brevius conficiantur, distinctis quæstiunculis proponentur, & subjunctis responsionibus explicabuntur.

35. Quæres igitur primo, an statim post solutionem animæ a corpore incipiat beatitudo, & quid doctrina Christiana verbo scripto & tradito ad nos transmissa de diverso hominum statu post mortem nos doceat?

Resp. Ad solutionem quæstionis, primo distinguendos esse fideles ab infidelibus: secundo distinguenda tempora ante & post Christi adventum: Tertio distinguendum judicium primum & privatum, a secundo & universali judicio.

36. Primo igitur infideles, id est, qui neque habuerunt fidem in Christum Redemptorem, antequam veniret neque nunc habent postquam venit, sive qui neque ad novum, neque ad vetus testamentum pertinent, ad gloriam civitatis Cœlestis, sanctorumque splendorem non admittuntur; sed in tenebras exteriores, *ubi erit fletus & stridor dentium*, amandantur. Non enim est distinctio: omnes

omnes homines peccaverunt, omnes nascuntur filii iræ, nec aliter quam per fidem in Christum Dominum ab hominibus obtinetur salus.

37. Secundo. Qui sub lege vel veteri vel nova vixerunt, si legem violaverint, nec pœnitentiam egerint, eandem habent sortem, ac infideles; imo sunt infidelibus deteriores.

38. Tertio. Qui fidem habuerunt in Messiam seu Christum venturum, quique bonis operibus pleni ante ipsius adventum obierunt, quales non tantum erant veteris testamenti Patriarchæ, sed etiam nonnulli inter gentiles, quibus *Divinitus revelatus fuerat unus Mediator Dei & hominum*, ut docet Sanctus August. quique credebant in ipsum, & proinde ad spiritualem Jerusalem pertinebant, ut Melchisedech, Job, & alii fortasse, quos ignoramus; ii in loco quietis, qui *sinus Abrahæ* in scripturis nominatur, Christi resurrectionem expectabant. Christus autem post mortem suam descendit ad inferos, ubi erant ipsi, non quidem in profundo cum damnatis, sed in *limbo*, seu parte summa, ut ait Divus Thomas, quæ pars summa ex ejusdem S. Doctoris opinione nihil aliud est, quam sinus Abrahæ; aliter tamen sentit S. Augustinus. Utcunque se res habeat, Abrahæ sinus a loco damnatorum longo distabat intervallo, ut discimus ex Lucæ cap.16.v.26.

Inde vero Patriarchas & qui cum ipsis erant, liberavit Christus, apertisque cœli foribus ad æternam felicitatem perduxit. *Nam ipse est caput corporis Ecclesiæ: qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens, quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Epist. ad Coloss. 1. v. 18. 19. 20.

39. Quarto. Nunc vero post Christi adventum, *quoniam Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium*, ut loquitur Ap. ad Cor. 15. v. 20. & aditum ad cœlum devicta morte reseravit, quicunque inter fideles ex hac vita migrant, si puri sint, & sine macula, si in charitate radicati & fundati, proindeque digni, qui ad Dei conspectum admittantur, ii sine mora cum Christo, membra scilicet cum capite fiunt æternæ gloriæ participes.

Hæc est constans Ecclesiæ Christianæ & Catholicæ doctrina a Christo & Apostolis accepta, perpetuaque Patrum traditione ad nostrum usque sæculum conservata, ac in posterum conservanda.

Cur enim Apostolus ad Philippenses 1. v. 23. cupiebat *dissolvi & esse cum Christo*, nisi ut *justitiæ coronam* statim acciperet, ac in Deo viso & amato summis deliciis frueretur? Christus enim præsentibus Apostolis cœlum ascendit Act. Ap. c. 1, v. 9. eumque Divus Stepha-

Stephanus vidit *ſtantem a dextris Dei* Act. Ap. c.7. v.56. Ergo quicunque in Chriſto moriuntur, quique cum S. Stephano Divinæ charitatis ardore inflammati exclamant: *Domine JEſu ſuſcipe ſpiritum meum*, ii omnes ſtatim cum Chriſto regnant in cœlis, ac ſimul cum eo felicitatis æternæ prœmium conſequuntur.

40. Hæc tamen Eccleſiæ doctrina contradictiones identidem invenit. Nam qui græce *Chiliaſtæ* latine *Milliarii*, ſeu *Millenarii* ſunt appellati, cum male Apoſtolorum ſcripta & ſermones interpetarentur, ſibi in animum induxerunt, futurum quoddam mille annorum ſpatium, poſt generalem hominum reſurrectionem, quo fideles cum Chriſto eſſent in terris regnaturi, antequam ad cœleſtem civitatem, Deique conſpectum extollerentur; & horum duplex fuit ſecta.

41. Alii quippe cum impio Cerintho hoc tempus in carnalibus ventris deliciis, & omnis generis libidinibus traducendum eſſe fabulati ſunt, ut refert S. Auguſtinus libro de hæreſibus a quibus non tantum ſana Chriſtianorum doctrina, ſed etiam morum ſanctitas prorſus abhorret. Addebant ex Judæorum commentis, unde hunc errorem profluxiſſe monet frequenter D. Hieronymus, Davidis regnum tunc temporis ſplendidius inſtaurandum a Meſſia, innovandam legem Moſaicam, templumque & ſacrificia

longe magnificentius quam olim esse restituenda.

42. Alii cum Papia puras duntaxat, maximeque spirituales delicias in hoc mille annorum regno percipiendas esse sunt opinati. Fuit autem Papias Episcopus Hierapolitanus in Syria, & quemadmodum S. Irenæus ac S. Hieronymus testantur, auditor D. Joan. Evangelistæ: quamquam hunc alterius Joannis Presbyteri discipulum fuisse memorent alii. Utcunque illud sit, refert Eusebius hist. Eccles. lib. 3. c. 39. ipsum *mediocri admodum ingenio fuisse præditum*, & ex male intellectis Apostolorum narrationibus, *cum ea, quæ arcano quodam sensu & exempli causa ab illis dicebantur, non satis pervidisset*, occasionem erroris dedisse quibusdam sequentium, temporum scriptoribus, nempe S. Irenæo, Tertulliano, & aliis, qui regnum Christi per mille annorum spatium post corporum resurrectionem in orbe terrarum corporaliter constiturum esse crediderunt. Juxta quam opinionem animæ defunctorum statim in invisibilem locum abire dicuntur, ubi ad resurrectionem usque generalem sint commoraturæ. Quo tempore corporibus redditæ per mille annos mansuræ sint in terra cum Christo, antequam ad cœlum evehantur.

43. Ii porro nituntur præsertim capite 20. Apocalyp. Beati Joannis Apostoli, ubi, quæ allegorice dicuntur (ut tum variis scripturæ

locis,

locis, quibus millenariorum doctrina clarissime rejicitur tum perpetua sæculorum omnium traditione constat) ad verbum non ad sententiam accipiunt; sic enim scribit Auctor sacer: *& vidi Angelum descendentem de cœlo . . . . . & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & sathanas, & ligavit eum per mille annos:* id est per universum tempus, quod a Christi morte ad Antichristi dies intercedit, posito nempe finito tempore loco indefiniti, ut Deuteronomii c. 7. v. 9. & 1. Paralip. c. 16. v. 15. & Psal. 104. v. 8. sumitur numerus finitus pro indefinito his verbis: *In mille generationes.*

Et misit eam in abyssum, sive in infernum *& clausit, & signavit super illum, ut non seducat amplius gentes:* id est, ut non tam facile, quam antehac in homines grassetur, nec electos ad Ecclesiam Dei venturos impediat, *donec consumentur mille anni*, hoc est, donec veniat Antichristus. *Et post hæc opportet illum solvi modico tempore*, scilicet tribus annis cum dimidio, quod est tempus regni Antichristi.

Et vidi sedes, & sederunt super eas, quibus potestas judicandi populos cum Christo concessa est, *& judicium datum est illis: & vidi animas decollatorum*, sive securi percussorum, *propter testimonium JEsu, & propter verbum . . . . & vixerunt & regnaverunt cum Christo mille annis.* Hæ porro animæ

 decol-

decollatorum propter teſtimonium JEſu; a corporibus ſunt ſecretæ. Itaque ſi cum Chriſto vivere, ac regnare dicuntur mille annis, ubi, niſi in cœlis regnant? Non ergo hic exprimitur regnum terreſtre Millenariorum, quod poſt corporum duntaxat reſurrectionem futurum perhibent. *Hæc eſt reſurrectio prima*, qua beatæ mentes ſine corporis conſortio cum Chriſto vivunt, & regnant.

Cæteri mortuorum, ſcilicet reprobi & damnati, *non vixerunt*, nempe beata illa vita: ſed in mortem primam traditi ſunt, hoc eſt in damnationem animæ extra corpus torquendæ.

Beatus & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors, nempe damnatio animæ ſimul & corporis in generali judicio *non habet poteſtatem; ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti;* quia ſemper ſeipſos ut hoſtias viventes in laudis ſacrificium Deo offerent; & *regnabunt cum illo mille annis*, ſive uſque ad reſurrectionem generalem.

Et cum conſummati fuerint mille anni, ſolvetur ſathanas de carcere ſuo, & exibit & ſeducet gentes, ſcilicet tempore Antichriſti. Et poſtea cum ipſo ac reprobis omnibus in ſtagnum ignis, & ſulphuris æternum cruciandus mittetur. *Hæc eſt mors ſecunda*; Juſti vero reſumptis corporibus in cœlum transferentur, & erit *reſurrectio ſecunda.*

Hæc ſane omnia cum millenariorum opinione

nione non cohærent, cumque hæc opinio innummeris sacræ scripturæ testimoniis clarissime proscribatur; mirum non est, si universa traditio Ecclesiastica in conciliorum decretis, in patrum sententiis, in summorum pontificum rescriptis, in precibus publicis, ac liturgiis, quæ fusius a sacræ Theologiæ Doctoribus recensentur, consignata millenariis omnino repugnet.

44. Millenariorum errori affinis est alius *de dilata animarum visione beatifica*, cui Joannes XXII. summus pontifex aliquamdiu favisse memoratur; In hoc consistit, quod animæ justorum, quantumvis ab omni peccatorum inquinamento purgatæ sint, non tamen ante extremum judicium, & generalem corporum resurrectionem Divinæ essentiæ conspectu censeantur fruituræ.

Verum is ipse Pontifex scriptis ad Philippum VI. Galliæ regem literis declaravit, se quæstionem *de retardata visione beatifica* Theologis tantum agitandam proposuisse, nulli vero parti immobiliter adhæsisse. Quin etiam morti proximus expresse declaravit, animas puras statim post obitum ad claram Dei visionem admitti.

Benedictus item XII. Joannis XXII. successor damnavit errorem *de dilata visione beatifica*, retinuitque doctrinam, quam ante ipsum promulgaverant Romani Pontifices, & nominatim Innocentius III. lib. 3. de-

cret. Gregorii tit. 43. *de presbytero non baptizato.* c. 2.

Sed nihil in ea re dubii reliquit Concilium Trid. Sess. 25. ubi de invocatione Sanctorum agit. Docet enim aperte tam contra Millenariorum, quam contra aliorum errores, regnare nunc Sanctos cum Christo, & orationes suas ipsi Deo pro hominibus per Christum Dominum offerre. Idem antea definierat Concilium Florentinum. Non igitur expectant homines justi ultimum judicium, ut Deo fruantur: sed quicunque in ipsa morte reperiuntur ab omni peccati labe immunes, ad claram & intuitivam Dei visionem citra dilationem admittuntur.

45. Quinto. Quod si quid ipsis eluendum supersit, vel ex culpis lethalibus, quarum pœnitentiam propter vitæ brevitatem non absolverint; vel etiam ex erratis venialibus (a quibus nec ipsi justi sunt immunes) si modo in fide & charitate Christi usque ad extremum vitæ spiritum permanserint, purgatoriis ignibus post mortem mundantur, ut ab omni inquinamento puri cœlestem aulam tandem ingredi mereantur. Hæc doctrina colligitur ex Matth. c. 12. v. 32. ubi Christus Dominus sic loquitur: *Quicunque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro.* Ergo sunt quædam peccata, quæ remittuntur

in

in sæculo futuro. *Neque enim* inquit Sanctus Augustinus lib. 2. de civit. Dei c. 24. *de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittatur neque in hoc, neque in futuro sæculo, nisi essent, quibus, etsi non in isto, tamen remittitur in futuro.*

Quamobrem idem sanctus Doctor Sermone 172. de verbis Ap. docet orationibus Ecclesiæ, sacrificio salutari & eleemosynis adjuvare mortuos, *ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in corporis & sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque afferri commemoretur.* Quemadmodum lib. 2. Machab. de Juda Machabæo legitur, quod 12000. *Drachmas argenti miserit Jerosolymam, ut offerretetur pro peccatis mortuorum sacrificium.* Ubi Auctor sacer addit: *Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.* —

46. Sexto. Post universale judicium, quo Christus Dominus in secundo suo adventu vivos & mortuos judicaturus est, non erit amplius locus medius, sive purgatorius; sed duæ tantum erunt partes; altera ad dexteram, nempe eorum, qui æternam beatitudinem fuerint consecuti: altera ad sinistram, scilicet eorum, qui ad supplicium æternum

R 5 fuerint

fuerint damnati. Id constat ex Matth. c.25. v. 31. & sequent. *Cum autem venerit filius hominis in majestate sua & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ; & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis: & statuet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tunc dicet Rex his, qui a dextris ejus erunt; venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ..... Et his qui a sinistris erunt: discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus .... Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.*

47. Hanc divisionem in ipsa cruce præmonstravit Christus secundum Sanctum Augustinum tractatu 31. in Joannis Evang. *Ipsa Crux, si attendas tribunal fuit: in medio enim Judice constituto unus latro qui credidit, liberatus: alter, qui insultavit, damnatus est, jam significabat quod facturus est de vivis & mortuis, alios positurus ad dexteram, alios ad sinistram: similis ille latro futuris ad sinistram, similis alter futuris ad dexteram.*

48. Igitur ut beatitudo Sanctorum nullum habebit finem, sic pœnæ damnatorum futuræ sunt æternæ. Frustra itaque, inquit idem S. Doctor in Enchirid. de Fide, Spe, & Charitate. *Nonnulli, imo quam plurimi æternam damnatorum pœnam & cruciatus sine intermissione*

fione perpetuos humano miferantur affectu, atque ita futurum effe non credunt; non quidem fcripturis divinis adverfando, fed pro fuo motu dura quæque moliendo, & in leniorem flectendo fententiam, quæ putant in eis terribilius effe dicta, quam verius. Non enim oblivifcetur, inquiunt, mifereri Deus, aut continebit in ira fua miferationes fuas. Hoc quidem in pfalmo legitur fancto: fed de his fine ullo fcrupulo intelligitur, qui vafa mifericordiæ nuncupantur, quia & ipfi non pro meritis fuis, fed Deo miferante de miferia liberantur. Aut fi hoc ad omnes exiftiment pertinere, non ideo neceffe eft, ut damnationem opinentur poffe finiri eorum de quibus dictum eft, & ibunt ifti in fupplicium æternum: ne ifto modo putetur habitura finem quandoque felicitas etiam illorum, de quibus e contrario dictum eft, jufti autem in vitam æternam.

Ut vero inæqualis erit gloria pro meritorum inæqualitate, ut poftea dicam, fic pœnæ pro varietate meritorum erunt inæquales: idque tradit laudatus jam Ecclefiæ Antiftes lib. citato. *Mitiffima fane omnium pœna erit eorum, qui præter peccatum, quod originale traxerunt; nullum infuper addiderunt: & in cæteris, qui addiderunt, tanto quifque tolerabiliorem ibi habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.*

49. Ex quibus verbis conftat parvulos juxta mentem Divi Auguftini non tantum puniendos effe pœna damni, ut vocant, qua nempe

nempe a regno cœlorum excluduntur; sed etiam pœna sensus æternum esse cruciandos. Id autem multo apertius aliis locis declarat.

Docent tamen multi Theologi, solam *damni* pœnam originali peccato tribui, pœnam vero *sensus* soli peccato actuali. Qua de re nihil est ab Ecclesia definitum.

50. Septimo. Quod spectat ad corporum resurrectionem, fide certum est, in secundo Christi adventu mortuorum corpora ad vitam esse revocanda, & cum humanis mentibus denuo conjungend. *Credimus & carnis resurrectionem*, inquit D. Augustinus lib. de fide & symbolo, *non tantum, quia reparatur anima, quæ nunc propter carnales affectiones caro nominatur; sed etiam hæc visibilis caro, quæ naturaliter est caro, cujus nomen anima non propter naturam, sed propter affectiones carnales accepit; non hæc ergo visibilis, quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus Apostolus eam tanquam digito ostendere, dum dicit, oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, cum enim dicit, hoc, in eam quasi digitum intendit*; & lib. 22. de civitate Dei cap. 20. *Absit autem, ut ad resuscitanda corpora, vitæque reddenda non possit omnipotentia creatoris omnia revocare, quæ, vel bestiæ vel ignis absumpsit, vel in pulverem cineremve collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatum*. Et postea. *Unde jam etiam*

etiam quæstio illa solvenda est, quæ difficilior videtur cæteris: ubi quæritur cum caro mortui hominis etiam alterius sit viventis caro, cui potius eorum in resurrectione reddatur? si enim quispiam confectus fame, atque compulsus vescatur cadaveribus hominum, quod malum aliquoties accidisse, & vetus testatur historia, & nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt; num quisquam veridica ratione contendet, totum digestum fuisse per imos meatus, nihil inde in ejus carnem mutatum atque conversum, cum ipsa macies quæ fuit, & non est, satis indicet, quæ illis escis detrimenta suppleta sint; jam itaque aliqua paulo ante præmisi, quæ ad istum quoque nodum solvendum valere debebunt; Quidquid enim carnium exhausit fames, utique in auras est exhalatum: Unde diximus omnipotentem Deum posse revocare. quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini, in quo esse caro humana primitus cæpit; ab illo quippe altero tanquam mutuo sumpta deputanda est: quæ sicut æs alienum ei redhibenda est, unde sumpta est. Sua vero illi, quem fames exinanierat, ab eo, qui potest etiam exhalata revocare, reddetur. Quamvis, & si omnibus periisset modis, nec ulla ejus materies in ullis naturæ latebris remansisset, unde vellet, eam repararet omnipotens. Sed propter sententiam veritatis, qua dictum est, capillus capitis vestri non peribit, est absurdum, ut putemus, cum capillus hominis perire non possit, tantas carnes fame depastas atque consumptas perire potuisse.

potuiſſe. Adde S. Thomam in ſupplemento ſummæ Theologicæ, quæſt. 75. art. 1.

51. Quæres ſecundo, quid præciſe ſit lumen gloriæ, quod ad Dei viſionem neceſſarium eſſe aſſeruimus.

Reſpondeo. Lumen gloriæ ſpectari poſſe, vel in Deo, vel in mente creata; ſi ſpectetur in Deo, nihil aliud eſſe videtur quam Deus ipſe, quatenus mentem creatam ſupernaturaliter illuminat, eamque ad intuitivam ſui viſionem, ad quam naturæ viribus pervenire non poteſt, evehit; ſi vero ſpectetur in mente creata, non male definiri videtur, *ſupernaturalis illuſtratio mentis creatæ, qua Deus ipſe revelata facie præbet ſe videndum.*

52. Quæres tertio. Utrum beatitudo futura ſit in omnibus æqualis?

Reſpondeo, non fore; ſcriptura enim ſacra ſæpe teſtatur Deum redditurum unicuique ſecundum opera ejus, quia beatitudo præmium eſt, & merces. Sed opera non ſunt in omnibus æqualis meriti; qui quondam fuit error Stoicorum inter Philoſophos, & poſtea Joviniani inter hæreticos. Ergo non reddet Deus unicuique parem gloriam, ſive, quod idem eſt, beatitudo non erit in omnibus æqualis.

Objectum quidem beatificum, ſive Deus ab omnibus & ſingulis poſſidebitur, idque ſignificat denarius, qui ſingulis operariis diſtribuitur, Matth. cap. 20. v. 9. ut diſerte ex-

plicat

plicat S. Auguſtinus lib. de Sancta Virginitate, cap. 26. ſed quilibet ab eo non æqualiter illuminabitur nec æquali gaudio perfundetur; Nam ſicut *ſtella a ſtella differt in claritate* ut ait Apoſtolus 1. ad Cor. c. 15. v. 41. *Sic & reſurrectio mortuorum*, in qua ſcilicet multæ erunt manſiones, & in multis manſionibus alius alio beatior futurus eſt.

Neque tamen ulla hinc naſcetur invidia inter beatos; quoniam inferiores in beatitudine omnino ſua ſorte contenti erunt, nec quidquam ultra expetent: ſicut in convivio unusquisque pro fame ſua, & ſtomachi capacitate cibos ſumit ad ſatietatem; nec qui minus edax eſt, alteri invidet, quod plus manducet, quoniam uterque eſt ſatiatus. Quare idem S. Auguſtinus cap. ult. lib. ult. de civit. Dei. *Id*, inquit, *etiam beata civitas illa magnum in ſe bonum videbit, quod nulli ſuperiori ullus inferior invidebit* . . . . . *ſic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.*

53. Quæres quarto. Utrum beatitudo obtenta poſſit amitti?

Reſpondeo, non poſſe; nam primo æterna eſt, ut teſtatur Chriſtus Dominus. Matth. cap. 25. v. 46. Deinde cum ipſa ſit ſummum bonum: debet excludere omne malum; ſed ſi poſſet amitti, non excluderet omne malum; ſiquidem poſſe amitti eſt malum, ergo felicitas obtenta non poteſt amitti.

54. Quæ-

54. Quæres quinto. Utrum amor in Dei possessione sit præstantior visione, aut vicissim?

Respondeo. Visionem & amorem in beatitudine ejusdem esse fere dignitatis. Præit quidem visio; succedit & perficit amor.

Hæc ultima quæstio & alia id genus, quæ paulo curiosius a Philosophis & Theologis inquiruntur, scientiam humanam nec amplificant, nec exornant.

Ad alia igitur utiliora pergimus.

CAPUT II.

De actibus humanis.

QUisnam sit finis ultimus, Summumque Bonum, declarari statim oportuit, ut in ipsum omnes actus humani dirigerentur: nunc spectandi sunt ipsi actus humani, quatenus certis regulis in eum finem ab Ethica sunt dirigendi.

Primo igitur dicendum, quid sit actus humanus, & quoduplex. Secundo an omnis actus humanus sit voluntarius. Tertio, an omnis actus sit liber. Quarto de bonitate & malitia actuum humanorum agendum.

§. I.

§. I.

Quid & quotuplex sit actus humanus.

N. 1.

Actum humanum cum S. Thoma appellamus eum, qui fit ab homine humano modo operante, id est, agente cogitato, & consulto: ut actus *humanus* secernatur ab eo actu, qui *hominis* dicitur, quique ab homine fit citra mentis attentionem.

Ex actibus vero humanis alii sunt interiores, qui *eliciti* vulgo nominantur; alii sunt exteriores, qui dicuntur *imperati*.

Actus *interiores* seu *eliciti* dicuntur ii, qui eliciuntur a voluntate, in eaque consummantur: iique revocari possunt ad amorem, & odium.

Actus *exteriores* seu *imperati* vocantur, qui a voluntate quidem imperantur, sed viribus corporeis exercentur, quales sunt ambulatio, locutio, scriptio, &c.

Actus interiores voluntatis.

2. Ut actuum interiorum numerus ineatur, unumquemque nostrum ad id, quod in seipso fieri sentit, attentum esse oportet. Primo enim bonum generatim seu beatitudinem expetimus; malum vero seu

miſeriam refugimus, ut jam ſæpius dictum eſt. Unde primus voluntatis actus eſt *amor boni generatim*, ſeu felicitatis noſtræ, & odium mali, ſeu miſeriæ. Bonum ergo generatim, ſeu felicitas noſtra, ſi ſpectetur quatenus nobis eſt conveniens, recte dicitur primarium voluntatis noſtræ objectum. Si vero conſideretur quatenus deſideria noſtra terminat, aut ſiſtit, vocatur finis ultimus. Si denique prout ſui poſſeſſione nos efficit beatos inſpiciatur, felicitas noſtra nominatur.

Secundo, ut bonum aſſequamur, & malum devitemus, media quædam uſurpanda ſunt, ſeu viæ & rationes ineundæ; quare ſecundus voluntatis actus eſt *conſultatio* vel deliberatio, ſeu mediorum ad noſtrum finem ducentium inquiſitio.

Tertio, ex iis mediis unum poſt illam conſultationem eligimus: atque ita tertius voluntatis actus eſt *electio*, quæ non male definitur *aſſumptio unius medii præ alio ad conſequendum finem.*

Quarto denique, ubi per medium illud adepti ſumus finem, in eo grate conquieſcimus, & ipſo fruimur, ſi modo nihil nobis ulterius deſiderandum videatur. Unde poſtremo loco poſita eſt *fruitio*. Quod ſi aliquis in malum finem perductus eſſet, in eo doleret, & angeretur, præſertim ſi ab eo expedire ſe non poſſet.

Actus

Actus exteriores & imperati.

Actus imperatos appellamus eos, qui a voluntate imperantur & ab aliis facultatibus exercentur. Cujus definitionis occasione multa quæri solent in scholis, quæ ut omitti à nobis non debent, sic longius quam par est, non sunt protrahenda.

4. Quærunt primo, quid sit imperium, & ad quam facultatem pertineat?

Respondeo, imperium esse actum alicujus superioris aliquid *intimantis*, ut loquuntur Canonistæ, id est aliquid denunciantis, seu ad mentis *intima* deducentis, & ad illud exequendum compellentis. Quare & intellectum, & voluntatem includit: intellectum quidem, quia id quod *intimatur*, seu denunciatur in mentis *intima*, sic penetrare debet, ut intelligatur, nec ejus prætendi possit ignorantia; voluntatem vero, quia impulsio cum autoritate, seu jussio est ipsius voluntatis actio, non intellectus. Cumque autoritas illa & impellendi vis præcipua sit in imperio; hinc imperium præcipuo jure voluntati tribuendum videtur, præsertimque hoc præsenti loco, quo nihil aliud est, quam actus voluntatis inferiores potentias, hoc est, subjecta sibi sensuum & motuum organa secundum conditoris legem, inter mentem & corpus constitutam moventis & applicantis; omnes enim imperium per actum volunta-

tis designare volunt: Unde illud notissimum,

Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.

5. Quærunt secundo, an voluntas moveat intellectum, & vicissim ab intellectu moveatur?

Resp. Neque intellectus voluntatem, neque voluntas intellectum proprie movet, cum sint una eademque res, nempe mens ipsa, quæ quatenus rem nude & simpliciter percipit, *intellectus*: quatenus vero in eam tanquam bonam & sibi convenientem fertur, *voluntas* aut *appetitus* nominatur; sed cum nihil appeti possit aut amari, saltem explicite, nisi sit cognitum; hinc fit, ut voluntas ab intellectu moveri, seu determinari dicatur, non tantum *quoad specificationem* actus, hoc est, ad hanc vel illam actionis speciem, v. g. ad rei cujusdam determinatæ amorem vel odium; sed etiam *quoad exercitium* actus, hoc est, ad agendum vel non agendum; quia voluntas sine prævia cognitione non agit, hoc est, nihil appetit nec aversatur, saltem explicite & determinate.

Intellectus vero a voluntate non semper movetur quoad exercitium actus, dum percipit, quia sæpius contra inclinationem nostram perceptiones, seu ideæ in intellectu excitantur. Aliquando tamen voluntas applicat intellectum ad percipiendum, v. g. ad studium, eoque sensu voluntas dici potest move-

movere intellectum: melius tamen mens ipsa sese ad intelligendum determinare dicitur.

6. Quærunt tertio, utrum voluntas motibus appetitus sentientis imperet?

Respondeo. Voluntas merito dicitur politicum habere imperium in varios appetitus sentientis motus, quatenus motus illos quodammodo sedare potest, si maximam adhibeat attentionem ad res aliquas, quæ aliis motibus occasionem præbeant; sed tamen iis motibus despotice non imperat, nec absolute impedire potest, quo minus ii ex varia objectorum occasione, vel corporis dispositione nonnunquam in organis corporeis excitentur. Unde Apostolus ad Romanos 7. v. 23. *Video autem*, inquiebat, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Potest tamen voluntas nostra corporeis motibus, qui nunc post humanæ naturæ lapsum nobis invitis in nobis excitantur, non obtemperare, & assensum suum sustinere. In statu innocentiæ motus omnes corporis omni modo rationi erant subjecti.

Quærunt quarto, an voluntas imperet sensibus internis, nempe imaginandi vi, & memoriæ?

Respondeo, non imperare, quia plurimæ, etiam invita voluntate in nobis excitantur

species, aut imagines. Deinde non recordamur, nec obliviscimur rerum singularum, cum volumus.

8. Quærunt quinto, utrum voluntas sensibus externis & vi motrici imperet?

Respondeo, eam imperare sensibus externis, quatenus illorum organa, quamdiu sana sunt, continere potest, v. g. quatenus vel claudit, vel aperit oculos ad libitum; sed si oculi, vel aures pateant, impedire non potest, quo minus & luminis, & colorum, & sonorum sensus in nobis excitetur.

Item virtuti motrici imperat in iis motibus, qui dicuntur voluntarii, cujusmodi sunt motus brachii, pedis, &c. aliis vero, qui necessarii sunt, qualis est motus cordis & arteriarum, non imperat: soli autem proprie motus voluntarii inter actus humanos recensentur.

§. II.

An omnis actus humanus sit voluntarius.

9. Voluntarium dicitur id, quod a voluntate proficiscitur, ut spontaneum, quod fit sponte ac nullo cogente. In hoc autem spontaneum & voluntarium inter se discrepant, quod omne voluntarium sit spontaneum, non vice versa: spontaneum quippe tum belluis, tum rebus inanimatis tribuitur;

nam

nam equus ad aquam ſponte currere, & aqua ſponte diffluere dicitur: voluntarium ſolis agentibus ratione præditis convenit.

Objectum actionis eſt id, circa quod actio verſatur. *Finis*, id propter quod fit. *Circumſtantiæ* denique ſunt ea omnia, quæ actionem comitantur.

Voluntarium definiri poteſt, *id quod fit cum cognitione intellectus, & propenſione voluntatis.* Duo enim maxime voluntario ſunt oppoſita, ſcilicet *vis* ſeu *coactio*, & *ignorantia*. Vis autem a Juriſconſulto Paulo l. 2. dig. tit. *quod metus cauſa &c.* definitur *majoris rei impetus, qui repelli non poteſt*: addendum, & voluntatis propenſioni eſt contrarius: ignorantia vero eſt *abſentia cognitionis.*

Hinc ſequitur, involuntarium recte definiri, *id quod fit vel vi, vel ignorantia.* Sit igitur.

Propoſitio I.

10. VIs tollit omnino voluntarium; ſeu quæ fiunt per vim, ſunt involuntaria.

Prob. Voluntarium dicitur id, quod ſponte fit, & cum propenſione voluntatis: ſed quæ fiunt per vim, non fiunt ſponte & cum propenſione voluntatis, v. g. cum quis truditur in carcerem, is non ſponte, ſed invitus carceris oſtium ſubit. Ergo quæ fiunt per vim, ſunt involuntaria.

Cum autem duplicis generis sint voluntatis actus; ut superius (N. 1. & 2. huj. cap.) explicatum est, scilicet actus interiores & proprii, quos elicitos vocant, ut amor & odium; & actus exteriores seu imperati ut ambulatio, locutio &c. videndum quinam proprie cogi possint, seu externæ vi nonnunquam subjici. Sit ergo.

Propositio II.

11. Vis inferri non potest voluntati quoad actus interiores & proprios.

Probatur. Vis non potest inferri voluntati quoad ejus actus, qui semper cum voluntatis propensione fiunt: nam violentum dicitur, quod fit contra inclinationem voluntatis; actus autem interiores & proprii voluntatis fiunt semper cum ipsius propensione: nam amor v. g. nunquam esse potest contra voluntatis inclinationem, ut nemo diffitetur. Ergo vis inferri non potest voluntati quoad actus interiores & proprios.

Enimvero si vis Physica & cogens posset inferri voluntati, tum ea vellet & nollet simul: vellet quidem ex hypothesi; nollet vero, quia sibi ipsi volenti repugnaret, quod absurdum est, ergo voluntas cogi non potest quoad actus interiores & proprios.

Dices. Deus est potentior humana voluntate; ergo movere potest voluntatem humanam

manam etiam invitam: sive potest eam quoad actus interiores cogere.

Resp. Licet Deus potentior sit voluntate nostra, non tamen eam cogere potest, sed tantum potest eam mutare, & ex nolente volentem efficere. Nam ut modo dictum est, cogere voluntatem quoad actus interiores & proprios, est eam movere contra ipsius inclinationem, adeo, ut velit invita, sive ut velit nolens, cupiat refugiens, quæ manifestam involvunt contradictionem. Deus igitur voluntatem creatam per gratiam mutat, non cogit.

Propositio III.

12. Vis inferri potest voluntati quoad actus exteriores & imperari solitos.

Prob. Actus exteriores & imperati sunt ii, quos voluntas imperat, quique viribus corporeis exercentur (N. 3. supra). Sed iis actibus vis inferri potest, siquidem potest quis alterius brachium impellere contra ipsius inclinationem: ergo vis inferri potest voluntati quoad actus externos & imperari solitos.

13. Ad vim proxime accedit Metus, id est, *instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio* juxta legem, *ait prætor ff. quod metus causa gestum erit.* Intelligendus est autem metus *non vani hominis, sed qui merito, & in ho-*

minem constantissimum cadit, ut loquitur lex 6. ejusdem tit. sive *majoris mali* ut ait Labeo l. 5. eodem tit. Hic metus ex varia eorum, qui metuunt, indole gravis, aut levis censeri debet; sed semper gravis est metus mortis, mutilationis, & ejusmodi. Sit igitur

Propositio IV.

14. QUæ fiunt ex metu gravi aliquo modo sunt involuntaria, nempe quatenus in se spectantur; non vero quatenus comparate ad aliud majus malum.

Prob. Quæ fiunt repugnante voluntate, ea in se spectata sunt involuntaria; sed quæ fiunt ex metu gravi, ea repugnante voluntate fiunt; v. g. qui sicario mortem intentanti crumenam porrigit, invitus id agit; unde contractus, qui ex metu gravi pacti sunt, leges declarant irritos: sic enim ait Prætor Romanus lege 1. tit. modo allegato: *Quod metus causa gestum est, ratum non habebo.* Ergo quæ fiunt ex metu gravi, ea in se spectata sunt involuntaria.

Probatur secunda propositionis pars. Ea censeri debent voluntaria, quæ fiunt a principio intrinseco seu voluntate cum cognitione eorum omnium, in quibus consistit actio. Sed quæ fiunt ex metu, si spectentur comparate ad majus malum, sive verum, sive apparens, quod aliquis declinare cupit, ipsa oriun-

oriuntur a principio intrinseco, seu voluntate, cum cognitione eorum omnium, quæ ad actionem pertinent: v. g. dum mercator adversa tempestate merces suas imminentis periculi metu ad evitandam mortem, & vitam conservandam in mare projicit, voluntatem habet determinatam ad hunc mercium jactum, omnesque hujus actionis circumstantias novit. Ergo quæ fiunt ex metu, spectata comparate ad majus malum, sive verum, sive apparens, quod vitandum est, censeri debent voluntaria.

Atque eam ob causam, si quis metu mortis religionem Christianam abnegaret, is gravissimæ in Deum offensæ reus habendus esset, quod vitam religioni præponeret: cum tamen religionem nostram ad extremam usque sanguinis guttam profiteri debeamus, ut intelligi potest tum ex Matth. cap. 10. v. 33. tum Luc. c. 9. v. 26. legatur etiam 62. Canon Apostolorum cum notis Balsamonis.

15. Quæres. Quid sit agere *ex metu*, & quid agere *cum metu*.

Respondeo, illum agere ex metu, qui propter metum sic agit, ut sine metu non esset acturus: illum vero agere cum metu, cujus actionem comitatur metus, non tamen est illius causa: sic fur cum metu furatur, non ex metu, quia sublato metu libentius adhuc furaretur. Unde quæ fiunt cum metu, voluntaria esse nihil vetat.

16. Nunc

16. Nunc quærendum, quid, & quotuplex ſit ignorantia ; quæve illa ſit, quæ voluntarium impediat.

Ignorantia eſt *abſentia* ſeu *carentia cognitionis*, quæ ſi cum aliquo errore ſit conjuncta, vocatur ignorantia *pravæ diſpoſitionis*, aut pravi *habitus*, quia *error* eſt prava mentis diſpoſitio, vel pravus habitus : ſi cum errore conjuncta non ſit, tum vel eſt ignorantia ejus rei, quam homo naturæ ſuæ conditione ſcire non debet ; v. g. quantus ſit hujus mundi aſpectabilis ambitus, & vocatur *ignorantia puræ negationis*, quia naturæ noſtræ denegata eſt a Deo ſcientia huic ignorantiæ oppoſita ; vel eſt ignorantia ejus rei, quam ſcire nos oportet & dicitur *ignorantia privationis*, ſeu *privatio cognitionis*, qua debemus eſſe informati.

17. Hæc ignorantia ſpectari poteſt, vel ratione ejus, qui ignorat ; vel ratione rei, quæ ignoratur ; vel demum ratione ipſius actionis, quæ fit ex ignorantia.

Si ſpectetur ratione ejus qui ignorat : vel eſt *vincibilis*, ut ajunt, ſeu ſuperabilis, vel *invincibilis* ſeu *inſuperabilis*.

Ignorantia *vincibilis* eſt ea, quæ adhibita morali diligentia vinci poteſt : & duplex eſt; vel *affectata*, ut cum quis de induſtria aliquid ignorare affectat, nempe præceptum aliquod, ut liberius illud tranſgredi poſſit ; vel eſt *craſſa*, vel *ſupina* ; cum quis eam ſaltem indi-

recte

recte velle videtur; nempe tum adeo supinus est, ut nullo modo ipsam expellere & dissipare curet: v. g. si quæ officii sui sunt, addiscere negligat.

18. Cujuscunque autem sit rationis ignorantia illa *vincibilis*, nunquam tollit voluntarium, nec proinde excusat a peccato.

Ea quippe ignorantia non excusat a peccato, quam quis inculpatus obtendere non potest, nemo autem inculpatus potest obtendere ignorantiam *vincibilem*, cum in ea manere voluerit, vel eam expellere neglexerit. Ergo ignorantia superabilis non excusat a peccato, nec actum reddit involuntarium.

19. Ignorantia vero *invincibilis*, seu insuperabilis ea est, quæ adhibita humana diligentia superari nequit, & quæ proinde culpa vacat; sed ea locum habere nunquam potest in *juris naturalis* præceptis, ut postea ostendam.

20. Si vero ignorantiam ratione rei, quæ ignoratur, consideres; alia est *juris*, qua nempe ignoratur jus ipsum, seu res, quæ sciri debet, ut siquis ignoret dogmata suæ religionis, vel leges suæ civitatis; alia est *facti*, qua factum aliquod ignoratur: ut si quis probe tenens codicillos deficiente testamento in usu fuisse apud Romanos, ignoret hunc usum imperatoris Augusti auctoritate obtinere cæpisse, quod patet ex titulo ultimo libri secundi institutionum Juris Civilis Romani,

21. Si

21. Si denique ſpectetur ignorantia ratione ipſius actus, alia eſt *antecedens*, alia *comitans*, alia *ſubſequens*.

Ignorantia *antecedens* ea eſt, quæ determinationem voluntatis antecedit, & qua ſublata non fieret actio: ſeu, quæ eſt conditio, ſine qua quis non eſſet acturus: ut cum apud Ovidium libro 7. Metamorphoſeon Cephalus occidit uxorem ſuam Procrin inter dumos latitantem, putans eſſe feram beſtiam, hujus ignorantia erat andecedens, & conditio ſine qua uxorem non occidiſſet. Hæc ignorantia, ſi vinci nequiverit, impedit quominus actus ſit voluntarius.

Id enim voluntarium non eſt, quod citra ignorantiam non fieret, quodque dolor, & pœnitentia ſequitur.

Sed quod fit ex ignorantia antecedente & inſuperabili, eſt hujusmodi: non enim fieret, ſi adeſſet cognitio, & poſtquam factum eſt, dolori ac pœnitentiæ materiam præbet. Ergo eſt omnino involuntarium.

Ignorantia comitans ea eſt, quæ comitatur actionem, non vero eſt illius cauſa, vel occaſio: ut ſi quis capitalem hoſtem, cujus mortem quærit, pro fera inter venandum occideret, hæc ignorantia comitaretur quidem actionem ſed non eſſet illius cauſa: ſiquidem etiam remota ignorantia fieret actio, ut ferunt de eo, qui cum inopinato novercam læſiſſet, *euge* inquit, *nec hoc male:* hæc igno-

ignorantia neque impedit, neque facit voluntarium.

22. Ignorantia comitans nec facit, nec tollit voluntarium. Primo non facit voluntarium: quia voluntarium fieri debet cum cognitione. Deinde non tollit: quia quamvis adesset cognitio tamen actus fieret, ut paret exemplo hominis hostem suum pro fera occidentis, quem etiamsi cognosceret, ab eo tamen occidendo non abstineret. Unde hujusmodi actiones nec *voluntariæ* dicuntur, nec *involuntariæ*, sed *non voluntariæ*, eæque non *ex* ignorantia fiunt, sed *cum* ignorantia.

Ignorantia demum *consequens* ea dicitur, quæ vel *explicitam* vel *implicitam* voluntatis determinationem sequitur, seu quam vel directe vel indirecte quis voluit, v. g. fieri potest, ut quis ignorare velit, quo die indictum sit jejunium, quo liberius gulæ indulgeat, hæc proprie est ignorantia affectata, quæ adeo non excusat a peccato, ut illud potius augeat: adeoque non tollit voluntarium.

23. Ignorantiæ affinis est *concupiscentia*, quæ tenebras menti affundit, rationemque conturbat, & a vero percipiendo non parum avertit. Unde illud quoque intuendum, an, & quatenus ea voluntarium impedire possit: quod ut facilius assequamur,

24. Observandum primo, *Concupiscentiæ* nomen

nomen vel pro corrupta hominis natura, vitiatoque, ut ita dicam fundo usurpari, id est pro ingenita nunc omnibus hominibus ad malum propensione, quæ a Theologis dicitur *sensualitas, fomes peccati, lex carnis, lex membrorum &c.* vel pro actu ipso seu motu *appetitus sentientis* seu partis corporeæ adversus spiritum rebellantis; quæ posterior acceptio propria est hujus loci. Nam corporeos motus & insultus post primi parentis peccatum voluntati rebelles esse novimus, & invita voluntate plerumque in organis corporeis grassari in pœnam rebellionis ipsius voluntatis humanæ, quæ legi divinæ non fuit obtemperans.

25. Observandum secundo. Concupiscentiam posteriori hoc modo sumptam duplici ratione debere considerari, nempe vel quatenus antecedit, vel quatenus sequitur voluntatis actum seu consensum.

Tum concupiscentia antecedit voluntatis consensum, cum spirituum animalium motus ob solam corporis affectionem, vel objectorum præsentiam in organis corporeis, nihil conferente imo repugnante voluntate excitatur: tum vero concupiscentia sequitur actum seu motum voluntatis, cum ei voluntas occasionem præbet.

Itaque si voluntatis actum sequatur concupiscentia, voluntariam eam esse certissimum est: imo quæ ex ea fiunt actiones, ad

puræ

puræ malitiæ peccata revocantur; cum tunc voluntas *infirmitati*, ut ajunt, & concupiscentiæ non cedat; sed potius concupiscentiam ipsam sollicitet ac provocet.

Dubitatio igitur tantum est de concupiscentia antecedente, quæ ut solvatur, sit

Propositio V.

26. Concupiscentia, etiam antecedens voluntatis consensum, non tollit voluntarium.

Probatur. Illud voluntarium non tollit, quod nec voluntatis propensionem, nec intellectus cognitionem penitus adimit. Concupiscentia vero etiam antecedens nec propensionem voluntatis, nec intellectus cognitionem prorsus adimit: nam potius voluntas majori inclinatione fertur in objectum, cum agit ex concupiscentia; nec omnino per concupiscentiam prohibetur intellectus percipere ea omnia, quæ ad actionem spectant. Ergo concupiscentia etiam antecedens voluntarium non tollit. Imo ratione propensionis illud augere videtur, licet ratione cognitionis ipsum imminuat.

Solvuntur Objectiones.

27. Opp. *primo.* Concupiscentia antecedens prævertit voluntatis consensum: ergo tollit voluntarium.

Resp. Concupiſcentia antecedens prævertit voluntatis conſenſum, ita tamen ut voluntas poſſit ei reſiſtere. Nam ut ait Jacobus Apoſtolus Ep. Cath. c. 1. v. 15. *Concupiſcentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero cum conſummatum fuerit, generat mortem.* Tametſi ergo concupiſcentia antecedat voluntatis conſenſum, ei tamen voluntas ſemper reſiſtere poteſt; nihilominus voluntas adeo illi quandoque non obſiſtit, ut vehementius in id, ad quod ex concupiſcentia movetur, propendeat.

28. *Opp. ſecundo.* Quæ fiunt contra inclinationem voluntatis, ſunt involuntaria; ſed quæ fiunt ex concupiſcentia antecedente, fiunt interdum contra inclinationem voluntatis, ut patet in iis, qui vulgo *infirmi* dicuntur, quique libidinibus non indulgent, niſi cum aliqua repugnantia. Ergo quæ fiunt ex concupiſcentia antecedente ſunt involuntaria.

Reſp. Quæ fiunt ex concupiſcentia antecedente ſunt involuntaria, ſi fiant contra abſolutam & efficacem inclinationem: non vero ſi fiant contra inclinationem inefficacem. *Infirmum* igitur hoc loco vocant Theologi eum, qui adhuc aliquam experitur voluntatis in peccando repugnantiam, in quo a *perverſo* differt, qui ſine ulla repugnantia peccat, ut inferius dicetur. Sed tamen iſta infirmi reſiſtentia non tam oritur ex ipſa

actione

actione mala, quam ex effectu, qui pravam actionem subsequitur: nam pœna displicet, non actio, quæ fit magna voluntatis propensione.

Non inficiamur tamen, eam esse posse concupiscentiæ antecedentis vim, ut omnem fere mentis rationem obnubilet: quo casu voluntarium minuitur, & peccatum facilius excusari debet. Sic qui ab aliquo lacessitus & irritatus in eum, ira fervente atque ad ultionem impellente sævit, levius peccat, quam si ultro, ac nullo instigante affectu ipsum verberibus oneraret. Unde etiam *motus*, qui vulgo *primo primi* vocantur, involuntarii a Theologis æstimantur.

29. Etenim primi concupiscentiæ motus duplicis generis distinguuntur a Theologis, scilicet *primo primi* & *secundo primi*.

Motus *primo primi* sunt ii, qui omnem prorsus voluntatis consensum & deliberationem sic antecedunt, ut potius a corporis machina, quam a ratione proficiscantur, qualis est motus ejus, qui ab aliquo percussus, repente conversa facie in eum insilit, priusquam ipsum, aut patrem, aut herum, aut alium sibi honorandum virum esse animadvertat: hujus generis motus minime sunt voluntarii.

Motus *secundo primi* vocantur, qui plenum duntaxat, & perfectum voluntatis consensum anteverrunt, non vero consensum in-

choatum, atque ut vocant *semi-plenum:* qualis est motus ejus, qui postquam causa cecidit, judicem dicteriis insectatur. Licet ipsius favore & authoritate opus adhuc sibi deinceps futurum agnoscat. Hi motus voluntarium omnino non tollunt, sed tamen imminuunt.

Ex his patet responsio ad quæstionem, quæ titulo capitis continetur: nam omnis actus humanus semper voluntarius est, nisi cum vis homini infertur, aut metus gravis incutitur, aut ipse ex ignorantia insuperabili operatur.

§. III.

An omnis actus humanus sit liber.

30. Actum liberum vocamus eum, vel qui nullo cogente fit, vel etiam qui sic exercetur ut omitti possit ad libitum. Nam duplex in actibus voluntatis distingui solet libertas a Theologis, scilicet libertas *a necessitate externa* sive a *coactione*, & libertas a *necessitate intrinseca* seu naturali.

31. Libertas a *coactione* sive libertas *spontaneitatis* dicitur a Theologis, quæ omnem vim externam, id est, ab externo principio contra voluntatis propensionem illatam removet; qua libertate voluntas bonum generatim amat, & malum generatim odit; qua item beati Deum amare dicuntur; quia nul-

lo

lo cogente, sed libentissime per amorem Deo adhærescunt:

Liberum igitur a *coactione* idem prorsus est, ac *voluntarium* seu *libens*, aut *spontaneum*; quod nempe fit a voluntate citra coactionem: adeoque omnis actus *voluntarius* est *liber a coactione.*

32. Libertas vero *a necessitate*, seu libertas *electionis* & *indifferentiæ*, quæ & *liberum arbitrium* & *libertas* simpliciter dicitur, ea est, quæ omnem necessitatem tam interiorem seu naturæ, quam exteriorem seu coactionis excludit. *Necessitatem naturæ*, seu *naturalem*, aut *naturalis propensionis* vocamus *determinationem* seu *propensionem quandam voluntati a natura inditam ad aliquid necessario prosequendum, vel fugiendum* v. g. ad bonum generatim necessario, non ex electione amandum, & malum odio habendum. *Necessitatem coactionis* seu uno verbo *coactionem*, appellamus, *vim aliquam alicui contra propriam inclinationem illatam*, ut cum truditur quis in carcerem.

33. In hoc igitur *coactio* a *necessitate naturali*, seu *naturalis propensionis* discrepat, quod *coactio* fit a principio extrinseco contra voluntatis inclinationem, & proinde tollat tum liberum, tum voluntarium; *necessitas vero naturalis inclinationis* fit a voluntate ipsa, nec proinde *voluntarium* tollat, sed solummodo

liberum ſtricte ſumptum, quod nempe ex electione fit.

Quod ſi agendi vel non agendi neceſſitas ſit tantum hypothetica, & conſenſum, ſeu electionem voluntatis ſequatur, ea liberum arbitrium, ſeu libertatem *indifferentiæ* & *electionis* minime lædit: v. g. ex hypotheſi, quod me ad loquendum determinaverim, neceſſario loquor! ſed hæc neceſſitas minime obſtat, quominus poſſim loqui, vel a loquendo abſtinere; unde liberum arbitrium in me remanet, cum eligendi poteſtas remaneat, quæ in eo maxime conſiſtit, ut quis actum exercere poſſit vel omittere.

34. Quamobrem libertas *electionis* ſeu liberum arbitrium recte definitur a D. Thoma, *vis electiva*, id eſt, facultas eligendi unum præ alio.

Cum autem electio alia ſit *ad agendum vel non agendum*; alia vero *ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo*; duplex diſtinguitur libertas arbitrii, ſeu electionis & indifferentiæ, altera ad agendum, vel non agendum, quæ vocatur *libertas contradictionis*, quia *agere* & *non agere* ſunt contradictoria; altera ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo, v. g. ad amandum, vel odio habendum; ad loquendum, vel ſcribendum, quæ *contrarietatis*, vel *diverſitatis* appellatur, quia *amare* & *odiſſe* ſunt contraria ſeu oppoſita, *ſcribere* & *loqui* ſunt diverſa.

35. De-

35. Definiri etiam poteſt *liberum arbitrium*, vis ſui ipſius determinatrix:

Ex quo inferre licet, libertatem arbitrii non verſari circa finem ultimum, ſeu beatitudinem noſtram generatim, quia beatitudinem noſtram non poſſumus non expetere. Sed nec verſatur circa ea, quæ cum ſummo noſtro bono neceſſariam habent connexionem, & ſine quibus ſummum bonum obtineri non poſſet, cujusmodi ſunt *eſſe & vivere*, ſaltem ipſius mentis: quia hæc quoque neceſſario amamus, ut docet S. Thomas 1. 2. quæſt. 10. art. 2. ad tertium. Quod autem S. Thomas de iis ſtatuit, quæ cum ſummo bono neceſſario ſunt connexa, id etiam de iis ſentiendum, quæ neceſſariam habent cum ſummo vero connexionem, cujuſmodi ſunt axiomata communia, ſeu propoſitiones, quarum attributum in idea ſubjecti clare & diſtincte continetur; nam iis non poteſt noſtra voluntas non aſſentiri.

Supereſt igitur, ut libertas circa ea tantum verſetur, quæ *media* ſunt ad finem, nec tamen cum eo ſunt neceſſario connexa, ſeu quæ poſſunt modo videri bona, modo non bona, ut ait ibidem S. Thomas in corpore articuli.

36. Quamvis autem liberum arbitrium in hominibus adeo conſpicuum ſit, ut ſine incredibili amentia in dubium revocari non poſſit, ipſum tamen a multis ſublatum novimus. Nam ut omittam eos Philoſophos,

qui omnia fato tribuunt (quales erat Democritus, & ejus asseclæ) & Astrologos, qui omnia astrorum potestati subjiciunt; certum est extitisse hæreticos tum veteres, tum novos, qui liberum arbitrium evertere sunt conati; quos omnes anathemate percussit Concilium Tridentinum Sessione 6. Canone 6. his verbis. *Si quis liberum hominis arbitrium post Adæ peccatum amissum & extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a sathana invectum in Ecclesiam; anathema sit.* Neque aliud hoc loco Concilium definivit, quam quod scriptura sacra passim inculcat; quod Auctores sacri & profani testantur; quodque ipsa in nobis loquitur natura; etenim in libris sacris, Geneseos cap. 4. v. 7. ita Deus Cainum alloquitur: *Sub te erit appetitus . . . . & tu dominaberis illius.* Ecclesiastici cap. 15. v. 14. *Deus ab initio constituit hominem, reliquit illum in manu Consilii sui.* Et v. 17. *Apposui tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam.* Et S. Augustinus in Psal. 91. *Aures tuæ positæ sunt inter monentem Deum, & suggerentem serpentem. Quare huc flectuntur, hinc avertuntur? non cessat sathanas suadere malum; sed nec Deus cessat suadere bonum. Sathanas autem non cogit invitum: in tua potestate est consentire, & non consentire.*

Verum adeo hominum animis hæc inolevit persuasio, ut rationes & testimonia ad il-

lius

lius confirmationem congerere supervacaneum sit. Si enim nullum sit hominis arbitrium, vita humana omnino subvertitur; frustra dantur leges, adhibentur objurgationes, laudes, vituperationes, & exhortationes; neque ulla justa bonis præmia, nec malis supplicia constituta sunt, si nequeamus, cum libet, agere, & ab agendo abstinere.

Quæ cum adeo vera sint, ut, qui iis resistere velit, *verberibus potius quam verbis* convincendus sit; dubium non est, quin extet in homine libertas a coactione.

37. Porro cum nullus sit merito locus, nisi ubi quis ex electione agit, sequitur, libertatem a coactione seu vi externa non sufficere ad merendum sive præmium, sive pœnam; sed ad id necessariam esse libertatem a necessitate etiam intrinseca & naturali, qua quis agere possit, vel non agere ad libitum.

Eaque merendi ratio nobis in statu præsertim naturæ per peccatum lapsæ positis convenit; quo quidem in statu omne nostrum meritum inde dicitur, quod auxilio Divino adjuti *abstineamus a malo*, quod penes nos est admittere; *& faciamus bonum*, quod ommittere possumus, juxta illud Ecclesiast. 31. v. 8. *Beatus dives, qui inventus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia & Thesauris. Quis est hic & laudabimus cum! fecit enim mirabilia in vita sua* . . . . .

qui potuit transgredi, & non est transgressus, facere mala, & non fecit.

Non tamen ad essentiam libertatis a necessitate intrinseca & naturali pertinet ut quis vel *per commissionem*, vel per omissionem peccare possit, seu deficere. Nam Deus, qui liberrimus est, deficere utique non potest. Hoc ergo, tantum requiritur, ut pro lubitu agere queat, vel non agere. De hac libertate sit.

Propositio I.

38. EXtat etiam in homine libertas a necessitate intrinseca & naturali quæ *liberum arbitrium* seu *libertas electionis & indifferentiæ*, seu simpliciter *libertas* nominatur.

Prob. Libertas electionis, seu liberum abritrium est vis electionis, seu facultas eligendi unum præ alio, & consequenter necessitatem omnem tum extrinsecam, tum intrinsecam excludit. In homine autem est vis electiva; nam homo præditus est intellectu, quo res cognoscit, & voluntate, qua ex multis rebus, quæ non sunt summum bonum, unam potest assumere, aut relinquere ad libitum, ut omnes experiuntur, ergo homo est natura sua liber, seu existit in homine liberum arbitrium.

Solvun-

Solvuntur Objectiones.

39. Opp. primo. Quiquis liber est libertate electionis, potest velle & non velle, operari & non operari. Sed homo hoc non potest secundum testimonium Ap. ad Rom. 9. v. 19. *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Ergo homo non est liber, saltem libertate electionis.

Resp. Multa operamur, a quibus abstinere possumus. Ad auctoritatem autem Apostoli sic respondet D. Thomas non est volentis neque currentis solius, concedit: non est volentis neque currentis a Deo adjuti, negat. Licet enim homo solus absque auxilio divino nihil possit, omnia tamen potest *in eo, qui ipsum confortat.* Quare negat consequentiam.

At certum est hoc loco non agi de libertate nostra a D. Paulo, sed de hominum electione ad gloriam, quæ *non ex merito bonæ voluntatis, aut boni operis seu conversationis præcedentis aut prævisæ pendet, sed ex solo ac libero beneplacito Dei miserentis:* ut post Cajetanum scribit Estius in hunc locum.

40. Opponet secundo, qui libertatem habet electionis, facit quod vult; sed homo non facit, quod vult, ut ait Apostolus ad Romanos c. 7. v. 19. *Non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago.* Ergo homo non habet libertatem electionis.

Respon-

Respondeo: qui libertatem habet electionis, facit quod vult, dummodo nihil velit, quod suas vires excedat. Sæpe autem vult homo id, quod non est in sua potestate: v.g. S. Paulus ad Corinthios c. 7. v. 7. Voluisset omnes homines ad quos scribebat, sibi esse similes, nempe continentes, quod quidem ab ipsius voluntate non pendebat.

Textum autem Apostoli, tum versu allegato, tum versu 15. ejusdem capitis sic explicat Estius cum ipsomet Apostolo v. 25. Non quod volo bonum *mente*, hoc facio *carne*; sed quod nolo malum *mente* hoc ago *carne*: nam volo non concupiscere, seu concupiscentiæ motibus non conflictari, sed id non præsto, non assequor.

Itaque Apostoli verba de iis intelliguntur concupiscentiæ motibus, qui non sunt in nostra potestate, quique nobis non imputantur tanquam peccata. Unde subjicit Apostolus, *si quod nolo illud facio . . . . . jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum*, hoc est concupiscentia in nobis manens, quæ cum ex primo hominis peccato ortum duxerit, & ad peccatum nos impellat, idcirco *peccatum* ab Apostolo nominatur. Admonet quidem Apostolus Christianos, ut hujusmodi peccatum seu concupiscentiam in suis corporibus regnare non patiantur, scilicet Ep. ad Romanos c. 6. v. 12. his verbis: *Non ergo regnet peccatum in vestro Mortali*

tali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus: sed non præcipit, ut extinguatur omnino in iis concupiscentia: siquidem viget ipsa etiam in justis, quamdiu mortalem hanc vitam agunt, ut testatur idem Apost. ad Rom. 7. v. 23. *Video autem*, inquit, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ.* Quare, ad finem capitis subnectit: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Hoc est a duro concupiscentiæ jugo. Et statim respondet ipse sibi, *gratia Dei per JEsum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.*

41. Quod si qui varia Sanctorum patrum loca opponant, quibus homo dicatur male utendo libertate & se & ipsam perdidisse.

Respondendum, hominem non omnino amisisse *libertatem electionis*, sed duntaxat *libertatem æquilibrii*, ut vocant, hoc est eam libertatem, qua sic inter bonum & malum erat constitutus, ut non magis in malum propenderet, quam in bonum: nam post peccatum Adami cæperunt proni esse sensus hominis ad malum. Dici etiam potest amisisse libertatem *a concupiscentia*, vel *a miseria;* nam cum libertas sit immunitas aut solutio ab omni eo, quod obesse potest, recte quis dicitur *liber a peccato*, cum justus est, *liber a miseria*, cum beatus: *liber a vinculis*, cum est expeditus: *liber a concupiscentia*, cum minime concupiscentiæ motibus urgetur, unde S. Augustinus

stinus libro 1. contra duas Epistolas pelagian. ad Bonifacium: *Quis autem nostrum dicat, quod primo hominis peccato perierit liberum arbitrium de genere humano? libertas periit per peccatum; sed illa quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate justitiam.*

Itaque per primi parentis peccatum amisimus libertatem a concupiscentia, & a miseria, quia & concupiscimus, & miseriis obnoxii sumus: amisimus etiam libertatem *habendi plenam cum immortalitate justitiam*, quia peccato & morti sumus obnoxii: non tamen amisimus libertatem a necessitate naturali circa bona privata, cum ea libertas ab ipsa hominis mente seu anima rationali divelli nequeat; nam anima rationalis non ita ad unum aliquod privatum ac finitum bonum restringitur, quin vel ab eo abstinere, vel ad alia determinare se valeat.

42. Ex dictis colligitur I. quod origo liberi arbitrii ab animæ rationalis amplitudine repetenda sit; nam cum ipsa sit omnibus bonis creatis major, a nullo prorsus completur, sed sic perlustrare potest, ut quolibet neglecto ad aliud se convertere queat: in quo liberi arbitrii vis consistit.

43. Colligitur II. subjectum liberi arbitrii esse proprie mentem ipsam, quæ quatenus intelligit *intellectus*, quatenus vult, *voluntas*, ac demum quatenus eligit, liberum arbitrium nominatur.

Propo-

Propositio II.

44 QUamvis indifferentia non sit essentialis libertati generatim sumptæ, quatenus nempe includit tum libertatem *spontaneitatis* tum libertatem electionis: non tamen potest libertas electionis seu liberum arbitrium citra indifferentiam intelligi.

Prob. Liberum arbitrium est vis electiva; sed hæc citra indifferentiam intelligi nequit, cum ibi nulla sit electio, ubi necessitas incumbit. Sic libenter quidem & voluntarie, non *libere*, id est libertate electionis bonum generatim prosequimur: sic beati Deum amant libenter, non libere sive ex electione, cum ab eo, quem Summe Bonum percipiunt, diligendo non possint abstinere. Ergo liberum arbitrium citra indifferentiam, intelligi nequit.

Indifferentia autem duplex est: altera ad patiendum, ut cera est indifferens ad multas formas recipiendas; altera ad agendum, qua aliquod agens est indifferens vel ad actum, vel ad speciem actus. Unde hæc indifferentia rursus duplex distinguitur; altera *contradictionis*, scilicet ad agendum, vel non agendum: quoniam agere & non agere sunt contradictoria; altera *contrarietatis*, seu *diversitatis* scilicet ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo: v. g. ad sumendum alimentum cali-

calidum vel frigidum; ad venandum, vel piſcandum; ad ambulandum aut pedibus, aut equo, aut cûrru; nam hæ actuum ſpecies ſunt vel contrariæ, vel diverſæ. De hac indifferentia ſit

Propoſitio III.

45. Indifferentia *contrarietatis* ad agendum ſcilicet hoc vel illud, hoc vel illo modo non prorſus requiritur ad eſſentiam liberi arbitrii.

Prob. Sine indifferentia *contrarietatis* & eſſe & concipi poteſt liberum arbitrium, ſeu vis electiva, cum ad electionem ſufficiat poteſtas agendi, vel non agendi, ſeu indifferentia contradictionis. Nam v. g. cui unicum in menſa appoſitum eſt ferculum, is liber eſt libertate electionis, quia poteſt ex eo edere, vel non edere, tametſi non poſſit unum ferculum præ alio aſſumere. Ergo indifferentia *contrarietatis* ſeu *diverſitatis* ad rationem liberi arbitrii non eſt prorſus neceſſaria. Aliter ſentiendum de indifferentia *contradictionis.* Quare ſit

Propoſitio IV.

46. Indifferentia faltem *contradictionis*, ſcilicet ad agendum vel non agendum ad eſſentiam liberi arbitrii requiritur.

Prob.

Prob. Sine indifferentia saltem contradictionis, nec esse nec intelligi potest liberum arbitrium: tum enim liberum arbitrium concipitur in aliquo, cum vim habet electivam, seu potestatem in proprios actus, ita ut eos ad libitum ponere possit vel non ponere, quod citra indifferentiam saltem contradictionis intelligi nequit. Ergo indifferentia saltem contradictionis ad agendum vel non agendum, ad liberi arbitrii essentiam requiritur.

Corollarium.

47. DAtur quidem aliqua *omissio* libera, seu peccatum omissionis, quod in se nullum actum includit: quia omissio actus non est actus, ut omissio Sanctificationis Sabbati non est Sabbati sanctificatio. Sed tamen omnis omissio, si modo libera sit, semper ex aliquó voluntatis actu, saltem interiore proficiscitur, quo voluntas se ad hanc omissionem determinavit. Nam facultas activa, & indifferens aliquo actu se determinat ad agendum, vel non agendum. Sed liberum arbitrium est facultas activa & indifferens: activa quidem, quia per eam possumus agere vel non agere, indifferens vero, quia sic nos efficit actuum nostrorum Dominos, ut eas ad libitum ponere possimus vel suspendere; imo aliquando varias actio-

num species edere. Ergo liberum arbitrium se ad agendum, vel non agendum aliquo actu determinat:

Solvuntur Objectiones.

48. **O**pp. Ad voluntarium non requiritur indifferentia, sed omne voluntarium est liberum, ut confirmari solet innumeris prope sanctorum Patrum, imprimisque S. Augustini testimoniis, quibus dicimur libere beatitudinem expetere, & beati libere Deum amare dicuntur. Ergo ad liberum arbitrium non requiritur indifferentia.

Resp. Omne voluntarium est liberum a coactione, sive liberum libertate spontaneitatis; non vero liberum est a necessitate naturalis inclinationis, sive liberum libertate electionis. Atque hoc modo explicandi sunt Sanctorum Patrum textus, quibus vel dicimur beatitudinem *libere* expetere, & beati dicuntur Deum *libere* diligere. Nam beatitudinem expetimus, & beati Deum amant *libere*, id est, *libenter* & *voluntarie*, non *coacte*: vel *libere* ea libertate, quæ immunis est a coactione: non ea libertate, quæ dicitur immunitas a necessitate naturalis inclinationis, quæque est vis electiva; nam ea semper indifferentiam requirit, ut ostensum est.

Inst. Si indifferentia requiratur ad liberum arbitrium, vel antequam voluntas agat, vel

vel quando agit, vel postquam egit; atqui nullum horum dici potest: ergo indifferentia non requiritur ad liberum arbitrium, nec proinde ipsa ad merendum nobis est necessaria.

Resp. Voluntas nostra est indifferens, antequam agat, quia dominium habet in actus proprios, nisi circa bonum generatim, seu felicitatem, aut circa id, quod cum felicitate necessario conjunctum est, versetur. Est etiam indifferens cum agit, quia potest, ab agendo abstinere, imo postquam egit, remanet semper indifferens ratione sui, licet non sit amplius indifferens ratione actus, quem posuit.

Urgebis. Si res ita se habeat, libertas nostra non differt ab ea, qua præditus erat Adamus in statu innocentiæ; atqui falsum consequens: ergo & antecedens.

Resp. Non differt essentialiter, sive quoad substantiam; differt autem accidentaliter, sive quoad statum. Libertas igitur nostra differt a libertate, qua præditus erat Adamus in statu innocentiæ, quod in nobis non sit perfectum, ut ajunt, æquilibrium circa bonum & malum, ut erat in Adamo: quandoquidem magis propendemus in malum, quam in bonum; sed tamen libertas nostra ejusdem est rationis, ac libertas, quæ erat in Adamo ante ipsius peccatum, si spectetur libertatis essentia; quemadmodum enim ille suorum

actuum Dominus erat, ita in nobis est verum in proprios actus dominium ac potestas.

Corollarium.

49. OMnes actus humani, qui a voluntate proficiscuntur cum cognitione objecti, finis, & circumstantiarum, voluntarii sunt, seu liberi a coactione, quia sunt ab omni vi externa & cogente immunes: sed ii duntaxat sunt liberi a necessitate naturalis inclinationis: qui ita fiunt, ut possint omitti, & non fieri: quod erat inquirendum.

§. IV.

De bonitate & malitia actuum humanorum.

50. Actiones humanæ cum regulis morum comparatæ, *morales* appellantur: exque si cum istis regulis consentiant, bonæ; si ab iis deflectant, malæ judicantur; adeo ut *moralitas*, ut vocant, actus humani nihil aliud sit quam ipsius *respectus*, seu *relatio ad suam regulam*, *per quam vel bonus vel malus moraliter esse decernitur.*

Regulæ autem morum saltem primariæ, quibus expendi debet actus humanus, sunt *ordo æternus*, sive *lex æterna*, & *recta ratio*, de quibus proximo cap. dicendum. Cum iis autem

tem conferendus est actus humanus tum ratione *finis*, tum ratione *circumstantiarum*: nam objecto, fine, & circumstantiis actus quilibet humanus continetur, ut vulgo notum est.

51. Objectum actus humani est id, circa quod actus ille versatur, quod quidem spectari potest vel secundum materiam, vel secundum formam.

Secundum materiam spectatum objectum, quatenus est materia cuidam actui subjecta, circa quam alii complures etiam specie diversi actus morales possunt exerceri: ut idem homo potest esse objectum amoris vel odii, adulationis vel objurgationis & occisionis,&c. objectum hoc modo spectatum semper bonum est bonitate entis! cum si vel Deus, qui summe bonus est, vel res creata, quæ est bona per participationem; sed nullam habet bonitatem vel vitiositatem moralem; quia neque cum morum regulis consentit, neque iis adversatur; nullam proinde speciem bonam vel malam in genere morum actui tribuit.

Quoad formam vero spectatur objectum, cum ob rationem sive physicam sive moralem, propter quam ab actu attingitur, consideratur; tumque speciem actus sive physicam sive moralem constituit; ac prout cum principiis sive physicis sive moralibus convenit, aut pugnat, bonitatem quoque vel vitiosita-

tiositatem sive physicam sive moralem actui communicat; etenim fieri potest, ut objectum sit bonum secundum speciem physicam, malum vero secundum speciem moralem & vice versa. Exempli causa, si pictor figuras turpes & aspectu fœdas eleganter pingat, objectum erit bonum *physice* & malum *moraliter*: atque ita bonus erit actus secundum speciem physicam, & comparate ad executionem præceptorum artis pingendi; sed malus erit secundum speciem moralem, nempe si cum regulis morum conferatur; e contrario si res pias, & ad erudiendum aptas male exprimat, objectum bonum erit moraliter; malum physice, & consequenter actus secundum speciem moralem bonus erit; secundum physicam malus. Quodsi objectum principiis physicis nec congruat, nec adversetur: v. g. si quis collyrium præparet, quod ægrotanti cuidam humani corporis parti applicatum nec prosit nec obsit, id physice seu sub *forma* & ratione physica spectatum, & comparate ad physicæ seu artis medendi principia est omnino indifferens. Similiter si objectum nec conveniat, nec pugnet cum morum regulis, tunc actus qui circa illud versabitur, in specie sua, seu sub forma & ratione morali & comparate ad regulas morum consideratus, neque bonus erit *moraliter*, neque malus, ut pingere flores, ædificia, sylvas, fluvios &c. id in specie sua, sive in

genere

genere (nempe genere pro ſpecie accepto, eo loquendi modo, quo dicimus humanum genus totam humanam ſpeciem) neque malum *moraliter* ſeu comparate ad morum regulas, ſed indifferens. Quam ob rem actus hujusmodi, quorum objecta ſunt moraliter indifferentia, bonitatem aut malitiam moralem a fine & circumſtantiis ſumunt.

52. Finis actus humani eſt id propter quod fit actus: isque ibidem ſpectari poteſt vel *phyſice* vel *moraliter*: v. g. ſiquis potionem medicam ſumat propter ſanitatem, hujusmodi finis bonus eſt *phyſice*. Sed neque bonus eſt neque malus moraliter, niſi cum morum regulis comparetur. Itaque bonus eſt finis moraliter, ſi quis ſanitatem expetat, ut ea bene ac propter Dei gloriam utatur; malus vero, ſi quis eam ad explendam libidinem exoptet.

Hic obſerva, objectum formale actus humani dici etiam quandoque motivum v. g. bonitas Dei ſeu convenientia, quam Deus habet cum noſtra natura multorum indigente, nempe ut eam juvet ac perficiat, dicitur eſſe *motivum*, ſeu ratio, qua ipſum amamus: nonnunquam *motivum* ſumitur pro fine; ut cum ſanitas dicitur eſſe *motivum*, quo quis ad ſorbendam potionem medicam determinatur. Denique *motivum* aliquando, ſed rarius pro cauſa efficiente accipitur, ut conſilium, quo quis alterum ad bonum vel ad

malum opus impulit, dicitur esse *motivum* ejus quod factum est.

53. Circumstantiæ denique actionis vocantur, *ea omnia, quæ actionem commitantur, ut sunt locus, tempus, modus, auxilium, eæque* una cum *objecto, fine & causa effectrice* hoc versiculo comprehenduntur,

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

Quis, personam denotat, seu Causam effectricem. *Quid*, objectum quod fit, aut id in quod causa effectrix agit. *Ubi*, locum; *quibus auxiliis*, auxilium; *cur*, significat rationem, propter quam aliquid fit, *quomodo*, *modum* quo fit; *quando*, tempus, quo fit.

Propositio I.

54. Bonitas & malitia moralis actus humani ab objecto moraliter spectato, tum etiam a fine & circumstantiis est repetenda.

Prob. Ab eo bonitatem & malitiam moralem desumit actus humanus, a quo suam habet perfectionem aut vitiositatem, tum essentialem, tum accidentalem. Sed actus humanus perfectionem suam vel imperfectionem seu vitiositatem tum essentialem tum accidentariam ab objecto moraliter spectato & a fine ac circumstantiis deducit.

Primo

Primo quidem essentialem habet perfectionem, vel imperfectionem ab objecto moraliter spectato: quoniam ab eo tanquam termino speciem, sive specificationem moralem accipit, ut omnes Theologi ac Philosophi morales fatentur. Quamvis enim objectum materialiter sumptum minime speciem moralem actui tribuat: cum possit multis specie diversis actibus moralibus subjici, ut dictum est de homine, qui vel amari potest, vel odio haberi, sive bene sive male: objectum tamen formale morale speciem actus moralem constituit, quamobrem actus dicitur bonus, vel malus, vel indifferens moraliter, ratione objecti, cum objectum ejus formaliter sive sub ratione formali & morali consideratum, nempe quatenus cum regulis morum comparatur, vel bonum est, vel malum, vel indifferens. Moralitas quippe sive habitudo ad regulas morum est formalitas quædam seu ratio formalis moralis.

Secundo. A fine quoque perfectionem vel imperfectionem essentialem repetit actus humanus. Etenim proprium interioris actus voluntarii objectum est finis: ideoque ut actus exterior censeatur humanus, ipsum propter finem fieri necesse est; sive quod idem est, ex finis intentione species ejus moralis deducitur, juxta illud,

Quidquid agunt homines, intentio judicat omnes.

Tertio. Idem actus humanus a circumstantiis recipit perfectionem vel vitiositatem accidentariam: v. g. si quis preces Deo funderet, dum oratio ad docendum apta ad concionem in Ecclesia habetur, in circumstantia temporis deficeret: nam tunc audiendus est concionator, non preces fundendæ.

Idque adeo verum est, ut circumstantia nonnunquam mutet speciem actionis. Ut recte admonet S. Thomas 1. 2. Quæst. 18. Art. 10. Nam etiamsi locus sit tantum actionis circumstantia, mutat tamen illius speciem: siquidem furari aliquid de loco sacro est sacrilegium, quod alibi esset tantummodo furtum. Est autem sacrilegium *rei vel personæ sacræ violatio*, qua res vel persona sacra profanatur.

Ergo actus humanus suam bonitatem vel malitiam moralem tum ab objecto moraliter spectato; tum etiam a fine, & circumstantiis repetit.

Solvuntur Objectiones.

55. OPp. *primo*. Potest actio bona objectum habere malum: v. g. odium peccati habet objectum malum, nempe peccatum; vicissim actio mala potest habere objectum bonum: v. g. odium Dei habet objectum bonum, nempe Deum. Ergo bonitas

nitas & malitia moralis non desumitur ab objecto.

Resp. Objectum odii peccati non est peccatum simpliciter, sed peccatum ut detestandum: peccatum autem ut detestandum, est objectum moraliter bonum. Simili modo objectum odii Dei non est Deus simpliciter, sed Deus spectatus ut malus, quod est objectum moraliter malum, cum adversetur rectæ rationi, quæ negat Deum esse malum vel injustum, vel crudelem, vel alia ratione invisum; hoc enim loco objectum spectari debet non tantum physice, sed præcipue moraliter.

56. *Opp. secundo.* Finis est extrinsecus humanæ actioni; ergo bonitas essentialis actus humani a fine non est replenda.

Resp. Finis est extrinsecus humanæ actioni, ita tamen, ut relatio actionis humanæ ad finem sit actioni intrinseca; nam nihil magis intrinsecum est actioni morali, quam finis intentio, cum sine intentione finis non sit actio moralis. Quare si prava sit intentio, nunquam actus potest esse bonus: non enim tantum requiritur ut bonum fiat, sed ut bonum bene fiat, id est, cum recta finis intentione, quæ a Christo Domino per *oculum simplicem*, ut ipsa actio per *corpus* designatur Matth. 6. v. 22.

57. *Opp. tertio.* Sunt quædam circumstantiæ, quæ actionem non spectant, ut si

quis

quis hominem occidat manu dextra, vel ſiniſtra, id ad rem non pertinet. Ergo bonitas vel malitia actus humani ab iis non dependet.

Reſp. Concedendo totum argumentum. Sunt enim quædam circumſtantiæ, quæ ad actionis bonitatem aut malitiam moralem reſpectum non habent, qualis eſt ea, quæ in oppoſito argumento proponitur: ſed ſunt aliæ, quæ bonam actionem magis illuſtrant, aliæ quæ peccatum aggravant, aut minuunt; e. g. quempiam ab imminenti periculo liberare pulchrum eſt; hoſtem capitalem, heroicum. E diverſo hominem occidere malum eſt; patrem vero, barbarum. Sed patriæ hoſtem in bello juſto, licitum, ideoque ut actus ſit moraliter bonus, non tantum debet habere objectum bonum, & finem bonum, ſed etiam bonas circumſtantias; *Bonum* quippe *eſt ex integra cauſa*, id eſt ex omnium perfectionum ſibi debitarum concurſu; *malum vero ex quocunque defectu.*

Natura boni & mali moralis.

58. Actus bonus nullum ſpeciale nomen habet, actus malus, vel etiam omiſſio actus boni *peccatum* appellatur; illa *peccatum Commiſſionis*, hæc peccatum omiſſionis.

In utroque actu tam bono quam malo, ut

modo

modo de objecto dixi, duo sunt accurate consideranda: primum *substantia*, ut ita dicam, *ipsius actus*, id est, actus ipse physice & secundum rem inspectus, qui ab agente seu principio, quatenus agit, & termino seu objecto actionis non secernitur: secundum *bonitas moralis*, seu Convenientia, aut consensio actus boni cum regulis morum; & *malitia moralis* seu discrepantia actus mali ab iisdem morum regulis. Primum dicitur a Theologis materiale ipsius actus moraliter spectati; secundum dicitur formale ejusdem actus.

Materiale actus humani sive boni sive mali esse quid *positivum*, nemo diffitetur, est enim ipsius actus substantia, quæ nil aliud est, quam agens, quatenus vim suam in terminum seu objectum exerit. *Formale* quoque actus boni, sive *bonitas ipsa*, quæ est *convenientia actus boni cum regulis morum*, est positiva quædam relatio actus boni ad easdem regulas tum ratione objecti, tum ratione finis, tum ratione circumstantiarum; adeoque censeri debet aliqua moralis perfectio. Sed de *malitia morali*, quæ est *disconvenientia actus humani cum regulis morum*, sive ratione objecti, sive ratione finis, sive ratione circumstantiarum, dubium est inter Philosophos ac Theologos, utrum sit *positivum quid*, an potius *carentia* aut *privatio perfectionis* hujusmodi actui debitæ; sit igitur,

Propo-

Propositio II.

59. Malum morale formaliter sumptum, sive malitia tum actus humani, tum omissionis actus, non est res aliqua, nec modus physicus realis & positivus.

Prob. Malitia moralis est nihil aliud, quam disconvenientia, seu discrepantia actus cum regulis morum; sed discrepantia ista non est quid positivum: ergo malitia moralis non est quid positivum aut reale.

Deinde si malitia moralis foret entitas aut modus physicus aut realis, Deum haberet auctorem, cum nulla res vel modus physicus & positivus absque Deo produci possit. Deus autem peccati auctor esse nequit; siquidem *odio sunt Deo impius & impietas ejus*, ex Sapientiæ 14. v. 9.

60. Dices. Quod prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, illud est quid reale; atqui malum morale prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, nempe ab humana voluntate. Ergo est quid reale ac positivum.

Resp. Quod prohibetur a Deo, & committitur a causa reali, seu voluntate creata, est reale & positivum, si spectetur sola natura actus non attenta malitia; sola vero malitia, quæ dicitur forma peccati, nihil plane positivum est aut reale, sed ad summum vera relatio.

Propo-

Propositio III.

61. Malitia moralis spectata quatenus per ipsam hæremus in creatura, recte dicitur defectus seu privatio boni.

Prob. Illud merito dicitur defectus seu privatio boni, per quod actus humanus privatur sua perfectione seu complemento; per malitiam vero spectatam, quatenus est adhæsio ipsi creaturæ, privatur actus humanus sua perfectione seu complemento: nam omnis actus humanus tendere debet in Deum, ad quem voluntas humana perpetuo movetur, saltem præmotione generali; non vero debet hærere in creatura. Idem dicendum de actus omissione, ergo malitia moralis, prout hæremus per eam in creatura, dici potest privatio boni.

62. Dices. Si malitia moralis sit tantum *privatio boni*, nullum erit discrimen inter *peccatum omissionis*, & *peccatum commissionis*.

Resp. Discrimen inter utrumque in eo consistere, quod peccatum commissionis adversatur præcepto negativo, v. g. *Non furaberis, non occides &c.* peccatum vero omissionis præcepto positivo repugnet, nempe: *Deum tuum adorabis; honora patrem tuum, & matrem tuam &c.* Quare utrumque diverso modo hæret in creatura.

Inst. Privatio est absentia formæ in subjecto

jecto apto ad eam recipiendam, ut vulgo definiunt scholæ, sed quidam sunt actus, qui nullam possunt perfectionem moralem recipere, nimirum ea, quorum objectum est malum moraliter, ut mendacium, blasphemia, idololatria, &c. non enim possunt hæc ad Deum referri. Ergo malitia moralis non est privatio boni, seu perfectionis moralis.

Resp. Privatio subtiliter, & scholastico more sumpta, est absentia formæ in subjecto apto ad eam recipiendam; non vero privatio latius accepta pro omni defectu, seu carentia perfectionis; sive ea perfectio recipi possit in subjecto, ut fit cum actio mala est ratione finis, aut alicujus circumstantiæ tantum; sive non possit, ut cum actio mala est ratione objecti.

Deinde cum humana voluntas creaturam pro Deo colit per idololatriam; vel cum veritatem lædit per mendacium; aut alia quavis ratione cupiditatibus suis indulget; proindeque in rebus creatis hæret; certe potest iis non inhærere unde quamvis mendacium, vel idololatria referri nequeat ad Deum, voluntas tamen ipsa suos motus in Deum dirigere potest: atque ita privatur perfectione sibi convenienti, dum in creatura conquiescit, nec in Deum tota vi contendit.

Malitia tamen moralis præter boni privationem, quam includit, adjunctam insuper habet

habet relationem oppositionis, seu repugnantiæ, cum lege æterna, quæ relatio termino positivo est exprimenda. Nemo enim dubitare potest, quin idololatria, blasphemia, mendacium, furtum, adulterium, & quilibet actus prohibitus, non secus ac quælibet omissio actus imperati legem æternam violent, eique reipsa opponantur; licet ista oppositio dici non debeat res aliqua, vel modus physicus, sed tantum relatio.

Præterea non una est malitiæ moralis species, & ex peccatis alia aliis sunt longe graviora. Ea vero multiplex malitiæ & peccatorum species, non alia commodiori ratione definiri potest, quam per diversam ad diversas leges relationem & oppositionem. Nam v. g. idololatria, quæ huic præcepto adversatur, *Deum tuum adorabis, & illi soli servies*, multo gravior est, quam rei alienæ desiderium, quod alteri præcepto, *non concupisces rem alienam*, est oppositum.

Origo mali moralis, & omnium vitæ nostræ calamitatum.

63. MAlorum omnium radix est primi parentis nostri peccatum. Ex eo enim concupiscentia mala, morbi, labores, cæteræque calamitates, imo & ipsa mors oriuntur.

De concupiscentia quidem prava nullus esse potest dubitandi locus. Ipsa quippe

 aliud,

aliud, quam Deum, habere debet principium: neque in Adamo adhuc innocente vigebat. Nam ordo postulat, ut pars superior dominetur inferiori; unde si caro adversus spiritum insurgat, id non opus Dei est, sed ipsius hominis, qui adversus conditorem suum rebellavit. *Princeps & domina carnis naturaliter anima est, quæ domare carnem debet & regere*, ut ex S. Ambrosio refert & approbat S. Augustinus lib. 2. contra Julianum. In belluis quidem, in quibus non est ratio, ii motus, quos concupiscentiæ attribuimus, non adversantur ordini, sed secundum naturam fiunt: in homine autem sunt defectus seu vitia. Unde S. Augustinus lib. 2. contra Pelagium & Cœlestium de gratia & peccato originali. *Tantæ namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, ut vitium hominis natura sit pecoris.* Et lib 4. contra Julianum, *hæc autem libido*, inquit, *ideo malum non est in belluis, quoniam non repugnat rationi, qua carent.* Quocirca erubescimus de libidine nostra, non item belluæ. *Hujus nos pudet* ait idem Ecclesiæ Doctor lib. 2. de nuptiis & concupiscentia, *& merito pudet. Nam si hoc non esset, quid nobis esset ingratius, quid irreligiosius, si in membris nostris non de vitio, vel de pœna nostra, sed de Dei confunderemur operibus?*

64. Et vero quid fingi potest absurdius aut horribilius, quam Deum Authorem esse

illius

illius effrænationis animi, qua feruntur homines in ea, quæ ipse tanto studio vetuit, nempe in furta, cædes, veneficia, adulteria, & in omne scelerum genus, quæ rationem humanam tam graviter offendunt?

Hoc solummodo invenisse se Sapiens testatur Ecclesiast. 7. v. 30. *Quod fecerit Deus hominem rectum.* Idque verissimum; nec tantum de rectitudine corporis intelligendum, verum etiam de rectitudine animi, quæ est a gratia & charitate: sed homo per peccatum ab illa rectitudine recessit; & gratia, qua exornatus fuerat, repente excidit, ut discimus ex Concilio Tridentino Sess. 5. in decreto de peccato originali his verbis. *Siquis non confitetur primum hominem Adam, cum mandatum Dei in Paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem & justitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse . . . . anathema sit.* Nec vero sibi duntaxat soli, sed nobis etiam omnibus, qui ex eo sumus progeniti, sanctitatem illam ademit, ut ibidem scripturarum sacrarum authoritate, & perpetua Patrum traditione definit Concilium. Omnes enim via seminali per carnis concupiscentiam nascimur. Quam concupiscentiam non regit ratio, etiamsi ipsam tantisper moderetur, sacri nexus conjugalis continentia. Unde omnes *ex immundo concepti sumus semine*, ut loquitur Job c. 14. v. 4. Hincque trahitur peccatum originale secundum S. Augustinum.

Id igitur in confeſſo eſſe debet, concupiſcentiam pravam, hoc eſt, rebellionem carnis adverſus ſpiritum, qua mens corpori quodammodo ſubjicitur, & a Creatore ad res creatas & corporeas devocatur, non eſſe opus Dei, ſed effectum peccati, in quod lapſus eſt primus hominum parens, unaque poſteros omnes in eandem ſecum ruinam traxit. *Non eſt*, inquit S. Auguſt. lib. de dono perſeverantiæ, *iſta natura inſtituti hominis, ſed pœna damnati.*

65. Deinde ut ad eam, quæ terris poſt primorum parentum peccatum incubuit, cohortem miſeriarum veniemus, legimus Gen. 2. v. 16. & 17 latam a Deo legem, per quam (ſi Beatam Virginem exceperis, in qua de ſpiritu Sancto ſine carnis concupiſcentia eſt conceptus Filius Dei.) mulieres omnes ſub Evæ perſona ad partus doloris plenos, ad ærumnas multas; viri quoque ſub Adami perſona ad labores perpetuos damnentur. Sic enim Deus mulierem allocutus eſt. *Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos, in dolore paries filios* . . . . . . Adæ vero dixit: *Quia audiſti vocem uxoris tuæ, & comediſti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ.* Sententia clara eſt, & intellectu facilis. Audiamus nunc S. Auguſt. de hujus peccati effectibus contra Manichæos & Pelagianos diſputantem.

tem. *Malorum omnium nostrorum causa peccatum est.* Serm. 240. de tempore. *Non enim sine causa homines mala ista patiuntur. Justus est Deus, omnipotens est Deus; nullo modo ista pateremur, si non mereremur.*

66. Denique quod spectat ad mortem, ei primus homo non subjacuisset, si a peccato mansisset liber. Nam ex Sapientiæ capite 2. v. 23. & 24. *Deus creavit hominem inexterminabilem . . . . . . invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum.* Et Epist. ad Rom. c. 5. v. 12. *Per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.*

67. Quamvis autem baptismus auferat peccati originalis reatum; non tamen concupiscentiam, nec moriendi necessitatem, aliaque præsentis vitæ incommoda, seu pœnalitates, cujus rei rationem reddit S. Augustinus lib. 2. de peccatorum meritis; minueretur enim fortitudo fidei, quia plures ad fidem accederent spe declinandæ mortis, aliarumque vitæ miseriarum, quam æternæ vitæ consequendæ desiderio. *Quid enim* inquit *magnum erat, videndo non mori eos qui crederent, credere se non moriturum? quanto est majus, quanto fortius, quanto laudabilius ita credere, ut se speret moriturus sine fine victurum.* Alias rationes affert S. Thom. 3. part. quæst. 69. Articulo 3.

CAPUT III.

De regulis actuum humanorum.

PErspecta humanorum actuum natura, nunc de eorum regulis agendum, & quidem Primo de actuum humanorum regulis in genere, Secundo de lege æterna & naturali, Tertio de conscientia, Quarto de lege divina, Quinto de legibus humanis, Sexto denique selectas juris notiones ex Imperatoris Justiniani Institutionibus referentur.

§. I.

De actuum humanorum regulis in genere.

N. 1.

DUplicem actuum humanorum regulam statuit D. Thom. 1. 2. quæst. 71. art. 6. Alteram primam & remotam, scilicet *legem æternam*, quæ est summa Dei ratio, vel ordo quo cuncta sapienter disponuntur; alteram derivatam & propiorem, nempe rationem humanam, quæ est veluti quædam summæ istius ac divinæ rationis participatio: utraque tamen *legis naturalis* nomine comprehenditur, ac cæteris legibus *positivis* tum *divinis* tum *humanis* præbet originem.

2. Lex

2. Lex quippe generatim est *regulâ quædam actuum humanorum, per quam ad id quod rectum est, agendum, & quod pravum est, omittendum dirigimur*: vel brevius, est *regula agendorum & omittendorum*, quæ comparate ad Legislatorem definiri potest *recta ratio imperandi atque prohibendi*, ut habet Tullius L. 1. de legibus: vel *ordinatio rationis imperans honesta, prohibens contraria.* Nam præcepta legis sunt duplicis generis; alia quæ bonum imperant, quæ dicuntur *positiva* seu *affirmativa*, ut *diliges Dominum*; alia quæ malum prohibent, quæ *negativa* vocantur, ut *non occides*: utraque duobus verbis comprehendit Rex Propheta Psal. 36. v. 27. *Declina a malo, & fac bonum.*

3. Lex autem omnis vel *naturalis* est vel *positiva*: illa est immutabilis; hæc mutationi obnoxia.

Lex autem naturalis vel in Deo spectatur, vel in nobis: in Deo quidem *lex æterna*, vel ordo æternus dicitur, in nobis vero vel *recta ratio* vel etiam *lumen naturale* vocatur, aut *legis naturalis* simpliciter nomen retinet.

Lex positiva dicitur ea, quæ a libera legislatoris voluntate posita est: unde illa non instar legis æternæ & naturalis semper manet, sed mutari aut aboleri potest: illiusque mutationes variæ propriis appellationibus a Jurisconsultis designatæ sunt. Apud eos quippe *rogatur lex* cum fit, quia non fiebat

lex apud Romanos, nisi apud populum rogata: *abrogatur*, cum omnino tollitur: *derogatur legi*, cum pars detrahitur: *subrogatur*, cum illi aliquid additur: *abrogatur*, cum aliquid mutatur. Vide legem 102. ff. de verborum significatione.

4. Lex positiva vel divina est vel humana; prior a Deo; posterior ab hominibus est lata.

Lex divina veteri & novo testamento continetur; unde vel *vetus* est vel *nova*.

Lex *vetus* dicitur, quæ populo Judaico data est per Angelos internuntio Moyse, sive ut loquitur Apostolus Ep. ad Galat. cap. 3. v. 29. *Fuit ordinata per Angelos in manu meditatoris.*

Leo *nova*, lex *Evangelica*, seu novi testamenti dicitur, quæ omnibus hominibus lata est a Christo Domino omnium Salvatore. *Euntes*, inquit, Apostolis suis Cap. ultimo Evang. secundum Marcum, *in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.*

5. Lex *humana* dicitur, quæ ab hominibus lata est; eaque vel est *Ecclesiastica* vel *Civilis*.

Ecclesiastica sacris Conciliorum, præsertim generalium Canonibus, sanctorum Patrum sententiis ac Pontificum constitutionibus, ut vocant, decretalibus comprehenditur.

Civi-

Civilis in reipublicæ constitutionibus, vel in Imperatorum aut Regum edictis consistit: quibus accedunt Senatusconsulta, plebiscita, responsa prudentum, & longa consuetudo populi consensu approbata. Atque hæc esse videtur generalis legum omnium divisio.

6. Jam materia legibus subjecta *jus ipsum* est, seu id quod justum est, vel quod juste agitur, aut omittitur: quodque adeo in omnibus nostris actibus sectari nos oportet. Quanquam jus etiam pro ipsa arte aut ipsa scientia juris sumitur: eoque sensu definitur a Celso L. 1. ff. t. 1. L. 1. *Ars boni & æqui.*

Quocirca jus pro materia legi subjecta usurpatum eodem prorsus modo dividitur ac lex ipsa: nempe aliud est *jus naturale*, quod natura nos docuit; quodque est immutabile; aliud est jus gentium, quod non male forsan *jus naturale secundarium* dici possit; quodque apud omnes saltem moratiores populos custoditur: aliud est *jus positivum*; idque vel *divinum* est vel *humanum*, quod rursus vel est *Ecclesiasticum* vel *civile*.

Quæritur hoc loco, utrum lex generatim sit actus intellectus, an voluntatis. Deinde utrum ei essentialis sit promulgatio, seu publica denuntiatio.

Quoad primam quæstionem, non valet operæ pretium illi immorari, cum intellectus & voluntas sit una eademque res, ut sæpius dictum est. Quoad secundam sit

Propositio I.

7. Lex æterna & naturalis non indiget promulgatione.

Prob. Lex æterna & naturalis omnium animis insita est; ideo enim naturalis vocatur, quod omnibus naturaliter nota sit. Ergo lex æterna & naturalis non indiget promulgatione.

Propositio II.

8. Ut lex positiva obliget, debet esse promulgata.

Prob. Ut lex positiva obliget debet esse nota; non vero fit nota nisi per promulgationem, seu denuntiationem publicam, qua legislator voluntatem suam significat, & intimat iis, a quibus est observanda; Ergo ut lex positiva obliget, debet esse promulgata.

9. Dices promulgatio non fit nisi post conditam legem; Ergo promulgatio ad illius essentiam non spectat.

Resp. Promulgatio non fit, nisi postquam lex est condita, ita tamen ut non obliget lex nisi postquam est promulgata. Nam lex proprie & complete non dicitur lex, nisi actu ligat; seu obliget.

§. II.

§. II.
De lege naturali & æterna.

10. LEgem æternam cæterarum fontem esse, primamque actuum humanorum regulam, unanimi omnium consensu receptum est. Ipsa quippe nihil aliud est, nisi *ordo æternus*, sive summa ratio primæ & sapientissimæ mentis, qua, quæ facienda, vitandave sunt, immutabiliter continentur. Igitur lex æterna est ratio immutabilis, cui, quæ recte fiunt, consentanea sunt; quæ prave dissentanea. Quocirca S. Augustinus lib. 1. de libero arbitrio hæc habet. *Jubet igitur æterna lex avertere amorem a temporalibus, & eum mundatum convertere ad æterna.* Nec aliter peccare homines existimat, quam ubi avertuntur a Deo & convertuntur ad creaturas, scilicet ut iis adhæreant, sive ut iis fruantur. Nam creatum omne *utendum* duntaxat, nunquam est fruendum; imo eatenus tantum creaturis uti licet, quatenus ad obtinendam nobis Summi Boni fruitionem conducere videntur. Boni inquit idem S. Doctor lib. 15. de civitate Dei cap. 7. *Ad hoc utuntur mundo, ut fruantur Deo; mali autem contra, fruuntur mundo, uti volunt Deo.*

11. Lex naturalis, quæ & *recta ratio, & lumen naturale, & ordo naturalis* appellatur, est ipsa lex æterna, sive participatio quædam legis

legis æternæ in rationali creatura, per quam boni & mali fecernendi fit capax, ut habet S. Thomas 1.2. quæst. 91. art. 2. ubi allegat Regis Prophetæ verba Pſal. 4. v. 6. *Sacrificate ſacrificium juſtitiæ, & ſperate in Domino*, & quaſi quibusdam quærentibus, quæ ſint juſtitiæ opera, ſubjungit pſaltes Rex, *multi dicunt, quis oſtendit nobis bona?* cui quæſtioni reſpondens, hæc ait: *ſignatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*, id eſt lumen rationis naturalis, quo bona & mala diſcernimus; quodque *lex naturalis*, aut *recta ratio*, aut *ordo* dicitur.

Talem legem naturalem in nobis extare, ſive mentibus noſtris impreſſam eſſe nullus dubitare poteſt. Nam unusquisque apud ſe intelligit, *quid ſit bonum*, & *quid malum* ut habet gloſſa ordinaria in v. 14. 15. capitis ſecundi, Ep. ad Romanos.

12. Dices. Si hominum animis inſita eſſet lex naturalis qua bonum & malum diſcernerent, fruſtra datæ fuiſſent leges poſitivæ a Deo: quoniam officium ſuum naturaliter quisque tenuiſſet. Sed datæ ſunt a Deo leges poſitivæ; v. g. Lex qua fructus arboris ſcientiæ boni & mali Adamo interdicebatur; leges Decalogi, & aliæ, quas fruſtra latas a Deo nemo dixerit. Ergo legis naturalis notitia non eſt animis noſtris ingenita.

Reſp. Etiamſi lex naturalis dictet, quæ ſunt agenda & omittenda; tamen admonendi fuerunt

fuerunt homines officii, & ad illud scripta lege revocandi, cum a recta via deflecterent, nec ad insitam sibi legis naturalis notitiam attenderent, ut advertit S. Augustinus in Psal. 57. *Ne sibi homines aliquid defuisse quererentur, scriptum est & in tabulis quod in cordibus non legebant. Non enim scriptum non habebant, sed legere nolebant.* Quod spectat ad primum hominum parentem Adamum, docet idem S. Augustin. lib. 14. de civitate Dei cap. 12. præceptum de non edendo fructu arboris scientiæ boni & mali ipsi fuisse impositum, ut daretur locus obedientiæ merito. Nam esca non erat mala nec noxia, nisi quia prohibita. *Neque enim Deus quidquam mali in illo tantæ felicitatis loco crearat atque plantarat; sed obedientia commendata est in præcepto, quæ virtus in creatura rationali, mater quodammodo est omnium custosque virtutum: quandoquidem ita facta est, ut eis subditum esse sit utile; perniciosum autem suam, non ejus a quo creata est, voluntatem facere. Hoc itaque de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia subjacebat, tam leve præceptum ad observandum, tam breve ad memoriam retinendum, ubi præsertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de pœna transgressionis postea subsecutum est, tanto majore injustitia violatum est, quanto faciliore posset observantia custodiri.*

Propo-

Propositio I.

13. PRimaria legis naturalis præcepta in amore Dei supra omnia, & proximi propter Deum sunt constituta.

Prob. Primaria legis naturalis præcepta in eo consistunt, quod *ordo æternus* primum præscribit; & a quo omnia prorsus hominum officia derivantur.

Sed ordo æternus primum præscribit amorem Dei supra omnia, & proximi propter Deum; atque ab iis præceptis omnia prorsus hominum officia descendunt. Et quidem, quod amor Dei supra omnia, & proximi propter Deum æterno ordine præcipiatur, nemo adeo stupidus est & obtusus, qui id ignoret, si ad id advertat animum. Nam medioeri mentis attentione agnoscere potest, & se & alios, quos sibi similes videt, ab aliquo præpotenti conditore fuisse procreatos; adeoque ordinem postulare.

Primo, ut Deum tota mente, & proinde supra omnia diligat, eique pro innumeris quibus quotidie ab ipso afficitur beneficiis, perpetuas gratias agat. Non enim satis est Deum instigante interius conscientia, exterius clamante natura, hujus universi opificem fateri; sed tota propensione voluntatis continuæ gratiarum actiones ipsi habendæ; tum quod e nihilo, cum minime essemus, nos eduxe-

eduxerit; tum quod nos conservare, quæque ad vitam nostram necessaria sunt, nobis suppeditare non desinat. Ideoque *inexcusabiles* pronuntiat Apostolus ad Rom. cap. 1. v. 20. eos, *qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum.*

Secundo, si Deum, ut par est, diligamus, quia id ordo postulat, a quo recedere ratio naturalis citra culpam non potest, homines quoque nobis similes, & ab eodem Auctore productos, propter ipsum diligemus; ac singulis quod suum est tribuemus. *Quare subjecti erimus*, ut jubet D. Petrus Epist. 1. cap. 2. v. 13. *Omni humanæ creaturæ propter Deum: sive Regi quasi præcellenti; sive Ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum;* cæteros vero homines nobis æquales, aut etiam inferiores, tanquam fratres complectemur: nec modo nullum ipsis damnum inferemus, sed potius omnibus pietatis ac necessitudinis officiis ipsos devincire conabimur. *Non ergo falsum testimonium dicemus; non furabimur, non occidemus &c.* quia hæc *ordini*, adeoque amori Dei & proximi sunt contraria.

Quapropter omnia hominum officia moralia his duobus præceptis continentur, sive ab iis deducuntur. Idque testatus est ipse Christus Dominus Matth. cap. 22. v. 37. & sequen-

ſequentibus, ubi quærenti Phariſæo legis Doctori, quodnam eſſet mandatum magnum in lege; ita reſpondit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc eſt maximum & primum mandatum. Secundum autem ſimile eſt huic; diliges proximum tuum ſicut te ipſum. In his duobus mandatis univerſa lex pendet, & Prophetæ.*

Ergo primaria legis naturalis præcepta in amore Dei ſupra omnia & proximi propter Deum ſunt conſtituta.

Corollarium.

14. LEx naturalis impleri prorſus a nobis non poteſt ſolis naturæ viribus; ſed charitatem requirit, quæ ſupernaturalis eſt, quæque in nobis præſtat, quod lex naturalis monſtrat, ut inferius dicetur, ubi de lege divina.

Propoſitio II.

15. PRimaria legis naturæ præcepta invicte ignorari nequeunt.

Prob. Ea invicte ignorari nequeunt, quæ naturaliter omnibus hominibus innoteſcunt; primaria vero legis naturæ præcepta omnibus hominibus naturaliter innoteſcunt; nam unusquisque naturaliter ordinis, ſeu æternæ legis

legis ideam habet, qua novit summum sibi esse debere amorem erga Deum, a quo omnia accepit, deinde erga homines sibi similes propter Deum, a quo sunt procreati: & proinde intelligit non esse faciendum alteri, quod sibi factum ab alio doleret: ex quo sequitur, non esse furandum, non esse occidendum &c. Ergo primaria legis naturæ præcepta invicte ignorari nequeunt.

Nonnullæ quidem nationes facta quædam primariis naturæ præceptis contraria quandoque pertulisse leguntur, ut Germani olim apud Cæsarem lib. 6. de bello Gallico latrocinia infamia non putabant. Verum hoc ex naturæ corruptela; & populi barbarie oriebatur.

Refert quoque Aulus Gellius, furta apud Ægyptios & Lacedæmonios licita fuisse atque impunita, verum id patiebantur non quod lex naturalis, cui furtum adversatur, foret iis ignota, sed quod maximum ex ea licentia commodum in rempublicam emergere arbitrarentur. Cum enim, ut Diodorus Siculus lib. 1. Bibliothecæ Historicæ commemorat, Ægyptiorum Legislatori persuasum esset nunquam futurum, ut omnes a furto abstinerent, viam quæsivit, qua Domini res sublatas statim & sine magno damno recuperarent. Itaque qui furtis operam dare vellent, hos Legislator jussit nomen suum profiteri apud furum principem, atque ad

eum res surreptas e vestigio deferre, quæ deinde Dominis ita restituerentur, ut prius taxatione facta quartam partem pretii earum pro redemptione persoluerent, quasi pœnam negligentiæ.

Licurgus autem, qui Lacedæmoniis leges tulit non promiscue omnium rerum furta permisit, teste Xenophonte libro de republica & legibus Lacedæmoniorum, sed tantum edulium; neque omnibus furari concessit, sed junioribus duntaxat, quos furtim alimenta sibi comparare voluit, ut acuerent industriam, discerentque a pueris noctu vigilare, interdiu fallere, insidias struere, exploratores habere, quoniam deprehensos verberibus cædi jubebat; eaque ratione adultos bello utiliores olim fore existimabat. Sed his missis, quæ doctrinam expositam minime labefactant, cum apud ipsos etiam Christianos multa tolerentur, quæ non approbantur, sit.

Propositio III.

16. PRæcepta Juris naturalis primarii immutabilia sunt, nec ab iis observandis immunitas præstari potest.

Prob. Ea immutabilia sunt, quæ rectæ rationi sic consentiunt, ut ei repugnare nequeant; sed præcepta Juris naturalis primarii rectæ rationi ita consentiunt, ut ei repugnare non

non possint: Nam v. g. *Amare Deum & proximum, cuique suum tribuere, innocentem non opprimere, oppresso succurrere*, nunquam possunt rectæ rationi repugnare. Ergo præcepta Juris naturalis saltem primarii sunt immutabilia, & variari non possunt.

Probatur secunda pars. Ab eorum præceptorum observatione immunitas præstari non potest, quæ ita sunt secundum rationem, ut nec omitti possint, nec mutari; præcepta vero Juris naturalis sunt talia. Quomodo enim creatura ab amore Dei solveretur, aut frater fratrem opprimeret sine manifesta rationis naturalis, atque ordinis violatione? Ergo præstari non potest immunitas ab observandis primariis legis naturæ præceptis.

17. Dices. Lex naturalis vetat homicidium, furtum, & adulterium. Atqui Deus hæc omnia permisit, primo cum præcepit Abrahamo ut filium innocentem sibi in holocaustum offerret, Gen. 22. Secundo cum præcepit Hebræis, ut quæ ab Ægyptiis utenda acceperant, vasa argentea secum auferrent Exod. 12. v. 35. Tertio cum præcepit Oseæ, ut uxorem fornicariam duceret; ergo præcepta legis naturalis possunt mutari.

Resp. Furtum, homicidium aut adulterium licitum esse minime probant allata exempla; Primo enim homicidium dicitur, quod ab homine propria & privata authoritate committitur: idque lex naturalis vetat, nec un-

quam mutatum fuit. Quod si quis hominem occidat authoritate publica, v. g. in bello justo, homicidium non vocatur. Unde multo minus dici potest homicidium, si jubente Deo, qui Dominus est omnium, mors alicui ab alio inferatur; ut enim ait S. Thomas 1, 2. quæst. 64. art 5. ad 2. *Naturali morte moriuntur omnes communiter tam nocentes, quam innocentes, quæ quidem naturalis mors Divina potestate inducitur propter peccatum originale. . . . .* Ideoque *secundum mandatum Dei potest infligi mors cuicunque homini, vel nocenti vel innocenti*; neque id legi naturali adversatur.

Secundo furtum quoque, sive *rei alienæ contrectatio*, ut loquitur Jurisconsultus, non fit nisi invito Domino. Sed cum contrectatio rei alienæ fit jubente Deo, qui omnium Dominus est, non fit invito Domino. Ergo tum non fit furtum. Neque enim lex naturalis dictat, ea, quæ penes nos sunt, non posse absque injustitia ad alios volente Deo transferri: tantum prohibemur id Auctoritate nostra nobis attribuere, quod alterius esse novimus. Merito igitur Sabbatho sancto canit Ecclesia: O vere *beata nox*, *quæ spoliavit Ægyptios*, *ditavit Hebræos*, quia id omnium Dominus mandavit.

Tertio adulterium est alieni thori violatio, sed cum Propheta Oseæ jubente Domino, fornicariam duxit, alienum thorum non viola-

violavit; Ergo adulterium non admisit. Insuper illius uxor non dicitur postea fornicata: ac si fornicata esset, nulla ipsum coëgisset ratio id pati. Quod autem fornicariam duxit, id mysterium continet, quo Synagogam a vero sponso nempe Deo per idololatriam defecisse ostendit: Unde Judæis captivitatem interminatur. Postea tamen veros Israëlitas adventu Christi, cujus meminit, consolatur.

Inst. Deus permisit in veteri testamento plures uxores ducere, quod est contra jus naturale.

Resp. Plures uxores ducere esse contra jus naturale secundum, non vero primarium. Jus naturale secundarium vocatur, quod non adeo cum primis rectæ rationis principiis connexum est, quin ab iis divelli possit, cujus rei exempla vulgo afferuntur, *plures uxores ducere, liberos ejicere &c.* sed quæ sunt juris naturalis primarii, mutari nunquam possunt. Nunc pauca de conscientia dicendum, quoniam, si certa sit, tuta humani actus est regula.

§. III.
De Conscientia.

18. Conscientia *est judicium, quo quis novit se licite vel illicite, bene vel male acturum, agere, aut egisse.* Nam conscientia ad

omnes temporis differentias sese extendit.

Conscientia igitur, quæcunque agimus vel omittimus, arguit aut probat: eaque etiamsi in obcæcatis, & impiis quodammodo sopita sit, non tamen omnino, ne in damnatis quidem, extinguitur, secundum illud Isaiæ capite ultimo v. 24. *Vermis eorum*, (id est laniatus conscientiæ) *non morietur.* Unde Juvenalis Satyra 13.

Pœna autem vehemens, ac multo sævior omni,
Nocte, dieque suum gestare in pectore testem.

19. Conscientia varie dividitur. Nam ea vel vera & certa est; vel probabilis, vel dubia, vel errans seu falsa.

Conscientia vera & certa dicitur, cum clare distincteque quid præceptum & prohibitum sit, & proinde quid agendum vel omittendum, intelligimus: v. g. clare distincteque norunt omnes, non esse aliis faciendum, quod sibi quis fieri non vult, quoniam ea lex omnium animis est insculpta.

Conscientia probabilis est ea, quæ probabilibus nititur argumentis. Quod si ex utraque parte occurrant argumenta æqualis fere roboris, dubia fit conscientia. Unde

Conscientia dubia vocatur; qua incertus hæret animus, an & quid agere debeat, nec plenam habet securitatem.

Huic affinis est conscientia scrupulosa, quæ etiamsi recte procedat, scrupulo tamen aliquo

aliquo retardatur. Eſt autem ſcrupulus proprie lapillus aſper lædens pedem, greſſumque impediens: Metaphorice vero eſt anxietas animi, vel ex vera & juſta, vel ex vana & futili ratione orta.

Conſcientia errans ſive falſa ea eſt, quæ dictat faciendum, quod lex vetat, vel omittendum, quod lex præcipit. His explicatis ſit.

Propoſitio I.

20\. QUod ſit contra conſcientiam, ſemper malum eſt moraliter; quod vero ſecundum conſcientiam fit, non ſemper eſt bonum.

Prob. Prima pars. Illud ſemper eſt malum, quod perverſitatem animi, & peccandi voluntatem ſemper includit; ſed quod contra conſcientiam fit, id animi perverſitatem, & voluntatem peccandi ſemper includit: ſiquidem qui ita agit, male ſe putat agere, ut clarum eſt; ergo quod contra conſcientiam fit, ſemper eſt malum.

Prob. Secunda pars. Illud non eſt ſemper bonum, quod legi & ordini aliquando adverſatur; quod vero ſecundum conſcientiam fit, id aliquando legi ſeu ordini adverſatur, nempe cum errante conſcientia fit, ut patet in iis, de quibus ad Apoſtolos ſuos Sermonem habebat Chriſtus Dominus Joan. 16. v. 2.

 Venit

Venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Ergo quod secundum conscientiam fit, non semper bonum moraliter est judicandum.

Corollarium I.

21. COnscientia generatim dici non potest tutissima morum regula: sed tantum cum vera & certa est; sive cum consentiens est legi, cui nempe quodcunque convenit, bonum est; quod repugnat, malum est.

Corollarium II.

22. COnscientia errans excusat quidem a peccato, cum error ex tali oritur ignorantia, quæ involuntarium facit: (Cap. II. §. II. N. 9. & 19.) sed si profluat ex ignorantia, quæ non est causa involuntarii, minime a peccato est immunis.

Ignorantia autem, ut ante dictum est, (N. 19.) alia est *facti*, qualis fuit ignorantia Jacob, dum Liam pro Rachele accepit; quod enim factum erat ignorabat: hæcque ignorantia citra culpam est, dummodo ab ea omnis negligentia absit. Alia est *juris*, qua jus aliquod ignoratur; rursusque vel est juris positivi, quod consistit in legibus, quæ a libera Legislatoris voluntate pendent, nec æternæ sunt & immutabiles; eaque itidem ab omni

culpa libera eſt, dummodo vinci nequiverit; vel eſt juris naturalis, quod ſcilicet lege naturali ſtabilitum eſt, quodque invicte ignorari non poſſe oſtendi.

Corollarium III.

23. Conſcientia probabilis eatenus in praxi tuta videtur, quatenus argumenta, quibus ſuffulta eſt, ſolida ſunt, & moraliter certa, nec ulla, vel auctoritate, vel ratione contraria æquali vel fortiori impugnantur.

Corollarium IV.

24. Cum conſcientia dubia eſt, ea regula utendum, quam præſcribit Apoſtolus Epiſt. 1. ad Theſſalon. cap. 5. v. 21. *Omnia probate*, hoc eſt, expendite: *quod bonum eſt, tenete; ab omni ſpecie mala abſtinete vos.* Et conſequenter, ſi paria hinc inde rationum momenta occurrant; vel ab agendo abſtinendum, ſi fieri poteſt; vel ad eam partem eſt accedendum, quæ legi magis conſentanea eſt, minusque favet cupiditati: nam ea pars, quamvis forte non videatur probabilior, ſeu validioribus rationibus munita; eſt tamen tutior, & a periculo magis remota.

Corollarium V.

25. Ex præcedente Divi Pauli regula facile eruitur, rejiciendam eſſe doctrinam

 proba-

probabilitatis, quam priori sæculo in scholis natam testantur eruditi. In eo autem consistit, quod opinio probabilis, hoc ipso, quod probabilis est, etiamsi cum probabiliori & tutiore concurrat, tanquam tuta morum regula proponatur. Ideo autem rejicienda est hæc doctrina, quoniam in iis, quæ salutem æternam spectant, incertum & periculosum certiori & tutiori anteponit.

§. IV.
De lege divina.

26. LEx divina illa est, quæ a Deo ipso immediate lata fuit. Ejusmodi fuerunt variæ, quas inter præcipuum obtinent locum leges sive præcepta Decalogi, quæ Deus populo Israëlitico in Monte Sinai cum tonitru ac fulguribus, clangore buccinarum vehementius præstrepente annuntiavit, ut refertur Exod. 20. & Deuteron. 5.

Est autem Decalogus nihil aliud, nisi lex naturalis scriptis consignata, continens decem præcepta moralia, sive quæ ad regendos mores sunt comparata; ubi, quæcunque ad legem naturalem & immutabilem pertinent, breviter comprehenduntur. Sunt autem præcepta hujusmodi.

Primum. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo servitutis, non habebis Deos alienos coram

ram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem . . . . non adorabis ea, neque coles . . . . .

Secundum. Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum . . . .

Tertium. Memento, ut Diem Sabbati sanctifices . . . . qui Dies Sabbati in Diem Dominicam a Christianis est commutatus.

Quartum. Honora Patrem tuum, & Matrem tuam, ut sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.

Quintum. Non occides.

Sextum. Non mæchaberis.

Septimum. Non furtum facies.

Octavum. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Nonum. Non concupisces uxorem proximi tui.

Decimum. Non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, & universa quæ illius sunt.

Quæ omnia memoriæ causa his versibus solent includi.

Unum crede Deum, nec jures vana per ipsum.
Sabbata sanctifices, habeas in honore parentes.
Ne sis occisor, mæchus, fur, testis iniquus.
Alterius nuptam, nec rem cupias alienam.

27. Multas alias leges & præcepta populo Judaico tradidit Deus per Moysen, quemadmodum patet ex Lib. Exodi. Verum hæc omnia in mercedem duntaxat terrenam & tempo-

temporalem collineabant, non in æternam felicitatem: neque ex amore Dei, sed ex timore pœnæ perficiebantur. Unde lex vetus in hoc erat imperfecta, quod circa res externas duntaxat versaretur; quod umbras tantum proponeret futurorum bonorum, nec mentem intrinsecus afficeret. Quapropter indicabat quidem malum: sed non afferebat remedium. Vulnerata & ægra natura indigebat Medico, ut sanaretur. Indigebant homines terræ adhærentes cœlesti duce, qui viam ipsis ad cœlum, veram nempe illorum patriam, aperiret. Hunc exspectabant in limbis non tantum Abrahamus, & qui ex eo secundum carnem erant prognati, quique sub lege Mosaïca vixerant; sed & ipse Adamus primus omnium parens, & alii, qui licet ortum non ducerent ex Abrahamo; tamen humani generis salvatorem, aliquando venturum divinitus acceperant, in eumque crediderant ac speraverant.

28. Eundem prænuntiabant identidem Prophetæ; multa & ante legem, & sub lege, apud Hebræos gesta præfigurabant.

Primo enim Moyses, traducto per mare rubrum populo, figura fuit Christi Domini, non secus ac Successor ipsius Josue qui eundem populum superato Jordane in terram promissam deduxit. Nam Christus verus Moyses & verus Josue per lavacrum regenerationis, salutaresque Baptismi aquas ex pecca-

peccati servitute in libertatem filiorum nos asserit, & in beatam mansionem ac quietis sedem traducit.

Secundo. Quæ contingebant, tum sub Hebræorum judicibus, tum etiam sub Regibus, res prænotabant futuras; ac vel ipsum Christum, vel ipsius sponsam Ecclesiam adumbrabant: Id patet in Gedeone, Samsone aliisque judicibus; id etiam maxime in Davide, Salomone, aliisque Regibus cuilibet scripturas sacras attente legenti, & vetus cum novo Testamento conferenti, erit perspicuum.

29. Tertio. Multi ex Prophetis clare & aperte absque ulla figura Redemptorem humani generis annuntiarunt. Nam vaticinium Jacob Gen. 49 v. 10. *Non auferetur Sceptrum de Juda, & Dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit exspectatio gentium*, clare indigitat tempus Christi venturi.

Reipsa enim Christus Messias natus est tempore Herodis magni, qui, cum esset alienigena, nempe Antipatri Ascalonitæ filius, Regnum Judeæ a Senatu Populoque Romano petiit, & accepit, circa autumnum anni Juliani 6. Periodi Julianæ 4674. mundi 3964. A quo tempore regnavit annis 37. ex Josepho lib. 6. antiquit. Judaicarum, cap. 10. ita ut Diem obierit supremum Mense Novembri An. 42. Juliani; Mundi 4001. hunc

primum

primum Judæi Regem externum habuere.

Dein Iſaias cap. 7. v. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emanuel.* Peperit autem Maria Virgo Sanctiſſima, Beato Joſeph deſponſata, formatum in ſe Spiritus ſancti virtute Salvatorem JESUM Chriſtum, tempore Herodis magni Judæorum Regis; qui mortuus eſt circa 25. Novemb. diem anni 42. Juliani: adeo ut Chriſti nativitas tardius evenire non potuerit, quam 25. die Decembris anni 41. Juliani, a mundo condito 4000. Ex quo ſequitur, dudum completam fuiſſe Iſaiæ prædictionem.

Item Daniel ab Archangelo Gabriel ita eſt edoctus, Dan. cap. 9. v. 24. *ſeptuaginta hebdomades* annorum, quæ faciunt annos 490. *abbreviatæ ſunt*, (id eſt breves: & paucæ decretæ ſunt) *ſuper populum tuum & ſuper urbem ſanctam tuam, ut conſummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur juſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & Prophetia, & ungatur Sanctus ſanctorum, ſcito ergo & animadverte: ab exitu ſermonis, ut iterum ædificetur Jeruſalem*, id eſt, ab eo tempore, quo ab Artaxerxe Longimano Rege Perſarum exibit edictum, quo Concedet Nehemiæ & aliis Judæis, ut Jeruſalem inſtaurent; quod edictum latum eſt Menſe *Niſan*, qui Martio noſtro fere reſpondet anni

20. Re-

20. Regni Artaxerxis Longimani, ut legitur Esdræ lib. 2. cap. 2. qui annus incidit in annum Periodi Julianæ 4250. Mundi 3550: *Usque ad Christum Ducem hebdomades septem & hebdomades sexaginta duæ erunt*, id est hebdomades 69. quæ continent annos 483. qui si addantur numero 3550. quo notatur annus edicti Artaxerxis, dabunt annum mundi 4033. quo Baptizatus fuit Christus, completo ætatis anno 33. & inchoato anno 34. Ducisque ac Legislatoris officio defunctus est. *Et rursum*, non completis, sed currentibus illis annorum hebdomadibus, *ædificabitur platea & muri in angustia, seu difficultate temporum*, propter obstantium vicinorum incursus populorum, & *post hebdomades sexaginta duas*, additis septem memoratis, id est, post hebdomades 69. *occidetur Christus*, scilicet circa medium hebdomadæ septuagesimæ, quæ nempe sicut edictum Artaxerxis exiit Mense *Nisan*, incipere debuit ab eodem Mense hujus anni mundi 4033. Æræ Christianæ 30. hoc est, a primo Paschate, quod Christus post Baptismum suum celebravit. *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est*: id est, Judæi qui clamabunt Pilato, *non habemus Regem nisi Cæsarem: crucifige, crucifige eum*, non erunt amplius ipsius populus. *Et civitatem & sanctuarium dissipabit populus* (Romanus) *cum duce venturo*, (Tito Vespasiani filio) & *finis ejus vastitas*, & *post finem belli statuta desolatio*, id

est

est, decreta desolatio populi Judaici carentis templo, & Prophetis virisque doctis destituti, ac per orbem vagi & contempti, nec unquam ad pristinum statum restituendi. *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una*, nimirum septuagesima, qua Christus novam legem promulgabit. *Et in dimidio hebdomadis*, scilicet anno ejus quarto mundi 4037. ipsius Christi 37. Æræ Christianæ 33. Die 3. Aprilis, Feria 6. in solennitate Paschæ, hora more Judaico nona, nostro vero tertia Pomeridiana, *deficiet hostia & sacrificium*, seu per mortem Christi abrogabuntur sacrificia & Hostiæ veteris seu Mosaicæ legis. *Et erit in templo abominatio desolationis*, sive postea templum polluetur ab impiis Judæis, qui se *Zelotas* nominabunt, quorum facinora & urbis & ipsius templi Vastationem, quæ accidet anno Æræ Christianæ 70. provocabunt. *Et usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio*, id est, hæc desolatio erit perpetua, sive usque ad sæculorum consummationem perseverabit.

30. Hujus prædictionis veritatem non tantum adventu suo, & morte, sed etiam nova prædictione confirmavit Christus Dominus Matth. cap. 24.

Nec omnino de ea dubitare finit populi Judaici status & conditio. Nam eorum civitas eversa est, templum dirutum, dispersa gens, ubicunque degunt, ibi tolerari magis

quam

quam admitti videntur. Nullum habent ducem aut principem, nulla sacrificia, nullam reipublicæ formam. Remota, plerumque muris vicina iis assignatur regio in urbibus, ut a reliquis incolis omnino segregentur. Ad munera civilia vocantur nunquam; nullos gerunt Magistratus, nullam habent administrationis partem in Republica, & quasi forent diversa hominum species, a cæterorum consortio penitus excluduntur. E contrario in immensum crevit Ecclesia Christi, tum miraculis, quæ fecit ipse, cum adhuc in terris viveret, tum iis, quæ ipsius nomine ab Apostolis & Martyribus toto orbe terrarum sunt patrata. Viles, abjectique homines, sine opibus, sine armis, sine ullo humano præsidio, relictis retibus aggressi sunt prædicare *Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.* Horum inceptis Judæi gentilesque junctis viribus obstiterunt: atque ut eos prorsus attererent, omnem humanam sapientiam, omnem sæculi potentiam advocarunt, sed frustra: Nam *quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret: ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.*

31. Itaque potestas humana Divinæ concessit, ac gentiles Judæorum testimonio, Ju-

dæi vero confessione gentilium a Christianis sunt debellati. Nam fatebantur quidem gentiles completas esse Prophetias, quæ proferebantur de Christo, si modo essent veræ, sed eas falsas esse contendebant, & a Christianis confictas. Verum Judæi, quorum testimonium, quasi plus æquo favens Christianis recusari non poterat, Prophetiarum veritatem, tanquam illarum custodes perpetui, propugnabant. Unde S. August. in Psal. 57. v. 22. & alibi sæpe, *per omnes gentes*, inquit, *dispersi sunt Judæi, testes iniquitatis suæ, & veritatis nostræ. Ipsi habent codices, de quibus Prophetatus est Christus, & nos tenemus Christum, & si quando forte aliquis paganus dubitaverit, cum ei dixerimus Prophetias de Christo, quarum evidentiam obstupescit, & admirans putaverit a nobis esse conscriptas; de codicibus Judæorum probamus, quia hoc tanto ante prædictum est. Videte, quemadmodum de inimicis nostris alios confundimus inimicos*, nimirum gentiles testimonio Judæorum, & Judæos Confessione gentilium. Ergo tandem vicit veritas, Regesque & Imperatores aurea sua sceptra ligno crucis subjicere magno duxerunt honori. *A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris;* Christus orbem terrarum inspirata dilectione, non incusso terrore domuit. Lex ejus lex gratiæ est, quæ non servis datur, sed filiis; quæ non indicat tantum, quid agendum sit, sed ad illud implen-

implendum voluntatem viresque tribuit. Hanc legem solus poterat ferre, qui solus poterat concupiscentiam nostram vincere, & eximere nos a tyrannide peccati, scilicet Christus homo Deus, qui infinito sanguinis sui pretio abundantem pro nobis omnibus satisfactionem Patri obtulit, & gratiam medicinalem, qua languores nostri sanarentur, & mala vinceretur cupiditas, obtinuit. Hæc est gratia salvatoris, qua non tantum velle possumus, sed qua volumus bonum, illudque sancto amore perficimus.

32. Igitur lex gratiæ, lex nova, lex Evangelica multo potentior est & efficacior, quam lex vetus & Mosaica, tametsi utraque ab eodem principio nempe Deo sit profecta, nec differat a lege naturali renovata & inculcata, quæ docente Christo Domino Matth. 22. v. 37. duobus his præceptis comprehenditur: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua . . . . diliges proximum tuum sicut te ipsum :* Sed lex vetus per Moysen servum accepta fuit, lex nova per Christum Dominum lata. Lex vetus terrena duntaxat pollicebatur, exteriores tantum regebat actus, interiores non attingebat: Lex nova æternam felicitatem promittit; homines non exterius modo, sed etiam interius ad præceptorum observationem disponit. *Ibi in tabulis lapideis,* inquit S. August. lib. de spiritu, & lit.

 Digi-

Digitus Dei operatus est, hic in cordibus hominum. Ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua injusti terrerentur: hic intrinsecus data est, qua justificarentur.

Hoc discrimen in Epistolis suis passim inculcat D. Paulus. *Quoniam autem*, inquit ad Galatas c. 3. v. 11. *in lege* (scilicet Mosaica) *nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus ex fide vivit.* Deinde v. 19. *quid igitur lex? propter transgressiones* (declarandas) *posita est: donec veniret semen* (seu Christus) *cui promiserat* Deus, se in ipso homines esse justificaturum. Declarandæ autem erant per legem transgressiones, ut homines superbi peccata sua agnoscentes Christi gratia sibi opus esse ad legem implendam faterentur: atque ita lex tacite homines ad Christum transmitteret. Quod docet idem Apostolus ibidem v. 23. *Prius autem, quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem, quæ revelanda erat.* Tandem cap. 4. v. 4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Lex igitur vetus, non secus ac lex naturalis, Deum summo amore diligendum docebat: sed eam dilectionem non præstabat. Unde per solam legem veterem aut naturalem impleri non poterant legis præcepta, cum ad id opus sit charitate, quæ non est a natura,

natura, sed a gratia sive a spiritu sancto, ut docet Apost. ad Rom. 65. v. 5. *Charitas Die diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum,qui datus est nobis.* Non tamen legis naturalis, vel Mosaicæ præcepta erant impossibilia : sed per ea monebantur homines, & facere quod possent, & petere quod non possent.

Itaque legis veteris & naturalis complementum est in lege nova, ut testatur ipse Christus Matth. cap. 5. v. 17. *Nolite putare, quoniam veni solvere legem, aut Prophetas, non veni solvere, sed adimplere.*

33. Quoniam tamen triplicis erant generis præcepta in lege veteri, scilicet *moralia*, quæ nempe ad mores spectabant, quæque Decalogo continentur; *cæremonialia*, quæ ad ritum divini cultus, ad festa, ad sacrificia, ad altaria, ad varias purificationes, &c. pertinebant; ac demum *judicialia*, quæ Jus Civile Judæorum, & Judiciorum formam inter eos observandam præscribebant. Sola præcepta moralia in nova lege remanserunt; Judicialia vero, quoniam Judæis solis erant posita; & cæremonialia, quoniam adumbrabant Ecclesiæ Sacramenta, Christumque venturum significabant, novo fædere, quod umbras & figuras veteris legis destruit, sunt abrogata.

34. Quo vero tempore lex vetus omnino abolita sit & mortua, non conveniunt Theo-

logi. Probabilius tamen est, id factum non fuisse nisi in morte Christi, postquam nempe in cruce pronuntiavit Joan. 10. v. 30. *Consummatum est*; id est, perfecta & ad finem adducta sunt omnia, quæ ad implendam Patris voluntatem, ad homines redimendos, ad legis & sacerdotii veteris, figurarumque omnium complementum erant necessaria.

35. At quamvis legales cæremoniæ temporales tantum fuerint, certum est, præcepta moralia, quæ legem naturalem renovant, ut dixi, quæque novo fœdere sunt confirmata, nullum unquam finem esse habitura. Quamobrem cum hujusmodi præcepta non tantum in novo Testamento, quod Christi sanguine signatum est, sed etiam in veteri multis modis proposita sint, & inculcata, nihil melius aut utilius suaderi potest fidelibus saltem literatis, quam ut in divinis tum veteris, tum novi Testamenti libris legendis ac meditandis assidue ac diligenter versentur. Nam præterquam quod ad docendum accommodatæ & scitu dignissimæ sint sacrorum Bibliorum historiæ, quibus mundi creatio, primorum parentum lapsus, hominum propagatio, electio populi Judaici, ejusdem liberatio, victoriæ de infidelibus divinitus reportatæ, lex constituta, & innumera potentiæ Divinæ miracula commemorantur; præter vaticinia Prophetarum de Christo venturo, de ipsius morte & Resurrectione, de Ecclesia

ab

ab ipso constituenda; quæ omnia in novo Testamento completa novimus, & quibus utriusque Testamenti consensio apprime demonstratur: præter hæc, inquam, omnia, quæ a Christianis accurate sciri expedit, accedunt divina documenta ad morum sanctimoniam comparata, in sacris paginis ubique sparsa, præsertimque in libris, ut vocant *sapientialibus* tradita, quæ si quis legere & animo imprimere studuerit, nihil habebit amplius ad salutarem morum scientiam desiderandum.

36. Quoniam vero utile est sacrorum librorum seriem memoriæ præsentem habere, ut facilius cum opus est, adeantur, eos hoc loco breviter enumerare non pigebit, prout referuntur in Concilio Trid. Sess. 4. in Decreto de Scripturis.

Igitur in veteri Testamento statim occurrit *Pentateuchus*, sive volumen quintuplex Moysis, cujus primus liber inscribitur, *Genesis*, id est generatio, quia primam mundi creationem refert. Secundus est *Exodus*, sive exitus, quia exitum filiorum Israel ex Ægypto commemorat. Tertius dicitur *Leviticus*, quo Levitarum officia & munia describuntur. Quartus liber est *Numerorum*, quia varias populi Hebræi numerationes recenset. Quintus denique dicitur *Deuteronomium* seu secunda lex, quia legis repetitionem & inculcationem continet.

Pentateuchum excipit liber *Josue*, qui Historiam Josue successoris Moysis complectitur; tum liber Judicum; Judices post Moysen & Josue fuerunt populi Judaici duces. Liber *Ruth*; quatuor libri *Regum*, qui Reges post Judices populum rexerunt: duo *Paralipomenon*, id est derelictorum, supplent quæ in Regum libris erant derelicta, seu prætermissa. Accedunt Esdræ liber primus, & liber secundus, qui *Nehemias* etiam vocatur. Postea veniunt *Tobias*, *Judith*, *Esther*, *Job*, *Psalter. David.* 150. Psalm. constans: sequuntur libri *Sapientiales*, qui Salomoni communiter tribuuntur, scilicet Parabolæ seu *Proverbia*; *Ecclesiastes* seu concionator; *canticum canticorum: Sapientia*, & *Ecclesiasticus* a JEsu filio Sirach compositus. His cohærent majores Prophetæ, nimirum Esaias sive *Isaias*, *Jeremias* cum *Baruch*, *Ezechiel*, *Daniel*: tum duodecim Prophetæ minores, videlicet *Osee*, *Joel*, *Amos*, *Abdias*, *Jonas*, *Michæas*, *Nahum*, *Habacuc*, *Sophonias*, *Aggæus*, *Zacharias*, & *Malachias*. Opus concludunt duo libri *Machabæorum*. Vocantur autem Machabæi a præcipuo sacrorum bellorum duce Juda Machabæo, ut ait S. Hieronymus. Ad horum recordationem non inutiles videntur sequenquentes versus.

Genesis, Exo, Levi, Numerorum, Deuteronomi,
Tum Josue, Judi, Ruth, Regum, Paralip, Esdræ,

Tobias,

Tobias, Judith, Esther, Job, Psalteriumque,
Proverb, Ecclesiast, Cantic, Sapi, Ecclesiastic.
Esài, Jeremi, Baruch, Ezech, Danielque,
Ose, Joel, Amos, Abdias, Jona, Michæas,
Atque Nahum, atque Habacuc, Sophon, Aggæ, Zachariasque,
Atque Malachias, binique libri Machabæi.

37. In novo autem Testamento primum locum habet *Tetrateuchus*, seu quatuor voluminum liber, continens quatuor Evangelia, scilicet secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem. Deinde Actus Apostolorum a Beato Luca Evangelista conscripti. Tum quatuordecim Epistolæ Beati Pauli Apostoli. Postea septem Epistolæ Catholicæ, scilicet non ad unum duntaxat hominem aut populum, sed ad omnes Christi fideles directæ; quarum una Divi Jacobi, duæ sancti Petri, tres Beati Joannis Evangelistæ, & una Divi Judæ, seu Thaddæi. Postremus librorum sacrorum est *Apocalypsis* ejusdem sancti Joannis Evangelistæ, quam scripsit in Insula *Pathmos*, in quam ab Imperatore Domitiano propter Christi fidem fuerat relegatus.

Hæc ut memoriæ facilius hærerent, versiculis pariter fuerunt inclusa: quorum secundo numerus & ordo Epistolarum D. Pauli declaratur. Nam vocula monosyllaba *Ro*, significat unicam esse Epistolam ad Romanos:

nos: dum vocula dissyllaba *Cori*, duas ad Corinthios exprimit, &c.

Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis, & Acta,
Ro, Cori, Gal, e, Phi, Col; Thessa, Timo, Ti,
Phil, Heb.
Jacobi una. Duæ sunt Petri, tresque Joannis,
Judæ una: extremum est Apocalypsis opus.

Atque hæc quidem de Lege Divina, deque veteris & novi Testamenti libris.

§. V.
De Legibus humanis.

38. SI ratio ita vigeret in nobis, ut motibus corporeis minime turbaretur, nullis opus esset humanis legibus, quæ pœnas contra delinquentes, & a lege naturali aut divina recedentes decernerent: omnes ad ea, quibus tenemur attenti, constanter adhærentes bono, malum aversantes, erga nos ipsos æquitatem servantes, erga alios benevoli, officia nostra solo virtutis seu ordinis amore impleremus. Sed hominum mentes variis affectibus agitatæ, variis erroribus implicitæ, a recta Regiaque virtutis ac simplicitatis via deflectunt, obliquos calles sectantur, ambages quærunt, cumque sui ipsorum plus æquo sint amantes, in alios injuste se gerunt, ipsorum fortunæ invident, dolent de præclare factis, lætantur de adversis; perfidi, obtrectatores, rapaces, fœdifragi, parati sem-

per

per ad nocendum, nunquam ad vere benefaciendum. Quocirca necessariæ fuerunt Leges humanæ, quæ propositis pœnis legem naturalem ac divinam sustinerent, errantes corrigerent, rebelles comprimerent, omnes in officio continerent. Nam sublato pœnarum metu, vel remittente eorum, qui aliis præpositi sunt, perpetuo nisu, leges sanctissimæ in contemptum veniunt: ab ignavis negliguntur; ab improbis infringuntur.

Leges igitur humanæ ab iis qui legitimam potestatem habent, in hunc finem sunt conditæ, ut lex naturalis, qua certis officiis erga Deum, erga nos ipsos & alios tenemur, majorem habeat vim; nec impune ab injustis hominibus aut omittatur, aut violetur.

Duplicis autem generis illæ leges: scilicet vel Ecclesiasticæ vel Civiles.

De legibus Ecclesiasticis.

39. Lex Ecclesiastica est ea, quæ a Legislatoribus Ecclesiasticis, quatenus hoc nomine populis sunt præpositi constituitur. Hæc autem potestas Ecclesiæ, hoc est, sacris Conciliis, summo Pontifici, & Episcopis, qui nempe sunt Apostolorum successores, fuit concessa: iisque obedientiam debet quilibet fidelis, propter ipsius Christi mandatum, qui sic Apostolos alloquitur Luc. 10. v. 16. *Qui vos audit me audit, & qui vos spernit, me spernit.*

diffiteor, pœnam hanc incestuoso Corinthio fuisse ab Apostolo impositam, quod is contra Divinam, non vero contra humanam legem peccasset; sed certum est multa sancita esse ab Apostolis, quæ nec naturali nec Divino jure continebantur. Nam in primo omnium Concilio, scilicet Hierosolymitano Act. Apost. cap. 1. lata est lex, qua cautum est, quod lege Divina minime præcipiebatur, ut a sanguine & suffocatis carnibus abstinerent gentiles ad fidem conversi. Eaque lex tamdiu stetit in Ecclesia, quamdiu constitere rationes, quæ ad illam condendam Apostolos moverant, ut videri potest apud S. Augustinum lib. 32. contra Faustum cap. 13. Idem D. Paulus 1. ad Timoth. cap. 3. v. 2. Vetat bigamos ad Episcopatum promoveri: quod tamen in lege divina scriptum non invenitur. Multa denique eorum exempla in Canonibus, qui dicuntur Apostolorum, in Conciliis, in constitutionibus Pontificiis leguntur sapienter constituta, de quibus altum est in legibus divinis silentium.

40. Distinguenda sunt autem maxime, quæ ab Ecclesia circa fidem definita sunt, ab iis quæ circa disciplinam tantum sunt constituta. Nam prioris generis sanctiones, quibus non conduntur quidem novi fidei articuli, sed qui sunt a Deo revelati tanquam ad fidem pertinentes, declarantur, eæ nulli mutationi sunt obnoxiæ; sive sunt *irreforma-*

formabiles, ut loquitur Tertullianus lib. de virginibus velandis cap. 1. sed decreta posterioris generis,cessantibus caussis prioribus, accedentibus novis, reformationem identidem patiuntur. Quamdiu vero vim obtinent, iis quemlibet fidelem subditum esse oportet, alioquin spirituales pœnas incurrit. Nam lex Ecclesiastica spiritualibus duntaxat pœnis,scilicet vel excommunicatione,vel dejectione a gradu, vel aliis similibus in contumaces animadvertit. Hinc lex Ecclesiastica dicitur spiritualis: & quamvis externos duntaxat actus præcipere videatur, tamen ad internos pertinet. Nam cum v. g præcipit, ut certis diebus ab esu carnium abstineant fideles, quæ abstinentia est tantum extrinseca, præcipit consequenter, ut id fiat propter Dei gloriam, quod lege naturali & divina est imperatum: alioqui non omnino servaretur lex Ecclesiastica. Similiter cum præcipit, ut quilibet fidelis rebus sacris intersit diebus dominicis ac festis, non externum duntaxat fidelis actum petit; sed etiam internum,quo nempe debita pietate, & animi reverentia huic Christianæ Religionis muneri satisfaciat. Hinc Apostolus solicite servos admonet ad Ephesios cap. 6. v. 6. ut obediant dominis, *ex animo cum bona voluntate.* Quanto magis Deo obtemperandum est ex animo! quocirca S.Augustinus in Psal. 118. Serm. 17. *Quando autem bonum opus quod lex imperat, fit timore*

timore pœnæ, non delectatione justitiæ, cum Deus metuitur, non amatur, serviliter fit, non liberaliter. Et lib. de spiritu & litera cap. 14. *Mandatum si fit timore pœnæ, non amore justitiæ, serviliter fit, non liberaliter: ideo nec fit. Non enim fructus est bonus, qui de charitatis radice non surgit.*

41. Cum autem leges Ecclesiasticæ partim ex Scripturis Sacris, partim ex Conciliis, partim etiam ex sanctorum Patrum sententiis ac Pontificum constitutionibus sint desumptæ: varias earum collectiones variis temporibus dederunt scriptores tum Græci, tum Latini, ante compositum Juris Canonici sive Pontificii Systema, quale nunc in Ecclesia Romana receptum est. Et in vetustioribus quidem Collectionibus Canones ad sua quique Concilia suosque Pontifices relati, eadem serie positi legebantur, qua in Synodis ipsis, & Epistolis Pontificiis extabant. Ex quo fiebat, ut quæ de eadem re fuerant constituta, diversis locis essent quærenda; nec facile ab unoquoque reperiri, ac inter se conferri possent. Unde utilius postea visum est, diversas de unaquaque re constitutiones, materiarum habita ratione, ad certa capita redigi: quod suo quisque modo diversis temporibus præstiterunt Ferrandus Carthaginensis Diaconus circa exordia Justiniani Imperatoris; Cresconius Episcopus Africanus septimo seculo; Regino Abbas Prumiensis

ensis in ditione Electoris Trevirensis sæculo decimo ; Burchardus Wormatiensis in Germania Episcopus , circa annum 1020. Ivo denique Carnotensis in Gallia Præsul circa annum 1100.

42. His omnibus successit Corpus Juris Canonici, seu Pontificii, quod nunc in Scholis Catholicis explicatur ; quodque tribus voluminibus, & sex Collectionibus continetur.

Primum volumen priscorum Canonum collectionem, & consequenter jus antiquum complectitur , quo per undecim sæcula usa est Ecclesia. Hæc collectio ab auctore Gratiano inscripta est *Concordantia discordantium Canonum*, quod ipsi non tantum sacros Canones colligendi , verum etiam quæ in iis pugnare videbantur, auxilio disciplinæ scholasticæ, in qua versatissimus erat, conciliandi esset animus. Vulgo tamen dicitur *Decretum Gratiani*,id est, Decretorum Ecclesiæ compilatio facta a Gratiano circa annum 1151. sub Eugenio III. Pontifice Romano. Fuit autem Gratianus Italus, patria Clusinus, sive Clusio Etruriæ oppido oriundus, professione Monachus Benedictinus, e Cœnobio Sancti Felicis Bononiensis.

43. Dividitur *Decretum* illud Gratiani in tres partes. Prima illius pars centum & una distinctionibus constat, quarum quælibet suos habet Canones.

In

In primis viginti distinctionibus agitur de Jure ipso, & variis Juris speciebus; de Jure naturali & positivo; de Jure Divino & humano; de Jure Civili & Ecclesiastico; de partibus, ex quibus jus Ecclesiasticum consurgit, scilicet de Conciliorum canonibus, de patrum sententiis, de Pontificum Decretis. In sequentibus distinctionibus exponuntur ea, quæ ad personas Ecclesiasticas spectant; ubi agitur de iis, qui in Clero constituti sunt ordinibus, & gradibus; de primatu Ecclesiæ Romanæ; de eo, quem aliæ Patriarchales Ecclesiæ inter se observant loco; de Clericorum ordinationibus; de ordinationum impedimentis; de virtutibus Clericorum propriis; de vitiis, a quibus potissimum debent abhorrere; denique de universa Hierarchia, diversisque Jurisdictionis Ecclesiasticæ gradibus.

Secunda pars decreti triginta & sex causas complectitur, quæ sic appellatæ sunt, quod in earum qualibet, veluti lis quædam dijudicanda proponatur. Singulæ causæ dividuntur in quæstiones & Canones, ut quod in judicium venit, accuratius per partes expendatur. In causa trigesima tertia quæst. 3. includitur tractatus *de Pœnitentia*, septem distinctionibus comprehensus.

Tota igitur hæc secunda pars Decreti est de Judiciis Ecclesiasticis, de quibus eruditos esse expedit eos omnes, qui de scien-

tia morali consulentibus debent ex officio respondere.

Prima causa, quae continet septem quaestiones, agit de *Simonia*, Ecclesiasticorum criminum gravissimo, quo ad imitationem *Simonis Magi* Act. Apost. cap. 8. v. 18. aliquid spirituale, vel spirituali annexum venditur vel emitur. Sequentes causae usque ad decimam sextam criminalia judicia exequuntur; in iisque agitur de accusationibus, de testibus, de modo judicandi Episcopos, de ordinationis vitiis, de Jurisdictione Episcoporum in Clericos; ubi de excommunicatione; de bonis & peculio Clericorum; de decimis & funeribus; de usuris &c.

Postea transit Gratianus ad Monachos a causa decima sexta ad vigesimam primam, agitque de Jure Patronatus, de Statu Monachorum & Monasteriorum &c. causa vigesima prima est de vita & honestate Clericorum. Quae deinceps sunt causae, communia Clericorum, & Laicorum crimina persequuntur. Itaque causa vigesima secunda est de crimine falsi & perjurio. Causa vigesima quarta de haeresi. Causa vigesima quinta de Privilegiis Ecclesiae non violandis. Causa vigesima septima ad finem usque agitur de judiciis, quae ad matrimonia pertinent, inserto, ut jam monuimus, causae 33. quaest. 4. tractatu de *Poenitentia* in septem distinctiones diviso.

Tertia

Tertia pars decreti inſcribitur de *Conſecratione*, ac quinque diſtinctiones habet, quarum prima eſt de conſecratione Eccleſiarum, & miſſarum celebratione. Secunda de Euchariſtia. Tertia de Feſtis, quæ per annum celebrantur. Quarta de Baptiſmo. Quinta de Confirmatione & jejunio.

Exiſtimant nonnulli hoc Gratiani decretum Eugenii III. mandato in lucem prodiiſſe, vel ſaltem a Gregorio XIII. fuiſſe confirmatum, cum Juris Canonici Corpus edi curaverit. Sed veriſimilius eſt, ipſum eſſe privati hominis opus, videlicet Gratiani. Itaque non aliam habet Authoritatem, quam quæ ipſis ſcriptoribus, ex quibus collectum eſt, competit. Enimvero mandatum Eugenii III. nullibi extat; Apoſtolicum vero Gregorii XIII. mandatum pertinet tantum ad emendatiorem Corporis Canonici editionem, non ad ejus confirmationem. Cum enim Juris Canonici Corpus, & præſertim *Decretum* innumeris ſcateret erroribus, convocati ſunt viri docti ad eos emendandos, iique vulgo *Correctores Romani* nominantur. Nihil igitur aliud præcepit Gregorius XIII. niſi ut Corpus Juris Canonici ſic emendatum impoſterum ederetur, ut colligere licet ex monitione ad Lectorem Decreto Gratiani præmiſſa.

44. Secundum Juris Canonici Volumen comprehendit quinque libros *Decretalium*

Gregorii IX. sive Collectionem Epistolarum Pontificiarum, quibus aliquid decernitur; earum maxime quæ ab anno Christi 1150. ad annum 1230. emissæ sunt, adjectis Conciliorum præsertim generalium Lateranensium tertii & quarti, necnon quibusdam priorum synodorum Decretis, tum etiam sententiis Patrum a Gratiano prætermissis. Hanc collectionem digessit Raymundus de Pennafort, Barcinonensis, ex ordine Prædicatorum, Gregorii IX. Capellanus & Pœnitentiarius, eamque tum in scholis, tum in judiciis vim legis obtinere voluit idem Pontifex Epistola, quam operi præfixit ad Doctores & Scholares Bononiæ commorantes an. 1230.

Extabant iis temporibus quinque Decretalium collectiones, quæ *veteres* dicuntur, quarum quatuor priores Antonii Augustini Tarraconensis Archiepiscopi, quintam vero Innocentii Cironii Juris utriusque Professoris, Canonici ac Cancellarii Ecclesiæ & Academiæ Tolosanæ curis & laboribus debemus.

Ex iis quinque antiquis collectionibus, & quibusdam Gregorii IX. Epistolis prodiit hæc Gregoriana compilatio, in qua Raymundus non retulit antiquas Decretales integras, sed plerumque earum duntaxat initium, cum ea parte, qua definitio propositæ quæstionis continetur, addita illa voce, & *infra*, quæ denotat

notat recisa fuisse ea, quæ superflua, vel certe minus necessaria videbantur: ideoque *pars decisa* seu resecta dicitur quæ in plerisque editionibus ad calcem Capituli subjecta est. Ea de causa ut plenior facti notitia habeatur, ad veteres quinque collectiones est recurrendum.

45. Ordo servatus in Decretalibus Gregorii IX. hic est. Primus liber continens titulos 43. initio ducto a doctrina de summa Trinitate, atque expositis variis juris speciebus agit de judiciis, sive Prælatis Ecclesiæ & Personis Ecclesiasticis, earumque ordinatione. Secundus qui tit. 50. complectitur, agit de causis disceptandis in genere ac de servando ordine judiciario in rebus civilibus. Tertius tit. 50. constans est de rebus Ecclesiasticis. Quartus cui insunt tituli 21. est de Matrimonio: in eoque fere includuntur causæ Laicorum Ecclesiasticæ, quæ extra crimen sunt in Episcopali foro disceptandæ. Quintus denique titulos 41. complectens in criminalibus judiciis & criminibus, ac Censuris Ecclesiasticis consistit. Quæ omnia exprimuntur hoc versiculo:

Judex, Judicium, Clerus, Sponsalia, Crimen.

46. Tertium Juris Pontificii volumen includit quatuor reliquas collectiones nimirum *sextum* librum Decretalium, Clementinas, Extravagantes Joannis XXII. & Extravagantes communes.

Sextum Decretalium librum Guilielmi præsertim Archiepiscopi Ebrodunensis, aliorumque eruditorum opera concinnatum, edidit Bonifacius VIII. an. 1298. Dictus est *sextus* quod quinque libris Gregorii IX. esset additus. Constat autem tum emissis a Gregorio IX. post ejus compilationem, tum etiam subsequentium Pontificum, & ipsius Bonifacii Epistolis, ac præterea duorum Generalium Conciliorum Lugdunensium Decretis. Hic liber in quinque minores libros divisus est eadem titulorum serie dispositos, qua Gregoriana collectio. Idem pariter ordo in sequentibus collectionibus est observatus.

Quartam collectionem ex Concilii Viennensis celebrati anno 1311. Decretis, atque ex quibusdam suis Epistolis composuit Clemens V. Gallus ex Aquitannia oriundus: quam tamen non ipse, sed Joannes XXII. etiam Aquitanus sub *Clementinarum* appellatione edidit.

Quinta collectio continet constitutiones *Extravagantes* ejusdem Joannis XXII. quæ sunt num. 20.

Sexta & ultima Collectio complectitur *extravagantes communes* alorum Pontificum. Hæ tum Joannis XXII. tum sequentium Pontificum Decretales Epistolæ vulgo *extravagantes* nominatæ sunt, quod *extra* juris Canonici corpus vagarentur, nec in eo essent inclu-

inclusæ. Jam autem in ipsum sunt relatæ. Sed cum a Doctoribus privatis collectæ fuerint, vim & robur non habent, nisi fides iis ex scriniis Apostolicis astruatur.

His omnibus addi possunt libri 4. Institutionum Juris Canonici a Joanne Paulo Lancelotto Juris Consulto Perusino conscripti: quibus nulla pariter auctoritas publica est attributa.

47. Hisce collectionibus Canonicis multum derogatur per consuetudines receptas, & Privilegia specialia quorundam Regnorum & Provinciarum; cujusmodi sunt Concordata Germaniæ inter Nicolaum V. Pontificem & Fridericum III. Imperatorem anno 1447. sancita. Item *Immunitates* seu *Libertates* Ecclesiæ Gallicanæ, atque Concordata Galliæ inter Leonem X. Pontificem Romanum, & Franciscum I. Galliarum Regem anno 1515. inita.

Debet quidem unusquisque jus in ea, quam inhabitat regione, receptum observare: sed Jus Canonicum Romanum ubique a Catholicis magno loco habendum est: quia licet vim legis ubique non obtineat, est tamen communis quædam morum regula, quæ multorum præceptorum sanctitate per universam Ecclesiam toto orbe diffusam magnopere commendatur. Quoniam autem speciali modo allegantur loca ex Jure Canonico Romano petita, hunc modum

 in

in Tyronum gratiam breviter libet exponere.

48. Ex prima parte Decreti ſic proferuntur Canones. *Can. Presbyter. diſt. 32.* id eſt Canone qui incipit ab hoc vocabulo, *Presbyter*, qui Canon, reperitur diſt. 32.

Ex ſecunda parte ſic allegantur. *Can. quoniam : 12. quæſt. 1.* id eſt Canone, *quoniam.* Cauſa 12. quæſt. 1.

Ex tertia parte. *Can. nemo 9. diſt. 1. de conſecratione.* Adduntur hæc vocabula *de conſecratione* ut intelligatur proferri Canon ex tertia parte Decreti, quæ quinque tantum habet diſtinctiones, & quæ inſcribitur *de conſecratione.*

Decretalium Gregorii IX. ſic loca laudantur. *Cap. ſolicite 2. extra, de reſtitutione ſpoliatorum.* Id eſt Capitulo *ſolicite* ſecundo, quod eſt *extra* Decretum Gratiani nempe in Decretalibus Gregorii IX. titulo *de reſtitutione ſpoliatorum.* Qui titulus eſt 13. libri ſecundi.

Cæterarum compellationum loca citantur hoc modo. *Cap. diſcretioni de decimis in 6.* id eſt Capitulo *diſcretioni*, titulo de *decimis*, in *ſexto libro* decretalium; hicque titulus eſt 13 lib. 3. hujus libri ſexti. Item *Cap. unico de homicidio inClementinis:* vel *Clementina, ſi furioſus, de homicidio voluntario vèl caſuali.* Similiter *Cap. execrabilis, de præbendis & dignitatibus, in extravag. Joan. XXII. & Cap. ſuper*

ſuper Cathedram, de ſepulturis in extravag. Commun.

De Conſuetudine.

49. PRæter has leges ſeu Conſtitutiones Canonicas, quæ ſcriptum Eccleſiæ Romanæ jus fere continent, quæque plus minusve per univerſum orbem Chriſtianum obſervantur, peculiares in ſingulis Eccleſiis occurrunt conſuetudines, non ſcriptæ, quæ cum nec legi naturali aut divinæ derogent, nec bonis moribus contrariæ ſint, a locorum incolis, imo ab iis, qui per hæc loca tranſeunt, ne ulla detur indigenis offenſio, ſunt cuſtodiendæ. Id ſapienter monet S. Auguſtinus Epiſt. 54. ad Januarium. *Quod neque contra fidem, neque contra bonos mores eſſe convincitur, indifferenter eſt habendum, & propter eorum inter quos vivitur, ſocietatem ſervandum eſt . . . . . mater mea Mediolanum me conſecuta invenit Eccleſiam Sabbatho non jejunantem: cœperat perturbari, & fluctuare quid ageret . . . . . . propter ipſam conſului de hac re beatiſſimæ memoriæ virum Ambroſium: reſpondit mihi . . . . . cum Romam venio, jejuno Sabbatho: cum hic ſum, non jejuno. Sic etiam tu, ad quam forte Eccleſiam veneris, ejus morem ſerva, ſi cuiquam non vis eſſe ſcandalo, nec quemquam tibi. Hoc cum matri renuntiaſſem, libenter amplexa eſt. Ego vero de hac ſententia etiam*

atque etiam cogitans ita semper habui tanquam eam cœlesti oraculo acceperim.

Igitur *consuetudo* pro lege tenenda est, quoties nec veritati, nec justitiæ aut æquitati est contraria. Est enim,ut habetur *Can. consuetudo* 5. dist. 1. *Jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex.* Quod quidem duntaxat de ea intelligitur consuetudine, quæ neque Divino Juri, neque Canonicis contradicit institutis. Si enim iis repugnet, *impedire non debet, quominus veritas prævaleat & vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est.* Ita loquitur D. Cyprianus Ep. 74. ad Pompejum, relata *Can. 8. distinct. 8.* Unde Tertullianus lib. de velandis virginibus Cap. 1. *Dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit*; & ipse Christus Matth. cap. 23. v. 3. de Scribis & Pharisæis loquens hic ait. *Secundum opera . . . eorum nolite facere.* Quibus verbis significat non exemplo tantum & consuetudine esse vivendum: sive ut loquitur lex *Nemo 13.* Cod. de sententiis & interlocutionibus, *non exemplis sed legibus judicandum.* Et lex *sed licet* 12. ff. de officio præsidis, *non tam spectandum, quid factum sit, quam quid fieri debeat.*

De legibus Civilibus.

50. Lex Civilis dicitur, quæ lata est a Legislatore Civili, nempe a Principe, vel a Repu-

Republica; eaque illos omnes obligat, qui Principi vel Reipublicæ sunt subjecti. Neque enim patitur ordo, ut qui sunt inferiores, superioribus non obediant in iis, quæ ad commune societatis bonum ab ipsis sunt constituta.

Quocirca qui aliis præsunt, animadvertendi ius habent in eos qui leges suas contemnunt. Ita enim statuit Apostolus ad Romanos. Cap. 13. v. 1. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo ordinata. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Et ut ostendat eos graviter peccare, qui legitimæ potestati ea, qua par est ratione, morem non gerunt, hæc addit: *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt . . . . ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

51. Ex quibus verbis intelligere licet, legem civilem, externam quidem esse politicam, & temporalem, quoad objectum, seu res imperatas: sed obligationem, quæ ex ea nascitur, internam esse, spiritualem, & ad animum pertinentem; nec illius observationem salva conscientia posse contemni; sed ea quemque teneri, sive Clericus sit, sive Laicus. Item peregrinus, dum alicubi moratur, fit pars saltem transiens & temporaria societatis eorum hominum, apud quos vivit; & consequenter legibus & usibus, seu consue-

consuetudinibus illius loci, nempe quatenus nec naturali nec legi divinæ repugnant, sese debet submittere. Unde illud tritum:

Dum fueris Romæ, Romano vivito more.

Nulla quidem fuit unquam gens tam barbara, quin aliquas sibi proprias leges habuerit, ut ex veterum historiarum monumentis accipimus.

Primo enim ante hac vidimus præcepta civilia a Deo ipso fuisse Judæis dictata. Deinde novimus apud vetustiores populos, maxime vero apud Græcos, scripto traditas & digestas fuisse leges civiles, quales sunt leges Solonis,Licurgi,& aliorum,quæ omnes a lege naturali manant; imo quæ forte magna ex parte a lege Mosaica, cujus copiam fecerant Judæi, fuerunt petitæ. Verum majus cæteris studium in hac parte posuerunt Romani; artemque populos non tantum armis subigendi,sed etiam justis legibus continendi, cæteris diligentius excoluerunt.

52. Nam præter Romuli aliorumque Regum Romanorum leges, quæ stante Regia potestate obtinebant, placuit post Reges exactos certum constitui jus in Republica, quo civium discordiæ componerentur. In hanc rem missi sunt anno circiter 300. ab urbe condita tres Legati Athenas, & in alias Græcorum civitates, qui leges ab his populis servatas describerent, & Romam referrent. His vero post triennium reversis adjuncti fuere

septem

femptem viri prudentes, qui una cum ipsis earum legum delectum haberent. Atque ita decem viri legibus scribendis creati, per quos leges in decem tabulas digestæ: quibus paulo post, propter multarum rerum defectum, additæ sunt aliæ duæ tabulæ: adeo ut omnis publici privatique juris fons ex duodecim illis tabulis scaturiret.

His tabulis accesserunt *leges*, quæ ab universo populo; *plebiscita*, quæ a plebe, *Senatusconsulta*, quæ a Senatu fiebant. Accesserunt item *edicta* Prætorum, ex quibus prodiit jus, quod *honorarium* dicebatur, quod magnus esset Prætoribus honos in Republica. Cumque hæc edicta in unum corpus fuissent collecta, corpus illud nominatum fuit *edictum perpetuum*.

53. Mutata Reipublicæ facie, & delato ad unum hominem Imperio, variæ prodierunt Imperatorum constitutiones, quæ per quingentos circiter annos, scilicet ab Augusto ad Justinianum mirum in modum excreverunt. Magnæ quoque Authoritatis fuerunt *Responsa prudentum*: nam non tantum illorum Consilio jus dicebant Imperatores; sed eorum quoque nonnullis publicam de jure respondendi facultatem concesserunt.

Ex his Imperatorum, ab Adriano ad Constantinum constitutionibus compositi sunt duo codices tempore Diocletiani, alter a Gregorio, alter ab Hermogene viris privatis.

Terti-

Tertium codicem dedit Imperator Theodosius Junior, octo prudentium virorum laboribus usus, in quo Imperatorum a Constantino ad se ipsum constitutiones inclusit.

54. Tandem Imperator Justinianus summam manum Jurisprudentiæ Romanæ imposuit. Is enim Anno Christi 528. cum *Imperatoriam Majestatem non solum armis decoratam, verum etiam legibus vellet esse armatam*, illustres viros delegit, quibus *maximum illud & ad Reipublicæ sustentationem respiciens opus* commisit, ut ex tribus legum codicibus *Gregoriano, Hermogeniano, & Theodosiano*, amputata prolixitate, alium Justiniani nomine inscribendum componerent. Horum igitur excellentium virorum opera Codicem Justinianeum perfecit; & data hanc in rem constitutione confirmavit anno 529.

Deinde innumeras pene veterum leges unico complexus est opere, in quinquaginta libros diviso, quod *Digestorum* seu *Pandectarum* nomine donatum est.

Postea Juris Civilis Epitomen in quatuor libros distributam edidit in gratiam adolescentium Jurisprudentiæ Studiosorum, quam Epitomen *Institutionum Juris Civilis* nomine insignivit.

Sed cum nonnulla in Codice vel omissa vel non satis accurate pertractata deprehenderet, ipsum in multis emendari, & primæ ejus editioni secundam accuratiorem succedere

dere voluit: hicque est *repetitæ prælectionis Codex*, quem jam in Corpore Juris Civilis legimus.

Additæ sunt *Novellæ*, seu novæ Constitutiones 168. Adeo ut *integrum Juris Civilis* ut vocant *Corpus*, quatuor constet *Collectionibus*, videlicet quatuor *Institutionum libris*, quinquaginta libris *Digestorum* seu *Pandectarum*, duodecim libris *Codicis*, & *Novellis* 168. ex quibus Novellis excerptæ sunt breves sententiæ, quæ in recognoscendo Codice variis illius locis insertæ sunt, eæque *Authenticæ* dicuntur, quod Authoritate Imperatoria fulciantur Novellæ.

Jam cum quinquaginta *Digestorum* seu Pandectarum libri una cum *Glossis* unico volumine comprehendi non possent, in tria divisi sunt volumina a librariis qui primum volumen *Digestum vetus* nominarunt, quoniam prius editum est: Secundum, *Infortiatum* quia fortiorem ac pleniorem legum cognitionem suppeditat; Tertium denique *Digestum novum*, seu postremo editum nuncuparunt.

55. Singuli *Pandectarum* & *Codicis* libri in titulos, tituli in leges, & leges in Paragraphos distribuuntur: Cum ergo allegatur lex aliqua Digestorum, seu Pandectarum; nomen *Digestorum* significatur per litteram majusculam D. *Pandectarum* vero per Græcum, π̃ cum accentu circumflexo, in cujus locum

Libra-

Librarii duplex ff. substituunt. Exempli gratia; si quis allegare velit Paragraphum tertium legis primæ tituli primi Digestorum, seu Pandectarum, qui titulus est de Justitia & Jure, sic dicet. *Jus naturale est*, *quod natura omnia animalia docuit*, ex l. 1. Parag. 3. D. seu ff. de Justitia & Jure; id est, lege prima, Paragrapho tertio, Digestis, seu Pandectis, titulo *de Justitia & Jure.*

In Codice autem L. Nemo 2. Cod. de sacrosanctis Ecclesiis: id est, Lege, quæ incipit ab hoc vocabulo, *nemo*, quæ lex est secunda, in Codice, titulo de sacrosanctis Ecclesiis. Hic titulus est secundus libri 2. Si agatur de Authentica, dicetur Authent. *Casta.* Cod. de sacrosanctis Ecclesiis &c. *Novellæ* propriis nominibus & numeris allegantur, & Novellarum capita indicantur. Institutiones quoque Juris Civilis per titulos & Paragraphos laudari solent. Hæc nota §. est Græcum depravatum, & Paragraphum significat.

Primo Paragrapho præmittitur *Principium*, quod sic allegatur *in Pr.* id est, in *Principio*. similiter *in f.* id est, *in fine*, *in sum.* id est, *in summa*, quæ nempe legi aut Paragrapho præfixa est. Item: arg. id est, argumento, scilicet ex aliqua lege deducto. h. t. id est, *hoc titulo.* gl. id est, *Glossa.* j. g. id est, *juncta glossa*, scilicet cum notis, &c.

56. Quam-

56. Quamvis Jus civile Romanorum tanta arte, & opera à Justiniano, tum ex optimis quibusque Juris consultorum responsis, & observationibus; tum etiam ex sanctissimis imperatorum constitutionibus compositum fuerit, non tamen statim a subsequentibus Imperatoribus est approbatum. Sed ipsius auctoritas paulatim crevit, prout magis apud homines innotuit: tandemque apud cunctas fere nationes, vel ex toto, vel ex parte cæpit observari. Nunc magnum habet pondus in tota fere Europa, ubi *jus* simpliciter nominatur.

Nam etiamsi nulla fere sint Europæ Regna, nullæ Provinciæ, quæ peculiares non habeant usus & consuetudines; in iis tamen *jus scriptum*, id est, Jus Romanum pro regula est, quotiescunque *jus*, ut vocant, *consuetudinarium* deficit, nam jus Romanum vera & genuina continet æquitatis ac justitiæ naturalis principia: nec aliunde melius jurisprudentiæ præcepta & definitiones, quam ex Jure Romano repetuntur. Quamobrem cum iis aliquatenus informatos esse oporteat, scientiæ moralis studiosos, nihil ab instituto nostro abhorrens me facturum puto, si selectas quasdam ex Institutionibus Justiniani notiones cum ea, quam tracto, scientia magis conjunctas hic proponam.

§ VI.

Selectæ juris notiones ex Imperatoris Justiniani Institutionibus desumptæ, cum variis observationibus ad scientiam morum spectantibus.

57. INstitutiones juris Civilis Romani sunt Veluti jurisprudentiæRomanæ elementa, a quibus hujusce studii sumendum est exordium.

Inscribuntur *Divi Justiniani Sacratissimi Imperatoris Institutiones.* Etenim solebant Romani *Divos & Sacratissimos* appellare suos Imperatores. Cur autem id facerent, nulla justa ratione, sed sola pudenda, & impia adulatione movebantur. Nos vero cum de jure Romano agentes, sic eos nominamus, auctore Deo id faciamus, qui de ministris suis sic ait, Psalm. 81. v. 6. *Ego dixi dii estis.* Eoque sensu testimonium illud allegat Christus Dominus Joan. cap. 10 v.31. Itaque possumus *Divi* Justiniani Institutiones cum veteribus dicere, earumque synopsin exhibere.

In quatuor *libros* dividuntur, quorum singuli variis constant *titulis*: rursusque tituli *principio* ac *paragraphis* dirimuntur.

EX LIBRO PRIMO.

58. LIber primus tradita justitiæ & juris prudentiæ definitione, positisque diversis

juris speciebus, de *personis* agit quarum varias divisiones recenset,

Ad Tit. I.

De justitia & jure.

59. Justitia est *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.*

Dicitur *constans, & perpetua voluntas*; quibus verbis habitus voluntatis assignatur: nam.voluntas constans & perpetua non est sine habitu. Additur *jus suum cuique tribuendi*: quia justitiæ objectum est, jus cuique reddendum.

Jurisprudentia est *juris notitia*, Aliquando tamen *jus* sumitur pro ipsa Arte, seu scientia juris: quo sensu definitur *ars boni & æqui.*

Præcepta juris sunt tria, honeste vivere; alterum non lædere, suum Cuique tribuere.

Jus vel publicum est, vel privatum. Publicum dicitur, quod ad statum Reipublicæ vel ad principem primario spectat: cujusmodi est jus sacrum, quo nititur religio; jus belli & pacis. In Germania quæ pertinent ad Electionem Imperatoris sunt juris publici. In Gallia lex Salica, qua fœminæ a sceptro excluduntur, est quoque juris publici.

Privatum jus dicitur, quod ad singulorum utilitatem pertinet, de quo solo agit

Justinianus; illudque collectum esse dicit ex jure naturali, gentium, & civili.

Ad Tit. II.

De jure naturali, gentium & civili.

60. JUs naturale hoc titulo definitur, *quod natura omnia animalia docuit:* sive quod hominibus & belluis commune est: Quamquam belluæ ut rationis, sic juris expertes merito habentur. Sed, si quod belluæ instinctu naturali, id homines ratione faciunt, jure naturali facere dicuntur, Cujus exemplum vulgo afferunt maris & fœminæ Conjunctionem, prolis educationem, &c.

Jus gentium est, *quo gentes humanæ utuntur*, ut loquitur Ulpianus leg. 1. ff. de justitia & Jure, illudque vel primarium, vel secundarium est.

Primarium dicitur; quod ratio naturalis inter omnes homines constituit: ad quod pertinet religio, quam quisque habet erga Deum; amor erga Patriam & parentes &c. hocque jus revera est jus naturale, quatenus hominibus solis convenit, & ita nominatur ab Imperatore Justiniano lib. 2. instit. tit. 1. parag. 11, *Secundarium* est, quod *usu exigente & humanis necessitatibus* constitutum est. Quo jure omnes pene contractus sunt introducti, ut *emptio*, *venditio*, *locatio*, *conductio*,

ctio, *societas*, *depositum*, *mutuum*, & alii innumerabiles:

Jus Civile est, quod quisque populus liber sibi ipse constituit: idque vel *scriptum* est, vel *non scriptum*, seu *consuetudinarium*.

Ad Tit. III.

De jure personarum.

61. DE personis agere incipit Justinianus hoc titulo, primamque personarum divisionem hanc esse dicit. Quod omnes homines aut *liberi* sint aut *servi*.

Homo liber est, *qui alieno dominio non subjacet*; sive qui omnia pro libitu facere potest, quæ legibus communibus non prohibentur.

Servus est, *qui alterius dominio subjicitur*. Servi autem ex eo nominati sunt, quod Imperatores *servare* captivos, eosque vendere, non vero occidere solerent. Unde etiam *mancipiorum* nomen ipsis datum est, quod ab hostibus *manu caperentur*, non vero occiderentur.

Præter captivitatem alius duplex erat modus, quo fiebant servi nempe *nativitate*, nam omnes ex ancillis nati pariter fiebant servi: & *jure Civili*, nam liber homo, qui major viginti annis ad pretium participandum sese ve-

nundari partiebatur, amittebat libertatem & fiebat servus.

In servorum conditione nulla est differentia; liberi tamen vel sunt ingenui, vel sunt libertini.

Ingenuus, ut modo dictum est, vocatur, qui statim ut natus est, liber est: sive qui ex matre libera nascitur: nam hoc casu *partus sequitur ventrem* seu conditionem matris.

Libertinus dicitur, qui ex servitute manumissus est. Manumissio autem, quæ est de *manu missio* sive datio libertatis multis modis fiebat; iisque vel solemnibus, vel minus solemnibus.

Modi solemnes erant tres; scilicet vindicta, census, & testamentum.

Vindicta fiebat manumissio apud Magistratum. Vindicta autem erat virgula, qua manumittendi in capite pulsabantur a Prætore, sic dicta a Vindicio servo qui cum nobilium adolescentium conjurationem contra Rempublicam patefecisset, libertate donatus est. Ut scribit T. Livius lib. 2. cap. 5.

Censu fiebat manumissio, cum Dominus servum producebat in campum Martium, ut ibi censum id est, bona inter reliquos cives profiteretur: cui manumittendi modo successit is, quo manumittebantur servi in Ecclesia coram fidelium cætu, donec omnino sublata est servitus inter Christianos.

Testamento denique fiebat manumissio,

um

cum quis servum suum testamento liberum esse jubebat.

Minus solemnes manumittendi modi erant item tres, scilicet *inter amicos*, cum nempe quis præsentibus amicis servum manumittebat: *per mensam*, cum ipsum convivio admittebat: *per Epistolam*, quando aliis in locis agenti servo missis literis concedebat, ut liber viveret.

Ab Tit. VIII.

De his, qui sui, vel alieni Juris sunt

Secunda personarum divisio est, in eos: qui sunt sui Juris, quique dicuntur *Patres familias* sive puberes sint, sive impuberes & in eos, qui sunt sub potestate dominica, ut *servi*, de quibus dictum est, (N. 61.) vel sub potestate patria. ut *filii familias*.

Ad Tit. IX.

De patria potestate.

63. Patria potestas est jus, quod habet Pater Jure Romano in liberos tum ex justis nuptiis procreatos, tum in legitimatos; tum etiam in adoptatos. Qui sint filii ex legitimis nuptiis procreati, satis notum est: si extra legitimas nuptias nascantur, dicuntur *naturales*, non legitimi, quia leges eos non

agnoscunt: sed per subsequens matrimonium possunt legitimari. Adoptivi denique apud Romanos dicebantur, qui per adoptionem tantum, non natura erant liberi.

Duplex erat adoptionis species: altera dicebatur *arrogatio*, qua patres-familias, id est, qui erant sui juris, & extra patriam potestatem, sive essent puberes, sive impuberes; altera *adoptio* specifice, qua filiifamilias, qui nempe non erant sui juris, in potestatem patris adoptivi transibant.

Summa autem erat patris potestas in liberos, lege XII. tab. (N. 52. supra §. II.) Ideoque scribit hic Justinianus, *nullos esse homines, qui talem habebant in liberos potestatem, qualem habebant cives Romani.* Sic enim lex XII. tab. præcipit. *In liberos suprema patrum auctoritas esto. Venundare, occidere liceto. Si pater filium ter venumdedit, filius a patre liber esto.*

Itaque cum pater filium alicui vendiderat, non idcirco hic filius sui juris efficiebatur, sed in patris potestatem recidebat, qui eum rursus ac tertio poterat vendere. Verum post tertiam venditionem, si filius manumittebatur, fiebat sui juris & paterfamilias:

Hinc factum est, ut *emancipationes* liberorum veteri jure Romano per tres imaginarias venditiones, & totidem manumissiones fierent. Quippe pater naturalis adibat, Prætorem

torem cum aliquo sibi amico, cui maxime confidebat, quique idcirco pater *fiduciarius* appellabatur. Huic vendebat seu mancipabat filium, certam habens fiduciam, fore, ut filius ab eo libertatem reciperet, Igitur pater fiduciarius coram Prætore, & quinque testibus ac *libripende*, sic vocato, quod libram, seu stateram ferret cum duobus nummis aureis, filium emebat a patre naturali, dabatque ei in pretii similitudinem unum vel duos nummos, quos ferebat libripens, atque ita filius in potestatem illius transibat. Ipse vero statim eum manumittebat. Manumissus vero in patris naturalis potestatem recidens, rursus ab eo mancipabatur, & a patre fiduciario manumittebatur; idemque tertio fiebat, ut tandem post tertiam mancipationem & manumissionem filius e patria potestate dimitteretur.

64. Verum hæ solennitates postea sublatæ sunt, iisque successit 1. emancipatio *Anastasiana*, quæ fiebat ex rescriptione principis, ut constituerat Imperator Anastasius lege 5. Cod. de emancipationibus : deinde *Justiniana*, quæ fiebat coram Magistratu, prout statuit Justinianus leg. 6. Cod. eodem titulo.

Ex his intelligitur, Emancipationem in jure Romano esse actum, quo pater e manu id est, ex potestate & dominio filium etiam impuberem, & tutore indigentem dimittebat. Sed apud nos Emancipatio est actus, quo minor 25 annis, altero vel utroque parente

De Nuptiis.

66. Nuptiæ, sive matrimonium est *viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.* Hæc conjunctio est animorum potius quam corporum. Nam matrimonium consensus facit, non concubitus.

Ad legitimas nuptias Jure Civili-Romano requiruntur quatuor.

Primo ut contrahentes sint Cives Romani. Nam olim nec peregrini, quales erant, qui jus Latii tantum habebant; nec servi justas apud eos nuptias contrahebant. Jure tamen Canonico omnes homines, tam Cives, quam peregrini, tam liberi quam servi justas nuptias contrahunt: quoniam apud Deum non est discrimen inter liberum & servum, ex Epist. ad Gal. c. 3. v. 28.

Secundo requiritur ut masculi sint puberes, & fœminæ viri potentes: sive, ut illi compleverint annum decimum quartum, hæ vero annum duodecimum.

Tertio, ut habeant consensum parentum, in quorum potestate sunt: *nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet.* Jus tamen Canonicum hunc parentum consensum non desiderat, ut videri potest apud Lancelottum Lib. 2. Instit. Juris Canonici Tit. XI. §. 1. cui consentaneum est Concil. Trident.

Trident. Seff. 24. Cap. 1. de Reform. matrimonii.

Quarto, denique requiritur, ut contrahentes abſtineant a vetitis & nefariis nuptiis: quales ſunt inter perſonas, quæ vel affinitate vel cognatione conjunguntur.

67. Cognatio ſive conſanguinitas eſt vinculum perſonarum ex eodem ſtipite & ſanguine descendentium.

Affinitas vero eſt neceſſitudo per matrimonium contracta inter conjugem, & alterius conjugis cognatos.

Duæ ſunt conſanguinitatis *Lineæ*, ſcilicet *recta* & *obliqua* ſeu collateralis.

Linea recta eſt ea, in qua alter alterum genuit; eaque vel eſt aſcendentium, in qua numerando a filio aſcendimus ad patrem, ad avum, ad proavum, abavum, atavum, tritavum &c. vel *deſcententium*, in qua deſcendimus a patre ad filium, ad nepotem, ad pronepotem, abnepotem, atnepotem, trinepotem &c.

Obliqua linea eſt eorum, qui a latere veniunt.

In recta linea v. g. inter patrem, filiam, neptem &c prohibentur nuptiæ in infinitum, prohibentur item in linea collaterali inter perſonas quarum aliquæ parentum loco ſunt, reſpectu aliarum; ut, non poteſt quis amitam ſeu materteram, vel magnam amitam, & magnam materteram uxorem ducere,

re, quia parentum loco habentur. Eadem ratione patruus fratris sui filiam, aut neptem uxorem ducere non potest.

In aliis personis, quæ sunt in linea collaterali, distingui debet gradus, seu distantia unius personæ ab alia.

68. Diverso modo numerantur isti gradus Jure Civili & Jure Canonico.

In Jure Civili, *quot sunt generationes, tot sunt gradus:* nam utrinque numerantur generationes, ascendendo ab una persona genita ad Communem stipitem; & descendendo a communi stipite ad alteram personam genitam. Verbi gratia, si Titius genuit Mævium & Sempronium; hi duo, nempe Mævius & Sempronius, qui fratres sunt, dicuntur esse in secundo gradu. Siquidem Mævius genitus est a Titio communi utriusque parente, en ûnum gradum: Titius genuit Sempronium, en alterum gradum. Eaque ratione filius Mævii & filia Sempronii sunt in quarto gradu. Nam filius Mævii genitus est a Mævio; en unum gradum: Mævius a Titio communi parente; en secundum. Deinde Titius genuit Sempronium; en tertium: & Sempronius filiam suam genuit, en quartum gradum.

In Jure Canonico numerantur tantum generationes ex una parte, descendendo a Communi parente ad personam genitam, vel ascendendo a persona genita ad stipitem communem

munem. Unde fratres & sorores secundum jus Canonicum, quod ubique ea in re sequitur Ecclesia Catholica, sunt in primo gradu; fratrum & sororum liberi in secundo &c. Quocirca in exemplo allato, Titius genuit Mævium & Sempronium: deinde Mævius filium habuit, & Sempronius filiam: si fiat ascensus ex una parte, puta a filio Mævii ad Titium communem parentem, vel descensus a Titio ad filium Mævii, aut ex altera parte ad filiam Sempronii, occurent tantum duæ generationes, & proinde duo gradus.

Itaque Jure Civil consobrini, id est, fratrum vel sororum liberi, utpote in quarto gradu, nuptias contrahere possunt.

Sed Jure Canonico non tantum consobrini non possunt nuptias contrahere, sed neque eorum filii & filiæ: neque nepotes & neptes: quia consobrinorum nepotes & neptes sunt tantum in quarto gradu secundum Jus Canonicum, quo quidem jure prohibentur nuptiæ in linea Collaterali usque ad quartum gradum inclusive, id est, incluso eo gradu intra prohibitionem.

69. Hic quæritur, quid Juris sit respectu personarum Collateralium, quarum una est tantum in tertio gradu a Communi stipite, v. g. est tantum vel pronepos vel proneptis; altera vero ex altera parte est in quinto gradu. Cui quæstioni respondetur; hanc esse regulam generalem ut personæ collaterales

in

in eo inter ſe dicantur gradu conſtitutæ, in quo eſt perſona remotior: v. g. in ſpecie propoſita, ubi una perſona diſtat tribus gradibus, altera quinque a ſtipite communi, hæ duæ perſonæ inter ſe dicuntur eſſe in quinto gradu: & proinde matrimonio licite conjunguntur.

70, Quod diximus de cognatione, id etiam de affinitate ſtatuendum. V. g. ſi Titius Cajam duxerit, non poteſt ea mortua conjungi cum Cajæ cognatis intra quartum gradum *incluſive.* Ubi notandum, etiamſi affinitas morte unius conjugum diſſolvatur Jure civili, ut conſtat §. *ſocrum* 7. *Inſtitut. de nuptiis*: eam tamen remanere Jure Canonico: cui juri nihil addidit Tridentina ſynodus, niſi quod affinitatem, quæ ex fornicatione oritur, ad ſecundum duntaxat gradum porrexit, ſeſſ. 24. cap. 4. *de reformatione matrimonii.*

Liberi, qui naſcuntur ex fornicatione dicuntur *naturales* ſive ſpurii, non *legitimi*, quia leges eos non agnoſcunt; poſſunt tamen per ſubſequens matrimonium Legitimari, ſeu fieri legitimi.

71. Eſt & alia ſpecies affinitatis inter Chriſtianos, quæ *ſpiritualis* dicitur, qualis intercedit inter perſonam, quæ baptizavit & eam quæ baptizata eſt, illiusque parentes. Patrinus quoque & matrina, qui de ſacro fonte perſonam ſuceperunt, contrahunt affinitatem ſpiritualem, non quidem inter ſe, ſed cum

cum persona suscepta, illiusque parentibus, quæ affinitas matrimonium impedit.

Ad Tit. XIII.

De Tutelis.

72. Personæ *sui juris* dicuntur, quæ nec patriæ, nec herili potestati sunt subjectæ. Eæ autem vel sunt Tutores, vel Curatores, vel neutro genere tenentur.

Tutela definitur hoc titulo, *vis & potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, Jure Civili data* aut *permissa*. Dicitur vis & potestas *in capite libero*: dici etiam posset *in caput liberum*, id est, potestas in persona libera ad aliam personam liberam, quæ per ætatem defendere se non poteſt, tuendam. In hoc quippe tutela a curatione discrepat, quod Tutor primario detur personæ, deinde rebus, Curator vero solis rebus detur, non personæ.

Additur Jure Civili *data* aut *permissa*, quia triplex est tutelæ species in Jure Romano. Primo quidem est *testamentaria*, cum v. g. pater testamento tutorem dat liberis adhuc impuberibus, & proinde infirmis, ac Tutore indigentibus. Deinde *legitima*, quæ deficiente testamentaria, agnatis defertur, lege XII. tabul. Agnati autem dicuntur, qui per virilis sexus personas conjuncti sunt: cognati vero, qui

qui per fœminei sexus personas conjunguntur. Tutela denique *Dativa* est *ea, quam judex deficiente testamentaria ac legitima* pro arbitrio *constituit*.

Itaque tutela legitima *datur* seu defertur lege XII. tab. testamentaria *permittitur*.

Auctoritas Tutoris est approbatio ejus, quod cum pupillo geritur; qua quidem opus non est, ut pupillus conditionem suam meliorem faciat: sed cum periculum est, ne conditionem suam faciat deteriorem, omnino est necessaria.

Ad Tit. XXII.

De Curatoribus.

73. CUm Tutor personæ detur propter infirmam ætatem, solis impuberibus datur: ideoque adveniente pubertate tutela finitur jure Romano. Tum qui prius dicebantur *pupilli* & sub tutela constituti, dicuntur *minores*, iisque dantur curatores, qui ipsorum res tueantur, donec annum vigesimum quintum compleverint, quo tempore fiunt *majores*, & plenum habent rerum suarum dominium.

Hoc viginti quinque annorum spatium in quibusdam locis restringitur. Per rescriptum autem supremi Principis ubique huic tempori derogari potest.

Nonnunquam ipsis etiam majoribus dantur Curatores propter animi vel corporis vitium v. g. mente captis, prodigis, mutis, surdis &c.

Ad Tit. XXV.

De excusationibus Tutorum vel Curatorum.

74. A tutela & cura excusantur primo, qui quinque liberos habent vivos. Secundo pauperes. Tertio, qui sunt infirmæ valetudinis. Quarto Professores liberalium artium &c.

Clericos quoque ab onere tutelæ immunes fecit Justinianus lege *generaliter* 52. Cod. de *Episcopis & Clericis*. Non tamen interdicta est Clericis pupillorum & orphanorum tutela vel curatio, dummodo sola Charitatis ratione, non ulla lucri cupiditate moveantur, ut constat ex Can; *pervenit 26. dist. 87.* & Can. *decrevit. 1. dist. 88.*

EX LIBRO SECUNDO.

Hactenus de personis, nunc de rebus agendum.

Ad Tit. I.

De rerum divisione & acquirendo earum dominio.

75. RES omnes vel sunt in patrimonio seu dominio singulorum, vel sunt extra singulorum patrimonium.

Extra singulorum patrimonium sunt res communes, res publicæ, res Universitatis, res nullius.

Res communes dicuntur, quarum proprietas nullius est, usus vero Jure naturali, sive Jure gentium est omnium; ut sunt aër, aqua profluens, mare, littus maris, feræ, bestiæ, pisces &c.

Res vocantur publicæ, quarum proprietas est alicujus populi, usus tamen jure gentium omnibus communis est; ut sunt flumen, ripa, qua flumen continetur, portus &c.

Res Universitatis sunt eæ, quarum proprietas est Universitatis aut Collegii alicujus, usus vero omnium, qui sunt ex ea Universitate aut Collegio, ut sunt Theatra, stadia, balnea, &c.

Res nullius sunt res Divini juris, quæ nempe regulariter alicujus fieri non possunt, eæque vel sacræ sunt, vel religiosæ, vel sanctæ.

Res sacræ dicuntur, quæ rite per Pontifices Deo sunt consecratæ, ut ædes sacræ. Altaria,

taria, & vasa usui divino dicata, &c. quæ quidem Jure Canonico non licet alienare, nisi ob necessitatem & utilitatem Ecclesiæ, nempe ad dissolvendum æs alienum, quo premitur Ecclesia: ad captivos ex infidelium potestate redimendos, ad pauperes tempore famis alendos. Vide Tit. Decretat. *de rebus Ecclesiæ alienandis vel non*, qui est decimus tertius libri tertii.

Religiosa res apud Romanos Jure Civili dicebatur locus, in quem quis mortuum intulerat, sive propria duntaxat voluntate, si suus esset locus; sive volente aut consentiente Domino, si locus esset alterius. Jure Canonico religiosus non fit locus, nisi ab Episcopo, vel à sacerdote, quem Episcopus delegaverit, rite fuerit consecratus: hujusmodi sunt cæmeteria, seu conditoria, in quibus defunctorum corpora tumulantur.

Res sanctæ sunt eæ, quæ sanctione aliqua adversus hominum injurias sunt munitæ; ut sunt muri, portæ civitatis, & leges.

76. In patrimonio singulorum sunt res, quarum dominium est acquisitum.

Dominium est facultas de re disponendi, nisi lex aut conventio impediat, ut dicetur inferius ad Tit. 8.

Modi acquirendi Dominii Jure Gentium sex statui possunt: scilicet occupatio, accessio, specificatio, confusio, fructuum ex aliena re perceptio, traditio.

Primus

Primus igitur modus acquirendi dominii Jure Gentium est *occupatio*, qua res quæ nullius sunt primo occupanti cedunt.

Ad occupationem pertinent acquisitio animalium ferorum, non vero mansuetorum; acquisitio rerum in bello partarum, inventio, acquisitio rei pro derelicto habitæ.

Itaque feræ bestiæ, volucres, & pisces, simul atque venatione, aucupio, piscatione in manus alicujus venerunt, Jure gentium illius esse incipiunt. Quidquid autem eorum ceperis, si tuam evaserit custodiam, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Illud quæsitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur: & placuit non aliter tuam esse, quam si eam ceperis; *quod multa accidere soleant, ut eam non capias.*

Apium quoque fera natura est. Itaque apes, quæ in tua arbore consederint, non magis tuæ intelliguntur esse; quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eo usque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio ejus est; alioquin occupantis fit. Pavonum item & columbarum & cervorum fera est natura; & postquam abierunt, eo usque tamen tua esse intelliguntur, donec *animum revertendi* habeant, id est, donec revertendi consuetudinem non deseruerint. Gallinarum autem

 & an-

& anserum non est fera natura. Ideoque licet ea animalia ab aliquo turbata conspectum tuum effugerint, tua esse intelliguntur; & qui lucrandi animo ea detinet, furtum committere intelligitur.

Jam in bello acquirimus Jure gentium non tantum res hostium, sed & ipsos hostes, qui quod manu *capiantur*, non occidantur, *captivi* nominantur.

Inventione pariter acquiruntur jure naturali eæ res, quæ nunquam cujusquam fuerunt, ut sunt lapilli & gemmæ, quæ in littore maris inveniuntur.

Thesaurus autem, si ab aliquo inveniatur in loco, cujus ipse dominium habet, totus est inventoris. Idem statuendum, si inveniatur in loco sacro vel religioso, dummodo id fiat fortuito, non data opera. Sed si in solo alterius, vel in publico, aut fiscali loco inveniatur, idque fortuito casu, dimidium Domino soli, vel civitati, vel fisco, seu Principi conceditur Jure Civili Romano hoc titulo, paragrapho 39. Definitur Thesaurus a Jurisconsulto Paulo leg. *nunquam* 31. ff. de acquirendo rerum dominio, *vetus quædam depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat.* Tum addit: *sic enim fit ejus, qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus vel custodiæ condiderit sub terra, non est Thesaurus, cujus etiam furtum fit.* Huc pertinet

Scævo-

Scævolæ responsum leg. 67. ff. de rei vindicatione. *A tutore pupilli domum mercatus ad ejus refectionem fabrum induxit. Is pecuniam invenit. Quæritur, ad quem pertineat. Respondi, si non Thesauri fuerunt, sed pecunia forte perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata, nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat.* Vide Constitutionum Leonis Imperatoris Cod. lib. 10. tit. 15. ubi Thesauros definit, *Condita ab ignotis dominis tempore vetustiori mobilia;* ac Thesauri inventionem *beneficium Dei* appellat.

Acquisitio rerum pro derelicto habitarum fit, cum Dominus eas res abjicit eo animo, ut eas nolit in numero rerum suarum habere, unde primi occupantis fiunt.

77. Secundus acquirendi modus jure naturali, seu gentium dicitur *accessio*, per quam nempe is fit Dominus accessorii, qui Dominus est rei principalis.

Ad accessionem naturalem referuntur fœtura, alluvio, insula in flumine nata, alvei mutatio.

Igitur, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nascuntur, jure naturali tibi acquiruntur.

Item quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, eodem jure tibi acquiritur. Est autem *alluvio* incrementum latens, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjiciatur.

Insula in medio mari nata dicitur esse primi occupantis. Si nata sit in medio flumine, dividitur inter eos, qui ex utraque parte fluminis prope ripam prædia possident.

Si flumen mutaverit alveum suum, vetus alveus acquiritur iis, qui prædia habent vicina, pro modo latitudinis cujusque prædii.

Ad accessionem artificialem referuntur inædificatio, intextura, implantatio, satio, scriptura, pictura.

Quod spectat ad ædificationem, *omne quod solo inædificatur, solo cedit:* id est, dominus soli est dominus ædium in eo ædificatarum. Si quis autem sciens ex aliena materia in solo suo ædificaverit, datur in eum actio, quæ vocatur *de tigno juncto*, non quidem ut materia ipsa restituatur, quia lex XII. tabul, *tignum* alienum, quod quis rei suæ junxit eximi prohibuit, ne ædificia diruerentur: sed ut damnetur reus in duplum. Si tamen bona fide ex aliena materia, putans esse suam, ædificaverit, non in duplum, sed in simplum damnabitur. *Tigni* appellatione in lege XII. tabul. omne genus materiæ, ex qua ædificia Constant, significatur ex leg. 62. ff. *de verborum significatione.*

Per *intexturam* purpura aliena vestimento tuo intexta, accessionis vice tibi cedit. Item *per implantationem*, planta cum radices egit, fit ejus cujus est solum: idem dicendum tum de semine, quod agro, in quo satum est; tum

de

de litteris, quæ, licet aureæ sint, Chartæ cedunt. Pictura tamen non cedit tabulæ, sed tabula picturæ, propter picturæ pretium.

78. Tertius acquirendi modus Jure naturali dicitur *specificatio*, per quam nempe si quis bona fide ex aliena materia, vel partim ex sua, partim ex aliena, speciem fecerit, fit ejus Dominus, si modo ea species ad priorem rudemque materiam reverti non possit. Ut siquis bona fide ex uvis alienis, vel partim ex suis, partim ex alienis vinum fecerit, quod non potest in materiam priorem reverti, ipse fit vini Dominus; soluto tamen materiæ pretio priori Domino. Sed si res in priorem materiam reverti possit, ut si vas ex auro alieno factum sit, quod nempe reverti potest in priorem rudemque materiam, Dominus materiæ est Dominus speciei: eoque casu videtur habenda ratio laboris artificis secundum viri prudentis arbitrium, propter bonam ipsius fidem.

79. Quartus acquirendi modus jure naturali est *confusio* vel *commixtio*, per quam duorum dominorum materiæ, vel ipsorum voluntate, vel fortuito confusæ aut commixtæ, sunt amborum communes. *Confusio* de rebus liquidis dicitur, ut de vino: *Commixtio* vero de aridis, ut de tritico.

80. Quintus modus est fructuum ex aliena re perceptio. Ut si quis a non Domino, quem dominum esse crediderit, bona fide

 fundum

fundum emerit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura, & cura. Aliter se res habet, si quis fuerit malæ fidei possessor; sive si alienum fundum sciens possederit; nam fructus cum fundo debet restituere: sive ii fructus sint *naturales*, qui nempe sine cultu & cultura hominis crescunt, ut mala, pyra, &c. sive *industriales*, qui culturam hominis desiderant, ut frumenta, uvæ &c. sive sint adhuc pendentes in radice vel arbore; sive collecti & extantes; sive collecti & consumpti. Is vero, ad quem usus fructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipsos perceperit: & ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur.

81. Sextus denique acquirendi modus jure naturali est *traditio*. Nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem Domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. *Traditio* proprie est rei mobilis, nempe libri, equi, &c. sed ipsi æquivalet *quasitraditio*, quæ est rerum immobilium, ut fundi, ædium, &c. imo & in rebus mobilibus locum habere potest *quasitraditio*, quæ fit vel per *fictionem brevis manus*, vel per *symbolum*.

Fictio brevis manus dicitur, cum actus, qui intervenire debebat, occultatur. Veluti si rem,

si rem, quam tibi quis commodaverit, vel locaverit, postea tibi vendiderit: quamvis eam non accipiat, ut tibi tradat: eo tamen ipso quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur illius proprietas, perinde ac si eam accepisset, tibique deinde tradidisset.

Per symbolum quoque fit quasi traditio: ut si quis merces in horreo depositas vendiderit, sola traditione clavium horrei transfert proprietatem mercium ad emptorem.

Ad Tit. II.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

82. ALtera est rerum divisio in res *corporales*, quæ nempe tangi possunt; sive mobiles sint, ut equus, aurum, &c. sive immobiles, ut domus, fundus, &c. & in res *incorporales*, quæ tangi non possunt, ac in jure consistunt, ut hæreditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractæ. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam *servitutes* vocantur. Etenim præter servitutem, qua persona personæ ad nutum servit, de qua superius actum est (N. 61.) alterius hic meminit Jurisconsultus, quæ dicitur esse jus, quo res aliena nobis aut nostræ rei servit: unde vel realis est, quando rei nostræ; vel est *personalis*, quando nobis servit.

Ad

Ad Tit. III.

De servitutibus prædiorum rusticorum & urbanorum.

83. Servitus realis seu prædialis est vel urbana vel rustica.

Urbana dicitur, quam prædium sive rusticum sive urbanum debet prædio urbano.

Rustica, quam prædium sive rusticum sive urbanum debet prædio rustico.

Urbanum prædium vocatur, quod hominis habitationis causa extructum est, sive sit in urbe, sive ruri.

Rusticum est, quod ad usum rusticum est comparatum; sive etiam ruri sit, sive in urbe.

Rusticæ servitutes sunt *iter*, quo quis per alterius vicini fundum aut prædium sive rusticum sive urbanum sine jumento vel vehiculo; *actus*, quo homo cum jumento vel vehiculo jus habet eundi; *via*, quæ est jus, quo quis per alterius fundum ire, agere, vehere, & trahere potest; *aquæ ductus* sive jus aquæ ducendæ per fundum alienum &c.

Urbanæ servitutes sunt jus tigni in vicini parietem immittendi; jus stillicidii, quo vicinus pati cogitur, ut aqua pluvialis e prædio meo in suum guttatim cadat: jus fluminis, quo aqua mei prædii, per tubos seu canales collecta, in prædium vicinum decidit;

jus altius non tollendi, quo vicinus prohibetur altius extollere ædificium, ne prospectui meo officiat, &c.

Ad Tit. IV.

De usu fructu.

84. SErvitutes personales sunt ususfructus, usus, & habitatio.

Usus fructus est *jus alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia.*

Dicitur *jus utendi, fruendi*, ut distinguatur ususfructus a nudo usu. Nam utimur rebus alienis ad necessitatem tantum; fruimur vero etiam ad commoditatem & voluptatem, salva rerum substantia: quia cum usufructuarius non sit Dominus rei, cavere debet, ne ipsa deterior evadat.

Ad Tit. V.

De usu & habitatione.

85. USus est *jus rebus alienis utendi, non fruendi:* unde minus est in usu, quam in usufructu.

Habitatio est jus alienas ædes habitandi, quod jus ad alios transferri non potest.

Hæ omnes servitutes personales multis modis, sed præsertim, morte naturali vel civili

vili personæ finiuntur. Quid sit mors civilis, dictum est antea.

Ad Tit. VI.

De Usucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

86. Vidimus hactenus modos acquirendi jure naturali: nunc dicendum de modis acquirendi jure civili. Ex iis alius est universalis, ut hæreditatis aditio: alius particularis, ut usucapio, ut donatio, legatum &c.

Usucapio est modus acquirendi Jure Civili, quo quis rem alienam bona fide, justo titulo, & legitimo seu *præscripto per leges* tempore possessam, suam efficit: unde etiam præscriptio nominatur.

Ad usucapionem, seu longi temporis præscriptionem requisita sunt quinque.

Primo, bona fides, quam quidem initio tantum usucapionis desiderat jus civile; sed Jus Canonicum per totum tempus. Unde malæ fidei possessor non usucapit.

Secundo, Justus titulus, quales sunt emptio, donatio, legatum, &c.

Tertio, ut res non sit vitiosa: cujusmodi sunt res sacra, res furtiva, vel vi possessa &c. quæ non possunt usucapi.

Quarto, ut possessio sit continuata non per

per litis conteſtationem, aut alio modo interrupta.

Quinto denique requiritur tempus legitimum, ſeu per leges *præſcriptum*, ſcilicet triennium pro rebus mobilibus; decennium inter præſentes, & vicennium inter abſentes pro rebus immobilibus. Bona Eccleſiaſtica non præſcribuntur, niſi 40. annorum ſpatio.

Ad Tit. VII.

De Donationibus.

87. Donatio eſt *mera liberalitas, quæ nullo Jure cogente in aliquem exercetur:* eaque fit vel *mortis Cauſa*, *vel inter vivos*.

Donatio *mortis cauſa* fit propter mortis ſuſpicionem; & ſimilis eſt legato; unde ipſa, ceſſante mortis periculo, vel etiam pœnitentia donatoris, aut ſi præmoriatur donatarius, revocatur.

Donatio *inter vivos* fit ſine ulla mortis cogitatione; quæ, ſi quingentos ſolidos excedat, debet inſinuari, id eſt, in acta publica referri. Non autem revocatur, niſi vel donatori ſuperveniant liberi, vel inſigniter ingratus ſit donatarius.

Tertia eſt donationis ſpecies, quæ *propter nuptias* dicitur, quam maritus uxori facit ad remunerationem dotis. Huic ſimile eſt, quod Imperatores Juſtiniano poſteriores dixere

dixere *Hypobolon*, id eſt incrementum dotis, vel quod mortuo marito uxori ſuperſtiti redditur ſupra dotem.

Ad Tit. VIII.

Quibus alienare licet vel non.

88. QUi rei dominium acquiſivit, poteſt eam alienare; id eſt, poteſt dominium ejus in alium transferre. Maritus tamen, qui Dominus eſt prædii dotalis, non poteſt illud ſine uxoris conſenſu alienare. Item *Minores*, quamvis ſint rerum ſuarum domini, eas ſine Tutorum auctoritate alienare nequeunt. *Quanto tempore*, inquit Apoſtolus ad Galatas cap. 4. v. 1. & 2. *hæres parvulus eſt, nihil differt à ſervo, cum ſit dominus omnium: ſed ſub tutoribus & actoribus eſt, usque ad præfinitum tempus à patre.* Vertunt aliqui *tutoribus* & *curatoribus* idque non male, ſed poteſt retineri vulgata verſio ſub *tutoribus* & *actoribus*.

Dicitur actor, quem tutor vel curator ad agendum quaſi procuratorem, auctore prætore Conſtituit, *Inſtitut. de curatoribus §. ultimo.* E contrario creditor, qui dominus non eſt pignoris, poteſt illud alienare, ſi debitum ipſi non ſolvatur.

Ad Tit. IX.

Per quas personas cuique acquiritur.

89. Acquiritur nobis dominium non tantum per nos ipsos, sed etiam per servos nostros & liberos, qui sunt in nostra potestate; imo per procuratorem. Servi tamen & filii *Peculium* habent jure Romano, id est, *pusillam pecuniam a rationibus dominicis & paternis separatam.* Peculium servorum unius est rationis. At peculium liberorum est quadruplicis generis; scilicet *profectitium*, quod ex re, vel occasione patris; *adventitium*, quod vel donatione, vel successione matris; *castrense*, quod in militia; *quasi castrense*, quod in foro vel officio publico acquiritur. Pater habet proprietatem & usumfructum peculii profectitii, solum usum adventitii, nihil vero in castrensi vel quasi castrensi.

Ad Tit. X.

De Testamentis ordinandis.

90. HÆreditas est modus acquirendi dominii universalis. Est enim *successio in universum jus, quod defunctus habuit.* Ea autem vel *testamento* defertur, vel ab *intestato*.

Testamentum est *voluntatis nostræ justa sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.*

Dicitur *justa sententia*, id est legibus consentanea. Deinde *nostræ voluntatis*: quæ verba a testamenti factione excludunt filiosfamilias & servos, qui sunt in potestate patria & herili, nec propriam habent voluntatem; item mente captos, prodigos &c. Additur *de eo quod quis post mortem suam fieri velit*: quia ut testamentum valeat, *mors necesse est intercedat testatoris*, ut ait Apostolus ad Hebræos cap. 9. v. 16, nam quamdiu vivit testator, mutare potest voluntatem. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum*. l. 4. ff. *de adimendis vel transferendis legatis*.

Testamentum Jure Romano, vel solenne est, vel nuncupativum.

Testamentum solenne in scriptis fit coram septem testibus, civibus Romanis, puberibus, subscribentibus & consignantibus. Aliud enim est *subscribere*, aliud est *signare*: illud calamo, hoc annulo, seu sigillo perficitur. *Subsignare* tamen pro *subscribere* sumitur leg. 39. ff. *de verborum significatione*.

Testamentum nuncupativum fit viva voce testatoris, hæredem suum coram septem testibus nuncupantis. Vide legem, *hac consultissima* 21. cod. *de testamentis*. Testamentum militare, quod nempe a milite, stipendia merente in expeditionibus militaribus conficiebatur, ab omnibus juris solennitatibus erat immune.

Testa-

Testamentum *holographum*, seu quod totum manu testatoris conscriptum est & subscriptum, multis in locis nullos testes desiderat. Fieri etiam potest coram notariis publicis. Nonnunquam excipitur a pastore seu rectore Ecclesiæ parochialis coram duobus testibus, ubi deficiunt notarii, ut patet ex Jure Canonico cap. *cum esset* 10. extra *de testamentis.*

Ad Tit. XII.

Quibus non est permissum facere testamentum.

91. TEstamentum facere possunt omnes, qui non prohibentur. Prohibentur autem servi, filii-familias, mente capti, &c. ut modo dictum N. 90.

De Clericis ita statuit Alexander III. cap. *quia nos* extra, *de testamentis. Clerici de his, quæ paternæ successionis vel cognationis intuitu, aut de artificio sunt adepti, seu dono consanguineorum aut amicorum, non habito respectu ad Ecclesiam, pervenerunt ad ipsos, libere disponere valeant. De his tamen, quæ consideratione Ecclesiæ perceperunt, nullum de jure possunt facere testamentum.* Moribus tamen nostris receptum est, ut de hujusmodi bonis, quæ ab Ecclesia perceperunt, testari valeant, sed eorum est omnem curam adhibere, ut ea bona in pios usus cedant; alioqui graviter peccant.

Ad Tit. XIII.

De exhæredatione liberorum.

92. POſſunt parentes liberos exhæredare juſtis de cauſis, quæ vulgo numerantur quatuordecim:

Bis ſeptem cauſis exhæres filius eſto.
Si patrem feriat: ſi maledicat ei.
Carcere concluſum ſi negligat: aut furioſum,
Criminis accuſet, vel paret inſidias.
Si dederit damnum grave: ſi nec ab hoſte redemit;
Teſtarive vetet: ſe ſocietve malis.
Si mimos ſequitur, vitietque cubile paternum:
Non orthodoxus: filia ſi meretrix.

Ad Tit. XIV.

De hæredibus inſtituendis.

93. HÆredis inſtitutio eſt *deſignatio ſucceſſoris in univerſum jus, quod defunctus habuit.* leg. 24. ff. *de verborum ſignificatione.* Poſſunt autem Jure Romano inſtitui hæredes vel liberi vel ſervi: vel unus, vel plures. Si plures ſint, inter illos dividenda eſt hæreditas. Ideoque in hæreditate, ut in *aſſe*, duodecim diſtinguuntur partes; quæ *unciæ* vocantur. Unde dicitur hæres *ex aſſe*, qui hæres eſt ex toto, hæres *ex ſemiſſe*, qui dimidiam tantum

tantum hæreditatis partem habet, &c. *Uncia* igitur eſt pars hæreditatis duodecima. *Sextans*, ſeu ſexta pars hæreditatis continet duas uncias. *Quadrans* ſeu quarta pars continet tres. *Triens* ſeu tertia pars continet quatuor. *Quincunx*, quinque. *Semis*, ſex. *Septunx*, ſeptem. *Bes*, (quaſi bis, id eſt, bis triens) octo habet uncias. *Dodrans* (cui deeſt quadrans) novem. *Dextans* (quaſi deeſt ſextans) decem. *Deunx* (cui deeſt uncia) undecim. *As* duodecim uncias complectitur.

Si duo inſtituti eſſent hæredes, alter ex ſemiſſe, alter ex quadrante: quoniam ſupereſſet quarta pars, ipſa hæredibus illis *accreſceret*, ſive *jure accreſcendi* accederet pro rata cujusque portione: quia jus non patitur, ut quis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedat. L. 7. ff. *de regulis Juris*. E diverſo, ſi quatuor eſſent hæredes ſcripti, unus ex ſemiſſe, & tres ex tertiis portionibus hæreditatis: cum plus ſcriptum eſſet, quam in hæreditate contineretur; tacite ſingulis pro rata parte decreſceret.

Ad Tit. XV.

De ſubſtitutionibus.

94. Subſtitutio eſt *hæredis inſtitutio in locum prioris deficientis*, eaque duplex eſt, ſcilicet vel *vulgaris*, vel *pupillaris*.

Vulgaris fit a quocunque teſtatore cui-

cunque hæredi instituto, puta hoc modo. Titius hæres esto: si Titius hæres non erit, Mævius hæres esto.

Pupillaris fit a solo patre liberis suis impuberibus, qui vel hæredes non sunt; vel si hæredes sunt, intra pubertatis annos moriuntur: veluti si quis dicat hoc modo. Titius filius meus hæres mihi esto. Ac si filius meus hæres mihi non erit; sive hæres erit, & prius moriatur, quam in suam tutelam venerit, tunc Sejus hæres esto.

Ad pupillarem substitutionem accedit *quasi pupillaris* substitutio, quæ etiam exemplaris dicitur: quæque ab utriusque sexus parente fit liberis tam puberibus quam impuberibus, etiam emancipatis, qui sunt furiosi, mente-capti, prodigi, &c.

Ad Tit. XVII.

Quibus modis testamenta infirmentur.

95. Infirmatur testamentum vel dum rumpitur, vel dum fit irritum, vel dum rescinditur. Rumpitur testamentum, vel agnatione sui hæredis; vel posteriori testamento, dummodo jure perfectum sit, nec quidquam in eo desideretur.

Irritum fit testamentum, si nullus hæres existat.

Rescinditur per querelam inofficiosi testamenti.

Ad

Ad Tit. XVIII.

De inofficioso testamento.

96. INofficiosum dicitur testamentum, *quo contra pietatis officium parentes sine Causa filios suos exhæredant.* Quo Casu liberis datur *querela inofficiosi testamenti*, seu actio in rem adversus hæredem scriptum in testamento inofficioso, ut testamentum rescindatur.

Cessat hæc querela, si exhæredato relicta sit portio legitima. Est autem hæc legitima portio antiquo Jure Romano quarta pars ejus portionis, quam quis habuisset ab intestato: sed jure novo est triens, si liberi sint quatuor vel pauciores; sin vero sint plures, legitima est semis. Authent. *Novissima*, Cod. hoc tit.

Quatuor aut infra dant natis Jura trientem.
Semissem vero dant natis quinque vel ultra.

Ad Tit. XIX.

De Hæredum qualitate & differentia.

97. HÆres dicitur *necessarius* Jure Romano, qui velit nolit, adire debet hæreditatem. Tales erant servi: nam hæredes instituebantur a dominis, qui non erant solvendo, ut ipsorum potius quam defuncti nomine a creditoribus distraheretur hære-

Legare aliquid ab aliquo, id est legare aliquid, ab alio nempe ab hærede præstandum, ut fundum, villam &c.

Vetat lex *falcidia*, quam tulit Falcidius Tribunus plebis, ne quis ultra dodrantem hæreditatis legare possit: ut saltem quarta pars hæreditatis hæredi, vel hæredibus salva remaneat, quæ quarta falcidia nominatur.

Ad Tit. XXIII.

De fideicommissariis hæreditatibus.

99. SIquis nec hæres, nec legatarius per leges esse valeat, huic non aliter quam per fideicommissum relinqui potest: quatenus nempe quod relinquitur, fidei committitur ejus, cui relinquitur, ut id alteri restituat.

Ad Tit. XXV.

De Codicillis.

100. COdicilli Jure Romano sunt *testati vel intestati voluntas minus solennis.* Apud nos nihil aliud fere sunt, nisi appendix ad testamentum, per quam nonnulla vel supplentur, vel demuntur, vel quacunque ratione mutantur.

vum, & nepotes ex altero filio defuncto: nepotes patrem suum mortuum *repræsentabunt*, & omnes simul æquam cum patruo suo hæreditatis portionem habebunt: quia proximiores in linea descendenti nunquam excludunt remotiores alterius lineæ descendentis.

Si nulli sint descendentes, ascendentibus tribuitur hæreditas, ita ut proximior remotiorem semper excludat, dicta Novella, cap. 2.

Deficientibus ascendentibus admittuntur collaterales, & primo quidem fratres germani *in capita*. Cum his vocantur fratrum germanorum defunctorum liberi *in stirpes*: qui ipsi, si soli sint, hæreditatem quoque dividunt in capita. eadem Novell. cap. 3.

Post fratres germanos eorumque liberos veniunt fratres uno parente conjuncti; itemque liberi fratrum præmortuorum, qui uno parente conjuncti erant. Si nec fratres, nec fratrum liberi adsint, reliqui agnati & cognati vocantur: & ex iis, qui pares sunt gradu pariter admittuntur, at proximior remotiorem excludit *ibid*.

Deficientibus & his succedit conjux conjugi leg. 1. Cod. *unde vir & uxor*: cujus defectu fiscus hæreditatem vacantem occupat.

Variant consuetudines in diversis regnis & provinciis circa successiones ab intestato.

Ad

Ad Tit. XIV.

De Obligationibus.

102. OBligatio est *juris vinculum, quo astringimur ad aliquid præstandum*, estque vel naturalis, vel civilis.

Obligatio naturalis est, *quæ sola æquitatis ratione sustinetur:* e. g. naturali obligatione teneor ei opem ferre, cujus auxilium sensi: sed ille nullam in me habet actionem, qua me ad par sibi referendum adigat.

Civilis obligatio est *juris vinculum, quo necessitate astringimur alicujus rei solvendæ secundum nostræ cividitatis jura*, & ea parit actionem.

Obligatio civilis oritur ex contractu, vel quasi contractu: vel ex maleficio seu delicto, aut quasi ex maleficio seu delicto.

Contractus est species conventionis. Conventio autem est *duorum vel plurium in eandem rem placitum seu consensus.* Dicitur item pactio vel pactum, vel conventum: nisi malis dicere pactionem aut conventionem esse actum paciscentium, pactum vero aut conventum esse id, quod ex pactione vel conventione resultat.

Conventio igitur seu pactum est veluti genus, quod in species distribuitur. Nam conventio, si nec nomen habet speciale a Ju-

re

re Civili, nec causam; ea generale conventionis aut pacti nomen retinet; & obligationem tantum parit naturalem, id est, ex fide data, & æquitate naturali ortam, quæ licet non sit efficax ad producendam actionem, non tamen apud virum probum minoris esse debet roboris, quam obligatio civilis. Quod si conventio nomen habeat vel causam, contractus appellatur, & obligationem ad agendum efficacem producit.

Quare contractus est *conventio quæ nomen habet, vel causam:* unde alius est *nominatus*, alius *innominatus*.

Contractus innominatus est ille, qui causam tantum habet, non vero nomen speciale. Causa autem est datio vel factum. Hujusmodi contractus ad quatuor capita reducitur, scilicet, *do ut des: do, ut facias: facio ut des: facio ut facias.*

Contractus *nominatus* dicitur, qui nomen proprium habet a Jure Civili: cujusmodi sunt ex leg. XII. tab. *mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptio, venditio, locatio, conductio, societas & mandatum.* Cum enim horum contractuum usus sit frequentissimus, nec sine iis humana societas consistere possit, his nomen proprium ac vim tribuit Jus Civile, ut obligationem, & actionem civilem parerent.

Dicendum nunc de obligationibus, quæ nascuntur ex contractu; postea de iis agendum

dum erit, quæ ex quasi contractu; itemque ex delicto & quasi delicto oriuntur.

Contractus autem fiunt quatuor modis, nempe vel *re*, vel *verbis*, vel *literis*, vel *consensu*.

Ad Tit. XV.

Quibus modus re contrahitur obligatio.

103. RE perficiuntur contractus, in quibus rei interventio necessaria est: suntque *mutuum, commodatum, depositum: pignus.*

Mutuum est *contractus, qui re perficitur, quo rei nostræ dominium in alium transferimus ea lege, ut eadem non in specie sed in genere reddatur,* ut loquuntur Jurisconsulti: id est juxta modum loquendi Philosophorum, ut eadem non numero sed specie reddatur. e. g. tritici vel olei mensuram tibi mutuo dedi, non ut eandem numero, sed ut eandem tantum speciem mihi redderes. Unde mutuum in iis proprie rebus consistit, quæ pondere, numero & mensura constant; quæ ipso usu consumuntur, sive quarum usus est ipsa rerum consumptio, & quarum una alterius vice fungi potest. Hujusmodi sunt triticum, vinum, oleum &c. pecunia quidem numerata *directe*, ac per se ipsam non consumitur; sed tamen consumitur indirecte, & quatenus datur in pretium earum rerum, quæ ipso usu consumuntur.

Ille,

Ille, qui mutuo dat, *creditor*, qui vero mutuum accipit, *debitor* seu mutuatarius dicitur.

Mutuum gratuitum esse debet, id est nihil percipi potest præter rem ipsam, aut Valorem rei, quæ mutuo data est, quæque vel *caput* vel *sors capitalis*; vel cum agitur de pecunia, *summa capitalis*, aut *principalis* appellatur. Nam mutuum semper quandam indigentiæ speciem arguit in eo, cui datur & ex officio charitatis aut humanitatis procedit. Non enim v. g. triticum aut vinum, aut pecuniam mutuo damus ei, cui supersunt, sed ei tantum, qui quomodocunque iis opus habet. Quocirca peccant contra jus naturale, qui aliquid ex mutuo propter ipsum mutuum exigunt, cum ipsi ex aliorum indigentia quæstum faciant. Idque ita visum est ipsis ethnicis, quos minime latuit notissimum illud juris naturalis præceptum:

Quod tibi non optas fieri, ne feceris ulli.

Quod vero Ethnici contra jus naturale esse statuerunt, id legi Divinæ adversari constat multis scripturæ sacræ testimoniis: Exod. 22. v. 25. *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes.* Levit. 25. v. 36. *Ne accipias usuras ab eo, nec amplius quam dedisti.* Psalmo 41. inter cæteras viri probi dotes, hæc recensetur, v. 5. *qui pecuniam suam non dedit ad usuram.* Psal. 54. v. 12.

Id

Id injusto tribuitur & *non defecit de plateis ejus usura & dolus.* Ezechielis cap. 18. v. 11. Justo necessarium esse dicitur, ut *usuram & superabundantiam non acceperit.* Et cap. 22. v. 12. increpat Deus civitatem sanguinum his verbis, *usuram & superabundantiam accepisti, & avare proximos tuos calumniabaris.*

Equidem sicut ad duritiam cordis, libellus repudii Judæis permittebatur ne videlicet uxores occiderent; ita, ne fratres opprimerent, fœnus apud exteros exercere sinebantur. Cum autem Christiani cæteros homines habere debeant ut fratres, non iis licet fænore quemquam gravare, sed auscultandum illud Christi documentum. Luc. 6. v. 35. *Mutuum date nihil inde sperantes*, id est, sine spe percipiendæ usuræ, quæ est *lucrum ex mutuo vi ipsius mutui præter sortem capitalem collectum.*

Quamvis autem ex mutuo nihil percipere liceat *vi mutui* præter sortem ipsam capitalem: licet tamen vel propter *lucrum cessans*, vel propter *damnum emergens.*

Primo enim si quis damnum aliquod propter mutuum datum patiatur: v. g. si reficere non potuerit ædificium, quod ruinam minabatur, quodque ideo fuerit collapsum; vel si debitum solvere nequiverit ac sententia judicis non tantum in summam, quam debebat, sed etiam in impendia fuerit damnatus, potest acceptum detrimentum, acci-

piendo

piendo quidpiam ultra sortem principalem, resarcire.

Secundo, dum quis habebat occasionem paratam pecuniæ suæ utiliter collocandæ, v. g. in negotiatione justa, vel in fundi acquisitione aut alio quocunque modo: lucrum illud cessans justa est causa aliquid ultra sortem principalem ex mutuo percipiendi.

Tertio quamvis nummus ex sua natura sit *sterilis*, nec per se nummum pariat: in manibus tamen periti negotiatoris fæcundum evadere, & saltem *indirecte* consumi potest. v. g. cum ad comparanda sive alimenta, sive indumenta impenditur; sic enim saltem indirecte alios nummos in variis hominum commerciis producere potest; huncque illius usum pretio æstimari posse Juris-Consultis Romanis, aliisque visum est. Quocirca qui pecuniam dat mutuam, semper aliquid ultra summam capitalem exigere potest, dummodo modum non excedat.

104. Commodatum est *contractus, quo res gratis utenda datur ad certum tempus, ad certum finem, aut modum, ea lege, ut finito secundum tempus & modum præstitutum rei usu, eadem ipsa reddatur.*

Commodatarius *præstat dolum & culpam etiam levissimam:* id est, tenetur erga commodantem de dolo & culpa etiam levissima, adeo ut damnum, quod commodato

accidit, debeat resarcire. Non tamen tenetur de casu fortuito, id est de vi majore, cui humana imbecillitas resistere non potest.

Dolus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad circumveniendum, fallendum, vel decipiendum alterum adhibita; *lege 2. ff. de dolo malo.* §. 2.

Culpa hic nihil aliud est, quam negligentia; quæ triplex est, nimirum *lata*, *levis*, & *levissima*. Committitur culpa lata, cum non adhibetur ea diligentia, quam vel negligens paterfamilias adhiberet. Fit autem culpa levis, cum ea non adhibetur diligentia, quam diligens Paterfamilias; fit levissima cum non adhibetur ea, quam diligentissimus Paterfamilias adhiberet.

Commodato affine est *precarium*, quod quotiescunque libuerit, non expectato certo tempore, repeti potest.

105. Depositum est *contractus, quo res aliqua gratis custodienda traditur & accipitur ea lege, ut repetenti eadem restituatur.* Est tamen casus, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. 57. art. 2. ad 1. in quo depositum non est reddendum, ne homo perversam voluntatem habens, male eo utatur: ut si furiosus, vel hostis reipublicæ arma deposita reposcat. *Depositum miserabile* nominatur, quod naufragii, incendii, tumultus causa deponitur. *Sequestratio*, vero dicitur, cum duo vel plures rem litigiosam apud tertium deponunt,

nunt, ea lege ut ipse finita lite rem victori restituat.

Is apud quem res aliqua deposita est, seu *depositarius*, tenetur actione depositi, ut rem restituat. Sed ex eo solo tenetur, si quid doli commiserit: nam culpæ nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit; quia qui negligenti amico rem custodiendam tradidit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet.

106. Pignus est *contractus re perfectus, quo res in securitatem crediti ea lege creditori traditur, ut eadem soluto debito restituatur.* In hoc autem differt pignus ab *hypotheca*, quod pignoris appellatione ea proprie res contineri dicatur, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si res *mobilis* sit, ut vestis, liber, &c. At quæ sine traditione, nuda conventione tenetur, quæque est *immobilis*, ut ager, aut fundus, proprie *hypothecæ* appellatione contineri dicitur. Vide Instit. lib. 4. tit. 6. §. 7.

Si quis mala fide rem alienam, vel alicui jam pignoratam alii obliget, vel in pignore dando pro auro æs subjiciat, aut alio modo fallat, *stellionatus* crimen committit. *Stellio* a quo *stellionatus* dicitur est animal simile lacertæ, *quo*, si credimus Plinio hist. natur. lib. 30. cap. 10. *Nullum fraudulentius homini invidet.* Nomen habet a similitudine stella-

 rum,

rum, quoniam ejus corium est varium, & veluti stellulis respersum.

Ad Tit. XVI.

De verborum obligationibus.

107. VErbis olim fiebant contractus, qui *stipulationes* dicebantur, deducto nomine a *stipulor*, id est, *firmo*, ut ait Justinianus, hoc tit. in princip. *stipulum* autem fortasse a *stipite* descendit, ut annotat idem.

Stipulatio igitur est *solemnis verborum conceptio, qua quis interrogatus daturum facturumve se id, de quo est interrogatus, respondet.* Nam stipulari nihil aliud est, quam ab alio petere ut aliquid nobis promittat. Fiebant autem stipulationes hoc modo *spondes? spondeo. Promittis? promitto. Dabis? dabo.* Nostris moribus hujusmodi stipulationes non tantum nudis verbis inter contrahentes fiunt; sed etiam scripto apud notarium publicum consignantur. Neque tantum per nos ipsos; sed etiam per procuratores stipulari possumus.

Stipulatio fit quavis lingua, dummodo cognita sit interrogatio & responsio. In eam deducuntur res omnes, quæ sunt in comercio: item facta possibilia, & honesta; propria, non aliena.

Ad Tit. XXI.

De Fidejussoribus.

108. PRo eo qui promittit, solent alii obligari, qui *fidejussores* appellantur. Atque ita *fidejussio* est verborum obligatio, qua quis alienam obligationem in fidem suam suscipit, ita ut debitor principalis maneat obligatus.

Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum. Fidejubere possunt omnes, qui se possunt obligare. Vetat Senatus Consultum *Vellejanum*, quod auctore Vellejo Consule latum est, ne mulieres alienam obligationem in se suscipiant. Si plures sint fidejussores, quotquot erunt numero, singuli in *solidum* tenentur. Itaque liberum est creditori, a quo velit solidum debitum petere. Sed ex Epist. Imp. Adriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere: quod vocatur *beneficium divisionis.* Præterea ex Novell. 4. Justin. cap. 1. fidejussores habent *beneficium ordinis* seu *excussionis*, quo creditor prius debet convenire principalem debitorem & ejus facultates excutere, quam ad fidejussorem veniat. Denique habent beneficium *cedendarum actionum*, authent. *præsente* cod. hoc Tit. quo be-

 neficio

neficio unus ex fidejussoribus, qui totum solvere paratus est, a creditore petit, ut sibi actiones suas cedat adversus confidejussores, & rerum principales.

Ad Tit. XXIV.

De emptione & venditione.

109. EXposui contractus, qui fiunt vel re, vel verbis: supersunt ii, qui solo consensu perficiuntur, scilicet ad quorum substantiam non pertinent verba, nec rei traditio: suntque emptio-venditio, locatio-conductio, societas, mandatum.

Emptio-venditio est *contractus solo consensu perfectus, quo emptori rem a venditore pro certo pretio habere licet.* Quippe certum esse debet pretium, & in pecunia numerata consistere: nam si res pro re detur, non est emptio-venditio, sed est *permutatio.* Ab eo contractu cum sit bonæ fidei, abesse debet omnis dolus, per quem emptor inducatur ad emendum, qui alias non esset empturus.

Cum emptio-venditio contracta est, hoc est cum de pretio inter contrahentes convenit, sive id cum scripto, sive sine scripto, sive cum *arrha*, sive sine *arrha* factum sit, periculum rei venditæ, tametsi emptori nondum sit tradita, ad emptorem pertinet, nisi dolus venditoris intervenerit, vel in se custodiam ejus

ejus rei usque ad traditionem, susceperit. Unde si fundus vi fluminis, vel totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Sed si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet: nam & *commodum ejus esse debet, cujus periculum est.*

Loca sacra vel religiosa frustra quis sciens emerit Jure Civili Romano. Sed grande nefas est inter Christianos res spirituales aut spiritualibus annexas, nempe dona Spiritus sancti, sacros ordines, aut beneficia iis annexa vendere vel emere. Hæc enim est *simonia* seu crimen *Simonis* Magi, qui Act. Apost. cap. 8. v. 19. obtulit pecuniam Apostolis, ut ejusdem ac ipsi potestatis fieret particeps: in quem sanctus Petrus ignita hæc verba contorsit: *Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.*

Pluribus aliis modis in emptione & venditione contra justitiam peccant. Sunt enim qui vel merces depravatas, vel diminutas vendunt; vel qui in vendendo justum pretium longe excedunt. Quidam ex aliena miseria quæstum captantes nihili fere æstimant, quod a nonnullis necessitate pressis comparant, licet hoc ipsum magno pretio aliis vendant.

 Notissi-

Notissimus est contractus, cui nomen *Mohatra* apud Hispanos, quo enormis continetur usura. In hoc consistit, quod quis pecuniæ indigens, obstricta duntaxat fide, non numerata pecunia, merces a mercatore carissime emit, quas statim vili pretio, sed præsente pecunia eidem mercatori cedit. Hanc negotiationem suis probabilitatibus fulciebant laxioris Ethicæ Doctores: at Innocentius XI. illam omnino reprobavit, & damnavit decreto dato die 2. Martii An. 1679.

Ad Tit. XXV.

De Locatione - conductione.

110. Locatio-conductio est *contractus, quo res utenda datur vel facienda promittitur certa mercede constituta. Locatur* dicitur, qui dat aliquid utendum vel faciendum; *Conductor* vero, qui aliquid utendum vel faciendum suscipit.

Locationi - conductioni affinis est *Emphyteusis*, qua dominus prædium suum, vel ad perpetuum ea lege utendum concedit, ut *Emphyteuta* ipsum cultius reddat, certumque *Canonem*, id est, exiguum pretium in recognitionem dominii annuatim præstet.

Ad Tit. XXVI.

De societate.

111. SOcietas est *contractus inter duos aut plures vel ad certum tempus, vel quoad voluerint, initus, de communicando lucro & damno alicujus negotiationis, vel omnium bonorum.* Sic autem dividi debent lucrum & damnum ut singulos contrahentes pro rata portione respiciant.

Injuste initur societas a nonnullis, qui aliorum detrimento monopolia exercent. Fit autem monopolium, vel cum unus solus, vel cum aliqui inter se aliquod genus mercaturæ universum comparant, ut illud suo arbitrio vendant, eique pretium quod libuerit imponant. Tales erant Dardanarii a Dardano mago sic dicti, quo genere hominum nihil fraudulentius est, nihil iniquius in annona mercium quarumlibet oneranda; ideoque variis constitutionibus eorum fraudes, calliditates, & stellionatus coërcentur.

Ad Tit. XXVII.

De Mandato.

112. MAndatum est contractus, quo quis alterius negotia gratis gerenda suscipit,

scipit, idque vel solius mandantis causa, vel causa mandantis & alterius; vel sua & mandantis causa &c. Quocunque modo illud fiat, debet mandatarius mandati fines diligenter custodire, & mandatum susceptum quam primum explere. Liberum quidem est mandatario, mandatum non suscipere; susceptum tamen, dummodo contra bonos mores non sit, perficere debet. Mandatum enim susceptum negligere ideo *turpis est culpa* ait Tullius in oratione pro Sexto Roscio, *quod duas res sanctissimas violet, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset.*

Atque hæ sunt omnes contractuum species, de quibus in institutionibus agit Justinianus. Ex iis autem quidam sunt Juris gentium, sive Jure gentium introducti; scilicet mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptio-venditio, locatio-conductio, societas, mandatum: alii Juris Civilis, ut stipulationes omnes.

Deinde alii sunt *bonæ fidei*, ex quibus nimirum simplici quadam ratione boni & æqui, absque ulla subtilitatis disputatione præstanda sunt etiam ea, quæ non fuerunt nominatim a contrahentibus dicta: alii sunt *stricti Juris*, qui nempe angustis finibus conclusi

clusi nihil admittunt, nisi id, cujus facta est mentio. Bonæ fidei sunt commodatum, depositum, pignus, emptio-venditio, locatio conductio, societas, mandatum: stricti juris sunt, mutuum & stipulatio.

Præterea sunt, qui ex una tantum parte obligant, ut mutuum, alii ex utraque parte, qui idcirco synallagmata vocantur, ut commodatum, depositum &c.

Cum ex una tantum parte obligant, uni duntaxat contrahentium competit actio adversus alterum, v. g. in mutuo datur tantum actio ei, qui mutuum dedit adversus eum, qui accepit, ut damnetur rem mutuo datam in genere restituere.

Cessat hæc actio, si quis pecuniam mutuo dederit filiofamilias. Nam Senatusconsulto Macedoniano, de quo agitur Inst. lib. 4. Tit. 7. §. 7. cautum est, ne quis filiofamilias mutuam det pecuniam; aut si dederit, denegatur ipsi actio, etiam post mortem patris, ut sciant, qui pessimo exemplo adolescentium luxurium alunt, nullum sibi a jure expectandum esse subsidium.

Huic Senatusconsulto locum dedit Macedo quidam adolescens perditus, qui, cum ære alieno premeretur, patris mortem deproperavit.

Si utrinque contractus obligent, utrique contrahentium datur actio, uni quidem *directa*, alteri vero *contraria*: v. g. datur commodanti

modanti actio directa adversus commodatarium, ut rem commodatam restituat, commodatario vero contraria adversus commodantem, ut servetur indemnis. Idem dicendum de deponente & depositario; de mandante & mandatario.

Ad Tit. XXVIII.
De obligationibus quæ ex quasi-contractu nascuntur.

113. NOn tantum ex contractu nascitur obligatio, sed etiam ex quasi contractu, v. g. si absentis & ignorantis, negotia sine mandato gesserim, quasi cum eo contraxisse videor: unde sequitur actio *negotiorum gestorum* directa & contraria: *directa* quidem quæ datur domino, cujus negotia gesta sunt, adversus negotiorum gestorem, ut eorum rationem reddat; *contraria* vero, quæ negotiorum gestori competit adversus eum, cujus negotia gessit, ut ab eo recipiat impensas necessarias & utiles in rem ejus factas. Simili modo tutor cum pupillo, cujus tutelam administravit, quasi contraxisse intelligitur. Undę pupillo tutelæ actio directa in tutorem, & tutori contraria in pupillum datur. Item si res sit multorum communis sine societate prius inita, puta si ea res illis donata sit, vel legata, veluti inter se contraxisse videntur, hincque oritur actio, quæ *Communi divi-*

dividundo dicitur, per quam unus adversus alterum petit, ut res communis dividatur. Eadem est ratio hæreditatis Communis, quæ inter plures *erciscunda*, seu dividenda est: nam singulis hæredibus adversus cohæredes datur actio *familiæ erciscundæ* ad divisionem rerum hæreditariarum. Hæres quoque ex quasi contractu legatariis obligatur: & is, cui indebitum solutum est, quasi contractu debere videtur. Tollitur obligatio multis modis: sed præsertim solutione debiti, vel *novatione*, id est, *prioris debiti in aliam obligationem sive naturalem sive civilem transfusione sive translatione*. Vide hujus libri Tit. 30.

EX LIBRO QUARTO.

Ad Tit. I.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

114. Obligationes ex delicto natæ dicuntur, quæ vel ex furto, vel ex rapina, vel ex injuria, vel ex damno oriuntur.

Furtum est *ablatio rei alienæ clam & injuste facta*. Talis ablatio non tantum admittitur respectu proprietarii seu domini, cui res ipsa auffertur; sed etiam respectu ejus, qui usum tantum rei habet, vel respectu possessoris bonæ fidei. Pœna furti manifesti Jure Romano quadruplum est; non manifesti duplum.

Rapi-

Rapina, de qua ſequenti titulo agitur eſt violenta rei alienæ ablatio, contra quam datur actio, quæ dicitur *vi bonorum raptorum*.

Ad Tit. III.

De Lege Aquilia.

115. LEgem Aquiliam tulit C. Aquilius Gallus Tribunus plebis; unde plebiſcitum appellari poſſet. Tria ſunt hujus capita.

Primum eſt hujusmodi: ſi quis alienum hominem, vel alienam quadrupedem injuria occiderit, quanti eo anno quadrupes futura eſt, tantum domino dare damnetur.

Is autem *injuria occidere* dicitur, qui nullo Jure occidit. Itaque qui latronem inſidiatorem occiderit, actione injuriarum non tenetur, utique ſi aliter periculum effugere non poteſt.

Is quoque hac lege non tenetur, qui caſu occidit, ſi modo culpa nulla inveniatur. v. g. *Si quis dum jaculis ludit vel exercitatur, transeuntem ſervum tuum occiderit. Nam ſi id a milite in eo campo, ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt; nulla culpa ejus intelligitur. Si alius tale quid admiſerit, culpæ reus eſt.* Item *ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tuum transeuntem occiderit. Si prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neque proclamavit, ut*

caſus

casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est; putator æque extra culpam esse intelligitur. si seorsum a via forte, vel in medio fundi cædebat, licet non proclamavit: quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

Imperitia quoque culpæ annumeratur: veluti si medicus ideo servum tuum occiderit, quia male eum secuerit aut perperam ei medicamentum dederit. Ubi medici nomen etiam pro chirurgo usurpatur. Nam olim medici medicamenta præscribebant, & conficiebant, & curabant vulnera, & cucurbitas admovebant.

Secundum caput legis Aquiliæ, quia jam suo tempore desierat esse in usu, non edisserit Justinianus.

Tertio hujus legis capite de omni alio damno cavetur. Ut si quis vel servum, vel pecudem alterius vulneraverit; vel vinum ipsius corruperit, aut aliquid fregerit, is qui damnum dedit, tantum domino dare tenetur, quanti ea res valuerit infra triginta dies retro computandos.

Ad Tit. IV.

De Injuriis.

116. Injuria dicitur *omne quod non jure fit.* Specialiter sumitur pro *contumelia* quæ

quæ a *contemnendo* dicta eſt, ſecundum Juſtinianum hoc tit. quia per eam alicujus dignitas vel exiſtimatio ab alio per contemptum, & malam voluntatem læditur.

Fit autem Injuria vel re, vel verbis, vel ſcriptis. Re quidem, ut cum quis alterum pulſat, aut verberat, aut ejus veſtimenta ſcindit, aut domum vi ingreditur, aut matremfamilias vel virginem frequenter affectatur &c. Verbis fit Injuria, cum convicium alteri datur, vel cum calumnioſe ejus fama læditur &c. ſcriptura cum libellus famoſus in aliquem editur &c.

Patitur autem quis Injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed etiam per uxorem, per liberos, per ſervos, per eos omnes, quibus vel conſanguinitate vel affinitate eſt conjunctus.

Pœna injuriarum ex Lege XII. tab. propter membrum ruptum erat talio: ſed Jure novo pœna eſt arbitraria; & gravius vel mitius punitur injuriam inferens, prout major vel minor fuerit injuria, quæ æſtimatur ex cauſa, perſona, loco, tempore, quantitate, qualitate, & eventu. Aliquando palinodiam tantum recantare cogitur reus & veniam flexis genibus a Deo, a Judice, & a parte læſa petere.

Ad

Ad Tit. V.

De obligationibus quæ ex quasi-delicto nascuntur.

117. Vocatur *quasi delictum*, quod non ex dolo & intentione agentis, ut delictum; sed ex ignorantia vel imprudentia, & plerumque propter factum alterius committitur. Hujus quatuor proferuntur exempla hoc titulo.

Primum cum Judex per imprudentiam male Judicando *litem suam facit*, id est, cum ejus, quem male absolvit, causam in se suscipere, & contra ipsius adversarium defendere cogitur. Ut autem ignorantia in Judice vituperabilis est, ita & in Rectore Ecclesiæ, in Confessario, in Notario &c. Nam omnes in ea quam elegerunt, professione debent esse eruditi.

Secundum est de *dejectis & effusis*: cum nempe ex alicujus ædibus aliquid dejectum vel effusum est, quod alteri nocuerit, quasi ex maleficio, seu delicto obligatus intelligitur.

Tertium, quando quid positum vel suspensum est, qua vulgo iter fit, quod nocere possit.

Quartum, si furtum factum sit, vel damnum datum in navi, caupona, vel stabulo ab iis, quorum opera utitur, qui navim, cau-

ponam vel stabulum exercet, ex quasi delicto censetur obligatus.

Imo si *quadrupes*, nempe equus, vel bos *pauperiem fecisse dicatur* tenetur dominus. Est autem *pauperies* hoc loco, *damnum sine injuria facientis datum*. Vide titulum 9. hujus lib. 4.

Ad Tit. VI.

De actionibus.

118. Cum Jus versetur circa personas, circa res, circa actiones; tandem explicandum superest tertium Juris objectum, quod in actionibus consistit.

Actio est *Jus persequendi in Judicio quod sibi debetur*.

Dicitur *Jus*, id est, remedium Juris, deinde *persequendi in Judicio* id est, in legitima Causæ disceptatione ex parte actoris & rei, coram Judice litis finiendæ gratia. Nam in omni Judicio requiruntur, *Actor*, qui reum *convenit*, seu vocat in Jus; *Reus*, qui *convenitur* seu in Jus vocatur; & *Judex*, qui de causa cognoscit. Convenitur autem reus ante suum Judicem: nam *actor rei forum sequitur* ex leg. 2. Cod. *de Jurisdict. omni. judic. & de fore competenti*. Denique est jus persequendi *quod sibi debetur*, id est, id omne, quod suum est.

Actio

Actio est vel in rem, vel in personam, vel mixta.

Actio in rem quæ etiam dicitur *vindicatio* est ea qua rem nostram petimus ab eo, qui illam possidet, quique nullo Jure nobis est obligatus : & hæc actio semper adversus eum est, qui rem possidet.

Actio in personam quæ etiam dicitur *condictio*, est, qua in eum agimus, qui ad faciendum aliquid vel dandum nobis est obligatus sive ex contractu, aut quasi contractu, sive ex delicto; aut quasi delicto.

Actio mixta dicitur quæ partim est in rem partim in personam qualis est actio familiæ erciscundæ inter cohæredes : actio finium regundorum, &c. vide alias actionum divisiones hoc titulo.

Ad Tit. XIII.

De Exceptionibus.

119. Actioni opponitur *exceptio* quæ est *actionis jure competentis exclusio.* v.g. exceptio *doli mali* opponitur ab eo, qui dolum passus est, adversus eum, qui dolum commisit, ut actio ejus reddatur inutilis. Exceptio quod *metus causa*, opponitur ab eo, qui metu gravi ad aliquid dandum, vel faciendum vel promittendum compulsus est, adversus eum qui metum intulit. Exceptio

rei judicatæ opponitur ab eo, qui ſententia Judicis eſt abſolutus, adverſus eum, qui non obſtante abſolutoria ſententia de eadem re, ex eadem cauſa in eundem agit.

Ad Tit. XIV.

De Replicationibus.

120. Replicatio eſt actoris reſponſio, per quam exceptionem ſolvit, adverſus quam iterum datur reo duplicatio & actori triplicatio &c.

In his aliquando agitur de rei proprietate, aliquando de poſſeſſione tantum. Si de poſſeſſione agatur, intervenit prævia ſententia, quæ in Jure Romano *interdictum*, quaſi *inter duos dictum* appellatur: per quam ſententiam quis vel reſtituitur in poſſeſſionem rei, *unde vi* expulſus eſt; vel prohibetur actor reum turbare in rei ſive mobilis ſive immobilis poſſeſſione, hinc nata ſunt *interdicta* duo; ſcilicet *uti poſſidetis* & *utrubi*: Ait enim prætor Romanus *uti poſſidetis* rem immobilem, *quo minus ita poſſideatis vim fieri veto.* Vel, *utrubi*, ſeu apud utrumvis ex contendentibus res mobilis invenietur, ibi remaneat donec lis finita ſit. Vide tit. 15. hujus lib. 4. & leg. 1. ff. *uti poſſidetis.*

Ad Tit. XVI.

De Pœna temere litigantium.

121. Multis modis coercentur improbi litigatores, qui temere & sine probabili causa litigant. Primo enim pœna pecuniaria mulctantur, præter litis expensas. Secundo, notantur infamia, qua honestorum virorum numero excluduntur &c. Neque id immerito, præsertim apud Christianos, quos optandum esset ad Judicum tribunal nunquam comparere, ut morem gererent Christi, verbis Matth. cap. 5. v. 39. *Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed siquis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & ei qui vult tecum Judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Quam magistri doctrinam repetit fidelis ipsius Interpres ac Magister D. Paulus Epist. 1. ad Corinth. cap. 6. v. 7. *Jam quidem omnino delictum &c.* (id est defectus) *in vobis, quod Judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* Ex quo sequitur, si Judicio nonnunquam contendamus justa nos ad id necessitate adigi oportere sine qua Divini Legialatoris nostri monitis non satis essemus obedientes. Deinde bonam fidem, æquum animum, & Justitiæ amorem causarum no-

ſtrarum diſceptationibus ſervemus neceſſe eſt: alioquin incideremus in temere litigantium improbitatem, quæ ſi legibus humanis reprimatur, multo magis Divino Judicio eſt caſtiganda.

Sed abhorrendum omnino a litibus; ac ſive jam motæ ſint, ſive prævideantur movendæ, ad *transactionis* remedium, ſi fieri poſſit confugiendum eſt, & de Jure nonnihil remittendum potius, quam litigandi inſaniæ indulgendum.

Transactio autem eſt *conventio, qua a lite mota vel movenda aliquo dato, retento vel promiſſo receditur.*

Titulus 17. eſt de officio Judicis de quo poſtea.

Ad Tit. XVIII.

De publicis Judiciis.

122. JUdicium, eſt legitima cauſæ diſceptatio ex parte Actoris & Rei coram Judice litis finiendæ gratia. Dividitur in *Civile*, quod nempe ex cauſa civili, & in *criminale*, quod ex cauſa criminali oritur. Hoc poſtremum vel *privatum* eſt, vel *publicum*. In privatis Judiciis ii tantum accuſant, quorum privatim intereſt. In publicis, quæ proprie crimina vocantur, cuivis ex populo licitum eſt accuſare.

Publi-

Publicorum Judiciorum quædam dicuntur capitalia, quædam non capitalia.

Capitalia vocantur, quæ ultimo supplicio afficiunt homines, vel etiam aquæ & ignis interdictione vel deportatione, vel metallo: qualia censentur hoc titulo crimina læsæ Majestatis, adulterii, homicidii, veneficii, parricidii, falsi, de vi publica & peculatus. Non capitalia infamiam cum damno pecuniario irrogant, cujusmodi numerantur crimina plagii, ambitus, repetundarum, de annona, de residuis.

Crimen læsæ Majestatis est, cum quis adversus principem & statum reipublicæ quid molitur. Et quidem si hostili animo id faciat, v. g. si arma cum hostibus sumat, vocatur *perduellis*, & ejus crimen *perduellio*: si citra hostilem animum, ut si falsam monetam cudat, dicitur simpliciter crimen læsæ Majestatis. Hujus pœna est capitalis.

Adulterium est alieni thori violatio. Huic adjunguntur, tum incestus, quo consanguinea vel affinis; tum *stuprum* quo virgo vel vidua honeste vivens corrumpitur; tum etiam nefanda & abominabilis libido. Hæc crimina variis pœnis pro ratione personarum & circumstantiarum coercentur.

Homicidium admittitur ab eo, qui hominem dolo malo occidit, vel cujus dolo malo factum est ut occideretur.

Veneficium est, cum quis vel venenis, vel

magicis artibus homines occidit. Homicidii & veneficii pœna est capitalis.

Parricidium appellatur, cum quis vel parentum vel liberorum fata properaverit. Parricidæ pœna singularis hoc loco statuitur ab Imperatore Justiniano. Is enim, inquit, *neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solenni pœnæ subjiciatur, sed insutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & vipera & simia; & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti & terra mortuo auferatur.* Hoc quidem parricidii supplicium moribus confirmatum non est, sed ipsum tamen oportet esse gravissimum.

Falsi crimen commissum dicitur, vel *verbo*, ut cum quis falsum testimonium tulit: vel *facto*, ut cum mensuram, aut pondus, aut monetam adulteravit; vel testamentum, vel aliud instrumentum aut contractum falsum pro vero supposuit. Hujus pœna varia est pro falsitatis varietate.

Vis publica est ea, quæ armis fit; privata, quæ sine armis. Illa punitur deportatione; hæc tertiæ partis bonorum ademptione. Sed capitalis pœna statuitur in eum, qui vel virginem vel viduam honestam per vim rapuerit, sicut etiam in eos, qui raptui opem dederunt.

Pecu-

Peculatus est furtum pecuniæ ad rem publicam vel ad fiscum pertinentis. *Sacrilegium* est furtum vel pecuniæ vel alterius rei sacræ.

Plagium est liberi hominis vel alieni servi dolosa suppressio.

Ambitus crimine tenetur, qui honores vel magistratus corruptis suffragiis ambit.

Repetundarum crimen est, cum Magistratus provinciarum ipsos Provinciales pecuniis & facultatibus spoliarunt. Hujus criminis pœna est quadruplum ablatæ pecuniæ.

In Legem *de annona* incidunt, qui faciunt ut carior sit annona, sive monopolium instituendo, sive avertendo naves onerarias &c. hi *annonam flagellare* dicuntur.

Lex *de residuis* contra eos lata est, qui pecuniam, quæ ipsis ad certum usum credita erat, lucrandi animo retinent, ac in suos usus convertunt. Pœna hujus criminis fuit, ut qui eo teneretur, tertia parte amplius quam debebant, mulctaretur.

C PUT IV.

De virtutibus, vitiis & peccatis.

HUcusque de actuum humanorum regulis : nunc de illorum principiis agendum. Duplicis autem generis principia actuum humanorum distingui solent, *con-*

genita ſcilicet, & *acquiſita*: illa nobis a natura conceſſa ſunt, videlicet *intellectus* & *voluntas*, de quibus in metaphyſica: hæc ſtudio & repetitis actibus comparantur, ſuntque habitus boni & mali, ſeu *virtutes* & *vitia*, de quibus hic agendum tum generatim tum ſpeciatim.

§. I.
Quid, & quotuplex ſit virtus.

N. 1.

VIrtus generatim ſumpta eſt nihil aliud, quam *bene operandi promptitudo*; quemadmodum vitium recte dicitur *perverſa facilitas ad male operandum*.

Virtutes vel ſunt ſupernaturales & infuſæ, vel ſunt naturales & acquiſitæ.

De virtutibus infuſis.

2. VIrtutes infuſæ dicuntur, *quas Deus nobis infundit ſine nobis*: cujusmodi ſunt virtutes, quæ *Theologicæ* nominantur, ſcilicet fides, ſpes & charitas, quæ Deum directe & immediate reſpiciunt. His quodam affinitatis vinculo conjunguntur gratia habitualis & ſanctificans, donum perſeverantiæ, ſeu gratia perſeverandi in bono usque in vitæ finem; dona ſpiritus ſancti, &c.

Fides.

Fides.

3. Fides est virtus Theologica, quæ versatur circa Deum ut verum, seu veracem. Vel, est virtus divinitus infusa, per quam mens creata firmiter assentitur iis omnibus tanquam veris, quæ Deus revelavit, etiamsi intelligentiam nostram superent. Unde subjectum fidei Deus est; ratio vero, qua Deus a fide spectatur, exprimi solet his vocabulis, *quatenus Deus est prima veritas:* hoc est, quatenus nec fallere potest, nec falli; & consequenter voluntatis nostræ assensum, ac intelligentiæ subjectionem meretur in iis omnibus, quæ credenda proponit. Ex quo patet, naturalem notitiam Dei, imo & nostræ mentis, esse fidei præviam. Etenim nisi sciremus Deum esse summe verum, & summe potentem; mentem vero nostram in suis conceptionibus admodum limitatam, non facile nos ad assentiendum mysteriis subjiceremus.

Quæ autem nobis credenda sunt, ea verbo sive scripto sive tradito continentur, & ab Ecclesia Catholica, quæ est *columna & firmamentum veritatis* 1. ad Timoth. 3. v. 15. proponuntur. Atque ita quæ nos aliquando clare visuros speramus, ea per fidem in mente nostra consistunt, & veluti præsentia fiunt. Ude Apostolus ad Hebr. cap. 11. v. 1. *Est autem*, inquit, *fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Græce est

est *hypostasis*, id est, fundamentum & basis rerum, quas speramus: quia nempe dat illis subsistentiam in mente nostra, perinde ac si præsentes essent, cum tamen sint tantum futuro tempore apparituræ. Ideoque est *argumentum* seu convictio, aut demonstratio rerum, quæ non apparent, quatenus illas menti nostræ præsentes reddit, adeo ut illas jam cernere nobis videamur.

Spes.

4. SPes est virtus Theologica, quæ versatur circa summum bonum, prout absens, & certa cum fiducia aliquando obtinendum, seu possidendum. Vel, est virtus divinitus infusa, per quam certa cum fiducia nostræ salutis & æternæ vitæ bona expectantur. Subjectum illius, non secus ac fidei, est Deus: ratio, cur Deus per spem attingitur, his verbis exprimitur, *quatenus Deus certa cum fiducia futuro tempore est obtinendus*, seu possidendus. Itaque spes desiderium includit absentis boni, ac citra illud desiderium nulla foret spes.

Charitas.

5. CHaritas est virtus Theologica, qua Deus supra omnia, & propter se, sive propter summam suam bonitatem diligitur, cætera vero

vero propter Deum. Hic enim est ordo amoris, ut summum bonum propter se, cætera propter ipsum diligantur. Qui ordo cum sua pulchritudine nos moveat, nec aliud sit proprie nisi Deus, nihil quoque aliud est charitas, quam supernaturalis amor ordinis, quo Deus propter se, quia summe bonus est, amatur; cætera vero propter ipsum. Qua quidem definitione patet, subjectum Charitatis esse Deum ipsum: rationem, vero, ob quam Deus charitate attingitur, sic exprimi, *quatenus Deus est summe bonus*, sive quatenus est summum bonum, in quo nobis quiescendum est, & ad quod cætera sunt referenda.

Igitur Dei bonitas est ratio, quæ nos ad eum amandum movet: bonitas quidem absoluta, primario, & *remote*: bonitas vero relativa, secundario, & proxime. Nam, ut ait sanctus Thomas 2. 2. quæst. 26. art. 13. ad 3. si Deus esset tantum bonus absolute, & in se ipso; non vero comparate, & respectu nostri, voluntatem nostram minime ad sui amorem excitaret. Nam sine illicio quodam non excitatur voluntas ad amandum: quemadmodum sine luminis impressione non fit visio.

Quamobrem Deus a nobis propter se *absolute* non diligitur eo sensu, quod spectetur duntaxat prout in se est perfectus; removendo *convenientiam*, quam habet cum natura nostra, per quam nos ad se allicit. Nam

eo

eo modo a nobis æstimari quidem posset Deus, & magno loco haberi, non tamen videretur posse amari. Etenim ad amorem requiri videtur convenientia quædam objecti amati cum eo, qui amat, per quam is, qui amat allicitur : & ad amandum excitatur. Est autem respectus, seu relatio inter movens & motum, alliciens, & allectum : Proindeque Deus a nobis diligi non videtur, nisi spectetur *relative* seu comparate ad nos, nempe quatenus nos ad se allicit; & certa quadam suavitate, saltem in imo, ut ita loquar, mentis nostræ fundo, quod in tormentis experiebantur Martyres, nos perfundit.

6. Distinguitur tamen actus charitatis ab actu spei : siquidem aliud est *motivum* unius, aliud alterius. Motivum actus charitatis, seu objectum illius formale est Deus, prout summe bonus, hoc est, prout summa sua bonitate nos ad se alliciens, ut nempe ipsum rebus omnibus anteponamus, & omnia ad ipsius gloriam, quia id ordo postulat, referamus. Motivum vero actus spei est idem Deus, prout aliquando a nobis possidendus. Aliud autem est summum bonum, tanquam nobis conveniens, maximeque nos alliciens, ac sibi quodammodo conjungens, amare; aliud possessionem illius tanquam quid absens & arduum adepturos esse nos sperare, ut docet idem S. Thomas 2. 2. quæst. 23. art. 6. ad 3. Nam v. g. si pauper quidam divitis

vitis alicujus ædes ingrediatur, in quibus laquearia auro splendentia, pretiosam supellectilem, numerosissimam familiam, lautissimam mensam videat, poterit iis rebus, tanquam sibi gratissimis ac convenientissimis affici, & ad earum amorem excitari, etiamsi non speret illas se adepturum: non tamen ab hujusmodi amore spem omnem excludi necesse est: siquidem & amor, & spes in eodem vitæ statu maxime quoad habitum una possunt conjungi. At amplius quiddam est in charitate & spe naturali quoad præsentis vitæ statum; etenim non tantum charitas excludit a nobis spem naturalem; sed cum ea necessario conjungenda est in hac vita, ut docet Apostolus 1. ad Corinth. cap. 13. v. 13. *Nunc autem manent fides, spes, charitas*; quia si verum Deum amamus, ad ipsum anhelare nos oportet, & spe beatitudinis ad bene agendum nos excitare. Præcipuum quippe charitatis *studium* secundum S. Thomam. 2. 2. quæst. 24. art. 9. *Est, ut homo ad hoc principaliter intendat, ut Deo inhæreat, & eo fruatur: & hoc pertinet ad perfectos, qui cupiunt dissolvi, & esse cum Christo.*

Unde Concil. Trident. Sess. 6. cap. 11. sic loquitur: *Constat, eos Orthodoxæ Religionis doctrinæ adversari, qui dicunt justum in omni bono opere saltem venialiter peccare, aut quod intolerabilius est, pœnas æternas mereri: atque etiam eos, qui statuunt in omnibus operibus justos*

ſtos peccare, ſi in illis ſuam, ipſorum ſocordiam excitando, & ſeſe ad currendum in ſtadio cohortando, cum hoc, ut imprimis glorificetur Deus, mercedem quoque intuentur æternam; cum ſcriptum ſit: inclinavi cor meum ad faciendas juſtificationes tuas propter retributionem; & de Moſe dicat Apoſtolus, quod reſpiciebat in remunerationem. Et cap. 16. poſtquam allegavit hæc Apoſtoli verba ad Hebræos cap. 10. v. 25. *Nolite amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remunerationem;* Sic proſequitur: *Atque ideo bene operantibus usque in finem, & in Deo ſperantibus proponenda eſt vita æterna, & tanquam gratia filiis Dei per Chriſtum JEſum miſericorditer promiſſa; & tanquam merces ex ipſius Dei promiſſione bonis ipſorum operibus & meritis fideliter reddenda.*

Gratia habitualis.

7. GRatia generatim dicitur omne donum, quod gratuito datur; unde quod Deus nos creaverit, quod multis tum animi tum corporis dotibus nos ornaverit, naturalis eſt gratia, quam admittebat Pelagius.

Gratia vero proprie apud ſcriptores ſacros ſumitur pro dono ſupernaturali, ſive externo, ſive interno, creaturæ rationali gratis conceſſo, ad æternam ipſius ſalutem ordinato. Quare alia dicitur gratia *externa*, quæ mentem creatam extrinſecus tantum movet, cujus-

cujusmodi sunt Verbi Incarnatio, & Passio, institutio Sacramentorum, prædicatio Evangelii, miraculorum patratio, &c. alia *interna*, quæ mentem intrinsecus afficit: quæ rursus duplex est, scilicet *actualis*, & *habitualis*.

8. Gratia interior actualis est *inspiratio dilectionis, ut cognita sancto amore faciamus*, ut ex S. Augustino definitur. Eaque vel est *excitans* duntaxat; vel est per se *efficax*.

9. Gratia habitualis est donum divinum supernaturale menti nostræ infusum, tanquam bona quædam qualitas permanenter ipsi inhærens, eamque reddens sanctam, Deo gratam, & ad æternæ vitæ participationem bene comparatam. Etenim quamvis gratia actualis *efficienter* producere possit sanctitatem seu justitiam in mente creata; non tamen ipsa mens redditur permanenter justa ac sancta, nisi per gratiam habitualem, quæ idcirco vocari solet gratia *sanctificans*, seu *justificans*, qualem in parvulis sacer baptismus operatur; qualem etiam obtinent quicunque reliqua Christi sacramenta in Ecclesia Catholica digne suscipiunt.

10. Præter hanc gratiam habitualem, quæ non secus ac gratia actualis, dicitur *gratum faciens*, quæque *gratis* datur, aliæ sunt gratiæ, quæ specialiter dicuntur *gratis datæ*, quæ nempe non ad ejus, cui insunt, sanctitatem, sed ad proximi salutem divinitus sunt ordinatæ, cujusmodi sunt ex Apost. 1. ad Corinth.

cap. 12. v. 8. & sequentibus, *sermo sapientiæ*, ad explicanda iis, qui jam provecti sunt, sublimiora fidei nostræ mysteria, ut sanctæ Trinitatis, Incarnationis Verbi, Prædestinationis Sanctorum, &c. *sermo scientiæ*, ad exponendam incipientibus, & rudibus, familiari quadam ratione, Doctrinam Christianam: *Fides*, sive excellens intelligentia rerum fidei & fiducia impetrandi miracula: *gratia sanitatum*, sive curatio morborum: *operatio virtutum*, sive miraculorum patratio: *prophetia*, seu donum prædicandi futura, & scripturas præsertim propheticas explicandi: *discretio spirituum*, sive cogitationum & sermonum, ad pervidendum, utrum ex Deo sint an ex malo dæmone: *genera linguarum*, sive donum loquendi variis linguis: *interpretatio sermonum*, scilicet obscuriorum scripturæ sacræ, &c. Vide sanctum Thomam 1. 2. quæstione 109. ad finem.

Dona Spiritus sancti.

11. DOna Spiritus sancti sunt habitus supernaturales cum charitate infusi animæ, ut instinctum divinum prompte sequatur. Septem recensentur Isaiæ cap. 11. v. 2. scilicet donum *sapientiæ*, quo divina æternaque contemplamur; donum *intellectus*, quo fidei & scripturæ mysteria penetramus; donum *scientiæ*, quo temporalia ad salutem condu-

conducentia cognoſcimus; donum *conſilii*, quo prudenter ſtatuimus, quid factu ſit optimum in rebus ad ſalutem noſtram pertinentibus; donum *fortitudinis*, quo contra adverſa omnia mentem in bono confirmamus; donum *pietatis*, quo Deo adhæremus; donum *timoris*, quo Dei offenſam averſamur. Hæc dona in ſacris pentecoſtes ſolemniis a Deo flagitant fideles his verbis: Da tuis fidelibus in te confidentibus ſacrum ſeptenarium.

Fructus ſpiritus, Beatitudines Evangelicæ, Conſilia Evangelica.

12. His addi poſſunt fructus ſpiritus, qui ab Apoſt. ad Galat. cap. 5. v. 22. & octo beatitudines Evangelicæ, quæ a Chriſto Domino referuntur Matth. cap. 5. v. 3. & ſequentibus; ac demum conſilia Evangelica.

Fructus igitur ſpiritus ſunt *Charitas*, quæ eſt omnium bonorum actuum radix; *gaudium*, quod oritur ex conſcientia bona, & ab omnibus perturbationum motibus libera; *pax* ſeu tranquillitas mentis; *patientia*, ſeu lenitas animi in malis conſtanter tolerandis; *benignitas*, ſeu morum facilitas ac ſuavitas in convictu & converſatione; *bonitas*, qua quis ad benefaciendum ſemper eſt paratus; *longanimitas*, quæ a patientia non multum diſcrepat;

ſcrepat; *manſuetudo*, qua quis ita tractabilis eſt, ut fere *manu* videatur *aſſuetus*; *fides*, ſeu fidelitas & veracitas in promiſſis; *modeſtia*, qua omnes hominis motus exteriores reguntur, ut ſermo, riſus, inceſſus, geſtus, veſtitus, &c. *continentia*, qua omnes vitiorum illecebræ removentur; *caſtitas*, quæ a continentia in eo differre dicitur, quod continentia ſit caſtitas pugnans, caſtitas vero ſit continentia in pace collocata.

13. Octo Beatitudines ſic enumerantur a Chriſto, loco laudato. Beati *pauperes ſpiritu*, id eſt, pauperes affectu, ſeu animo & voluntate, qui nempe divitiarum amore non poſſidentur. Beati *mites*; beati qui *lugent*; qui *eſuriunt* & *ſitiunt Juſtitiam*; beati *miſericordes*; beati *mundo* corde; beati *pacifici*; & qui *perſecutionem* patiuntur propter Juſtitiam: horum quippe omnium magna futura eſt in cœlis remuneratio.

14. Præcipua denique conſilia Evangelica, quæ inſpirante ſpiritu ſancto concipiuntur, & implentur, ſunt *caſtitas perpetua*, *paupertas voluntaria*, *& obedientia integra. Quoniam*, inquit D. Joannes Epiſt. 1. Cap. 2. v. 16. *omne quod eſt in mundo*, *concupiſcentia carnis eſt*, *& concupiſcentia oculorum*, *& ſuperbia vitæ*: id eſt, amor voluptatum carnis, amor divitiarum, amor poteſtatis & bonorum: quibus utique caſtitate, paupertate & obedientia frœnum injicitur.

Donum

Donum perseverantiæ.

15. DOnum perseverantiæ est speciale auxilium divinum, quo justus in gratia ad ultimum vitæ spiritum perseverat: de quo legi potest liber eximius S. Augustini, cui titulus *de dono perseverantiæ.*

De virtutibus acquisitis.

16. VIrtutes naturales & acquisitæ sunt, quæ repetitis actibus comparantur, eæque vel *intellectuales* dicuntur; vel *morales.* De intellectualibus dictum est supra in Logica pag. 104. nunc de moralibus breviter dicendum.

Virtutes morales dicuntur, quæ voluntatem ad bonum morale inclinant, eæque sunt huic Ethices parti subjecta materies: non tamen solæ virtutes acquisitæ morales, sed virtutes etiam infusæ voluntatem ad bonum morale, hoc est, ad id, quod ordinatissimum est, inclinant.

17. In omni autem virtute seu habitu bono duæ spectandæ sunt partes, altera superior, quæ regit & imperat, altera inferior, quæ obtemperat, & famulatur.

Pars superior virtutis est, ea mentis affectio seu dispositio, quæ honestam mediocritatem ubique sectatur, inspecta persona agente, loco, tempore & omnibus circum-

ſtantiis; non enim eadem ſingulos decent, neque eadem eundem hominem ſemper decent. Nam v. g. mediocris cœna reſpectu principis, haberi poteſt lautior reſpectu privati. Ac inter privatos, qui ditior eſt, dicitur liberalis & lautus, ſi cum amicis ſplendidius identidem epuletur; cum tamen alius, cui res foret anguſtior, prodigus haberetur, ac male ſanus ſi eum vellet imitari. Quin etiam idem homo in diverſo conditionis genere, vel diverſa ætate aut diverſo fortunæ ac dignitatis gradu collocatus diverſam prorſus tenere debet vivendi rationem.

Pars inferior & famulans virtutis eſt operandi facilitas, quæ tota in corporeis affectionibus, nempe in impreſſis cerebro veſtigiis, in ſpirituum animalium determinatione, ac reliquis diſpoſitionibus corporeis poſita eſt, quæque proinde eſt corporea.

Porro cum virtus recte dicatur habitualis amor ordinis, atque ordo diverſimode ſpectetur; hinc fit ut multiplex virtutis ſpecies diſtinguatur. Nam ab objecto *formali* ſeu modo, quo ſervatur ordo in objecto *materiali*, ſpeciem ſuam quælibet virtus deſumit. Quamobrem celebris eſt virtutum moralium diviſio in principes ſeu *cardinales*, quibus nempe tanquam *cardinibus* ſubnixa tota humana vita vertitur; & in *adjunctas* ſeu comites, quæ a Cardinalibus profluunt, aut ad eas referuntur.

18. Car-

18. Cardinales vulgo quatuor numerantur, ſcilicet *prudentia, Juſtitia, fortitudo*, & *temperantia*. Cujus numeri rationem affert S. Thomas 1. 2. quæſt. 61. art. 2. ſed auctoritate facilius quam ratione comprobatur. Multa enim tum apud ſacros tum apud profanos ſcriptores reperiuntur teſtimonia, quibus quaternarius ille virtutum præcipuarum numerus aſtruitur. Primo enim Sapiens Sapientiæ cap. 8. v. 7. de ſapientia loquens hæc habet: *Sobrietatem enim*, id eſt, temperantiam, & *prudentiam docet*, & *juſtitiam* & *virtutem*, id eſt fortitudinem, *quibus utilius nihil eſt in vita hominibus*.

Huic ſuccinit S. Ambroſius in caput ſextum Evangelii ſecundum Lucam his verbis: *Scimus virtutes eſſe quatuor cardinales, temperantiam juſtitiam, prudentiam, fortitudinem.* Item S. Auguſtinus in Pſal. 83. v. 8. *Virtutes*, inquit, *agendæ vitæ noſtræ quatuor deſcribuntur a multis*, & *in ſcriptura inveniuntur.*

Virtutes, quæ comites dicuntur in triplici differentia ſunt poſitæ ſecundum S. Thom. 2. 2. quæſt. 48. art. unico. Alii enim virtuti cardinali tanquam ſpecies ſubjiciuntur, & ideo *partes ſubjectivæ* virtutis cardinalis vocantur: aliæ, ſine quibus virtus cardinalis integra eſſe non poteſt, ut corpus humanum ſine artubus ſeu membris non poteſt eſſe integrum, *partes* illius *integrantes*, ſeu integrales appellantur: aliæ denique inſtar poten-

tiarum seu facultatum ipsis virtutibus cardinalibus subserviunt, & earum *partes potentiales* nominantur.

Hæ vero virtutes sive principes sive adjunctæ, sic inter se connexæ sunt, ut nulla prorsus absque cæterarum comitatu in statu perfecto obtineri queat. Etenim virtus perfecta est *constans ac firmus ordinis amor*, quo quis id quod rectum est, & rationi consentaneum, in quavis materia prosequitur. Atqui amor ille constans, firmus & habitualis omnes plane virtutes includit, sive potius est una eademque virtus, quæ ut perfecta sit, perpetuam requirit voluntatem id semper in in omni materia prosequendi, quod justum rectumque reperitur: neque enim quisquam v. g. perfecte justus est si careat fortitudine, vel temperantia, vel liberalitate, id est si careat amore ordinis vel in materia temperantiæ, vel in materia liberalitatis, vel in materia fortitudinis: quippe Judex intemperans voluptatibus tentari, avarus pecunia corrumpi, timidus minis terreri potest, ne jus reddat. Item fortitudinem in statu perfecto nullus obtinet sine temperantia & cæteris virtutibus. Neque enim Alexander ipse Magnus Macedonum Rex data occasione fortiter se gessit, quoties vehemens intemperantiæ affectus ipsum invasit, ut ex eo liquet, quod Thaidis pellicis incantamentis fractus, & vino madidus Regiam Persarum urbem flammis

flammis tradidit, quam antea meliori consilio servatam voluerat. Ergo una virtus esse non potest in aliquo perfecta, quin cæterarum consortio sit stipata.

19. Dico, eam non posse esse sine cæteris perfectam, tametsi imperfecta esse possit. Triplex enim vulgo virtutis status distingui solet, scilicet status imperfectus, status medius & robustior; ac demum status perfectus, quem heroicum nominant.

Status imperfectus virtutis dicitur is, in quo quis affectuum motibus agitatur, sed iis tamen, quamquam ægre resistit: & hic status est *incipientium*, in quibus scilicet virtus nondum est confirmata: cui virtutis statui opponitur status *infirmitatis*, in quo quis nondum est vitio corruptus, & omnino perversus, concupiscentiæ tamen, quamvis repugnans succumbit.

Status medius virtutis dicitur, in quo quis ita confirmatus est in bono, ut tentetur quidem a concupiscentia sua, sed minus vehementer, & ei facilius ob longam assuetudinem resistat, hicque status est proficientium, cui opponitur status *perversitatis* sive malitiæ, in quo quis ita vitio mancipatus est, ut ei fere non resistat.

Status demum *perfectionis* sive status virtutis *heroicus*, qui scilicet virtutis culmen attigit, ille est, quo sedati sunt affectus, aut ita fracti, ut virtutem commovere non possint:

qui ſtatus eſt *perfectorum*, cui opponitur ſtatus *feritatis*, quo quis ſic infra ſortem communem etiam improborum deprimitur, ut in *belluam* quodammodo degeneret, ac vulgo dicitur *ſtatus indurationis, obcæcationis*, & *pharaonicus*. In utroque autem ſtatu, medio ſcilicet, & perfecto, ſed maxime in perfecto & heroico virtutes omnes ſive primarias & cardinales, ſive adjunctas & comites inter ſe connexas eſſe dicimus, non item in ſtatu imperfecto.

Jam autem de virtutibus ſeorſim ita dicendum, ut ſingulis virtutibus cardinalibus ſuæ comites, ſive ut loquitur ſanctus Thomas, ſuæ partes potentiales, & integrantes adjungantur.

§. II.

De virtutibus moralibus ſpeciatim & primo de prudentia.

20. PRudentia eſt virtus moralis, qua voluntas dirigitur circa res agendas.

Tres prudentiæ partes potentiales, ſeu tria munia recenſeri ſolent, nempe *bene conſultare*, *recte judicare*, & quod judicatum eſt, *ad praxin reducere*.

Partes integrantes numerantur octo, nempe *memoria, intelligentia, providentia, ratio, docilitas, ſolertia*, (cui adjungenda eſt ſagacitas) *circumſpectio, cautio*.

Ad

Ad prudentiam igitur perfectam necessaria est primo *memoria*, id est, rerum præteritarum recordatio. Secundo *intelligentia*, sive præsentium notitia. Tertia *providentia*, seu futurorum præscientia. Quarto *ratio*, id est, illius, quod agendum est, ex præteritis, præsentibus, & futuris colligendi facilitas. Quinto *docilitas* seu bonus affectus mentis ad aliorum monita & concilia excipienda comparatæ. Sexto *sagacitas* & *solertia*, id est, facilis excogitatio & applicatio mediorum ad finem ducentium; sagacitas enim invenit; solertia vero feliciter exequitur. Septimo requiritur *circumspectio*, seu attenta omnium circumstantiarum consideratio. Octavo denique necessaria est *cautio*, seu cura & sollicitudo vitandi omnia incommoda, quæ susceptum negotium turbare possunt.

Species prudentiæ sunt, *prudentia* per quam quis regit se ipsum, & *prudentia* per quam regit multitudinem, inquit S. Thomas 2. 2. quæst. 48. articulo unico. Rursusque prudentia, qua multitudo regitur, in alias species distribuitur. Nam vel est *œconomica*, qua regitur familia, vel *politica*, qua civitas gubernatur.

Vitia prudentiæ opposita.

21. Vitia prudentiæ opposita eam lædunt vel excessu, vel defectu.

Pruden-

Prudentiæ per excessum opponuntur 1. *prudentia carnis*, quæ in implendis naturæ corruptæ desideriis studiosius versatur. 2. Nimia bonorum temporalium *solicitudo*, quæ ex immoderato habendi amore vel amittendi timore exoritur. 3. *Astutia* seu *calliditas*, aut *versutia*, quæ dicitur excogitatio mediorum, seu rationum perversarum ad obtinendum finem, maximeque ad alios decipiendos conducentium. Cum *astutia* in dictis tantum versatur, a nonnullis *dolus* dicitur: si factis se prodat, *fraudis* nomen habet. Quamquam *dolus* & *fraus* promiscue sæpius usurpentur.

Per defectum vero *prudentiæ* adversatur *imprudentia*, quæ sæpius ex ignorantia profluit: eaque generatim dici potest *prudentiæ carentia*. Neque vero una est specie, sed multiplex; nempe *præcipitatio*, *inconsideratio*, *inconstantia*, *negligentia*.

Præcipitatio dicitur vitium, quo quis opus aliquod citra sufficientem deliberationem aggreditur. *Inconsideratio* vitium est, quo citra debitam attentionem de mediis fertur judicium. *Inconstantia* est sententiæ mutatio ob nullam, vel exiguam causam. Negligentia denique est omissio diligentiæ in rei constitutæ executione urgenda.

De

De Justitia.

22. Justitiæ nomen latius quandoque sumitur, scilicet pro sanctitate, seu virtutum omnium complexione, ut in sacris literis frequentissime accipitur: v. g. Matth. cap. 1. v. 19. Joseph dicitur *Justus*, id est, sanctitate excellens. Et cap. 5. v. 6. Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam &c.

Hæc prima justitiæ species vulgo *justitia generalis* appellatur, vel etiam *justitia legalis*, quæ nempe *legem omnem* comprehendit, aliasque omnes in se virtutes complectitur, ut docet Aristoteles libro 5. Ethicorum cap. 3. ubi hunc Theognidis versum refert.

Justitia in sese virtutes contihet omnes.

23. Verum altera est justitiæ species, quæ *particularis*, vel *specialis* dicitur, de qua hic agimus, quæ secunda est inter virtutes cardinales, qua nempe suum cuique jus redditur; quæque definitur ab Imperatore Justiniano initio Institutionum Juris Civilis, *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*, ut antea declaravimus.

Jus vero est id, quod *justum & æquum est*, sive quod inter extrema vitiosa est medium. Quamobrem, qui de re aliqua contendunt, ii ad Judicem tanquam ad *divisorem*, seu *partitorem*, διχαστὴν ut apud Græcos vocatur, confugiunt, qui rem illam inter ipsos ex æquo dispescit, &, quid cujusque sit, definit.

Ex

Ex quo inferre licet *Talionem*, sive *reciproci pœnam*, ut loquitur lex 3. cod. Theodosiano de *exhibendis reis*, non fuisse jus proprie dictum sed tantum damni illati *vindictam*. Neque enim damnum homini resarcitur, cui dens confractus est, dum ei, a quo injuriam accepit, dens pariter confringitur; sed tantum reo pœna infligitur. Quocirca hæc *Talionis* pœna, cujus scriptura sacra meminit. Exodi cap. 21. v. 24. quamque Lex duodecim Tabularum apud Romanos introduxerat, paulatim in desuetudinem abiit. Cæperunt quippe *postea Prætores* Romani *permittere* ei, *qui injuriam passus* erat, *illam æstimare*, ut Judex a Prætore datus vel *tanti reum condemnaret*, *quanti injuriam passus æstimaverat*, *vel minoris prout & visum esset*, ut legitur libro 4. Institutionum Juris Civilis tit. 4. §. 7.

24. Justitia specialis, quæ est secunda inter virtutes cardinales, in *commutativam*, & *distributivam* tanquam in species dividitur.

Commutativa est ea, quæ in commutationibus bonorum, in contractibus & conventis æqualitatem servat.

Distributiva dicitur, quæ præmia & pœnas pro meritis & conditione personarum distribuit: eaque ubi pœnas reo pro delicti ratione irrogat, *vindex* aut *vindicativa* vocatur.

Utraque æqualitatem quamdam statuit: sed in justitia distributiva servatur *proportio geome-*

geometrica, in commutativa vero *proportio arithmetica.* Cum enim justitia *distributiva* circa munera, aut pœnas distribuendas versetur, ea non meriti tantum & præmii vel pœnæ rationem habet, sed personas quoque inter se comparat hoc modo. Ut se habet persona ad personam, vel meritum ad meritum: sic pœna ad pœnam, & prœmium ad prœmium: Adeoque quantum dux, v. g. militem gregarium antecedit, tanto majorem, quam ille, ex aliquo præclare facto mercedem meretur.

At justitia *commutativa* perfectam æqualitatem exigit, nec personarum aut aliarum circumstantiarum rationem habet. Adeoque quantum valet res, quæ in commutationem, vel in contractum conducta est, tantum valere debet id quod permutationis vel pretii loco redditur, sine ullo respectu ad eos, qui permutant, vel quocunque modo contrahunt: sive, quod idem est, quantum una res alteram excedit, tantum illius pretium superet pretium alterius.

Si quis igitur vel proportionem *Geometricam* in justitia distributiva, vel proportionem Arithmeticam in justitia commutativa servare omiserit, tum jus ipsum lædit, & legem, qua jus illud constituitur violat, nisi forte casus aliquis inciderit, ubi a rigore legis recedendum æquitas naturalis suadet. Etenim cum lex generalis singulares casus prævidere

videre nequeat, ea nonnunquam æquitate naturali temperanda est: atque ut Celsus loquitur lege 18. ff. de legibus, Senatusconsultis, & longa consuetudine: *Benignius leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur*: Alioqui *summum jus*, ut vulgo ajunt, summa injuria.

25. Quæritur hic, utrum volenti fieri possit injuria?

Respondeo cum distinctione. Nam si injuria sumatur *pro omni eo, quod non jure fit*, ut definit lex prima ff. *de injuriis*, id est, pro eo omni, quod jus violat, & aliquem vel in propria persona, vel in familia, aut fortuna lædit, utique potest aliquis pati injuriam volens: v. g. pati potest se vexari propter justitiam, vel damno aliquo affici propter concordiam: quin etiam potest maritus stupore aliquo vel avaritia in uxoris adulterium consentire. Sed si injuria sumatur pro *contumelia*, vel pro facto quo quis revera offenditur, certe *volenti non fit injuria*, quia nemo volens offenditur, cum nemo id, quod malum est, quatenus *tale* amare possit. Unde regula 27. Juris Canonici *in sexto* sic habet: *Scienti & consentienti non fit injuria, neque dolus.*

Duæ sunt ex S. Thoma 2. 2. quæst. 79. art. 1. Justitiæ partes integrantes scilicet *declinare a malo, & facere bonum*: quoniam ad perfectum justitiæ actum requiruntur. Sed quamvis

vis id verum ſit, æquius tamen hæ partes ad juſtitiam legalem, ſeu ad virtutem generatim, quam ad juſtitiam ſtricte ſumptam, quæ ſecunda eſt ex cardinalibus, videntur referendæ, cum ſine illis nullus virtutis actus perfectus eſſe poſſit. Neque omnino ab hac opinione diſſentit S. Thomas.

26. Partes potentiales juſtitiæ numerat octo S. Thomas 2. 2. q. 80. a. 1. ſcilicet *religionem, pietatem, obſervantiam, veritatem, gratiam, vindicationem, liberalitatem, & amicitiam*, quibus addunt *affabilitatem*; his enim velut organis actus ſuos exercet juſtitia.

Religio dicitur virtus moralis exhibens Deo cultum debitum, in agnitionem ſupremæ ipſius poteſtatis & excellentiæ. Cultus ille tum interius, *devotione* nimirum & *oratione* Deo exhibetur; tum exterius, ſcilicet *adoratione, ſacrificio* & *voto*; &c. de quibus conſule S. Thomam loco laudato. Sed meminiſſe hic oportet, cultum noſtrum, ut Deo ſit acceptus, exhiberi debere per Dominum JEſum Chriſtum: non enim eſt aliud nomen, propter quod hominibus liceat ad Deum accedere; nec alia Religio præter Chriſtianam, in qua ſalus obtineri valeat.

Pietas ſecundum Tullium virtus eſt, qua officium erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos ſervamus. Nam pietas ea complectitur officia, quæ debemus patriæ, parentibus, & aliis, quorum meritis

 paris

paria referre non possumus. Sumitur etiam *pietas* apud Christianos pro *devotione*, id est, pro fervore affectus circa ea, quæ sunt cultus divini.

Observantia ex eodem Tullio est justitiæ pars, per quam homines ætate ac sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reveremur, ac colimus.

Veritas, ut ait idem Cicero, sive ut loquuntur alii, *veracitas*, est virtus moralis, qua damus operam, ne quid a nobis enuntietur aliter quam sit, vel fuerit, vel futurum sit.

Gratia, sive ut loquuntur, *gratitudo*, dicitur, quæ amicitiarum & officiorum alterius memoriam, & remunerandi voluntatem continet.

Vindicatio secundum Tullium est virtus, per quam vim & contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus a nobis, & a nostris, qui nobis chari esse debent, & per quam peccata punimus. Sed etiamsi ab injuria & se & suos prohibere quis possit, observandum tamen cum sancto Thoma 2. 2. quæst. 108. art. 1. *vindicationem* non esse licitam, nisi iis solis, qui aliis præsunt, idque ad emendationem peccantis, vel saltem ad cohibitionem ejus, & quietem aliorum, & ad justitiæ conservationem, ac Dei honorem. Privato enim vindictam de altero sumere, quantumvis hoc jus naturæ esse, tum hic, tum alibi tueatur Cicero, non licet, ut constat ex

Aposto-

Apoſtolo ad Romanos cap. 12. v. 19. *Non vosmetipſos defendentes chariſſimi, ſed date locum iræ; ſcriptum eſt enim: mihi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus.* Cui præiverat ſapiens Proverb. 20. v. 22. his verbis: *Ne dicas: reddam malum: exſpecta Dominum, & liberabit te.*

Liberalitas eſt virtus, quæ circa pecunias dandas & accipiendas mediocritatem tuetur. Differre dicitur a *beneficentia*, quod hæc in quorumcunque bonorum, illa in pecuniæ tantum largitione conſiſtat.

Affabilitas dicitur virtus, qua quis in convictu, & vitæ conſuetudine facilem ſe, ut decet, exhibere ſtudet. Huic opponitur *moroſitas*, ſeu aſperitas in congreſſu & converſatione.

Amicitia eſt mutua benevolentia in aliquo bono fundata, ſcilicet vel in bono utili, vel jucundo, vel honeſto: ea tamen ſola, quæ in bono honeſto fundatur, veræ ac ſolidæ amicitiæ, quæ juſtitiæ pars eſt, qua nempe amorem pro amore reddimus, appellationem meretur. Etenim cum amorem pro amore ſecundum juſtitiæ leges reddimus, amicos non tantum noſtri, ſed illorum etiam gratia diligimus. Qui vero ſolam utilitatem in amicitia conſiderant, ii vere non ſunt aliorum amici, ſed ſuis duntaxat commodis ſtudent. Qui autem propriam delectationem unice intuentur, quoniam ſuaviter affi-

ciuntur amicorum præsentia, sic iis frui volunt, ut nulla ipsis momenta libera relinquant, quo vel sibi, vel aliis amicis vacent. Hoc autem non est amicos diligere, sed voluptati tantum propriæ servire, & alios oblectationis suæ causa in servitutem velle redigere. Non ergo sola utilitas, non sola delectatio spectanda est in amicitia, quamvis utraque in ea possit adesse; sed primum in ipsa locum sibi vendicet honestas necesse est, per quam nempe amicitia fit pars justitiæ, & ad virtutis naturam evehitur.

Harum quidem cæterarumque virtutum notionem aliquam haurire possumus ex Aristotele, Cicerone, aliisque autoribus profanis. Si tamen eas omnes, ac præcipue Religionem accurate cognoscere, debitumque iis finem præstituere velimus, non eæ alibi quam in scripturis sacris tum veteris tum præcipue novi Testamenti, & scriptorum Ecclesiasticorum libris sunt quærendæ. Ethnicorum quippe virtutes ut plurimum erant splendida vitia, quæ vanam hominum existimationem aucupabantur, & gloriam, quæ soli Deo debetur, creaturis tribuebant.

27. Justitiæ generatim opponitur *injustitia*, sed ea diverso modo justitiam violare potest, nempe vel *excessu* vel *defectu*: etiamsi utrobique *injustitiæ* nomen retineat.

Primo igitur *justitia distributiva* per excessum vel defectum lædi potest, sive de præmiis

miis five de pœnis diftribuendis agatur. Nam fi princeps tenui cuidam & modicæ virtutis viro plus gloriæ, vel honoris vel mercedis tribuat, quam deceat, *exceſſu* peccat: fi minus, defectu. Simili modo cum reo plus infligitur pœnarum, quam par fit, *exceſſus* eft in materia *juſtitiæ vindicis*, & crudelitas dicitur: fin minus puniatur, eft *defectus*, aut *nimia indulgentia*.

Secundo, in materia *juſtitiæ commutativæ* locm habet *exceſſus* & *defectus:* v. g. cum carius aliquid emitur & venditur: vel cum in mutuo ratione mutui præter fortem principalem aliquid datur aut accipitur, *exceſſu* læditur juftitia: fi minus folvatur vel reddatur, quam emptum aut mutuo acceptum fuerit, defectu a juftitia receditur. Unde contra juftitiam non tantum *defectu* ut fatentur omnes, fed etiam exceffu peccari poteft ratione materiæ, five objecti, ut vocant, materialis.

Non tamen omnis exceffus in materia juftitiæ femper eft vitium: Nam v. g. homo ditiffimus, qui urgente neceffitate aliquid mutuo accepit a minus divite, poteft ei gratificatione plus reddere, quam ab ipfo accepit.

De fortitudine.

28 Fortitudo eft *virtus moderatrix audaciæ & timoris in periculis adeundis, quando & ubi*

& ubi ratio præcipit; aut in adversis rebus sustinendis. Quippe materia fortitudini subjecta, vel, sunt pericula adeunda, cum ratio seu ordo illud exigit, v. g. in bello justo pro Religionis, Patriæ, aut Principis defensione; vel sunt res adversæ, quæ ubi ingruunt, aut repellendæ sunt, aut constanti animo sustinendæ.

Quare duo sunt in fortitudine actus oppositi: nimirum *aggredi* seu periculum adire, cum decet; & *sustinere*, seu res quaslibet adversas constanter tolerare. Utrumque actum recta ratio, sive amor ordinis moderetur, necesse est. Nam neque præcipiti audacia quidquam tentandum: sed medio quodam loco inter audaciam & timorem constitutum esse virum fortem oportet.

29. Species fortitudinis assignantur nullæ, partes autem *integrantes* sive *potentiales* recensentur quatuor, videlicet *fiducia*, *magnanimitas*, *patientia*, & *perseverantia*.

Fiducia est pars fortitudinis, qua confidit animus posse se res difficillimas, ubi & quando decet, suscipere & tolerare. Quod si res arduæ vulgares non sint, & actibus non vulgaribus adoriendæ, aut perpetiendæ, exurgit magnanimitas, quæ non tam re quam nomine a fortitudine discrepat.

Patientia est virtus, qua animus in malis tolerandis obfirmatur. Perseverantia vero est stabilis ac firma permansio in ratione rei

bene

bene consideratæ, sive de aggressione agatur, sive de defensione, aut perpessione.

Quærunt hoc loco, an sese occidere sit actus fortitudinis?

Respondent quotquot sunt sanæ mentis homines contra Stoicos, nullatenus esse viri fortis seipsum occidere sed dementis & ignavi, qui vel inanis gloriæ, aut fortunæ jacturam, vel breve aliquod incommodum patienter tolerare non potest.

Eadem est ratio duelli, seu singularis certaminis auctoritate privata ad eluendam levissimam quandoque injuriam suscepti. Quis enim eorum impotentiam animi non miretur, qui propter rem nihili vitam, famam, æternamque salutem animæ in apertum discrimen adducunt. Quasi vero deserenda sit vita aut alteri eripienda, ne umbratilis offensa inulta remaneat.

Vix opus est vitia fortitudini opposita recensere, cum in ipsius definitione contineantur; nam ipsi per excessum *temeritas* vel *audacia præceps:* per defectum vero *timor* aut ignavia opponitur.

De Temperantia.

30. TEmperantia est *virtus cardinalis, quæ corporeas voluptates in gustu potissimum & tactu positas moderatur.* Dicitur *in gustu* potissimum & tactu; nam voluptates, quæ

aliis sensibus percipiuntur, ut *visu* ex pictura, *auditu* ex musica, *olfactu* ex odoribus, secundario tantum ad temperantiam referuntur. Hinc Aristoteles in problematis Sect. 18. quæst. 7. observat *intemperantiæ* nomen iis tantum vitiis tribui solere, quæ nobis cum belluis sunt communia: nam belluæ *visu*, *auditu*, & *olfactu* parum delectari videntur, sed magis *gustu* & *tactu*. Hac de causa homines qui gustui & tactui plus æquo indulgent, tanquam belluæ vulgo habentur, qualis ille fuit Philoxenus, qui gruis collum sibi a natura concessum voluisset, quo diutius esculenta & poculenta sapere potuisset.

Frequenter tamen temperantiæ nomen latius sumitur, nempe pro ea moderatione animi, quæ ad omnes vitæ partes pertinet.

31. Temperantiæ species ex S. Thoma 2. 2. quæst. 143. art. 1. sunt *abstinentia*, *sobrietas*, *castitas* & *pudicitia*.

Abstinentia in cibo, *sobrietas* in potu moderando versatur. *Castitas* a voluptatibus illicitis, *pudicitia* ab omni aspectu & tactu impudico abstinet. Castitatis porro tres sunt gradus, *virginalis*, *conjugalis*, & *viduitatis*, de quo legi potest S. Augustinus in libris *de sancta virginitate*, *de bono conjugali*, *de bono viduitatis*.

Pudicitia a pudore dicta est; Pudor autem est perturbatio animi de iis, quæ dedecus inferre videntur. Mos erat antiquis Roma-

Romanis longe pulcherrimus, quo magna eorum integritas relucet. Cum enim venderent ancillas virgines, cavere solebant, ut salvus iis esset pudor, nec prostituerentur: alioqui liberæ fierent. Hinc emersit pactum *immissionis* seu *injectionis manuum*, quo poterat venditor manus injicere, & abducere libertam, si ab emptore fuerat prostituta. leg. *Mulierem*, Cod. *Si mancipium ita venierit, ne prostituatur.* Enimvero in virtutibus, præsertim fœminæ, pudicitia regina est, imo in adolescentibus est fere instar omnium virtutum.

32. Vix certus est ac definitus potentialium partium numerus. Primo loco ponitur *continentia*, quæ concupiscentiæ motibus ad intemperantiam provocantibus resistit. 2. *Humilitas*, quæ hominem, ad sui vilitatem ingenue profitendam inclinat. 3. *Mansuetudo*, quæ iram moderatur ut *clementia* vindictam. 4. *Modestia*, quæ internos externosque animi motus intra debitum modum continet. 5. sequitur *studiositas*, quæ sciendi desiderium intra legitimos fines cohibet. 6. *Eutrapelia*, seu *urbanitas*, quæ in ludis & jocis modum statuit. 7. *Parcitas*, quæ corporis cultum & munditiem tam in vestibus, quam in supellectili honeste moderatur. Vide S. Thomam 2. 2. quæst. 143. art. 1.

Vitia temperantiæ opposita.

33. ALia *excessu* a temperantia recedunt, alia *defectu*: sed eorum plurima propriis nominibus sunt destituta. Primo igitur temperantiæ per excessum opponitur *intemperantia*, qua quis voluptatibus gustus & tactus præter modum se tradit; per defectum vero *stupor*, sive, ut loquitur S. Thomas *insensibilitas*, qua delectationes corporeæ etiam ad naturæ conservationem divinitus ordinatæ contra rationem prætermittuntur. Secundo, abstinentiæ gula, sobrietati crapula, castitati luxuria, Pudicitiæ, impudicitia opponitur. Quarto continentiæ incontinentia, humilitati superbia, mansuetudini iracundia, modestiæ immodestia, studiositati curiositas, eutrapeliæ scurrilitas, parcitati luxus repugnat. Hactenus de virtutibus & vitiis.

§. III.

De peccatis.

34. ACtus virtutis generatim proprio nomine non designatur, sed actus vitii *peccatum* dicitur: de quo quidem pauca hoc loco saltem ea, quæ a Philosophis ignorari non decet, subjicienda sunt.

Est autem peccatum generatim *aversio ab incommutabili bono seu Deo, & inordinata conversio*

versio ad bonum commutabile seu creaturas: idque duplicis est generis, nempe *originale*, & *actuale*.

Peccatum originale est labes originalis ex primi parentis delicto in nos derivata; per quam omnes *filii iræ* nascimur. *Non enim est distinctio*, inquit Apostolus ad Romanos 3. *omnes enim peccaverunt & egent gloria Dei.* Et Cap. 5. v. 12. *Propterea sicut per unum hominem peccatum in mundum intravit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.*

Peccatum actuale ex S. Augustino est *factum vel dictum vel concupitum* (addi potest *vel omissum*) *contra æternam legem*, hujusmodi peccatum rursus duplex est, scilicet *commissionis* & *omissionis*.

35. Peccatum *omissionis* illud dicitur, quod præcepto *affirmanti* seu aliquid faciendum imperanti repugnat, ut si qui omittunt carnem suam crucifigere cum vitiis & concupiscentiis, violant hoc Christi præceptum Matth. 4. v. 17. *pœnitentiam agite.*

Peccatum *commissionis* præcepto neganti, seu aliquid facere prohibenti adversatur. Et est proprie *factum, vel dictum, vel concupitum contra æternam legem.* Etenim *cogitatione verbo & opere* peccata committimus: *cogitatione* quidem v. g. concupiscendo ea, quæ sunt alterius &c. *verbo*, ut mendacio, convitio &c. *opere*, ut homicidio, adulterio, &c.

Unde

Unde peccatum commiſſionis in peccatum cordis, oris, & operis quandoque diſtribuitur: idque ab homine vel in Deum committitur, ut idololatria, & blaſphemia; vel in proximum, ut furtum & homicidium; vel denique in ſe ipſum, ut gula &c.

Omnia autem peccata non ſunt æqualia ut videbatur Stoicis, ſed alia aliis ſunt graviora, ſive objectum, ſive finis aut circumſtantiæ ſpectentur: idque prout magis vel minus a recta ratione aut æterna lege recedunt. Unde aliud dicitur peccatum *lethale*, aliud *veniale*: illud mortem animæ infert, hoc non item: ſive quia natura ſua leve eſt ac venia dignum, ut verbum otioſum; ſive quia ipſius objectum admodum exiguum eſt, ut furtum nucis, aut pomi; ſive denique, quia fit ſine pleno libertatis uſu, ut in motibus primo-primis. Imo ex lethalibus peccatis alia aliis graviora ſunt; ſic majora ſunt peccata in Deum, quam in proximum.

1136. Septem a Divo Gregorio lib. 31. Moral. cap. 31. aſſignantur capita, ad quæ peccata prorſus omnia referantur: Unde vocantur *peccata capitalia*, non quod ſemper lethalia ſint; ſiquidem admitti poſſunt in materia levi, vel ſine pleno voluntatis conſenſu: ſed quod aliorum fontes eſſe credantur. (Quamquam ea ex aliis fortaſſe deſcendunt, nempe ex *concupiſcentia carnis* ſeu amore voluptatum; & *ſuperbia vitæ*) ſunt autem

autem *superbia, avaritia, luxuria, invidia, gula, ira, acedia.*

Superbia dicitur inordinatus amor propriæ excellentiæ.

Avaritia immoderatus divitiarum appetitus.

Luxuria flagitiosa corporearum voluptatum prosecutio.

Invidia est tristitia de Proximi bono, quasi excellentiam nostram minuente concepta.

Gula intemperantia in cibo & potu.

Ira furor brevis est, animum ad vindictam accendens, & re ipsa impellens.

Acedia denique sive *incuria* est torpor animi, opera bona sed laboriosa inchoare, & inchoata perficere fugientis.

37. Sex numerantur Peccata in spiritum sanctum, quorum tanta est malitia, ut non sit iis *neque in hoc seculo, neque in futuro*, nisi ægre admodum concedenda venia, ut auctor est Christus Dominus Matth. cap. 12. v. 32. sunt autem *præsumptio de misericordia Dei*, vel de impunitate peccati; *desperatio* de propria salute; *agnitæ veritatis impugnatio*, *fraternæ charitatis invidentia*, seu dolor ex bonis illius operibus conceptus; *obstinatio* animi in malo, & *impœnitentia* finalis, de quibus vide S. Thomam 2. 2. quæst. 14. art. 2.

38. Quatuor item dicuntur peccata in cœlum clamantia, quæ nempe cœlestem vindictam exigere videntur; scilicet homicidium volun-

voluntarium, peccatum Sodomorum, in quod tam sancte invehitur D. Paulus ad Rom. cap. 1. v. 16. 17. oppressio pauperum, viduarum, & pupillorum, ac demum merces operariorum defraudata.

39. Denique *opera carnis*, quæ nempe homines secundum carnem viventes, & a spiritualibus Dei filiis degenerantes admittunt, sic enumerantur ab Apostolo ad Galat. cap. 5. v. 19. *Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia.* *Fornicationis* nomen a fornice ductum est, in quo nempe stant prostibula, scorta: unde etiam scortatio vocatur; *Immunditia* seu mollities dicitur, qua se molles contra naturam contaminant; *Impudicitia*, in gestibus, osculis & tactibus impudicis consistit. *Luxuria* est quævis lascivia, seu libido petulantior, *idolorum servitus* est, qua gentiles *mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium*, ut loquitur Apostolus ad Rom. cap. 1. v. 23. *Veneficia* comprehendunt omne genus potionum aut toxicorum, quibus necantur homines. *Inimicitiæ* sunt, quibus occulta odia continentur. *Contentiones* sunt lites externæ, altercationes, & pugnæ verborum, *Æmulationis*

tionis nomen aliquando in bonam, aliquando in malam partem ſumitur. Si ſumatur in bonam partem, dicitur zelus, & eſt niſus quidam vel ſtudium ſeu deſiderium in amore & cultu Dei proficiendi, vel bona aliorum exempla imitandi. Hocque ſenſu uſurpatur ab Apoſtolo Epiſt. 1. ad Corinth. cap. 11. v. 31. his verbis, *æmulamini autem charismata meliora:* ſi vero in malam partem ſumatur, ut hic ſumitur, ſignificat invidiam ſeu livorem, hoc eſt, pravam animi affectionem, qua quis dolet alium eſſe conſecutum id, quod ipſe cupiebat obtinere. *Iræ* ſunt acres excandeſcentiæ cum vindictæ deſiderio conjunctæ. *Rixæ* ſunt jurgia; *diſſenſiones* ſunt diſſidia, ut cum dicunt aliqui *Ego quidem ſum Pauli*: *ego autem Apollo*; *ego vero Cephæ*; *ſectæ* ſeu hæreſes fiunt, cum quis mavult ſuam opinionem in materia religionis retinere, quam Eccleſiam & Majorum traditionem ſequi. *Invidiæ* quid ſint, modo fuit expoſitum. *Homicidia* ſunt hominum cædes. *Ebrietates* ſignificant immoderationem in vino aut aliis potionibus, quæ vario modo conficiuntur; *Commeſſationes*, immoderationem in cibis. Ii porro *qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur*, inquit hic Apoſtolus. Nec ii ſolum, qui talia agunt, a regno Dei excludentur; ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

40. Etenim præter peccata propria, quæ per

per nos ipsos patramus, alienorum quoque peccatorum sumus nonnunquam participes: idque novem modis potest accidere; scilicet consilio, jussione, consensu, irritatione, laudatione, seu adulatione, reticentia, indulgentia, rei alienæ participatione, & prava facti alieni defensione, quæ omnia explicationem non desiderant.

41. Cæterum gravissima omnium peccata esse videntur, quæ præceptis Decalogi ex adverso sunt opposita, ut idololatria, quæ primo præcepto directe adversantur, blasphemia, quæ secundo, homicidium, quod quinto; luxuria, quæ sexto, furtum quod septimo; &c.

42. Unde primis Ecclesiæ temporibus, scilicet tertio Christi seculo, instituta est *publica pœnitentia* pro his peccatis, utpote quibus Divina Majestas lædi, & proximi amor maxime violari videbatur. Id discimus ex Epistola præsertim tertia Canonica S. Basilii Cæsareæ cappadociæ Archiepiscopi ad Amphilochium Iconii Episcopum. Cum autem essent quatuor *pœnitentium* ordines; scilicet, *deflentes*, qui stabant foris extra Ecclesiam, ubi cum gemitu sese fidelium precibus commendabant; *audientes*, qui intra oratorii vestibulum, ad audiendum sacrum sermonem admittebantur; *prostrati*, qui una cum fidelibus orabant, non tamen erecti, ut fideles, sed in terram dejecti; ac tandem *Consistentes*, qui cum fidelibus sacrificio intererant, sed illius

illius non erant participes. Certum constituerat Ecclesia numerum annorum, quos in diversis illis ordinibus traducebant pœnitentes: puta duo anni erant constituti pro furto, septem pro fornicatione, undecim pro perjurio, quindecim pro adulterio, viginti pro homicidio. Igitur qui voluntarium homicidium patrabat; quatuor annos inter *deflentes*; deinde quinque inter *auditores*; tum septem inter *prostratos*, & tandem 4. inter *consistentes* agebat. Expleto demum pœnitentiæ tempore ab Episcopo solenniter absolvebatur feria quinta majoris hebdomadæ, quæ dicitur dies cœnæ Domini. Idem in aliis servata proportione est intelligendum.

43. Sed cum abnegatio Religionis Christianæ, & ad idola defectio divinitatem ipsam impetat, ad eluendum crimen integram vitam in lacrymis & duris pœnitentiæ laboribus transigendam judicavit Ecclesia. Non enim satis est non amplius peccare: nam ut ait S. Augustinus lib. 1. de nuptiis & concupiscentia, cap. 26. *si a peccando desistere hoc esset non habere peccata, sufficeret ut hoc nos moneret scriptura*, (Eccl. cap. 21. v. 21.) fili peccasti non adjicias iterum, *non autem sufficit, sed addidit*; & de pristinis deprecare ut tibi remittantur. *Manent ergo, nisi remittantur, sed quomodo manent si præterita sunt, nisi quia præterierunt actu, manent reatu!*

44. Interdum tamen propter pœnitentium

fervorem; justis de causis relaxabantur pœnæ, & dabatur indulgentia unius, duorum vel plurium annorum, ut intelligitur ex Epistolis præsertim 14. 15. & 51. S. Cypriani. Verum hæc indulgentia non concedebatur nisi causa cognita, & iis qui dignos pœnitentiæ fructus fecerant: idque exemplo S. Pauli, qui incesto Corinthio, post certissima contriti & ad Deum conversi animi argumenta condonavit. Epist. 2. ad Corinth. cap. 2.

Quamobrem hallucinantur, qui putant, indulgentias Ecclesiæ Peccatoribus in malo perseverantibus, nec salutis suæ curam habentibus concedi.

CAPUT V.

De variis vitæ officiis.

Ex principiis hactenus constitutis generales deduci possunt regulæ, quibus actus humanos in quolibet vitæ genere sic instituere liceat, ut in finem omnibus hominibus propositum recte collineent. Singulas igitur hominum conditiones lustrare nihil attinet, cum his omnibus communia sint eadem morum præcepta: sed tamen præcipua hominum officia saltem generatim attingere libet, quoniam ea Philosophis penitus ignota esse nefas est. Ipsa autem vel sunt hominis

erga

erga Deum & erga se ipsum; vel hominis erga alios homines, sive comparate ad familiam, sive comparate ad civitatem, seu ad Rempublicam: quamobrem primo dicendum de hominis tum erga Deum, tum erga se ipsum officiis. Secundo, de officiis hominis erga familiam. Tertio, de hominis officiis erga Civitatem seu Rempublicam.

§. I.

De hominis tum erga Deum tum erga seipsum officiis.

N. 1.

Cum homo ad imaginem Dei sit conditus, se ipsum recte cognoscere nequit, quin expressam quandam in se Creatoris imaginem percipiat. Unde aliquo tum in Deum, tum in se ipsum officio teneri se statim intelligit: quod utrumque quale sit, breviter est aperiendum.

De officiis hominis erga Deum.

2. Non alia ratione videtur ad imaginem Dei formatus homo, non alio fine procreatus, nisi ut Deum cognoscat & amet; suoque in eum obsequio & cultu ad illius fruitionem, qua sola beatus esse potest, perveniat. Hinc illi Deus animum immortalem intelligentiæ, religionis, ac felicitatis

æternæ capacem inſpiravit, qui, etiamſi univerſa hæc mundi aſpectabilis compages diſſolvatur & corruat, naturæ tamen ſuæ conditione integer & incorruptus eſt permanſurus.

3: Quantas igitur æterno Creatori gratias agere debeat, ex ſui ipſius conſideratione intelligit: cum divino duntaxat beneficio tam excellentem, tam nobilem naturam fuerit ſortitus.

Primum igitur perſuaſum eſſe debet, *Deum* eſſe rerum omnium *principem & finem*, illius vim & potentiam per omnes univerſi partes manare, illius ſapientiam in rerum gubernatione *attingere a fine usque ad finem fortiter, & diſponere omnia ſuaviter*, ut quæcunque fiunt, quam ordinatiſſimo modo, & propter ipſum fiant: in eo nos vivere, ac ſtare; adeo ut nunquam ſatis a nobis coli & diligi poſſit, & ſemper minus colatur ac diligatur quam par ſit. Quocirca in creaturarum amore torpere; in iis aliter quam transeundo hærere, hominibus, præſertimque Chriſtianis prorſus indignum eſſe rati, ad ipſum per Chriſtum Mediatorem omnia opera noſtra, omnia cogitata, tanquam ad eum, cui omnia debemus, & a quo cuncta accipimus, referemus.

Secundo, quoniam *figura hujus mundi præterit*, ac *unum nobis neceſſarium eſt*, nempe Dei legem adimplere; eam legem omni ſtudio exqui-

exquirere nos oportet, eam meditari, & a Divinis illius Præceptis, quantum infirmitas noſtra patitur, ne latum quidem unguem recedere.

Tertio. Nec interior tantum, verum etiam exterior cultus, qui aliis exemplo præluceat, votis ſcilicet & orationibus in communi fidelium cœtu ſupremo Numini per Chriſtum verum Deum & hominem eſt exhibendus. At omnino danda opera, ut corde puro hæc laudum & orationum ſacrificia offerantur. Nam quemadmodum *oblatio juſti inpinguat altare*, ut loquitur ſcriptura Eccleſiaſtici 35. v. 8. & odor ſuavitatis eſt in conſpectu altiſſimi: *Sic homo jejunat in peccatis ſuis* ex eod. lib. cap. 34. v. 31. fruſtra igitur a Deo profanus & impius obtinere tentat, quod vir juſtus, ſanctus, & impollutus certo conſequitur; quippe cultus noſtri menſura Deus eſt, atque ut ipſe omnis ſanctitatis & innocentiæ fons eſt perpetuus, ſic ut ipſi placeamus ad illius ſanctitatem mores noſtros & vitam inſtituere debemus.

Quarto. Quod ſpectat ad orationem, qua quidpiam a Deo poſtulamus, videndum ſerio, quid, & a quo petamus. Non enim Deus ob res nihili, multo minus ob res illicitas, aut injuſtas compellandus eſt; ſed ſola Divina, aut ad Divinam fruitionem nos promoventia ſunt flagitanda.

Id igitur potiſſimum a Deo petere nos æ-

quum est, quod & nobismet ipsis & aliis prodesse possit, animum videlicet ad Divina mandata exequenda paratum, & voluntatem ad benefaciendum iis, quibuscum vivimus, propensissimam.

Quinto. Sed Dei beneficia ab unoquoque non sine grato animo propriæ vilitatis sibi conscio, summæque Dei in se misericordiæ memori sunt excipienda. Hinc non tantum corde & intimo affectu, sed ore pariter & lingua ipsius laudes semper sunt celebrandæ; illudque Prophetæ Regis perpetuo tenendum Psalm. 70. v. 8. *Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam.* Idque sic animis nostris infixum esse debet, ut singulis fere momentis summam Dei in nos beneficentiam recolere, summum illius dominium agnoscere, ac venerari meminerimus. Tot enim nominibus & nos & quæcunque possidemus, ipsi debemus, ut nihil quod penes nos est, ab eo generali debito excipiatur. *Quid* enim *habes*, inquit Apost. 1. ad Corinth. 4. v. 7. *Quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*

Sexto. Ea autem est perfectissima gratias Deo agendi ratio, si nos Divinæ ipsius ordinationi ita subjiciamus, ut in adversis æquum semper animum, parem quoque tranquillitatem servemus. Non enim minus diligit Deus, quos adversis tentat, quam quos bonis cumu-

cumulat: imo utilissimum plerumque est, incommodis & ærumnis conflictari, ut mens, quæ rebus secundis suæ infirmitatis oblita torperet, fortius erigatur, & ad eum, a quo auxilium omne exspectare debet, confugiat, ipsiusque opem imploret. Quare sapiens Proverb. 3. v. 11. *Disciplinam Domini*, inquit, *fili mi, ne abjicias, nec deficias, cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit; & quasi Pater in filio complacet sibi.*

4. Sed ut breviter rem omnem conficiamus, hæc est officiorum nostrorum in Deum summa, ut nihil nos ab illius dilectione & mandatorum executione dimoveat, ut in quocunque vitæ statu, ad eum, tanquam communem omnium Parentem vota nostra dirigamus, spemque omnem in ipso collocemus. Ita enim nos gerere debemus, ut hæc Apostoli verba ad Rom. 8. v. 35. usurpare nobis liceat: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius?* ut postea cum ipso concludamus in hunc modum *neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtuses, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundam, neque creatura alia poterit nos separare a Charitate Dei, quæ est in Christo JEsu Domino nostro.*

De officiis hominis erga seipsum.

AB amore Dei ad dilectionem proximi transeundem: nemo autem cuiquam propior est, aut magis conjunctus, quam ipse sibi; hinc vulgo dicitur *bene ordinata charitas, qua quis a seipso incipit*. Quod tamen non sic intelligendum venit, ac si quis propriam utilitatem temporalem alienis comodis deberet præferre; hic enim est τῆς φιλαυτίας non vero charitatis effectus. Sed sententia significat, in iis, quæ ad æternam salutem spectant, exigi a nobis, ut bene agere studeamus, priusquam hoc ipsum ab aliis requiramus, sive ut exemplo Christi Domini prius incipiamus facere, quam docere. Quocirca præcipuum hominis officium erga seipsum est, ut suiipsius, hoc est, æternæ suæ salutis curam habeat.

6. Ut autem se diligat homo dilectione illa vere utili & justa, abjicere debet *omnem immunditiam & abundantiam malitiæ, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo*, ut admonet Ap. Jacobus ep. Cath. cap. 1. v. 21. & 27. Unde necesse est, ut omnes corporis atque animi facultates & affectus summo studio moderetur: nam cum nemo nascatur sine vitiis, quibus non tantum retardatur ab operibus bonis, sed etiam in mala propellitur, ad ea coercenda & subigenda omni studio debet incumbere.

Ac

Ac primo quod ad corpus attinet, id necessariis, non superfluis alimentis pascendum est, ne vel id labore deficiat, vel in rectorem suum, nempe animum insolentius efferatur. Non quid gula suggerat, sed quid natura requirat attendendum.

Secundo. Nec otio frangendum corpus, nec molliter curandum: sed labore & exercitatione ipsius vires fovendæ & corroborandæ sunt. Nullam enim fœdior pestis mollitie atque desidia, quæ non tantum corpus inficit, sed ipsam quoque mentem velut contagio polluit, & in omne vitiorum genus præcipitat, juxta illud:

Otia si tollas, periere cupidinis arcus,
Contemptæque jacent, & sine luce faces.

Id igitur tuto pronuntiare licet, hominem nihil agendo id addiscere, ut male agat; & desidiosum, ac inertem in vetita quæque, maxime vero in obscæna quadam veluti necessitate prolabi: qua quidem sic emollitur, ut animum virilem postea resumere vix possit. Hinc & rebus gerendis, & disciplinis addiscendis, & bello, & negotiationi ineptus factus vitam infamem cum inpurissimorum hominum colluvie sub tecto transigere cogitur, donec eam cum obscura & ignominiosa morte commutet.

Tertio sensibus omnibus, ut cum scriptura loquar, *ponenda* est *custodia*; nam quæ per

aures & oculos species subeunt, eæ alta sæpius in imaginationis sede vestigia relinquunt, quibus animi affectus mirum in modum excitantur: quos postea pro lubitu compescere naturæ viribus non est concessum; unde affectus animi non male militum turmis in obsessam civitatem, qua patet aditus, irruentibus æquiparantur: nam eæ nisi in vallo & aggere sustineantur, ac repellantur, vix deinceps ab arce, si eam occupaverint, expelli poterunt. Quamobrem juvenibus præcipue hæc incumbit cura, ut se ab omnibus pravis congressibus servent immunes; cum enim in ipsis vigeant affectus, ac sanguis fortius ebulliat, repente ex visis & auditis inflammantur, & ad medullas usque morbus penetrat. Unde Juvenalis Satyra 14.

Nil dictu fædum, visuque hæc limina tangat
Intra quæ puer est.

Quarto. Omnem proinde operam & studium impendere quilibet tenetur, ut vitiis omnibus viam occludat. Sed mentem præterea virtutibus ac disciplinis ornatam esse oportet, ut iis adjuta & se, & corpus, quod ipsius imperio subjicitur facilius regere ac moderari possit. Spectanda tamen est cujusvis hominis conditio; neque eadem diversos decent. Aliud est studium hominis negotiatoris, aliud causidici vel Judicis; aliud agricolæ & fabri; iis tamen omnibus

aurea

aurea illa mediocritas, quæ tantopere in virtute commendatur, est tenenda. Feliciores sunt ii, quos Providentia divina ad liberalium disciplinarum studium destinavit: iis quippe longe facilius est, non quæ sui tantum, verum etiam quæ aliorum sunt officii, perspicere, penitusque explorare. Sed vicissim si quod mente complexi sunt, factis exequi neglexerint, gravius judicium sustinebunt. Nam ut testatur salvator Luc. cap. 12. v. 47. *Ille servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, & non præparavit, & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis: qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo, & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.*

Quinto. Singula cujuscunque hominis officia erga se ipsum sigillatim describi non possunt, cum ratione diversarum personarum illa omnino constet esse diversa. Id generatim præcipi potest, servandam esse ubique mediocritatem, sive in judicio, quod de seipso fert quilibet; sive in motibus & gestibus externis; sive in mensa & ferculis.

Itaque neque splendidius, neque sordidius vivendum: sed cujusque natales, fortunam, & facultates spectare necesse est, ut in ædibus, in supellectili, & externo corporis cultu modus constituatur.

Auream

Auream quisquis mediocritatem,
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.

Neque vero alii invidendum, quod lautiorem, elegantioremque victum magnifice colat: sua sunt enim cuique vitæ generi adjuncta commoda, & incommoda. Unde sapienter monet Apostolus 1. ad Corinthios cap. 7. v. 20. ut *unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*, alterius sortem non appetat.

7. Igitur prudentissime se gerunt, quicunque suo studio vocationem suam perquirunt; quique eam sectantur, in eaque permanent. Sed illud vitæ genus deligere, quod nobis congruat, operis certe divini esse videtur, non humani. Difficultatem auget, quod infirma adhuc ætate delectus ille conditionis habendus sit.

Quamobrem in eo negotio, si unquam alias cœleste auxilium implorandum, ut quid nobis conveniat, quid Deo placeat, exploratum habere possimus. Deinde advocandi in auxilium amici, non quilibet, sed quibus inest altior sensus, & longo rerum usu confirmata prudentia.

Verum ea latius patet materies, quam ut intra unius capitis angustias tota contineatur. In summa meminisse oportet, nullo quemquam in seipsum majori officio teneri, quam

quam ut sibi convenientissimam vitæ transigendæ rationem procuret, in eaque ita se gerat, ut omnes ipsius motus, actus & cogitationes in eum, a quo & cujus gratia creatus est, tanquam in bonorum ultimum & summum ferantur ac desinant.

§. II.

De hominis officiis erga familiam.

MOralia tantum hominis officia erga familiam explicamus; Quæ quidem officia vel sunt conjugum inter se, vel parentum & liberorum, vel Dominorum & servorum, quæ omnia distinctis paragraphis considerabimus.

De officiis conjugum.

8. PRima maximeque naturalis societas est ea, quæ *conjugium* vocatur, cujus præcipuus finis & scopus est humani generis propagatio, & liberorum educatio. Qui finis ut melius & facilius obtineatur, vir unus unam tantum debet habere uxorem, & uxor una virum unum: primo quia ab initio masculum & fœminam, Adamum & Evam creavit Deus, & conjunxit: Secundo, quia summa debet esse conjugum concordia, mutuusque amor: qui amor facile distraheretur, & dissolveretur, si aut vir unus plures habe-

haberet uxores, aut uxor una plures viros. Hinc enim jurgia & querelæ frequenter exurgerent.

Ad incrementum tamen generis humani permisit olim Deus in veteri Testamento, ut vir unus plures simul haberet uxores, sed nunquam, ut una uxor plures simul haberet maritos.

Conjugalem igitur societatem inter virum unum, & uxorem unam vigere oportet; quæ ut arctior sit & firmior, non tantum amore mutuo conjungi, sed mutuo honore firmari debet, ita tamen ut uxor marito sit subdita; nam ab eo decus omne accipit. *Mulieres honore maritorum erigimus*, inquiunt Imperatores Valentinianus, Theodosius, & Arcadius lege ultima Cod. de incolis, *& genere nobilitamus. . . . . sin autem minoris ordinis virum postea sortitæ fuerint, priori dignitate privatæ posterioris mariti sequentur conditionem.*

Non tamen viro despoticum sed politicum duntaxat in uxorem competit imperium; ex quo fit ut eam tanquam sociam non vero tanquam ancillam habere debeat. Neque enim uxor ex capite aut pedibus viri educta est, sed ex latere, ut neque primatum sibi vindicet, nec ancillæ loco habeatur. Unde postquam Apostolus ad Ephesios 5. v. 22. hoc mulieribus præceptum tulit: *Mulieres viris suis subditæ sint sicut Domino, quoniam vir*

caput

caput est mulieris. Statim ad viros sermonem convertit: *Viri diligite uxores vestras, qui suam uxorem diligit se ipsum diligit.*

Cum igitur uxor sit viri Consors, non famula, maritus uxorem male habere, aut cum ea durius agere non debet: quamvis ipsi jus quoddam sit animadversionis in uxorem, cum sit mulieris caput, ut modo ex Apostolo fuit observatum. Quare S. Augustinus Sermone 152. de verbis Apostoli sic scribit: *Si in una domo litem inter se habeant vir & uxor, ad hoc debet laborare vir ut domet uxorem; Domata uxor subjugetur viro: subjugata uxore viro fiat pax in domo.*

Quo vero facilius uxorem vir instituere & ad suum modum componere, ac fingere possit, auctor est Aristoteles, ut quis virginem ducat, utpote magis docilem, juxta Hesiodi carmen:

Ut mores doceas pulchros, tibi virgo sit uxor.

Ut autem ætate provectior eligi non debet, sic nec junior: sed ejus ætatis, quæ rebus gerendis sit idonea, rei familiaris curam cum laude habeat. Illud præcipuum est, ut bonis moribus sit ornata, nec tam forma, quæ cito transit, aut divitiæ quærendæ, quam virtus, & ingenium. Unde id Plauti: *Dummodo morata recte veniat, dotata est satis.*

Similiter viri probitas, industria & doctrina magis spectari debent, quam fortuna.

Quam-

Quamquam, fortunæ bona, ſaltem quæ ſuſtinendis matrimonii oneribus ſufficiant, non ſunt omnino negligenda. Sed cum vel ſola avaritia, vel ſolus ſtultus amor matrimonia conciliat, ea diſſenſionibus, jurgiis & rixis plena eſſe quis miretur.

Cæterum *domus & divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens.* Ut habetur Proverb. 19. v. 14. Quamobrem hoc negotium, ſi quod aliud, Divinæ bonitati eſt commendandum, tanquam *periculoſæ plenum opus aleæ.*

Quamdiu autem vivit uxor, non poteſt vir eam dimittere, aut aliam ducere, ut patet ex Matth. cap. 5. v. 22. viciſſim propter indiſſolubile matrimonii vinculum, quamdiu vivit vir, ab eo diſcedere non poteſt uxor, ut ait Apoſtolus 1. ad Corinthios cap. 7. v. 39. *Mulier*, inquit, *alligata eſt legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt, cui vult nubat, tantum in Domino.* Olim tamen apud Romanos luctui agendo præfiniti erant mulieri decem menſes, intra quos, ſi pareret *qui*, *quæve ex ea naſceretur* in defuncti viri familia eſſet. Poſtea vero propter auctoritatem ſummi viri Hipocratis, qui tardius aliquando partum contigiſſe ait, inſtitutum eſt, ut mulieres virorum mortem per annum lugerent, quem ideo *annum luctus* nominarunt, quo tempore alteri nubere prohibebantur. Quod ſi quæ

hanc

hanc legem neglexissent, infames dicebantur lege 1. Cod. *de secundis nuptiis.*

Jure tamen Canonico intra annum luctus ad secundas nuptias convolare sinuntur: quod tamen aliquando, litibus materiam præbuit. Hinc fit, ut honestiores fœminæ integrum saltem luctus annum prioris mariti memoriæ tribuant, priusquam ad alia vota se conferant: imo quandoque in viduitate remanent, liberorum, si quos forte pepererint, ac patri superstites fuerint, educationi vacant: quæ secunda est societas, de cujus officiis nunc dicendum.

De officiis parentum & liberorum.

9. SEcunda hominum societas est parentum & liberorum, quæ ut stare possit, mutua sunt eorum inter se officia. Non enim satis est liberos a parentibus fuisse procreatos: sed ab iis etiam accipere debent, quæ vitam consequuntur, scilicet victum & educationem; ut vicissim liberi honorem dent parentibus, amorem, auxilium.

Primo igitur ut parentum in liberos officia perstringamus, & a nutritione ordiamur. Matres admonet Plutarchus lib. *de liberis educandis*, ut infantes proprio lacte nutriant, non alienis uberibus alendos amandent; hac enim prava consuetudine officium matris, quo nihil in natura dulcius, *dimidiatum*,

ne dicam, exprobratum videtur. Deinde *corpus infantis benigne ingenitis primordiis inchoatum, degeneri lactis alieni alimento corrumpitur*, ut ait Phavorinus, non secus ac videas arborem lætam & nitentem in locum alium transpositam deterioris terræ succo deperisse. Nec sane tantam lactis copiam eo tempore matribus natura subministrat, nisi ut ipsæ infantes nutriant.

Secundo parentes præcipue debent liberis bonam educationem, seu institutionem, sine qua belluinam potius, quam humanam vitam essent acturi.

Ante omnia vero supremi Numinis notitiam cultum & amorem verbo & exemplo debent eis inspirare. Unde advertit Plutarchus loco allegato, Platonem recte nutricibus præcipere, ut a recitandis ridiculis fabulis abstineant, ne puerorum qui illas audiunt, *animi a principio stoliditate & pravitate occupentur*; nihil enim sinceræ Dei notioni ac religioni magis officit, quam hujusmodi aniles fabulæ a nutricibus frequenter decantatæ, quibus multa sæpe Divinæ Majestati repugnantia vel moribus noxia, vel rationi contraria memorantur.

Satius profecto est, nec difficilius exempla pietatis aut fortitudinis aut aliarum virtutum pueris proponere, sive ex sacris, sive ex profanis auctoribus repetantur, sed in primis cavere debent parentes, ne facta verbis dissen-

tiant,

tiant, pravisque ſuis moribus liberos in imitationem ſui pertrahant.

Ei autem diſciplinæ tradendi ſunt liberi, quæ cujusque indoli ac ſorti convenientiſſima videtur: eaque nec ſeverior eſſe debet, nec laxior. Quare ludis nonnunquam indulgere poſſunt, ſed honeſtis, idque moderate: a comediis autem & tragœdiis, quibus mores ipſorum corrumpi, aut affectus in malam partem torqueri poſſent, omnino ſunt avocandi.

Verum ſi parentes aliquibus erga liberos officiis teneantur, multo magis liberos oportet eſſe gratos in parentes, quibus par referre nunquam poſſunt. Etenim quidquid habent liberi, ne excepta quidem bene agendi & parentibus opitulandi facultate illud omne a parentibus aut certe parentum opera a Deo acceperunt. Quare amorem iis, & obſequium, & honorem, & reverentiam, & tutamentum præſtare debent, non tantum lege naturali & divina, Exod. cap. 20. v. 12. *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi:* ſed etiam Chriſti Domini exemplo, qui ut habetur Luc. 2. v. 51. *Deſcendit cum eis, & venit Nazareth; & erat ſubditus illis.*

De officiis dominorum & ſervorum.

10. QUoniam in familia multa ſunt officia, quæ parentibus aut liberis non ſatis

 conve-

conveniunt; ideo requiruntur servi aut famuli, qui ea possint adimplere: adeoque necessaria est dominorum & servorum societas, ut res familiaris rite administretur.

Hæc autem societas duobus continetur, scilicet *imperio Domini*, qui disponit ac præcipit ea quæ agenda sunt, & *obsequio servi* aut *famuli*, qui ea quæ sunt ab hero imperata, exequitur. Neque ulla fere societas hominum sine duobus hisce muneribus constare posse videtur; cum in omni societate requiratur ordo, qui est *parium* & *disparium*; & consequenter alios imperare oporteat, alios obedire.

11. Duplex autem distinguitur servitutis species. Primo quidem sumitur servitus pro ea hominis conditione, qua etiam invitus & coactus ad nutum servit alteri, in cujus dominio est positus. cap. IV. præced. § IV. N. 61. Altera servitutis species de qua potissimum hic agimus, *famulatus* dicitur, qua quis ita servit alteri ut tamen non sit in illius dominio: quales sunt apud nos famuli seu domestici, qui operam suam aliis locant, sui tamen juris semper remanent. Atque hæc servitutis species omnino naturalis est; nam societas perfecta, ad quam natura homines finxit, consistere nequit sine ordine, qui parium est & disparium, superiorum & inferiorum.

12. Multa vero sunt, quæ hujusmodi famulis *præstare* tenentur domini: & imprimis observandum illud Apostoli præceptum ad Coloss.

Coloss.4.v.1. *Domini, quod justum est & æquum, servis præstate.* Æquum autem est, ut ipsis victus præstetur, & merces pacta reddatur. Deinde in operis, quæ ab his exiguntur, non secus ac in pœnis, quibus castigantur, modus est adhibendus. Igitur non est in eos nimis sæviendum, nec promissa merces iis deneganda; quod peccatum *in cœlum clamare* dicitur, Deutr. 24. v. 5. Denique ipsorum etiam moribus ac saluti invigilandum juxta præceptum ejusdem Apost. 1. ad Timoth. 5. v. 8. *Si quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit & est infideli deterior.*

Sed tam Dominorum in servos, quam servorum in Dominos officia breviter comprehenduntur ad Ephes. 7. v. 5. & seqq. *Servi, obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes: sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes sicut Domino, & non hominibus: scientes, quoniam unusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino sive servus, sive liber. Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester dominus est in cœlis; & personarum acceptio non est apud eum.* Atque hæ sunt præcipuæ hominum societates, præcipuaque earum officia.

§. III.

De variis hominum officiis erga Rempublicam.

13. TRes fere distingui possunt Reipublicæ regendæ rationes, ad quas regimen omne revocatur.

Primo enim si summa potestas in unum tantum collata sit, tunc regimen *Monarchicum* est, & qui præest, dicitur *Monarcha;* hic quidem, si suo in subditos imperio mederate utatur, Imperator nominatur, vel Rex, vel Dux; vel alio quovis nomine, quod Principi conveniat. Si vero in subditos inhumanius grassetur, Tyrannus nuncupatur.

Secundo, si a paucis Respublica administretur, *Aristocratia* dicitur, id est optimatum & honoratiorum imperium.

Tertio, si à Consilio quodam, in quo quilibet e populo jus habet suffragii, Respublica gubernetur, *Democratia* seu plebeja auctoritas nominatur.

Iis adjungi potest mixta quædam ex Monarchia, Aristocratia, & Democratia Reipublicæ administratio, ubi Rex quidem præest, sed qui solus sine Senatus auctoritate, populique consensu nihil magni momenti agere potest.

Quæcunque sit forma imperii, in qua quis vel natus, vel casu, aut consilio est constitutus; multiplici semper tùm erga Rempubli-

cam,

cam, tum erga singulos cives officio tenetur: quod Ethicæ est præscribere. Cum tamen argumentum illud latissime pateat, hic tantum paucis tractabitur, ut adolescentibus innotescat, quo pacto præcepta moralia ad omnes vitæ conditiones pertineant: quod distinctis titulis est præstandum, incipiendo a Sacerdotibus, quibus incumbit religionis cura; siquidem in omni Republica bene ordinata prima semper & præcipua est cura Religionis.

De officio Sacerdotis & Ecclesiasticorum.

44. Tantam supremæ Majestatis suæ reverentiam omnibus hominibus naturaliter impressit Deus, ut omnes naturali quadam propensione ad ejus cultum vel instituendum vel promovendum incitentur. Sed hominum mentes post primi parentis peccatum variis erroribus involutæ, variis quoque sese superstitionibus misere implicuere. Unum tamen semper servavit sibi Deus populum, nempe Judaicum, cui peculiari misericordia pluribus sese manifestavit argumentis, cui suam legem, suas cæremonias, sui colendi ritum per servum suum Moysen tradidit; in quo denique verum Messiam generis humani Redemptorem a se promissum, a Prophetis prænuntiatum, a Patriarchis desideratum, Christum JEsum verum Deum & hominem nasci secundum carnem voluit. Itaque Deus cœli & terræ apud Hebræos & ante legem, &

sub lege veros semper habuit adoratores. Sed postquam filium suum unigenitum misit in orbem terrarum, qui abrogatis legis Judaicæ figuris novam & excellentiorem attulit legem, Deumque in spiritu & veritate docuit adorare; tum æterni luminis splendor Evangelii prædicatione plenius & uberius nobis effulsit, Deique notitia ejusque colendi ratio clarius & distinctius fuit tradita.

Quocirca verus Dei cultus a Christo Domino, Religionis Christianæ fundatore, & Ecclesiæ capite fuit institutus; veraque deinceps Religio in Ecclesia Catholica coli cœpta sub uno summo Sacerdote atque Pontifice Christi Vicario, communi orbis Christiani parente, & Reipublicæ Christianæ generali provisore, sine quo nihil Jure in Ecclesia universali constituitur, ut constat ex tota distinctione 17. primæ partis decreti Gratiani.

Hæc porro Ecclesiæ Catholicæ Apostolicæ & Romanæ unitas Hæreseus pravitate identidem fuit sauciata. E re tamen Principis etiam sæcularis, aut eorum, qui Reipublicæ præsunt imprimis est Religionis unitatem tueri; res enim nulla magis dissociat atque disjungit civium animos a mutua societate, pace, & amicitia quibus inter cives conciliandis summopere semper studendum est, quam Religionis diversitas; ubi præsertim nullum in Ecclesia visibile caput, seu ut vocant, *Unitatis Centrum*, nulla auctoritas in fidei rebus definiendis agnoscitur.

Ut

Ut igitur hæc unitas Religionis inter Christianos servetur illæsa, necesse est, sub generali Christi Vicario, Pontifice Romano, unicum in singulis civitatibus vel provinciis præesse cæteris Sacerdotem, sive Episcopum, qui pro variis officiis ad rem divinam peragendam necessariis, varios sibi subjectos ministros habere debet, quibus ipse singulis munera dividat, ut res divina convenienti cultu & honore fiat, totaque multitudo in ea, quæ rebus sacris debetur, reverentia contineatur.

Igitur non sibi ipsi, sed populis constituitur Sacerdos, ut sit veluti quidam mediator, aut internuncius Deum inter & homines, ut optime S. Augustinus Serm. 45. de pastoribus: *In eo quod Christiani sumus*, inquit, *attenditur utilitas nostra in eo quod præpositi, non nisi vestra.* Et Apostolus ad Hebræos cap. 15. v. 1. *Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quæ sunt ad Deum ... nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron.*

Difficile quidem est, Sacerdotis officia paucis verbis definire, quæ integris libris eleganter a S. Joanne Chrysostomo describuntur; nihilominus ex Act. Apost. cap. 6. v. 4. & aliis locis constat, duo esse præcipua Sacerdotis Christiani munera, scilicet *orationi vacare, & ministerio verbi*, id est, Deum orare, seu Deum per preces & sacrificia reddere propitium, & populo sanctum Evangelium annunciare.

Ut vero duplici illo, quo erga populum tenetur, officio defungatur, duabus quoque eximiis dotibus instructum eum esse oportet; virtute nimirum, & scientia: ut tam verbo, quam exemplo cæteris possit præesse.

De officio Principis & Optimatum.

15. INter varias regiminum formas primum Monarchiæ deberi locum communis est opinio, sive pax & concordia populorum, sive gubernandi ratio spectetur. Quippe ubi unicus est rerum moderator velut pater optimus in familia; ibi nullus fere dissidiis aut factionibus locus est: omnes in officio continentur ab uno: cui cum eadem sit voluntas, non multiplex, ut accidit, cum plures eidem administrationi præficiuntur, æquali rectoque semper tenore aguntur omnia; quemadmodum universus orbis ab omnipotente Deo constanti semper modo movetur ac regitur.

Præcipere autem *qualis esse debeat Princeps pulchrum quidem, sed onerosum, ac prope superbum est*, inquit Plinius Junior Ep. 18. lib. 3. nihil igitur hoc loco ex proprio proferetur ingenio, sed solum ex Auctoribus sacris & profanis, qui bonorum Principum vitam, mores, & præclare facta scriptis consignarunt. In sacris enim tum veteris tum novi Testamenti scripturis Principum officia a Deo ipso dictata clarissime continentur.

Primo igitur bonus Princeps necessariam sibi

ſibi ad regendum populum ſapientiam a Deo poſtulabit; quemadmodum feciſſe Salomonem Regem ſapientiſſimum æque ac feliciſſimum conſtat ex lib. 3. Regum.

Secundo, præcipua boni Principis, præſertim inter Chriſtianos, cura eſſe debet, ut tum ſibi, tum populis ſuis divina lex, qua continentur ſingulorum officia ſive ergaDeum, ſive erga proximum innoteſcat, & acuratiſſime ſervetur.

Cum autem Princeps per ſe ipſum populum erudire non poſſit, nec ſolus cultum divinum procurare; utitur miniſterio ſacerdotum, quos idcirco quantum in ſe eſt, probos eligi curat, & in ſacra doctrina apprime inſtitutos.

Tertio, ad Principem quoque pertinet juſtas ponere leges, quibus ſervetur pax inter ſubditos, & jus ſuum cuique tribuatur. Quoniam vero ſolus Princeps ſupereſſe judicandi muneri non poteſt, idcirco judices conſtituit, viros probos, & legum peritos exemplo Moyſis Exod. 18. v. 13. & ſequentibus.

At cum ſuprema ſit Principis poteſtas, nec cuiquam niſi ſoli Deo ſubjiciatur, minime poteſt ad obtemperandum legibus per vim adigi; hoc enim eſt jus Regis, ut non ab hominibus ſed a ſolo Deo corripi poſſit. Quocirca David Pſal. 50. v. 6. ſic Deum alloquitur: *Tibi ſoli peccavi.* Attamen ut Imperatoribus Theodoſio & Valentiniano viſum eſt *digna vox eſt majeſtate regnantis, legibus alligatum ſeu princi-*

pem

pem profiteri. Lege 4. Cod. *de legibus & constitut. princip.* Sola igitur recta ratio & æquitas naturalis, vel Dei timor, non vis humana principem movet, ut intra justitiæ fines se contineat, nemini damnum inferat, neque in persona, neque in bonis, nam alioqui Deum vindicem experietur, qui Ezechielis cap. 46. v. 18. hanc legem dicit. *Non accipiet princeps de hæreditate populi per violentiam, & de possessione eorum, sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis, ut non disspergatur populus meus unusquisque a possessione sua.* Nota est vindicta, quam sumpsit Deus de Achab Rege Israel, qui ut vineam Naboth occuparet, vitam ei Jezabelis uxoris suæ inpulsu eripuit, ex lib. 3. Regum cap. 12. & 22.

Quarto qualis est pater in familia, talis est Rex in regno quod ex multis familiis constat: nec ullum bono principi gratius esse potest nomen, quam patris patriæ. Dicuntur etiam Reges ab Homero populorum pastores, quemadmodum enim pater familiam, & pastor gregem, ita princeps populum protegit, ac tuetur. Qua in re exercitu indiget seu ducibus & militibus, quibus stipendia populi sumptibus persolvi æquum est.

Quinto. Verum inter tot & tam multiplices curas, quæ solium circumstant, sive ut interius foveatur ordo pax & tranquillitas inter cives, sive ut bella foris arceantur, unius hominis vires fatiscunt, nisi adjumento aliquo

quo sublevetur. Igitur principi opus est consiliariis & ministris, qui inter optimates primum tenent locum. Nam *dissipantur cogitationes, ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii confirmantur.* Proverb. cap. 15. v. 22. sed quam certum est, principi necessarium esse consilium, tam consiliariorum delectus est difficilis. Quamobrem ad delectum consiliorum, ministrorumque habendum attentione summa, summaque prudentia opus est; neque enim fas est omnino nisi sapientibus viris ac ætate & experientia, varioque rerum usu in omni negotiorum genere consummatis atque perfectis, imprimisque probitate conspicuis committere eas partes, quæ sunt in Republica præcipuæ; eoque magis quod princeps nullo possit illustriori argumento suam alicui subdito existimationem demonstrare, quam si ipsum in partem consilii vocet.

Quare consiliarii principis regnique administri, sive in consilio, seu consistorio una cum Imperatore aut Rege de rebus ad publicam administrationem spectantibus agant; sive ad alios principes legati sint, sive provinciis præfecti; sive exercitibus ducendis præpositi, munus suum sic implere debent, ut semper Dei honori, principis gloriæ, patriæ splendori, & populorum saluti consulant.

Quod siqui forte ex comitibus, vel amicis Principis ipsum circumveniendo quidpiam injuste

injuste in detrimentum populi aut privatorum impetraverint, illius interest, ut primum id resciverit, severe in eos animadvertere, ne pravum exemplum ad aliquid simile tentandum alios pertrahat.

Itaque si consiliarios ejusmodi nanciscatur Princeps, prudentes nimirum & bonos publicique magis, quam privati commodi amantes, nihil unquam sive pace sive bello suscipiet, quod ad summum ipsius decus & gloriam, populorumque felicitatem non conducat.

16. Quærunt hoc loco, an liceat bellum inter Christianos gerere?

Respondeo licere Christianis bellum justum gerere: scilicet vel pro læsi Principis dignitate tuenda, aut asserenda; vel pro publica libertate; vel pro patriæ ac Religionis defensione. Hæ quippe, & si quæ sint similes causæ, dummodo veræ sint, & sapientibus probatæ, justam belli gerendi materiam præbent.

Nam legimus in scripturis sacris imperata esse a Deo bella, Deutron. cap. 7. v. 1. 2. Abraham ipse credentium pater bellum gessit adversus reges, qui Lot fratrem suum, seu potius fratris filium, cum omni substantia abduxerant, eumque reduxit, Gen. cap. 14. Nota sunt bella Josue, Gedeonis, Davidis, Machabæorum, & alia, quæ aut jubente, aut certe favente Deo, suscepta ac gesta esse minime est dubitandum.

Enim

Enim vero si bellum per se foret malum, mala quoque esset professio militaris; quod dici nequit, cum militaris professio nullatenus Christianæ religionis sanctitati sit contraria. Ergo bellum per se non est malum, nec proinde Christianis interdictum.

17. Dices. Non sunt facienda mala ut inde eveniant bona; sed bellum sine gravibus malis geri non potest; ergo bellum non est gerendum; licet inde bonum aliquod expectetur.

Respondeo non sunt facienda mala moralia, ut inde eveniant bona sive physica sive moralia; possunt tamen fieri mala physica, ut inde oriantur bona physica aut moralia. Sæpe enim aliquos defectus physicos pati necesse est, ut commune bonum procuretur: sic latrones suppliciis sunt tradendi, ut publica conservetur securitas; sic membra quædam corporis sunt rescindenda, ne totum pereat.

Sed, inquies, bellum inter flagella Dei vulgo recensetur, ac bellatores multa solent perpetrare mala: ergo bellum est illicitum.

Resp. Licet bellum sit revera flagellum sive instrumentum, quo Deus utitur ad puniendos homines; hoc instrumentum potest esse bonum. Neque enim ideo censeri debet malum, quod multa a bellatoribus perpetrentur mala: nam & mercatores multa perpetrant mala, non secus ac judices, imo & facer-

ſacerdotes & quodlibet hominum genus. Quis tamen ideo vel mercaturam malam, vel judicis officium, vel ſacerdotium malum dicere audeat.

Inſtabis. Omnes qui gladium acceperint, gladio peribunt, teſte Chriſto Domino Matth. 26. v. 52. Ergo vetat Chriſtus Dominus bellum geri.

Reſp. *Ille tantum accipit gladium* ex S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum cap. 70. *qui nulla ſuperiore, ac legitima poteſtate vel jubente vel concedente in ſanguinem alicujus armatur.* Princeps autem aut Reſpublica ſuperiorem illam ac legitimam habet poteſtatem. Proindeque ubi ſapienti prudentum virorum conſilio juſta judicata eſt belligerandi cauſa poteſt Princeps aut Reſpublica bellum gerere, eique milites in ea cauſa debent parere.

18. Quærunt præterea an bellum ex utraque parte poſſit eſſe juſtum? Reſp. bellum ex utraque parte, intima animi perſuaſione, ac validis rationibus ſupremo Reipublicæ conſilio diligenter & bona fide ponderatis videri poſſe juſtum. Idque ad bellum juſte gerendum ſufficit. Nam in his rebus ſola ratione & conſcientia ducuntur homines ad agendum. Unde ſi rationem & conſcientiam pro viribus excutiant, nihilque ſe rationi ac juſtitiæ contrarium agere in ſuadendo bello, intima conſcientia perſuaſum habeant, in bellum conſentire poſſunt: idque ex utraque parte atque etiam inter Chriſti fideles. Quam-

Quamvis porro malum per se dici nequeat bellum, ei tamen pax omnino est præferenda; nam Deus Principes pacificos bellatoribus anteponit, ut intelligitur ex lib. 1. Paralip. cap. 22. v. 8. & 9.

De officio Magistratuum & Judicum.

19. EA plerumque est hominum indoles, ut, cum suis rebus plus æquo studeant, aliena sibi attribuant, nec restituant ablata: Hinc magistratu aut judice in Republica opus est, qui jus dicat civibus, alterum ab altero non lædi sinat, & statutas a Principe aut Republica leges observandas curet.

Officium Judicis summatim continetur lib. 4. institut. tit. 17. Ubi secundum leges, constitutiones, & mores nulla habita personarum ratione judicandum esse dicitur. Quod non tantum a Judicibus sed & a Magistratibus omnino est observandum.

Deinde talem sententiam in singulis causis ferre tenetur, qualis est cujusque actionis natura, ut exemplis ibidem declaratur.

Quod si altius officium Judicis repetere velimus, nempe ex cap. 18. Exod. v. 21. & cap. 1. Deuteron. v. 16. & sequentibus, discemus eos duntaxat constituendos esse Judices, qui Deum timeant, in quibus sit veritas, & qui odio habeant avaritiam: *Quod justum est*, inquit illis Moyses, *judicate, sive civis sit ille*, cujus causam judicatis, *sive peregrinus. Nulla*

erit distantia personarum: ita parvum audietis, ut magnum; nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est.

20. Legibus igitur accurate informatus esse debet Judex, ut illas in omni judicio diligenter custodiat. Quod siquid ipsi interdum occurrat difficilius,ad Deum confugiet, ut ab ipso erudiatur.

Judex præprimis abstinere debet ab accipiendis muneribus; *Quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba justorum* Deutron. 16. v. 19. In judiciis autem ferendis quandoque potentioribus resistendum esse præcipit sapiens Eccles. 7. v. 6. *Noli quærere fieri Judex: nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis.* Hoc est, neque vis, neque favor potentis, te deterreat ab officio. Sed nec licet in partem oppositam peccare,nec in gratiam pauperis a justitia recedere. *Pauperis quoque non misereberis in judicio,* inquit Deus Exod. 22. v. 3. Nam extra judicium in pauperes calamitosos conjiciendi sunt oculi, & eorum miseriæ subveniendum; in judicio vero sola causa, seu res de qua agitur spectanda est, non persona: ut præcipit Deus Levit. 19. v. 15. *Non facies, quod injustum est, nec injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo.*

Audiendi sunt igitur contendentes, sive actor & reus, qualescunque fuerint, nobiles vel

vel plebei, divites aut egentes. Ponderanda, quæ utrinque allegant: nec quemquam inauditum condemnari patitur ratio. Hinc Seneca in Medea.

Qui ſtatuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet ſtatuerit; haud æquus fuit.

21. Utraque parte audita Judex judicabit ſecundum allegata & rite probata; & juxta hæc tenetur ferre ſententiam ſive in cauſa Civili, ubi duntaxat de bonis civium, ſive in criminali, ubi etiam de capite & vita res agitur.

Quod ſi judex certo ſciat, aliquem eſſe innocentem, qui ſecundum allegata & probata in cauſa capitali condemnandus eſſet; debet judex a ferenda ſententia penitus abſtinere juxta quod præcipit ſcriptura Exod. cap. 23. *Non ſuſcipies vocem mendacii ..... non ſequeris turbam ad faciendum malum: nec in judicio plurimorum acquieſces ſententiæ, ut a vero devies.*

22. Dices. Judex ſequi debet ſcientiam publicam, non privatam; ergo in propoſita cauſæ ſpecie non debet a judicando abſtinere.

Reſp. Judex ſequi debet ſcientiam publicam ut judicet; non vero ut abſtineat a judicando. Equidem, ſi ſententiam ferat Judex, cum perſonam publicam gerat, ſcientiam publicam ſequi debet: ſiquidem ea eſt judiciorum forma, quam lex poſitiva præſcribit. Sed cum de innocente damnando agitur, quidvis potius pati tenetur, quam capitalem in eum ſententiam ferre, quoniam id vetat lex naturalis.

Inſtabis. Licet judicare ſecundum legem poſitivam, quæ in ore duorum aut trium teſtium ſtare omne verbum aſſerit; ergo Judex non poterit a ferenda ſententia abſtinere.

Reſp. Licet Judici judicare ſecundum legem poſitivam, niſi obſtet lex naturalis.

Urgebis. Dux exercitus abſtinere non debet ab expugnatione urbis aut arcis, quamvis multos in ea innocentes eſſe noverit; ergo Judex non tenetur abſtinere a condemnando reo, etiamſi illum innocentem noverit.

Reſp. Vitioſam eſſe paritatem. Nam Ducis officium eſt in bello juſto urbem expugnare, quocunque modo id fiat; ac ſi multi in ea innocentes cadant, id omnino eſt præter intentionem expugnatoris, qui injuriam publicam auctoritate publica in bello juſte ſuſcepto ulciſcitur aut repellit. Judicis vero officium eſt, jus ſuum cuique reddere, & proinde innocentem, quantum in ipſo eſt, illæſum dimittere.

De privatorum officiis.

23. PRivatos appellamus, qui nullo munere publico inter cives funguntur, ſed qui ſibi vivunt, ſuiſque duntaxat rebus dant operam; non tamen ab omnibus in patriam & concives officiis immunes putandi ſunt, ſed communibus civitatis & Reipublicæ legibus in concives obſtringuntur, ut viciſſim ab iis mutua repoſcere poſſunt humanitatis & ſocietatis officia.

Cives

Cives autem non ſunt omnes, qui in aliqua tantum civitate degunt, ſed ii ſoli, qui omnibus civitatis juribus gaudent; quique jus illud vel nativitate ipſa, vel Principis beneficio, aut alio quovis modo ſunt conſecuti.

Vir privatus, ſive inter honoratiores cives, qui nempe honeſtas colunt & exercent artes, ſive inter viliores operas recenſeatur, pluribus erga concives ſuos tenetur officiis.

Primo quidem ſuprimo Principi ſive Eccleſiaſtico, ſive Sæculari, Sacerdotibus, cæterisque viris Eccleſiaſticis, Magiſtratibus, & omnibus in dignitate aliqua conſtitutis perſonis honorem ac reverentiam exhibere, eademque iis, qui ſibi ſubditi ſunt, nempe liberis & famulis, debet inſpirare. Id enim præcipit Apoſtolus cap. laudato v. 7. *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. nemini quidquam debeatis, niſi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit.*

Secundo ſummus eſſe debet illius in Principem, patriam & civitatem amor, ita ut nulli rei pareat, ut principis & patriæ incolumitatem ſervet. Quamobrem in bello juſto non tantum ſubſidia Principi ex facultatibus ſuis ſuppeditare, ſed propriam, ſi neceſſitas poſtulet, perſonam debet offerre.

Tertio adeo non debet ulli factioni vel ſeditioni contra Principem & Patriam ſuppetias ferre, ut nullum ipſi majus piaculum videri

 debeat,

debeat, quam fi se ab obedientia legitimi Principis, quovis prætextu aut colore subtrahat. Meminisse enim oportet Apostolici præcepti ad Romanos 13. v. 2. *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Unde etiamsi crudelis foret Princeps, ac veræ Religionis hostis capitalis, nunquam in eum rebellare liceret: sed sic retinenda foret Religio, ut nec quidquam contra Deum admitteretur, nec a Principe fieret defectio; idque primorum Christianorum exemplo, qui omnia potius mala patiebantur, quam ut vel Deum offenderent, vel debitam Principi fidem violarent.

Quarto igitur, ut legem impleat, ipsum in concives suos, maxime vero in consanguineos, propinquos, socios, vicinos benevolum esse decet.

Quinto, quod in hominum societate fere præcipuum est, bonam fidem a quovis in promissis & conventionibus servari aliis oportet, idque non tantum amicis, sed etiam hostibus & inimicis. Ut constat ex Ezechielis cap. 17. v. 15. ubi Propheta de Sedecia Rege, qui pejeraverat Regi Nabuchodonosor, sic pronuntiat: *qui dissolvit pactum nunquid effugiet.*

Cum vero fides etiam hostibus servanda dicitur, non tamen ea lex pactum pro capite pretium prædonibus deferendum jubet. Sunt enim latrones communes generis humani hostes, quibus cum nulla est societas: nullum proinde jus societatis.

Sexto

Sexto denique non satis est ad Christianæ legis complementum, ut opera justitiæ, cujusmodi sunt, quæ ex pactis conventis bona fide descendunt, erga proximum exerceantur; sed præterea præstanda sunt opera misericordiæ propter Deum, qui cum sit communis omnium parens, mutuam inter omnes homines, fraternamque dilectionem vult intercedere.

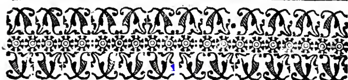
24. Itaque cum tria sint bonorum operum genera, scilicet, oratio, jejunium, & eleemosyna: ut legimus Tob. c. 12. v. 8. *Bona est oratio cum jejunio & eleemosyna:* oportet ut ea tum ad nostram, tum ad aliorum utilitatem exerceamus. Oratio dicitur elevatio mentis in Deum, per quam vel mala deprecamur, vel bona nobis aliisque petimus, vel Deo benedicimus. Jejunium est abstinentia a cibo & potu, secundum modum & tempus ab Ecclesia præscriptum Jejunium spirituale est abstinentia a peccatis, ut docet S. Augustinus, Tractatu 17. in Joannis Evangelium, num. 4. his verbis: *Jejunium autem magnum & generale est abstinere ab iniquitatibus & illicitis voluptatibus seculi.* Denique Eleemosyna seu misericordia est beneficium, quo alterius miseriæ propter Deum subvenimus. Duplicis sunt generis illius *opera*, nempe *spiritualia* & *corporalia*. Septem numerantur opera misericordiæ corporalia scilicet, *esurientes pascere; potum dare sitientibus, operire nudos, redimere captivos, ægrotos invisere, peregrinos hospitio excipere: mortuos*

mortuos sepelire. Totidem sunt opera misericordiæ spiritualia ; nimirum, *ignorantes docere, errantes corrigere, dubitantibus consilium dare, pro salute proximi Deum orare, consolari mœstos, ferre patienter injurias, offensas remittere.*

Hæc & alia præstabit, quisquis novissima hominis animo præsentia frequenter est habiturus, scilicet *mortem, judicium infernum*, & *cœlestem gloriam.* Quorum quidem consideratio tanti est momenti ad vitandum peccatum, ut ad eam expresse nos excitet sapiens Ecclesiastici cap. 7. v. 40. aurea illa sententia: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, & in æternum non peccabis :* Qua scientia Moralis claudenda.

Ut in omnibus glorificetur DEUS.

Elenchus Capitum & §§. Tomi I.

Logicæ. caput I.

De iis quæ pertinent ad primam Mentis operationem.

Ca-

Caput II.

De iis quæ pertinent ad ſecundam Mentis operationem.

Caput III.

De iis quæ pertinent ad Tertiam Mentis operationem.

Caput IV.

De Modo Diſputandi, illiuſque per varias quæſtiones in Logica controverſas exercitio.

§IV. De

Metaphysicæ Proœmium. -

Caput I.

Ontologiam exhibens.

Caput II.

Pnevmatologiam exhibens.

§VIII. De

Philoſophiæ Moralis

Caput I.

De ſummo Hominis Bono, ſive de ultimo actuum humanorum fine.

Ca-

Caput II.

De Actibus Humanis.

Caput III.

De Regulis actuum Humanorum.

Caput IV.

De Virtutibus, Vitiis & Peccatis.

§II. De

Caput V.

De Variis vitæ Officiis.

FINIS.

Elenchus Tractatuum
Tomi II.

F I N I S.

